

294527214

101 Københavns kommune

HISTORISKE MEDDELELSER OM KØBENHAVN

Årbog 1970

MAG

UDGIVET AF KØBENHAVNS KOMMUNALBESTYRELSE
I KOMMISSION HOS G·E·C GADS FORLAG
KØBENHAVN 1970

**HB
His**

HISTORISKE
MEDDELELSER OM
KØBENHAVN

Årbog 1970

HISTORISKE MEDDELELSER OM KØBENHAVN

Årbog 1970

UDGIVET AF KØBENHAVNS KOMMUNALBESTYRELSE
I KOMMISSION HOS G·E·C GADS FORLAG
KØBENHAVN 1970

K
KØBENHAVNS KOMMUNES
BIBLIOTEKER
FAGSAL E
Kultorvet 2
1175 København K
(01) 13 60 70 lok. 216

215

Redaktør :
stadsarkivar, dr. phil.
SIGURD JENSEN

På omslaget stadens ældste segl efter H. U. Ramsing:
Københavns Historie og Topografi i Middelalderen

Historiske Meddelelser om København er medlemskrift
for Selskabet for Staden Københavns Historie

© Københavns Kommune 1970

Trykt hos:
Nielsen & Lydiche (M. Simmelkær), København

INDHOLD

Direktør, cand.mag. <i>Jens Vibæk</i> : Arne Sundbo 1. august 1886-24. april 1970	7
Fuldmægtig <i>Egil Skall</i> : Magistratens forretninger i midten af det 18. århundrede	11
Vicekontorchef, cand. jur. <i>Bent Bergsøe</i> : Det Elphenbeenske Societet. En studenterspøg fra ca. 1760	23
<i>Redaktionen</i> : Københavnerliv omkring 1800. Grosserer Nicolai Johan Meinerts erindringer	37
Museumsinspektør <i>Steffen Linvald</i> : Københavns Bymuseum. Erhvervelser og iagttagelser 1968-69	171
<i>Samme</i> : Københavns Bymuseum. Erhvervelser og iagttagelser 1969-70	177
Greve <i>Jørgen Ahlefeldt-Laurvig</i> : Københavnske jordfund 1969	191
<i>Samme</i> : Nøglebøsser	199
Exam. art. <i>John Erichsen</i> : Nye ostindiske porcelæner i By-museet	204
Anmeldelser	
<i>Bo Bramsen</i> : Ferdinand og Caroline. Anmeldt af direktør, cand.mag. <i>Jens Vibæk</i>	211
Breve fra og til Ole Worm. II. 1637-1643 og III. 1644-1654. Oversat af <i>H. D. Schepelern</i> . Under medvirken af <i>Holger Friis Johansen</i> . Anmeldt af arkivar, cand.mag. <i>C. Rise Hansen</i>	212
<i>Thorkild Roepstorff</i> : Operahuset i København. Bygnin-gens historie skrevet i 50 året for Landsrettens indflytning. Anmeldt af museumsinspektør, cand.mag. <i>Poul Strømstad</i>	214
Lærebog om fæstningsanlæggene i Danmark (1911). <i>Ingeniørkorpset</i> : Kort beskrivelse af de nye befæstnings-	

fag e

anlæg ved København, Kbh. 1889. <i>H. Frobenius</i> : Københavns nye befæstningsanlæg (1894). Anmeldt af advokat <i>Emil Wigelsen Bruun</i>	217
---	-----

TILLÆG
VED VESTRE KIRKEGÅRDS 100 ÅRS JUBILÆUM
DEN 2. NOVEMBER 1970

Forord	3
Stadsarkivar, dr.phil. <i>Sigurd Jensen</i> : Vestre kirkegård 1870-1970	5
Kirkegårdsinspektør <i>A. Falmer-Nielsen</i> : Vestre kirkegård som have og park	62
Borgmestre og inspektører	69
Nogle bemærkelsesværdige grave	70

ARNE SUNDBO

1. AUGUST 1886 - 24. APRIL 1970

Den 24. april døde tidligere borgmester Arne Sundbo 83 år gammel. Her skal han mindes for sin indsats for Selskabet for Københavns Historie og Topografi, blandt hvis stiftere han var, og hvis første formandskald han bestred fra 1935-61.

Kærlighed til historien var et fremtrædende træk hos denne travle jurist og kommunalpolitiker. Helt tilbage i de første kandidatår begyndtes det overvejende historisk-topografiske studium, som satte frugt i en række udmærkede arbejder, dels omfattende vestjyske emner fra egnen omkring Esbjerg, hvor hans far 1898 var blevet redaktør, dels tobindsværket Frederikssunds og Købstaden Slangerups Historie og dels endelig københavnske emner. De sidste findes samlede i Historiske Meddelelser om København, 2. rækkes III. bind omhandlende den gamle grænse mellem København og Frederiksberg, Københavns ældste vandforsyning, vandbygningsarbejder i det 17. århundrede og de tre »vaghuse« Søborghus, Lundehuset og Store Vibenshus.

Tanken om at samle en kreds, som gennem Historiske Meddelelser om København havde fået vakt interessen for byens historie, realiserede han som nævnt 1935.

Det blev en lykke for vort selskab, at dens første formand var både borgmester og aktiv historiker. Det er Sundbos fortjeneste, at relationerne mellem kommunen, tidsskriftet og selskabet fandt det rette leje til selskabets trivsel.

Sundbo gik med liv og sjæl op i arbejdet for selskabet. Kom-

Arne Sundbo

munens erhvervelse af general Ramsings samlinger vedrørende københavnske ejendomme før 1728 fik Sundbo til at lade selskabet optage en udgivervirksomhed, der har sat sig spor i udgivelsen af foreløbig 6 bind af det såkaldte »kvarterværk«, en såre vigtig kilde til byens ældste historie. Man mindes med glæde møderne i forretningsudvalget, de blev altid meget langvarige, langt ud over, hvad forretningerne krævede, takket være Sundbos glødende interesse for stadens historie.

Sundbos lange og for selskabet lykkelige formandstid sluttede, da han blev alvorligt syg, men han fulgte stadig med vågen interesse, hvad der foregik i selskabet, hvis æresmedlem han blev 1961.

Ved Arne Sundbos død mindes selskabet ham med taknemlighed og respekt.

*Jens Vibæk
formand for
Selskabet for Københavns
historie*

MAGISTRATENS FORRETNINGER I MIDTEN AF DET 18. ÅRHUNDREDE

AF EGIL SKALL

Den bekendte juridiske embedsmand Bolle Willum Luxdorph (1716-88) fik i sin egenskab af generalprokurør i året 1750 til opgave at udarbejde en beskrivelse over samtlige retter og jurisdiktioner i Danmark og Norge. Til dette formål fik han kongens ordre til at indkræve forklaringer fra alle retsinstanser. I reskript af 6. november 1750 til Luxdorph om at iværksætte arbejdet var begrundelsen, at den ene jurisdiktion var uvidende om den andens grænser, at overretterne ikke fuldt ud var orienterede om underretternes beskaffenhed og at befolkningen i almindelighed svævede i uvidenhed om forretningsgangen og om gebyrernes størrelse. Luxdorph skrev selv til P. F. Suhm: »Mit Værk om Jurisdictionerne skal udgaae autoritate regia, saa at enhver bør rette sig derefter«. (Rasmus Nyerup: *Luxdorphiana*, Kbh. 1791, s. 449). Et reskript af 12. marts 1751 til stiftsbefalingsmændene m. fl. om at foranledige beskrivelser af retterne indsendt giver den begrundelse, at der ved en del retter forekom misbrug ved at man i visse tilfælde havde fordret højere gebyrer end loven tillod.

Et forsøg gjordes først med hofretten. Beskrivelsen heraf, der er udarbejdet af assessor Jonas Ramus,¹ blev trykt på Vajsenhuset, og denne beskrivelse skulle så tjene til forlæg for alle de andre retter, der skulle udarbejde beskrivelser over deres eget område. Der blev dog ikke noget ud af dette så stort anlagte værk. I 1753 afgik Luxdorph fra posten som generalprokurør og blev maître des requêtes (aflagde rapport om private henvendelser til regeringen).

Til Københavns magistrat indgik, dateret den 9. november 1751, Luxdorps anmodning om en redegørelse for rådstueretten og de øvrige retter, »som af magistraten betjenes«. Ifølge magistratens resolutionsprotokol blev udarbejdelsen af beskrivelsen overladt til borgmestrene Erik Torm og Antoni Raff for rådstuerettens vedkommende og til kancelliråd Frederik Ludvig Brøer for politi- og kommercekollegiets vedkommende.² Luxdorph ønskede udskrifter af de utrykte kongelige instruktioner, reskripter og benådninger samt anvisninger på de trykte anordninger, som angik rådstueretten; desuden ønskede han oplyst, hvilke og hvor mange personer rådstueretten mindst skulle bestå af, samt hvilke sager der hørte derunder. Yderligere ønskede Luxdorph oplysning om, hvorledes det forholdt sig med skifterne, overformyndernes virksomhed og auktionsværket.

Då beskrivelserne, der indsendtes til Luxdorph svarede på alt dette og derved giver et grundigt indblik i retternes virksomhed i midten af det 18. århundrede, bringes her for så vidt angår rådstueretten og magistraten samt politi- og kommercekollegiet (herunder assurancekammerretten og gældskommissionen) et referat.³

Der er ved den første beskrivelse den ejendommelighed, at benævnelserne rådstueret og magistrat bruges i flæng. Det er næppe en tilfældighed. Da Luxdorps opdrag udtrykkelig gjaldt retterne, ville man ikke også have kunnet redegøre for magistratens øvrige funktioner, dersom man i besvarelsen havde skelnet for stærkt mellem rådstueret og magistrat, og man må formode, at den kongeligt udnævnte magistrat med stolthed har benyttet lejligheden til at berette om sine gøremål.

Struensee fratog iøvrigt 20 år senere magistraten den dømmende myndighed ved oprettelse af hof- og stadsretten. Begrebet rådstueretten forsvandt herved for stedse.

De følgende stykker 2a og b vedrører udelukkende magistratens

virksomhed som rådstueret. Beskrivelsens opdeling er fulgt i det følgende referat.

Rådstueretten

1. Af hvem retten bestod.

Magistraten bestod af en overpræsident, tre borgmestre og otte rådmænd, foruden så mange vicerådmænd og viceborgmestre, som det behagede kongen at beskikke (d.v.s. så mange som der var behov for) samt af rådstueskriveren. Efter ældgammel vedtægt samledes magistraten hver mandag og onsdag formiddag, samt hvis det behøvedes, torsdag formiddag og eventuelt andre tider. Der var ikke fastsat nogen regel for, hvor få medlemmer retten kunne bestå af. De tilstedeværende forhandlede om alt hvad der forefaldt, og domme, resolutioner og decisioner forfattedes efter stemmeflertal. Alle akter og dokumenter skulle, selvom der ikke forelå eenstemmig afgørelse, udstedes med følgende titel: OberPræsident samt Borgmestere og Raad i den Kongelige Residentz-Stad Kiøbenhavn; Giøre vitterligt⁴

2. Magistratens embeder.

Rådstueretten var dels at anse som et værneting, dels som overret og dels som stadens øvrighed.

a. Som værneting.

Efter lovens 3. bogs 17. kapitels 31. artikel blev i rådstueretten som første instans pådømt alle de sager, hvorved enten overformynderne rejste tiltale mod værger, eller en tiltrædende værge tiltalte en fratrædende værge. De antegnelser, som den tiltrædende overformynder gav den afgående, decideredes efter gammel brug og sædvane i rådstuen. Når en laugsoldermand afgik, decideredes efter gammel sædvane de i hans oldermandsregnskab udsatte antegnelser af magistraten.

b. Som overret.

Bytingsdomme kunne appelleres til rådstueretten. Den, der ville appellere en bytingsdom, måtte selv levere koncept til stævningen, tilligemed underretsakten, på rådstueskriverkontoret, hvorfra stævningen udstedtes i magistratens navn. Forkyndelsen for den tiltalte skete ved de beskikkede rådstuetjenere, som betaltes efter vejens længde.⁵

På lignende måde appelleredes til rådstuen skifterettens afgørelser, underfogdens eksekutioner samt efter gammel sædvane anker over auktionsdirektørernes forretninger. Sagerne behandledes skriftligt, og når de blev optaget til behandling, blev alle fremlagte indlæg og dokumenter oplæst i retten i parternes overværelse. Disse måtte derefter erklære, om de havde noget yderligere at fremlægge,⁶ hvorefter sagen pådømtes enten straks eller næste retsdag.

De ved rådstuen og ved dens underret bytinget faldende domme, samt politi- og kommercekollegiets og havnekommissionens og andre instansers domme, såvel som alle skatter og bøder eksekveredes af den her i staden beskikkede underfoged.⁷ Rådstuerettens domme og kendelser kunne appelleres til højesteret.

c. Som øvrighed.

Alt hvad loven befaler stiftamtmandene at iagttage, havde i København fra ældgammel tid hørt under magistraten. Enhver, som ville bruge borgerlig næring, måtte først på rådstuen aflægge sin borgerlige troskabsed og betale til magistraten for sit borgerskab i forhold til den håndtering, hvorpå han ville være borger. Enhver borger skulle tage sit borgerbrev på stemplet papir.⁸ Under stadens jurisdiktion hørte alle de på stedet boende, der ikke havde noget embede, som hørte til noget særligt retterting, også de oktrojerede kompagniers ansatte,⁹ håndværksmestre med kgl. bestalling,¹⁰ samt rangspersoner, som var borgere.¹¹ Endvidere sorterede under sta-

dens jurisdiktion alle på dens udenbys grunde boende, dog hørte Vesterbros beboere i gejstlig henseende under Frederiksberg kirke.¹²

Når en borger søgte at blive karakteriseret, skulle magistratens erklæring derom først indhentes.¹³

Magistraten udnævnte årligt de borgere, som skulle forrette byens tjeneste (udføre borgerligt ombud), nemlig: a. to *overformyndere*, hvoraf der hvert andet år afgik een. Den afgående skulle levere behørigt regnskab over alle værgemål og umyndiges kapitaler. Dette regnskab blev eftersat af den tiltrædende overformynder, og hvad han kunne have at erindre derimod, udsatte han til antegnelse, som derefter decideredes af magistraten. b. *Stadskæmneren*, der beholdt sit embede i mindst 4 år. Han aflagde regnskab hvert nytår, det revideredes af stadens 32 mænd og kvitteredes af magistraten. c. *Kirkeværgerne*, nemlig to for St. Nikolaj kirke, to for Helliggejst kirke og een for Vor Frelses kirke. Med deres regnskaber forholdt det sig som med stadskæmnerens. d. Der udvalgte en oldermænd for rodemestrene og to *rodemestre* for hvert af stadens 12 kvarterer samt to for det udenbys område. Det var deres arbejde at indkræve de ordinære og ekstraordinære skatter; de aflagde årligt regnskab, der ligeledes revideredes af de 32 mænd og kvitteredes af magistraten. e. Tyve *fattigforstandere*, som vedblev i fire år, valgtes af direktørerne for de fattiges væsen og indsattes i embedet af magistraten.¹⁴ f. Hvert års 1. maj udnævnte magistraten efter lovens 1. bogs 7. kapitels 2. artikel 24 *tingmænd*, en oldermænd og en bisidder til at sidde i bytinget. g. Ligeledes hvert års 1. maj udnævnte magistraten 38 borgere til at ombære tavlerne i kirkerne; de såkaldte *tavlemænd*.

Hvis nogen af de således udnævnte ville være fritaget for at forrette det borgerlige ombud, kunne det ske mod betaling.¹⁵ Det kostede 100 rd. at blive fri for at være tavlemænd, rodemester, oldermænd på bytinget eller bisidder sammesteds. Fritagelse for at være

fattigforstander kostede 150 rd., hvorimod man måtte op med 300 rd., hvis man nægtede at modtage et valg som f. eks. kirkevæрге. Højeste takst var på 500 rd. og gjaldt for stadskæmner og overformynderembederne.

3. Angående skifterne.

Alle, som sorterede under stadens jurisdiktion, var ifølge forordning af 10. august 1697 pligtige at anmelde, når nogen afgik ved døden. Sådan anmeldelse kunne ske til byfogden, rådstueskriveren, som tillige var skifteskriver, eller til skifterettens fuldmægtig. Der blev da straks gjort anstalter til boets forsegling.

Skifterne administreredes af een borgmester, to rådmænd og byfogden.¹⁶ Skifterettens afgørelser kunne appelleres til rådstueretten.¹⁷ Stervboernes rede penge blev indtil skiftets afslutning deponeret i en kiste på rådhuset,¹⁸ der var forsynet med tre låse, hvortil magistraten, byfogden og rådstueskriveren havde hver sin nøgle.

Hverken skifteforvalterne eller rådstueskriveren måtte miste nogen af deres indtægter på grund af, at der forelå testamentar, afholdtes samfrændeskifter eller ved at skifte foretoges ved skiftekommissærer.¹⁹ Dronningens fordringer i opbuds- og fallitboer ligestilledes med kongens, d.v.s. til forlods udiæg og betaling.²⁰ Iøvrigt forholdtes med skifterne på den i loven foreskrevne måde.

4. Om auktionerne.

Ved stadens jurisdiktion var i 1751 to auktionsdirektører, der forrettede alle forefaldende auktioner,²¹ hver i sit område.²² Deres afgørelser kunne påankes til rådstueretten.

5. Om laugene.

Der var i København 54 laug, der alle havde kongelige laugsartikler. Man henviste til, at disse laugsartikler fandtes trykt, en del i de årlige forordninger og ellers iøvrigt i en særlig trykt samling. I denne samling er tillige trykt en del anordninger vedrørende laugene. Blandt disse anordninger bemærkes forordningen af 23.

december 1681, der stadfæstede magistratens tilsyn med laugsvæsenet: svende, der ville være mestre, skulle anmelde sig for magistraten, der afgjorde, om mesterstykket kunne godtages; i tilfælde, hvor bygningsteknisk viden behøvedes, trådte stadsbygmesteren sammen med magistraten. Når mestrene ville holde sammenkomst, skulle de anmelde det for magistraten, der, om den fandt for godt, tillod det. Mødet skulle da overværes af et medlem af magistraten, der førte protokol derover.²³ Overtrædelse straffedes med bøder, der skulle nedlægges i en kasse, hvortil magistraten og oldermændene havde hver sin nøgle. Det indkomne skulle uddeles til laugets fattige. Endelig bestemtes det, at oldermændene skulle aflægge ed for magistraten. Laugsprotokoller skulle autoriseres af magistraten.²⁴

6. De i rådstuen faldende udgifter.

For at læse et proklama eller et lignende dokument betaltes 8 mark. Stævninger skulle skrives på 24 skillings papir. For stævnningers udstedelse betaltes efter forordningen af 22. marts 1684. For kyndelser af stævninger skete, som før nævnt, ved rådstuetjenerne. I retten betaltes forseglingspenge for domsakter med 1 rd. og til rådstueskriveren 3 rd., som godtgjordes ved domsaktens udstedelse. (Der er her åbenbart tale om et depositum for skriverløn). Udskrifter af protokoller, rådstuevidner, domsakter, skiftebreve m.v. betaltes efter forordningerne af 22. marts 1684 og 23. december 1725.

Politi- og kommercekollegiet

Beskrivelsen af dette kollegium, der som før nævnt angives udarbejdet af kancelliråd Frederik Ludvig Brøer, blev senere færdig end beskrivelsen af rådstueretten. Formodentlig af denne årsag har man ikke afskrevet den på rådstueskriverstuen, men skyndt sig at sende den videre til Luxdorph den 1. marts 1752.²⁵ Egentlig blev

politi- og kommercekollegiet nedlagt ved forordning af 5. januar 1731, og magistraten og een af stadens 32 mænd beordret til i alle forretninger vedkommende politivæsenet at være i kollegiets sted, men samtidig gav forordningen sådanne instrukser for denne virksomhed, at politi- og kommercekollegiet som institution reelt fortsatte sin virksomhed.

Beskrivelsen fortæller, at kollegiet bestod af magistraten og een af de 32 mænd samt en af kongen beskikket sekretær. Når der behandlede en sag, hvori en landmilitær person var involveret, adjungeredes kollegiet tre officerer, nemlig en oberstløjtnant, en major og en kaptajn, der udnævntes af kommandanten. Disse officerer udnævntes for tre måneder ad gangen. Når sagen angik nogen fra søetaten, udnævnte overadmiralitetet en kommandørkaptajn, en kaptajn og en kaptajnløjtnant. Det var i reglen de samme personer, der for en måned ad gangen var udnævnt til den kombinerede ret ved søetaten.

Politi- og kommercekollegium holdtes på Københavns rådhus hver mandag morgen klokken 9, hvis det ikke var helligdag. Justitssagerne blev da gennemgået, og hvis forretningerne krævede det, kunne der også holdes kollegium tirsdag og fredag samme tid. Som første instans kunne kollegiet behandle alle almindelige politisager, både mod civile og militære, når bøderne ville overgå de summer det var tilladt politimesteren at pådømme. Undtaget var dog sager mod medlemmer af livgarden til hest.²⁶ Politifuldmægtigen beklædte embedet som anklager. Kollegiet behandlede også sager, der angik indgreb fra uberettigedes side i laugenes rettighe-der og sager imellem laugene indbyrdes, dog ligeledes kun forsåvidt politimesteren ikke på grund af bøderne eller de omstridte sum-mers størrelse kunne pådømme sagerne. Endvidere pådømtes sager vedrørende land- og forprang.²⁷

Til politi- og kommercekollegiet kunne som appelinstant indstæv-

nes i søretten afsagte domme, dog bemærkes, at ingen sager blev foretaget i denne ret førend politi- og kommercekollegiets tilladelse var indhentet. Til dettes sekretær betales da 2 mark for hans ulejlighed. Politimesterens kendelser kunne ligeledes indstævnes for kollegiet; for fattigfolk stod den mulighed åben, at de kunne appellere ved en simpel skrivelse, en memorial, altså uden stævning. Politimesterens kendelser skulle indankes inden 14 dage.

Uden stævning kunne til påkendelse foretages alle klager indgivet af laugene mod fuskere tilhørende militæretaten. Klagerne skulle undersøges af politimesteren og af ham refereres for politi- og kommercekollegiet. Endvidere behandlede kollegiet alle de tvistigheder som kunne forekomme mellem borgerskabet og de militære, dog undtaget drabs- og voldssager.²⁸ Sager mellem fabrikanterne og deres folk behandlede ligeledes uden stævning.

Når stævninger skulle udstedes, måtte sagsøgeren indlevere et udkast til sekretæren så betids, at stævningen kunne forkyndes i det mindste 3 dage førend retten skulle holdes. Stævningen udstedtes under politi- og kommercekollegiets segl og sekretærens hånd. Den begyndte således: Hans Kongelig Mayestæts Tilforordnede udi Politie- og Commerce-Collegio Gøre Vitterligt

Stævningen forkyndtes ved 2 af de ved rådstuen ansatte rådstuetjenere. Proceduren ved retten var iøvrigt ligesom ved hofretten, bortset fra, at det var tilladt at fremlægge såvel krigsforhør som indlæg fra militære på tysk. I sager, hvor politifuldmægtigen optrådte som anklager og i sager mellem fabrikanter og deres folk skulle der hverken bruges stemplet papir eller betales skriverpenge.

Assurancekammerretten bestod af 2 medlemmer af magistraten eller politi- og kommercekollegiet, 2 søkaptajner og een af stadens 32 mænd.²⁹ Politie- og kommercekollegiets sekretær førte protokollen og udstedte akterne. Stævningerne udstedtes i alle de kommitteredes navne. De kommitterede udnævntes i hver sag af overrad-

miralitetet og magistraten. Dommene, der underskrevs af samtlige kommitterede, kunne appelleres til højesteret. Sekretæren nød for sit arbejde »ligesom udi andre kommissioner er brugeligt«.

Gældskommissionen bestod af to rådmænd og een skriver og holdt ret på rådhuset den dag og tid som den præsiderende rådmænd ved årets begyndelse bestemte.³⁰ Der behandlede gældssager, når det omstridte beløb ikke oversteg 10 rd. Eventuelle vidner skulle forhøres på politikammeret.³¹ Proceduren var, at den der mente sig forurettet, indgav en memorial til den præsiderende rådmænd, hvori skulle oplyses debtors navn og bopæl samt den skyldige sum. Kommissionen indkaldte debitor ved at en trykt indkaldelse overbragtes ham af en rådstuetjener. For stævningens udstedelse betaltes til skriveren 1 mark, ved rettergangen 12 skilling og for dommen 12 skilling, for opsættelse betaltes 6 skilling. Rådstuetjenerne nød for hver person som stævnedes i Gammel-København 8 skilling, i Ny-København 12 skilling og udenfor portene fra 1 mark til 1 mark 8 skilling efter vejens længde. De afsagte kendelser eksekveredes af underfogden og kunne ikke appelleres.

I den i note 1 nævnte pakke på Rigsarkivet findes flere af Luxdorph indhentede indlæg fra københavnske retter, således bl. a. fra bytinget og politikammerretten, der dengang også holdt til på rådhuset, men det er kun hensigten her at medtage de retter, »som af magistraten betjenes«.

Om arkivalierne fra de refererede instanser skal siges, at rådstuerettens (magistratens, rådstueskriverens) arkiv, politi- og kommercekollegiets arkiv samt gældskommissionens arkiv befinder sig i Københavns Stadsarkiv (indtil 1936 Københavns Rådstuearkiv), hvorimod skifterettens arkiv i 1894 afleveredes fra Rådstuearkivet til det da nyopførte Landsarkiv for Sjælland m.v. Assurancekammerrettens arkivalier eksisterer næppe mere.³²

HENVISNINGER OG NOTER

1. Danske Kancelli. Generalprokuroren 4b, dokumenter 1749-52, Rigsarkivet.
2. Magistratens resolutionsprotokol 1751, s. 459, kollegiebrev 1751, nr. 196 og magistratens kopibog 1752A, nr. 40 og 59. Københavns Stadsarkiv.
3. Kollegiebrev 1751, nr. 196, Københavns Stadsarkiv, og den i note 1 nævnte pakke. Beskrivelsen af rådstueretten er indsendt under 21. februar 1752 og beskrivelsen af politi- og kommercekollegiet under 1. marts 1752.
4. I henhold til reskript af 18. januar 1743.
5. Ifølge forordning om retternes skrives og andre betjentes brevpenge i København og på Christianshavn af 22. marts 1684, 13. artikel.
6. Jfr. reskript af 5. marts 1698.
7. Her er i beskrivelsen henvist til geheimekoncillets resolution af 2. juni 1732, oversekretærens brev af 28. december 1736 og kgl. anordning af 6. april 1742. Underfogdens betaling var bestemt ved instruks af 24. september 1749. Alt dette findes afskrevet i beskrivelsen i Rigsarkivet, jfr. note 1.
8. Jfr. reskript af 16. januar 1728.
9. Jfr. reskript af 28. juli 1741.
10. Jfr. reskript af 23. maj 1729.
11. Jfr. reskript af 4. oktober 1728.
12. Jfr. reskript af 1. marts 1737. Befolkningen på Vesterbro havde hidtil søgt Vor Frue kirke.
13. Jfr. reskript af 10. januar 1727.
14. Jfr. reskript af 18. oktober 1748.
15. Jfr. reskript af 27. december 1748.
16. Jfr. reskript af 1. juni 1731.
17. Jfr. reskript af 18. juli 1732.
18. Jfr. reskript af 23. juli 1721. (Ikke trykt i Fogtmans reskriptsamling, men findes i Stadsarkivet: Kollegiebrev 1721, nr. 89).
19. Jfr. reskript af 10. februar 1682.
20. Jfr. reskript af 3. juni 1746.
21. Jfr. forordning af 19. december 1693.
22. Det ene område omfattede Klædebo, Frimands, Købmager, Rosenborg samt St. Annæ Øster og Vester kvarterer. Det andet område Nørre, Vester, Øster, Snarens, Strand og Christianshavns kvarterer.

23. Disse laugssamlingsprotokoller findes i Stadsarkivet for årene 1682-93 (kun enkelte), 1736-47 og 1776-1845. Sammesteds findes adskillige laugsarkiver, ligesom man i magistratens resolutionsprotokoller med dertil hørende kopibøger, indkomne sager og kollegiebreve vil kunne finde mængder af laugsager.
24. Jfr. reskript af 14. oktober 1749. (Ikke trykt i Fogtmans reskriptsamling, findes i Stadsarkivet: Kollegiebreve 1749, nr. 192, jfr. nr. 140). Første og sidste ark skulle være stemplet papir nr. 26 til 4 rdr., altså tilsammen 8 rdr.
25. Magistratens kopibog 1752A, nr. 40 og 59 i Københavns Stadsarkiv samt den i note 1 nævnte pakke.
26. Jfr. reskript af 30. juli 1734.
27. Jfr. forordning af 25. august 1741. Landprang kaldtes det, når nogen på landet solgte sådanne varer, som kun måtte sælges i købstæderne og skulle hentes der af landmændene. Forprang var det, når nogen hos landmændene til videresalg opkøbte korn, kvæg eller andre varer, som kun måtte forhandles på købstædernes torve.
28. Jfr. reskript af 19. august 1726.
29. I henhold til Assurancekompagniets oktroj af 1. juli 1746.
30. Jfr. reskript af 31. oktober 1718.
31. Ifølge instruks for politimesteren af 24. marts 1741, § 6.
32. Chr. Thorsen: Det kgl. oktrojerede Sø-Assurance Kompagni 1726-1926, Kbh. 1926, s. 154.

DET ELPHENBEENSKE SOCIETET

En studenterspøg fra ca. 1760

AF BENT BERGSØE

I Det kgl. Biblioteks håndskriftssamling (Ny kgl. Saml. 387 c-fol.) findes et anonymt affattet aktstykke fra slutningen af 1750'erne med titlen: »Kort Underretning For En Libhabere af dem, som ere indlemmede udi Det Elphenbeenske Societet«. Dokumentet, en tynd protokol, giver i korte, nummererede notater en karakteristisk af ca. 400 unge, giftefærdige københavnske damers kvalifikationer med henblik på eventuelt ægteskab. Der redegøres således for udseende, fremtræden, huslig- eller anden dygtighed, sindelag og økonomiske forhold.

Journalisten og litteraturhistorikeren P. Hansen har under pseudonymet »Cabiro« omkring 1870 beskæftiget sig noget med dokumentet i en artikel i »Dagbladet«.¹ I vor tid har stadsarkivar dr. phil. Sigurd Jensen behandlet emnet udførligt i Historiske Meddelelser om København 1961 s. 95-122. P. Hansen giver udtryk for de vanskeligheder, der er forbundet med forståelsen af dette særprægede arbejde. Han kan ikke afgøre, om der er tale om en fiktiv elskerindefortegnelse, et ægteskabsbureaus klientliste eller en privat vejledning for unge giftelystne mænd, og han foreslår spøgende, at Universitetet eller Videnskabernes Selskab skulle udsætte en større præmie end den sædvanlige for en besvarelse af, hvad det egentlig er for et skrift, vi har her.

I Sigurd Jensens afhandling arbejdes der dybtgående med spørgsmålet om værket's tilblivelse, ligesom der ved hjælp af andre kilder gennemføres en stikprøvevis kontrol af de oplysninger, som

bringes om damerne. Den anonyme forfatter må efter det herved fremdragne have været særdeles godt underrettet. Med hensyn til forfatterens sociale placering og værkets karakter i det hele er Sigurd Jensen derimod i stor tvivl. Han opfatter imidlertid forfatteren som en ung mand af mellemstanden, måske en ung ærgerrig forretningsmand, i hvert fald en eksponent for det nye, som trænger sig frem – mellemklassen. Værkets formål synes herefter nærmest opfattet som en art vejledning for forfatteren selv, men S.J. arbejdet afskrift, vanskeliggør yderligere forståelsen. Om forfatteren først og fremmest en ung mands drømme og drømmerier. At aktstykket efter sit indhold fremtræder som en til en vis grad bearbejdet afskrift vanskeliggør yderligere forståelsen. Om forfatterens karakter udtaler Sigurd Jensen, at han afslører sin personlighed indirekte men særdeles indgående. Han er pågående indtil det kværlantiske, meget nysgerrig, men klarhovedet, når det drejer sig om at bedømme en piges økonomiske forhold. Han har med en bogholders omhu noteret ned, hvad han fik opsporet.²

En nærmere analyse af de tilvejebragte oplysninger om de unge piger viser, som man kunne vente, at der i næsten alle tilfælde er gjort rede for deres udseende. Ca. 170 af pigerne anses således for smukke, lidt flere som temmelig smukke, kun omkring 30 karakteriseres som direkte grimme. Der detailleres i øvrigt ikke meget, dog fremhæves jævnlig ansigtets særlige præg. En smuk taille lovprises i ca. 25 tilfælde, og pigernes lød, »brynet« eller sorthåret, omtrent lige så hyppigt. Blondiner synes ikke at have haft interesse, vel sagtes fordi de fleste var lyse. Pigernes sjælelige habitus er der redegjort for i mere end halvdelen af tilfældene. Flertallet får betegnelsen »vif«, »høflig«, »behagelig og indtagelig« o. lign. God »comportement« fremhæves i ca. 30 tilfælde. Et halvt hundrede piger menes at være af et mindre tiltalende gemyt og omkring 30 noteres som direkte usympatiske. Hos omkring 50 af pigerne an-

tydes et varmblodigt temperament, ca. 15 af dem anses for at være løse på tråden. Forstandighed anføres som plusegenskab ca. 30 gange, men – til mandkonnets beskæmmelse – som et minus i et enkelt tilfælde (nr. 112). Fromhed omtales jævnlgt, oftest som udtryk for medgørlighed, hvorimod egentlig religiøsitet yderst sjældent bringes på bane.

RETTELSE

Side 24, linie 9, læs:

anbefaler dog ikke at tage det skrevne for højtideligt, det hele er

No. 180 ved Koltorvet, Storm:

»Hun er deilig, af een meget artig vivacite og dantser samt Musicerer got, taler fransk som Modersmaal. Haver mange tilbedere og faaer penge og er modig [frejdig, kæk], har god Tallie, er eeneste Barn og haver Faderen levendes. Faderen været tiener.

Haver en Broder, som er Præst, hun er fød d. 21. July 1738«.

Eksemplet viser et udpræget godt parti. Det lille minus ved faderens beskedne oprindelse opvejes snildt ved omtalen af broderens fordelagtige sociale placering.

No. 391 ved Raadhuuset:

»Smuk og vif og angennem, men noget vel afectert. Har været meget forlibt, hvilket dog nok er faldet noget eller tvinges ved

hendes gode Forstand. Hun er noget vel rafinert i Huusholdningen, ferm i Fruentimmer videnskaber, haver en arrig Moder og en skarp Fader og eendeel Sødskende«.

Forfatterens betæneligheder er åbenbare. Ganske vist er pigen dejlig, men ikke ganske uprøvet, og en ægte mand vil risikere at løbe ind i svære problemer.

No. 372 i Fridrichsberggaden:

»Pasabel smuk, stille og indgetogen, Huuslig og bekvem i Syning, al divertisement bestaaer i at see noget i vinduet, hun gaar flittig i Veisenhuuset, har en ærlig Fader og en ærbar Moder og 2de Brødre, som er af diverse Sentiments, gerne for at prale i Klæder, tilstanden er nok god«.

Denne pige er en af de få religiøse i samlingen. Hendes dyder lover et problemløst ægteskab, i hvert fald for husherren. Slangen i paradiset er de lidt tøjglade brødre.

No. 193 i Grønnegade:

»Klotset og naar hun fik nogen vivacite, kunde hun blive Pasabel smuk, ey beqvem i Syning og Kaagning, men lærer at sye og dantse, men er meget tungnemmet, syer med Brillen paa, har 5000 rd. og er af meget føyelig og got gemyt, forkuet«.

Forfatterens ord om denne sympatiske pige røber hans bløde hjerte. Man føler med denne meget nærsynede og derfor lidt ubehjælpssomme rokokodame.

No. 113 paa Vestergade:

»Seer smuk deylig og forstandig ud, men er vel rød i ansigtet, har lovlig god Tallie, midelmaadig af vext, troes at være From og god i Huusholdningen og syning, er høflig og artig i Compagnie, faaer nok gode midler efter Forældrene, haver een lovlig

smuk og meget artig Moder, een meget skikkelig Broder, kort sagt, autor ønsker sig eller sin beste ven Hende«.

Her kommer autors egen smag, eller måske hans ambitioner, for dagen. Pigen er tydeligt en ønskepige med tiltalende familie omend hun er vel rød i ansigtet. Imidlertid ønsker han sig også

No. 15 i Vimmelskiftet:

»Er ey smuk af de største Skønheder, men haver eet meget from og ærlig ansigt, og som udviser meget got, er meget høflig og saadan en som autor ønsker til mage«.

Her røres utvivlsomt ved noget centralt hos vor forfatter, som åbenbart for sit eget vedkommende kan se bort fra alle prestigemæssige fordele ved ydre, færdigheder og penge. I arbejdet som helhed gås der imidlertid, som vist, køligt – og lidt kynisk for en nutidsbetragtning – til værks. Prestigeegenskaber, praktiske færdigheder, nyttige forbindelser og penge var de faktorer, som vejede til for den ægteskabssøgende unge mand. De viste eksempler har formentlig tillige røbet en ikke ringe skrivefærdighed hos den unge forfatter. Men hvem var han?

Sigurd Jensen har i så henseende selv henledt opmærksomheden på notatet nr. 40, hvor det anføres dels, at pigen er fra Charlottenlund, dels, at hun har gået til konfirmation med forfatteren. Desværre mangler konfirmandfortegnelsen for Gentofte sogn før 1759, men ved en nøjere kirkebogsundersøgelse kastes der et stærkt lys over en ung mand i sognet *Christian Elovius Mangor* født i Gentofte d. 12. 1. 1739 (døbt 16. 1.), søn af stedets sognepræst Christian Siegfried Mangor. Denne søn må være konfirmeret i Gentofte, idet faderen døde i embedet i 1758.

Christian Elovius Mangor er en særdeles kendt og fortjent mand i Københavns historie.³ Han var stadsfysikus her fra 1783 til sin død i 1801, og fik på grund af sine stærke sociale interesser stor

betydning for udviklingen af byens hospitals- og fattigvæsen. Vi er tillige i den heldige situation, at vi kender hans personlighed særdeles godt gennem en bredt udformet levnedstegning, som hans ven og yngre samtidige juristen J. H. Bärens udgav om ham i Det Skandinaviske Litteraturselskabs Skrifter 1806. (I s. 300-414). Det hedder heri, at han opskrev alle de bøger, han læste, alt vigtigt expererede han. Han havde hele sit liv igennem annoteret, ekstraheret, conciperet, afkopieret og udviste en utrolig flid, lethed og nøjagtighed med hensyn til indsamling af efterretninger. Med akkuratse, orden og udførlighed undersøgte han sin andel af de fattige, hvis forsørgelse direktionen til sin tid skulle overtage; omhyggeligt indhentede han nær og fjern nøjere kundskab om dem. Til egen efterretning holdt han en protokol over dem så nøjagtig, at han altid pålideligt kunne meddele oplysning om enhvers iværende forfatning, fordums stand og kår, om deres tænke- og handlemåde. Han holdt udførlige lister over det Almindelige Hospitals 600 lemmer, kendte de fleste af dem, deres forfatning og trang, om de var sædelige eller ikke, i hvilke huse de kom, og hvilken understøttelse, de der nød. Han havde en liste over mærkværdige fattige, enhver omstændighed af vigtighed, den han hørte om en fattig, optegnede han.

Bedre overensstemmelse mellem Sigurd Jensens karakteristik af ophavsmanden til »Det Elphenbeenske Societet« og J. H. Bärens' levnedstegning af Christian Elovius Mangor kan vel vanskeligt tænkes. Tilbage bliver blot at søge at forklare sig, hvorfor en 18-20 årig student, en velstillet præstesøn, giver sig i kast med det mildt sagt temmelig ejendommelige og meget tidkrævende arbejde at afportrætere byens unge piger i relation til deres ægteskabelige kvalifikationer. Det må vel stå fast, at den purunge forfatter ikke kan have ventet sit delvis groft injurierende arbejde offentliggjort ved trykken, ejheller kan det have været til nogen nytte for en læge-

DET ELPHENBEENSKE SOCIETET

silhouetiert von B. J. Greve .

Christian Elovius Mangor. Det kgl. Bibl.

studerende. Titlen »Kort Underretning For En Libhabere« o.s.v. angiver på den anden side, at værkets formål er vejledning for mandlige ægteskabskandidater. Man kan imidlertid fornuftigvis ikke tage denne formålsangivelse efter sit pålydende. Hvilken seriøs frier ville gå til den 20-årige student Mangor for at blive spist af med et kortfattet notat om den eller de få unge piger, der for ham kom i betragtning. Han ville selv være i stand til at skaffe sig langt mere indgående viden om pigens forhold, end den Mangor var i stand til at præstere.

Hermed er naturligvis ikke sagt, at Mangor ikke kan have ønsket og faktisk haft personlig succes blandt studenterkammerater og unge deltagere i byens bedre forlystelseliv, når det var sivet ud, at Mangor havde pikante oplysninger om byens unge borgerdøtre. Det meget krævende arbejde med indsamling af oplysninger må have forudsat, at mange kendte Mangors forehavende. Unge mænd på frierfødder eller med mere svævende aspirationer i den retning må være blevet benyttet flittigt af den utrætteligt spørgende og noterende Mangor.

Men hvilke personlige forudsætninger besad nu student Mangor for at udtale sine ret frimodige domme over byens unge piger fra de velhavende bagerdøtres til borgmesterdatterens milieu, hvorledes var han selv placeret, da han i 1756 som 17-årig student gør sin entre i residensstaden? Han var ikke en ukendt landsbypræsts søn, men tilhørte en kendt og anset slægt indenfor det højeste københavnske borgerskab. Farfaderen Elovius Mangor (1662-1714), en præstesøn fra Mangor præstekald i Bergens Stift, blev i 1690 Københavns første stadskonduktør.⁴ Farmoderen Johanne Heerfordt (1681-1756) var datter af apoteker Christopher Heerfordt, som ejede Svaneapoteket i København. Som enke bestyrede hun stadskonduktørembedet i flere år. Hun var gift anden gang med den rige groshandler og assessor i Politi- og Kommerce-

kollegiet Abraham Klöcker (1673-1730). Vor Mangors far var som anført den velstillede sognepræst Christian Siegfried Mangor (1701-58) i Gentofte og Lyngby og moderen hed Anne Gjertrud Wienecken (1715-79), datter af kgl. møntmester Christian Wienecken og hustru Margrethe Elisabeth Kling. En farbror til C. E. Mangor var apoteker Christopher Heerfordt Mangor (1704-82), som arvede Svaneapoteket efter sin morfar. En faster Birgitta Mangor blev gift med etatsråd Blach.

Man må derfor ikke undre sig over C. E. Mangors evner til at skaffe sig de rigtige oplysninger eller over modenheden i hans bedømmelser. Klogelig holdt han sig klar af adelens og det højeste embedshierakis unge damer og beskæftigede sig med døtre af de kredse af det bedre borgerskab, som evt. kunne komme i betragtning for en vordende præst, jurist eller læge.

Det fremgår af Sigurd Jensens undersøgelser, at værket er påbegyndt i 1757, altså året efter at Mangor var blevet student. Fra 1758-63 er han alumne på Borchs kollegium, og mon ikke man kan regne med, at hans kammerater her har været indviet i sagen, og at de har tilbragt muntre aftener med at redegøre for dagens høst af oplysninger og at diskutere pigernes yndigheder og øvrige kvalifikationer. Flere notater antyder en meningsudveksling.

Det Elphenbeenske Societet har på denne måde fået reel eksistens, ikke som et katalog over unge giftefærdige piger, men som en forening af studenter samlet i al ungdommelighed om de centrale interesser: erotik, ægteskab og borgerlig succes. Vi nærmer os da således kernen i hele foretagendet. Der er tale om en studentspøg, rimeligvis om en kollektiv spøg, men udfundet, næret og gennemført af en særpræget, manisk-energisk personlighed.

Men i og med at arbejdet har karakter af en eller flere students bestræbelser, forklares også det islæt af videnskabelighed, som man ikke kan nægte værket. Der er tale om indsamling og

systematisk ordning af kendsgerninger inden for en given ramme. Vi ved fra Mangors senere liv, at han i høj grad havde videnskabelige ambitioner.⁵ Udover doktorafhandlingen fra 1764, der lå inden for fødselsvidenskabens område – et eget skær kastes herved over studenterårenes interesse for de giftefærdige piger – nåede Mangor imidlertid aldrig at få samlet sig om nogen større videnskabelig opgave. Han var hele sit liv samler. For nogle er det frimærker eller sommerfugle; på Mangors lister stod mennesker opnoteret med korte men relevante oplysninger. Betragter man slutte­lig Mangors con amore-arbejde ud fra synspunktet specialvejviser, føres tanken naturligt hen på den meget løse kladde til en københavnsk vejviser, som teologen, alkymisten og den løsagtige smædeskriver Hans Barhow havde syslet med i årene 1748-51. Vel fremgår det, at Barhow sigtede mod et beboerregister for København, men tillige at han, hvad der vistnok hidtil er upåagtet, på talrige – omkring 70 – steder i sit arbejde tillige noterer sig familiens unge ugifte døtre. Dette kan kun betyde, at Barhow også har tænkt på nyttige henvisninger for ægteskabssøgende mænd. Det skulle da være denne side af Barhows arbejde, som Mangor tog op og satte i system.

Som bekendt publiceredes Barhow først af Julius Clausen i 1. rk. VII. bd. af Historiske Meddelelser om København (1920), s. 485-545. Men var manuskriptet kendt af Mangor i slutningen af 1750'erne? Meget tyder på, at det har været tilfældet. Ifølge Julius Clausen blev Barhows bo efter hans død i maj 1754 beslaglagt i kongens navn, idet boets dokumenter, hvoriblandt »vejviseren« fandtes, ønskedes gransket nærmere. Til executor udpegedes kabinetssekretær H. Esmarch og som sagkyndige professorerne I. C. Kall og Chr. Horrebow. Boets papirer afleveredes først af Esmarch til Geheimearkivet i 1767. Han havde dem altså i sit værge i hele den periode, 1757-60, hvori Mangor udarbejdede sit

pigeregister. Mangor kendte imidlertid en af Esmarchs døtre, og han har portrætteret hende på langt mere personlig måde end nogen anden pige i elfenbenssocietetet. Hun skildres således:

No. 42. Ved Volden. Fr. Esmarch:

»Seer Ferm og mandig ud i sin amasson dragt, er spodsk, er forstandig er lunegod, er gudfrygtig, elsker hvide skoe og smuk stads, taler fransk, er artig i Compagnie, spiller got quadrillie, men ulykkelig, kand tale een til med de emfintligste ord, er brav ved Soleniteter og Færseleser, spadserer lovlig, hastig vreed og hastig fortrødt«.

Mangor er øjensynlig så optaget af pigen, at han helt udelader de sædvanlige oplysninger om forældre og formueforhold. Mangor kan således gennem Esmarchs være blevet bekendt med Barhows arbejde. Men hertil kommer, at Mangor også kendte Chr. Horrebrow, som havde været hans præceptor ved universitetet i 1756.⁶ Horrebrows døtre er da også »medlemmer« af societetet. En af dem (nr. 277) karakteriseres således:

»Ferm i Huusholdning og syening, beqvem for een Mand, som vil have een strævsom Kone, brav lattermild og snaksom, haver Fader og 8te Sødskende levendes, midler er der ingen«.

Også frk. Horrebrow er utvivlsomt et bekendtskab. Man hører den – ikke smukke – men snaksomme og lattermilde professordatters overgivne ordveksling med faderens studenter.

Endelig var professor I. C. Kall, den tredie deltager i behandlingen af Barhows bo, far til den senere historieprofessor og samler Abraham Kall (1743-1821), som blev student samtidig med Mangor i 1756⁷ og fra 1759-63 var hans husfælle på Borchs kollegium.⁸ Barhow var ifølge Julius Clausen en velkendt skikkelse i datidens København; specielt i apotekerkredse må man have kendt ham særdeles godt, bl.a. fordi han gav sig af med kemiske

studerings med alkymi som egentlig drivkraft. Det berettes således, at der i 1746 på Svaneapoteket skulle være foretaget en forvandling af vand til krystal af en vis Hofrath Schmidt fra Jena, som beviselig stod i nær forbindelse med Barhow. Svaneapotekets ejer var på det pågældende tidspunkt Mangors farbror Christopher Heerfordt Mangor."

De her anførte forhold udgør selvsagt ikke noget afgørende bevis for, at Barhows register har dannet forlæg for Mangors arbejde. Så meget kan dog vel siges, at såfremt en viden om Barhows let skandaløse skrivelser skulle være sivet ud i datidens København, var vor Mangor således placeret, at han i hvert fald ikke ville være den sidste, som fik nysgerrigheden tilfredsstillet.

Måske burde Mangors ejendommelige penneprøve publiceres i sin helhed. Arbejdet belyser træk af en fremtrædende københavnsk borgers personlighed, det er personalhistorisk interessant og giver desuden god besked om, hvordan en københavnsk student, opdraget i det bedre borgerskabs livsholdning, dengang dømte om ægteskabelige kvalifikationer. Mangor er som præstesøn i øvrigt en slags specialist i emnet. Ræsonnementer over passende og upassende mariager kan ikke have været fremmed kost i præstegården, og husets søn har derfor tidligt haft fornemmelse for, hvor ægteskaber stiftes.

HENVISNINGER OG NOTER

1. Trykt Kbh. 1870, Cabiro: Udvalgte Feuilletoner, s. 371 ff.
2. Vedr. forsk. punkter i S.J.'s afhandling bemærkes: Som af S.J. fastslået, står vi overfor en afskrift. At en kvinde er afskrivren, synes dog ikke rimeligt at antage. Ordene »Hvar jeg poetinde« kan godt udtrykke en mandlig afskrivers ønske om som digterinde med desto større fynd at kunne hudflette den, som har »skamflikket« byens unge damer. De enkelte groft anstødelige ord i teksten tyder da heller ikke på en kvindelig afskriver. S.J. undrer sig over, at afskrivren smæder den forfatter, som afskrives. Man skal ikke undres herover. Alle forarges over sladder, som her er en væsentlig ingrediens, men bringer den skyndsomst videre. Teksten rummer, som rimeligt er, adskillige latinismer. Eksempelvis den korrekt gennemførte latinske vittighed vedr. nr. 417 om jomfru Pol: »Men om man sagde, Du har *Poli* Høyte og ligesaa den sammes rette Drøyte, Man det dog saaledes visselig maae forstaae, at pol kand og *genetivum Poli faae*«. Endvidere: nr. 110: »nata«, nr. 229: »in dubio« nr. 290: »ol« (olim), nr. 421; »exiperet«, nr. 424: »under Titul«, nr. 428: »Contubernale« og nr. 430: »et legatum d.d. Ao«. Udtrykket: »Det er Fiks nok« (nr. 188), som S.J. sætter i forbindelse med autors navn, betyder rimeligvis blot en meget stærk bekræftelse. Fiks betyder her fast, sikker, som i fiksstjerne, fikspunkt. Nutidig slang ville lyde som: Den er *helt* rigtig, den er *stensikker* o.s.v.
3. Dansk Biogr. Leks. XV, s. 279 ff. Bricka: Dansk Biogr. Lex. XI, s. 92-93. K. L. Rahbek i Den Danske Tilskuer XI, 1, 1801, s. 137-43. R. Nyerup i Lærde Tidender 1801 nr. 9, J. H. Bäreus i Det Skand. Litt. Selsk. Skrifter 1806, I, s. 300-414. E. Ingerslev: Mathias Saxtorph og hans Samtid, 1913. Samme: Danmarks Læger og Lægevæsen, II, s. 543 ff. G. Norrie: Af medicinsk Fakultets Historie 1750-1799, 1934. Samme: Fader og Søn. En brevveksling mellem 2 læger i tidsskr. Militærlægen 1933. H. Ehrencron-Müller: Forfatterlex. V, s. 304-07

BENT BERGSØE

- med div. cit. kilder, bl.a. Promotionsprogram 22/5 1764 (jfr. Lærde Efterretn. 1764, s. 227-28). A. C. Krog: Efterretn. om Viborg Bye 1779, s. 236. K. L. Rahbek: Erindringer, IV, s. 394-401. Saml. til Jysk Historie og Topografi, 3. r. IV, s. 245-54. Baden: Universitetsjournal 1801, s. 48. Hundrup: Doctores Medicinæ. Hist. Medd. om Kbh., 1. r. I, s. 205-9, 224, IV, s. 2, 6, 7, 12, 21, 23, 43, 44, 46, 382 og 517, VII, s. 182-87, 190, 195-96, 465, 467, 470-72, 476, 562, 3. r. I, s. 478.
4. Geddes Kort 1757 udg. af Kbh. Kommunalbest. 1940, med oplysninger om Elovius Mangor. Om slægten Mangor se i øvrigt: Slægtstavlesamlingen 1931, s. 117 ff. Th. Hauch Fausbøll: Pers. hist. saml. 1913. Pers. Tid: V, pag. 59, 5. r. VI, p. 46. Dam og Schæffer: De Danske Apotekers Hist. I, s. 563 ff.
5. Se Bricka. Af J. Pedersen: Borchs Koll. Hist. 1728-1823, Kbh. 1916 ses, at Mangor fik stillet et beløb til rådighed for kemiske eksperimenter, s. 17.
6. Kbh. Universitets matrikel, bd. 3, s. 165.
7. Dansk Biogr. Leks., bd. XII, s. 312 ff.
8. Hans Olrik: Festskrift i Anl. af Borchs Kollegiums 200-Aars Jubilæum 1889.
9. Dam og Schæffer: De Danske Apot. Hist. I, s. 568 ff.

KØBENHAVNERLIV OMKRING 1800

GROSSERER NICOLAI JONATHAN MEINERTS ERINDRINGER
VED REDAKTIONEN

Den københavnske grosserer og politiker Nicolai Jonathan Meinert, der var født 9. marts 1791 og døde 26. februar 1877, nedskrev i 1846 en del erindringer, som han senere (i 1861) gjorde til genstand for en revision. Dette reviderede manuskript er bevaret i slægten. Ved sagfører *Preben Krarup*, Maribo, er det stillet til rådighed for udgivelse i *Historiske Meddelelser om København*, hvis redaktion har forsynet det med indledning og noter. Manuskriptet gengives i sin helhed og som det foreligger. Selv om Meinerts stavfejl derved er kommet med – han beklager selv, at hans skolegang ikke blev helt tilfredsstillende – viser det, at han særdeles vel beherskede den skriftlige fremstillingsform. (Hvor et ord eller et enkelt bogstav er indskudt af hensyn til meningen, er det anført i []). Meinert udtaler sig nok med klædelig beskedenhed om sine evner, men hans skæbne viser, at de ikke kan have været så ringe endda. Han overtog faderens forretning på Christianshavn, som han udviklede til et solidt handelshus, han blev medlem af grosserersocietetets komité og nationalbankens repræsentantskab, og han spillede en rolle i det politiske liv, både i kommunalpolitikken og på landsplan. *Dansk Biografisk Leksikon* skildrer hans liv og virke.

Optegnelserne rummer oplysninger af stor interesse for Københavns historie. Vi føres af dem ind i et solidt borgermilieu og hører om dets problemer, glæder og sorger, både i dagligdagen og under krigsbegivenhederne i 1801 og 1807. Størstedelen af Mei-

nerets barndom faldt i en periode, der var gunstig for det københavnske forretningsliv. Der var en kortvarig, men ret heftig krise i 1799, som vi hører lidt om, men Nicolai Jonathan var dengang for lille til rigtig at forstå, hvad der skete. Fra 1807 kom der derimod urolige tider, og i årene efter 1814 indtraf en dyb og langvarig depression for erhvervslivet. Meinert, der efter faderens død i 1809 var med i arbejdet i forretningen, fik derfor en vanskelig start som handlende, men han klarede sig. Memoirerne slutter stort set i 1818, da han blev forlovet med niecen Mette Christine Tang (1799-1887), med hvem han blev gift 6. august 1819.

Da han skrev sine erindringer var nationalliberalismen den herskende retning i København, og selv om han langtfra er fanatiker, ses det klart, at han delte sin samtids synspunkter; han har således f.eks. ikke meget til overs for Frederik 6. Han tog også afstand fra den stramme religiøse retning, som hans familie i hans barndom havde lidt kontakt med. Men han betragter det hele med den velbjergede borgermands afslappede ironi. Skildringen er ikke et bittert opgør med barndom og ungdom, men familiefaderens hyggelige beretning i hjemmets kreds. Derfor måtte han også have forfædrene med. Han fortæller bredt om sin slægt på såvel fædrene som mødrene side, og da han her først og fremmest bygger på familietradition, må læseren være forberedt på, at der kan være fejlhuskninger og misforståelser. Udgiverne har fundet enkelte, som korrigeres i noterne. Men der kan være flere.

Manuskriptet har været i hænderne på en slægtning, præsten Rasmus Theodor Fenger (1816-89), som har uddybet det med et par supplerende bemærkninger, som også trykkes i det følgende (efter en afskrift).

På forsiden af Meinerts manuskript er med senere hånd skrevet: Nicolai Jonathan Mei[nert] født 9 Febr 1791 – død 26 Februar

Meinert

Nicolai Jonathan Meinert, 1791-1877. Det kgl. Bibl.

1877. Om den forkerte fødselsdato se note 2. Manuskriptet består af 172 kvartsider, beskrevet med sirlig håndskrift.

Selv om N. J. Meinert omhyggeligt gør rede for sine familieforhold, kan det dog måske være nyttigt allerede her at give en oversigt over hans nærmeste familie, thi det var et hjem med mange børn, han voksede op i.

Forældrene var grosserer og renteskriver Andreas Ewald Meinert (1742-1809) og hustru Maren Kirstine Noe (1755-1842). De var blevet gift 6. maj 1774 og fik i tidens løb hele 12 børn, hvoraf dog kun halvdelen levede så længe, at de nåede skelsår og alder. Børnene var Martha Helene (1775-1856), der blev gift med præsten Rasmus Fenger (1761-1825), Marie Cathrine (1776-1855), der var gift to gange, først med godsejer Niels Kjær Tang (1767-1814) og derefter med den senere biskop i Ribe Conrad Daniel Koefoed (1763-1831), Christine Lorentze (1779-1834) g. m. sæbesyder Johannes Fenger (1767-1829), Dorte Margrethe (1780-1839), der var ugift, Christen Noe, der døde som 2-årig, et andet barn af samme navn, der druknede som 12-årig, samtidig med at det næste barn i rækken, Johannes Peter, også omkom, Maria Kirstine (1788-1857) g. m. præsten Claus Christian Thomsen (1781-1863), Andreas Ewald, der døde som lille, erindringernes forfatter (1791-1877), Andreas Evald (1792-1868), der blev grosserer, godsejer og legatstifter og døde ugift, samt endelig en dreng, der fødtes 1796 og kun blev tre år.

Fjernere familie og familiens venner og bekendte er i begrænset omfang identificeret og nærmere omtalt i noterne.

En oversigt over A. E. Meinert og Maren Kirstine Noes slægt er under udgivelse ved Preben Krarup.

MINE UNGDOMS ERINDRINGER

FORORD

Dette Brudstykke af mine Erindringer, som er skrevet i Aaret 1846, var oprindeligt alene bestemt for min Christine og vore Børn, men da flere af min Slægt, som havde bragt i Erfaring at et saadant Manuskript eksisterede, ønskede at kjende det, saa har jeg nu atter gennemseet det. Jeg har udeladt noget, forkortet en Deel og modereret enkelte Udtryk og Bemærkninger. At Manuscriptet har vundet i Interesse der ved, vil jeg ikke sige, tvertimod, men *det* har det vundet at det nu kan læses af Enhver, uden, som jeg haaber, at støde Nogen. Mine Meddelelsere ere, forsaavidt jeg ikke selv har oplevet Facta, grundede, dels paa et gammelt Ephetaphium i Heldum Kirke ved Lemvig,¹ dels paa Notaterne i min salig Faders Bibel og flere af ham efterladte skriftlige Meddelelser; men hovedsageligen paa min salig Moders mundtlige Beretninger, opbevarede i en temmelig tro Hukommelse, og jeg antager derfor at de ere paalidelige; hvad jeg ikke kunde tilegne mig klart og tydeligt har jeg udeladt. At Manuscriptet [er] skrevet i 1846, maa jeg slutteligen gjentage og bede ikke at forglemme.

Kjøbenhavn i Juli 1861.

Jeg er født den 9. Februar² 1791, i den Koefoedske Gaard³ paa Christianshavn, i hvilken mine Forældre den Gang boede tilleje og, efter Sagnet, Kl. 5 om Morgen og i det Værelse som jeg og min Familie, efter at vi efter omtrent 50 Aar flyttede tilbage til samme Gaard, nu benytte til Dagligstue.

Mine første Erindringer knytte sig imidlertid ikke til denne min nærværende Bopæl, thi allerede i Foraaret samme Aar som jeg blev født flyttede mine Forældre, med deres talrige Børneflokk til en Gaard i Strandgaden, den Gang betegnet med N. 36 og 37, men senere forandret til N. 45.⁴ Dette var en meget stor Gaard, som af Etatsraad Behagen⁵ var bleven ombygget og temmelig kostbart indrettet, efter den Tids Smag; ogsaa havde han til Gaarden bygget et Sukkerraffinaderi af middelmaadig Størrelse, paa 3 Pander, som det da heed. Denne sidste Omstændighed, at salig Behagen havde ladet Raffinaderiet indrette, var Aarsag i at vi kom til at beboe Gaarden, thi da han var bleven ruineret, i den Reaction som fandt sted efter Tilendebringelsen af den nordamericanske Krig, og Gaarden efter hans Fallit eller efter hans Død, jeg veed ikke bestemt hvilken af Delene, skulde sælges for Creditornes Regning, blev den kjøbt af et Interressentskab, som smigrede sig med at Danmarks Handel og navnlig den som sysselsatte Sukkerraffinaderierne snart vilde erholde et Opsving, hvilken Formening ogsaa Tiden bekræftede.

Et saadant Interressentskab købte altsaa Gaarden, og da min Fader, som var en af de største Partisipanter blev valgt til Med-directeur for Raffinaderiet, saa blev det bestemt at han der skulde tage Bopæl, mod at svare en Leje af Rd. 300 aarlig, der selv i de Dage var en billig Pris, for den Mængde af Værelser og for de mange Bequemmeligheder, som han kom i Besiddelse af.

Til denne Gaard i Strandgaden, i hvilken min Fader døde og fra hvilken min Moder først flyttede efter et Forløb af 28 Aar og

Behagens gård, Strandgade 26, ca. 1873. Kbh. Bymuseum

paa samme Tid som jeg giftede mig knytter sig altsaa mine første Erindringer.

Disse mine Barndomsminder ere hverken talrige eller levende, ikke heller gaae de særdeles langt tilbage i Tiden, og det er egentlig først ved Begyndelsen af Aaret 1798, at det Passerede staaer nogetklunde klart for min Sjæl. Jeg har allerede bemærket, at den Lejlighed som mine Forældre beboede i Gaarden i Strandgaden var meget stor, og skjønt Familien var talrig og altsaa behøvede mange Værelser, saa var der dog flere i tredie Etage, for hvilke Man intet bestemt Brug havde, der for blev det i Lejecontracten bestemt, at min Fader maatte bortleje disse Værelser, dog til Folk som ingen Domestikker havde; en Clausul som uden tvivl, hidrørte fra den Frygt som Man nærrede for at der skulde skee Underslæb ved Raffinaderiet.

Dette være nu som det vil, saa meget erindrer jeg at Tilladelsen ikkun lidet blev afbenyttet, og fejler jeg ikke havde vi ikkun een Logerende og denne kun for en kort Tid. Til denne Logerende, jeg troer han heed Lund, knytter sig en af mine første Erindringer. Jeg mindes at jeg en Aften blev kaldet op til ham, og indledet af mine to ældre Brødere fandt jeg ham staaende for sit oplukkede Chatol, behængt med Uhre, som det syntes mig, og at han tillod mig at vælge hvilket af disse jeg selv vilde. Det forekom mig at jeg hørte Uhrene alle sige dik, dik, men da jeg havde gjort mit Valg mærkede jeg snart, at det ingen ret Art havde med mit Uhrs Liv, formodentlig har mine Brødre ledet mit Valg paa et sædvanligt Legetøjsuhr.

Ogsaa min yngste Broders Fødsel mindes jeg kun svagt, og, skjønt jeg den Gang nesten var 5 Aar gammel, staae alle de for et Barn mærkelige Tildragelser som ere en Følge af en saadan Begivenhed ikkun dunkelt for mig. Noget tydeligere mindes jeg en Begivenhed som hændedes Aaret i Forvejen, jeg mener Kjøben-

havns Ildebrand i 1795. Jeg husker Noget til de Dages Uro og erindrer godt de fremmede Børn som kom til at logere hos os, og Directeur Schultz's⁶ Karet, som stod i Gaarden, i hvilken min yngste Søster og Directeurs Datter legede Fremmede, men jeg ikke fik Tilladelse til at komme op i. Slotsbranden Aaret i Forvejen er derimod ganske udslettet af min Erindring, thi at at jeg den Gang skal have sagt til vor Husjomfru »brænder nu Kongen med« er vel en yngre Opfriskning. Naar jeg taler om disse Begivenheder, som jeg kun dunkelt mindes fra min Barndom er der derimod een som staar levende for min Sjæl, og som jeg troer aldrig vil udslettes af den, skjønt Talen her ikkun er om et Blyant til 1 skilling. Det var en Formiddag at min ældste Broder Christen sad beskæftiget med sin Examenstegning og, formodenlig fortrædelig over at denne ikke vilde lykkes, beklagede sig over sit Blyant. I min Tienstvillighed tilbød jeg mig at gaae paa Contoiret til Fader, for at bede ham om 1 sk til et andet Blyant, og skjønt han ikke vilde tilståede dette og endogsaa søgte at forhindre min Gang, løb jeg i min Ivrighed dog op paa Contoiret, for at anbringe mit Andragende. Fader plejede ellers ikke at være saa paaholdende med sine Skillinger, men den Gang svarede han: »naar Christen behøver 1 sk kan han komme selv, og istedet for at lade det bero hermed gik han ned i Stuen og spurgte: »er det sandt Christen at du har sendt Nicolaj efter 1 sk til et Blyant«, og da dette blev sagt med en vred Mine er det ikke underligt, at Drengen nægtede det, han havde jo endogsaa vildet forhindre mig fra at gaae. Dette sidste sagde han desværre ikke, og nu regnede der en Strøm af Skiænd og Irettelser ned over mig Stakkelt, og jeg blev beskylt saavel for Bedrageri som for Løgn, uden at jeg magtede at forsvare og forklare mig med et eneste Ord. Min fader var en erklæret Hader af Usandhed og det var ikke saa underligt at han blev vred, men underligt var det at han ikke med Sindighed undersøgte Sagen; at

en for Resten ganske skikkelig lille Dreng paa eengang skulde blive saadan et Skarn var jo utænkeligt.

Maaske gjorde denne ubetydelige lille Sag et saa dybt Indtryk paa mig, fordi vi Børn med al Grund havde den største Agtelse og Kjærlighed for vor Fader, hvis Rolighed og Sindighed vi beundrede, ligesaa meget som vi stolede paa hans Doms Ufeilbarhed. Han var en høi Mand, men, i det Mindste saa længe som jeg kan huske ham, noget rundrygget, tildels en Følge af et langt Livs uaf-ladelige Arbeiden ved Skriverbordet; først paa de senere Aar fik han sig en Pult, ved hvilken han staaende arbeidede i sit Hjem, men i General Toldkamret skrev han bestandig siddende og, da han var meget kortsynet, i en bøjet Stilling. Af hans Børn er der ingen som ligner ham saameget som min Broder Andreas, baade i Figur og i Tænkemaade, og jeg kan med Hensyn til dette Sidste ikke sigge Andreas en større Roes.

Min Fader var født den 20. August 1742, i Dagebøl mellem Tønder og Husum. Hans Fader⁷ havde været Skipper og var en simpel, jevn Mand; seet ham har jeg aldrig, thi han døde længe før jeg blev født, men efter hans Portrait, som skal have været meget lignende gjenkender jeg mange af hans Træk hos flere af hans Desedenter, især ligner Evald Thomsen,⁸ ældste Søn af min yngste Søster, ham paafaldende. Men Faders Moder var derimod en meget fornuftig Kone, som vist har ført Regimentet, saavel over Mand som over Børn. Hvorledes hun kunde beslutte sig til at gifte sig med min Bedstefader begriber jeg ikke, da han ikke var formuende og af en simpel Oprindelse, medens hun derimod var af en meget anseet Familie. Hendes Fader var en Prætorius, og hendes Moder en Evald, og saavidt jeg veed en Søster eller Tante til Præsten Evald, Digteren Johannes Evalds Fader.⁹ Af dette sidste Slægtskab kom Navnene Johannes og Evald, som, især hvad det sidste angaar, er bleven saa almindeligt i Familien, men videre

Indflydelse paa Familiens Stilling eller Velvære havde det ikke. Derimod bragte Slægtskabet med Prætorius min Fader reelle Fordele, og bestemte hans Livs Stilling. En Broder til min Bedstemoder var nemlig en høit anseet Embedsmand i Kjøbenhavn, Comiteret eller Deputeret i Rentekamret;¹⁰ senere er han som Conferensraad, en den Gang uhørt høj Charge for en Mand som ikke var Adelsmand, død i Christiansfeld, og til ham blev min Fader, ikkun 13 Aar gammel sendt. Han kom nu i dette ansete Hus, men efter alt hvad jeg har erfaret, fandt han ingenlunde kjærlige, men strænge og tildels ubillige Frender. Saaledes mindes jeg at min Fader har fortalt, at han maatte staa paa Vagt paa et Qvistkammer, for, saa snart Moerbroderen hiemkommende fra en Ridetour bøjede om Hjørnet af Gaden, at ile ned for at aabne Porten for ham. »Havde jeg maattet staae i Porten vilde det have været en let Sag« mindes jeg at min Fader har sagt, »thi da kunde jeg have moret mig ved at see mig om, men nu maatte jeg uafledelig have Øjnene fæstet paa et Punct, thi kun med den yderste Anstrængelse var det muligt fra Qvistkammeret at naae Porten, i den Tid som forløb fra Hestens Hoved kom tilsyne til Manden naaede Porten«. Det var, vil Man sige den Tids Opdragelsesmaade og den Tids Fordringer, men ikke var det den Tids Brug i Sygdoms Tilfælde at skille sig ved en Søstersøn, og dette gjorde, jeg kan efter hvad der er yttret ikke tro andet, denne egenkjærlige Mand og hans fordringsfulde Frue. Min Fader fik som et ganske ungt Menneske en hidsig Sygdom, Forraadnelsesfeber eller Sprinkler,¹¹ og nu maatte han paa ingen Maade blive der, men blev sendt andetsteds hen, hvor en Madame Karup, en Slægting, med Kjærlighed tog sig af ham og hvem, saavel som hendes Moder, en Madame Læssøe, min Fader stedse med den største Taknæmmelighed omtalede. Men var end Onklen og Tanten bydende og lidet kjærlige, saa glemte de dog ikke at min Fader var deres Slægting, og efter meget tiligt

at have ansat ham i Rentekamret, unddrog Onklen aldrig Neveuen sin meget formaaende Protection. En saadan Protection havde i de Dage over maade meget at betyde, og det var intet Under at min Fader i Kamret hurtigt blev befordret og favoriseret ved forefaldne Lejligheder. Saaledes fik han Ordre til i Kongens Suite at reise til Holsten, da Russerne i Syvaars Krigen truede med at falde ind i Landet¹² og Frederik V stod i Begreb med at begive sig til Krigsskuepladsen, men som bekiendt blev Keiser Peter myrdet, der blev intet af Krigen og saaledes ikke heller noget af Reisen.

Udentvivl blev min Fader længere Tid i Madame Læssøes Hus, til Moerbroderens kom han efter Sygdommen aldrig tilbage, men omsider nødte Omstændighederne, hvilke veed jeg ikke, thi Madame Læssøe døde først senere, ham til at forlade det, og det var nu at han flyttede til Christianshavn, til Bryggergaarden, som saalænge har været i vor Familie. Denne Bryggergaard som ligger paa Hjørnet af Torve og lille Kongensgade¹³ var, enten i Slutningen af det 17de. eller ganske tiligt i det 18. Aar Hundrede, bygget af en Renteskriver, som, da Man undrede sig over at han indrettede Gaarden saa irregulair og saa simpel, skal have svaret, »jeg vil bygge mig en Bryggergaard og intet Palais«, og i Sandhed Gaarden er endnu den Dag i Dag intet mindre end et Palais. Siden er den rigtignok ombygget i en stor og nesten palaismessig Stil (1861). Det var en Kiøbmandsfamilie fra Ringkjøbing, Mand og Kone henimod de 40, med en eneste Datter, som da var i sit 7. Aar, som den Tid beboede Gaarden; men for at fortælle hvorledes denne Familie kom til at flytte til Kjøbenhavn er det nødvendigt at gaee noget tilbage i Tiden.

I Begyndelsen af det attende Aarhundrede levede paa den lille Avlsgaard Nørre Vinkel¹⁴ ved Limfjorden, i Nærheden af Lemvig og oppe paa en af de Bakker som omgive den, Niels Bjerregaard, født 1676, med sin Hustru Kirsten Bjerregaard, født 1684. Han

havde først boet paa Gudom Kloster, hvor han var Forvalter eller Forpagter, og var en stille og gudsfrygtig Mand; hun derimod var vel en christelig Qvinde, men tillige modig og virksom, med en klar Aand og en fast Villie. Med disse Egenskaber førte hun Regimentet i Huset, men agtede og elskede tillige sin stille Hosbond, som gjerne overlod til hende Gaardens Drift og Børnenes Opdragelse; og de havde mange Børn. Disse opdrog hun med Alvor, men uden Strenghed, holdt Sønnerne til Studering og Døttrene til Husgjerning; men tillige til Naal og Preen, og al dette med Indkomsterne af en lille Gaard, i hvilken der stoed en ikke ubetydelig Preoritets Capital. Som Bevis paa hendes personlige Mod fortæles, at hun en Vinternat, da Avlskarlen berettede at Faareflokken skræmmede af Ulvene, som i de Dage endnu fandtes i Jylland, havde forløbet sig, forlod Gaarden i Selskab med ham, for at opsøge Flokken, uden at frygte, hverken Ulvene eller de bratte Bakker, som omgave Fjorden, og at hun ikke rastede før hun havde funden den. Først da vendte hun tilbage til sin Mand, som havde tilbragt Tiden i stille Bøn. I Aaret 1737 døde Niels Bjerregaard og da nu Preoritets-haveren, en Kammerraad Peersen (Pedersen) fandt, at det kunde være behageligt at have Nørre Vinkel til Lystgaard, opsagde han Enken Capitalen, for at nøde hende til at sælge Ejendommen, »og hvor mener I at jeg skal hen« spurgte hun, »I kan flytte til Eders Lejehus i Lemvig« svarede han, »og kan jeg af Lemvigs Brostene opdrage mine Børn« gjenmælede Kirsten Bjerregaard, »nej jeg vil ikke sælge Nørre Vinkel, Gud maae hjælpe«, og han hjalp. Om hun paa et andet Sted fik Capitalen eller om Kammerraaden lod sig bevæge til at lade Pengene staae veed jeg ikke, dog troer jeg nesten at det sidste blev Tilfældet. Enken Bjerregaard blev altsaa boende paa Nørre Vinkel, opdrog sine Sønner og udstyrede sine Døttre, og døde omsider i Aaret 1759, efter 22 Aars Enkestand. Af hendes Sønner blev to Præster

i Norge, og fra dem nedstamme de norske Bjerregaarder; en Datter blev gift med en Brygger Hostrup i Kjøbenhavn, men hun døde tiligt og hendes eeneste Datter, en smuk ung Pige, var svagelig og døde i sin Ungdom. En af Kirstine Bjerregaards Døttre¹⁵ blev gift med en Lassen, Kongelig Sølvpop, der tillige var Forpagter af Holtegaard, og den yngste Datter blev gift med Niels Holm, Forpagter af Datidens største Gjestgivergaard i Kjøbenhavn, den Kongelige Postgaard. Denne Holm var theologisk Candidat, og Aarsagen hvorfor han ikke søgte Præstekald sagdes at være den, at hans Kjæreste ikke skjøttede om at være Præstekone, men om dette var den sande eller eneste Grund skal jeg ikke paastaae.¹⁶

Saaledes vare efterhaanden alle Kirstine Bjerregaards Børn forsørgede, paa den nestyngste Datter, Martha nær. Vel skal hun i en tiligere Tid have haft et Ægteskabstilbud, ja endogsaa være bleven forlovet med en Kjøbmand Andrup? i Lemvig, hvis teglhængte Gaards Tag hun kunde see fra sit Værelses Vindue paa NV men hun fortrød uopholdeligt efter at have givet ham sit Ja at have gjort dette og tilskyndet af Moderen eller i det mindste med hendes Minde, brød hun skriftligen Forbindelsen. Martha var en Pige med høj Følelse, hun attraaede ikke Giftermaal, men levede i hendes Jomfrustand, paa hvilken hun satte megen Pris, i Ro og Tilfredshed paa hendes Fødeggaard. Dog gjorde hun undertiden længere Reiser. Saaledes var hun i Norge for at besøge Brødrene, Præsterne der, og i det Mindste een gang i Kjøbenhavn, hos hendes Søster Lassen, som boede paa Vesterbro, tædt ved Kongeporten, thi uagtet Manden, som allerede bemærket havde Holtegaard i Forpagtning, opholdt Familien sig dog ikke der, men besøgte Gaarden ikkun engang imellem. Som Husbestyrerinde paa Holtegaard havde Lassens en Jomfru Claudi, et ungt smukt Fruentimmer, vel lidt og anseet af Herskabet. Engang kom Madame Lassen med en Veninde til Gaarden, de havde erfaret at Jomfruen var

syg og de fandt hende paa hendes Værelse i Sengen. Som de sidde der og tale med hende siger Madame Lassen. »Hvad var det?, var det ikke et Barn som skreg?« Det syntes dem at jomfrue Claudi blev forskrækket, og ved de anstillede Undersøgelser fandtes et dødt Barn i hendes Dragkisteskuffe. Barnet var født i Dølgemaal og derefter bleven dræbt af den ulykkelige Moder, der blev arresteret, dømt fra Livet og henrettet. Jomfru Claudis Fader havde været Kongelig Forstbetient og Man gik i Forbøn for hende hos Kongen, men Christian 6. svarede »det gjør Os ondt at det skal gaa en af Vor Claudi Børn saa ilde, men Vi kunne ikke forandre Guds Love«. Dette var et Svar som lignede Christian 6. og Madame Lassens Virksomhed i at forfølge sin Mistanke, thi Barnekriget var vistnok et Paafund, charactererede den Tids Tænkemaade. Jomfru Claudi gik sin Død med Rolighed imøde, pyntet med sorte Sløifer; som hun selv havde syet paa sin hvide Dragt, og betete sig til Forsamlingens største Opbyggelse. I de Dage levede Man mindre udelukkende i denne Verden end Man nu i Almindelighed gjør, og derfor syntes den bratte Overgang til et andet Liv ikke saa frygteligt som nu omstunder. Nogle Søndage derefter bad Præsten i Søllerød Menigheden om at forene deres Bønner med hans, for en synder der stod aabenbare Skrifte, det var en af Rygterne paa Holtegaard, udlagt som Barnefader, men de Velunderrettede af Menigheden vidste meget vel, at en vis fransk Envoyé burde have optaget Synderens Plads.

Martha Bjerregaard meente at hun var en af de Første i Danmark som blev confirmeret, men formodentlig er den af Christian 6 indførte Confirmation¹⁷ først da kommen til Anvendelse der i Egnen, og det feiler ikke at denne Handling har gjort et dybt Indtryk paa hendes stille religiøse Sind. Senere udviklede dette Sind sig mere, og da Herrnhutherne udbredte sig i Danmark og kom der i Egnen, fandt de, halvt forfulgte og undertrykte som de vare,

gjentagen Ophold og venlig Opmærksomhed paa Nørre Vinkel, hvor Martha holdt sig til dem og snart traade ind i deres Samfund. Moderen derimod blev aldrig en Herrnhuther, men hun respecterede Datterens religieuse Overbevisning og dennes aandelige Brødere og Søstre kom aldrig for ofte eller til Ulejlighed. Denne Tolerance beviser maaske bedere end noget andet Kirsten Bjerregaards ædle Hjerte og store Forstand.

Man har, og det vistnok ikke uden Aarsag, bebreidet Herrnhutherne at de gjerne vilde blande sig ind i Familieforholdene, og paa en saadan Indblandelse strandede upaatvivleligt Marthas Kjærlighed til den ugifte Stand og den Omhu hun nesten i 30 Aar havde vist for at bevare den. En ung Kjøbmand i Ringkjøbing, en ivrig Herrnhuther nogle Maaneder yngre end Martha Bjerregaard skulde have sig en Kone, og nu blev det af Forstanderne, maaske uden at udspørge nogen af de Paagiældende, bestemt, at han og Martha Bjerregaard skulde være Mand og Kone, og den 17. Aug. 1753 stod deres Bryllup paa Nørre Vinkel.

Christen Iver Lauritzen Noe var født den 1 Juni 1723 i Ringkjøbing; men til hans Forældre kjender jeg lidet eller intet og veed kun at de vare reputerlige Borgerfolk. Brødere har han saavidt jeg veed ikke haft, derimod havde han flere Søstre; een som var gift med en lille Kjøbmand der paa Stedet, men snart blev Enke og som saadan fortsatte den ringe Butikshandel, og to som bleve gifte med to Brødere ved Navn Isagger, der begge døde som Eiere af Herregaarde i Jylland. Den ene af disse var meget rig, men hans Penge gik, skjøndt den før Forældrene afdøde eneste Datters Ægteskab var barnløst, dog fra Familien, da den opslugtes af Menigheden i Christiansfeld, hvor de Gamle døde og alt hvad Broderens Datterbørn fik var et Legat paa 400 Rd. som tilfaldt den fjerde efter Madame Isagger opkaldte Datter og 100 Rd. der bleve mig tillagt, for efter Svigersønnen Broder Briant, at bere paa Navnet

Jonathan, det fortælles om denne Isagger, som var en brøsig Person og af og til i mindre god Forstaaelse med Svogeren, at han efter at have erfaret at denne[s] Svigermoder var død skrev til ham »Jeg hører at Quinden paa Nørre Vinkel er død« og fik til Gjensvar »Jeg erfarer at Manden paa Slumstrup¹⁸ er vred«.

Den anden Svoger og Søster efterlode sig mange Børn, men kun en lille Formue, men jeg kjender ikke meget til Familien og alt hvad jeg veed om den er, at en Datter var gift med en Scheffer, der døde som Herrnhuthisk Præst et Sted i Tydskland eller Holland og en Søn Niels Isagger, meget ubetydelig, baade paa Sjæl og Legme, og som for en Deel Aar siden døde ugift, hos en Bonde i Sorø Egnen, hos hvem han af min salig Moder, der tog sig af ham, var tinget i Kost.

Christen Iver Lauritzen Noe var altsaa nu gift og den 2. Marts 1755 fødte hans Kone ham det eneste Barn, som efter begge Bedsteforældrene blev kaldet Maren Kirstine. Han førte som Kjøbmand i Ringkjøbing et virksomt, men ikke tilfreds Liv. Grunden til dette sidste var Datidens gjeldende Handelsforordninger. Den danske Regjering vilde med al Magt gjøre Danmark til et Fabrikland, og for at ophjælpe Industrien og de tildels af Regjeringen anlagte og de tildels med Millioner understøttede Fabrikker og Manufacturer forbød den aldeles Indførslen af en stor Del Vare, som langt smukkere og billigere kunde have fra Udlandet. Denne forkerete Forholdsregel fremkaldte Smuglerier uden Ende, og Kjøbmændene, især de i Smaastæderne vare, naar de vilde handle med de mest søgte Vare nødte til, at indsmugle dem. Men en saadan Smugling blev naar den blev antruffen straffet strengt, og der opstod desaaarsag en vedvarende Quirilla Kamp mellem Toldopsynet og Kjøbmændene. Med de paa Stedet ansatte Toldbetjenter endes Man vel snart, thi naar et Skib var ariveret bleve de indbudne til Drik og Svir paa Apotheket og imidlertid Skibet i største Hast

udlosset; men anderledes forholdt det sig med de fra Kjøbenhavn sendte Controleurer; disse kom som oftest uventet, som en Tyv om Natten, og det var ikke sieldent at Byens Vægter, thi mere end een havde Man sielden, med Slag paa Vinduesskaaderne og med det Udraab »de fra Kjøbenhavn ere der« vækkede de slumrende Handelsmænd, som nu i største Hast paa Loftet og i Møddingen maatte gjemme de confiskable Vare, for siden, naar Visitorne vare afreiste atter at drage Varene, som tildels vare blevne beskadigede og bedærvede, fre[m] for Dagens Lys.

Af dette Væsen blev Christen Noe kjed, maaske har ogsaa hans religieuse Tænkemaade sit dertil, og uagtet han i faae Aar havde samlet sig en pen lille Formue, og dette uagtet han ikke havde været fri for Tab, men blandt andet mistet en hel uforsikket Ladning i Fjordens Gab, saa besluttede han dog at forandre sin Stilling.

Han var i denne Anledning traat i Corespondence med Svogeren Holm i Kjøbenhavn, hvis Resultat blev at denne for ham kjøbte en Bryggergaard paa Christianshavn og i Sommeren 1761 drog han med sin Hustru og sin lille Datter, nu i sit syvende Aar fra Ringkjøbing, som han ikke saa igjen før i Aaret 1797, da han ledsagede sin Datters nestældste Datter, der var bleven gift der til Egnen.

Han brød op med Rub og Stub, thi paa Grund af Bopælsforandring at skille sig ved sine Ejendele var i de Dage saalidet Brug at Man selv tog Rullen med: den flød efter Skibet som overførte Efacterne. De Reisende selv gik ikke til Skibs, men gjorde Reisen, paa hvilken de besøgte flere Venner og Bekjendter, til Lands og det varede ikke saa ganske kort Tid førend de ankom til Deres nye Bolig.

Det maa have været en betydelig Forandring for den til Kjøbenhavn ankomne ringkjøbinger Kjøbmand og hans Hustru at flytte fra det rolige Kjøbstadsliv til al den Færdsel, som allerede den

Gang fandt Sted i Hovedstaden, men ingenlunde tabte Familien sig i dens Vrimmel og ikke fornægtede den sin Oprindelse. Den var som en overført lille Coloni, som havde bragt sine Husguder med sig, og lige som den overførte, i det Mindste nogle af dens Tyende, bleve disse efterhaanden forøgende og remplacerede med andre, fra den Egn som Familien havde forladt, og dette vedblev saaledes selv i den allersidste Tid. Derfor hørte Man bestandig jyske Talemaader der i Huset og dets Datter tabte ikke, selv ikke som en Kone paa nogle og 80 og efter nogle og 70 Aars Forløb ganske sin jyske Accent.

Christen Noe var nu Brygger og bryggede paa Omgang, som den Tids Skikke medførte, men dette Bedrift, som efter Forholdenes Natur ikke kunde udvides eller forbedres, kunde ikke tilfredsstillende beskæftige en saa virksom Mand som han var. Han vedblev derfor med sine Handelsforetagender og foruden Skibsreheri drev han Handel, især med islandske Producter, saavel som med ostindiske og chinesiske Vare, som Man i de Dage kun behøvede at købe paa Auctionerne og siden uddetaillere for at være sikker paa en ret antagelig Fordel; ogsaa drev han nogle Commissionsforretninger. Jeg finder ikke at han har staaet i betydelig Handelsforbindelse med Vestkysten af Jylland, og intet beviser bedre end dette hvorliden Samfærsel der den Gang bestoed mellem Kjøbenhavn og hans Egn og at det den Tid og var anderledes og bedere end nu omstunder. Derimod havde han nogle norske Comissioner, fornemmelig om ikke udelukkende med saadanne Folk som hørte til eller yndede den Sect, hvoraf han var et ivrigt Medlem. Disse Forbindelser som just ikke vare mange, vidste han ved Klogskab og Retsindighed at vedligeholde, saa at mit Hus endnu har Forbindelser knyttede ved ham, som uafbrudte have bestaaet gennem flere Generationer.

Martha Noe, eller, som hun skrev sig, thi hun vilde ikke give

Slip paa sit Jomfru-Navn, Martha Bjerregaard Noe, syntes i det hele at have været veltilfreds med Flytningen til Kjøbenhavn; der var intet særdeles der bandt hende til Ringkjøbing, efter hendes Moders Død i Aaret 1759; egen Familie havde hun ikke der i Egnen og med hendes Mands Slægtninger harmonerede hun ikke. I Kjøbenhavn derimod fandt hun, foruden en Samling af hele og halve Herrnhuther, der ydermere senere erholdt Tilladelse til at indrette Bedesalen i Stormgaden,¹⁹ flere af sine egne Slægtninger og de fraværende af disse sendte stundom deres voxne Børn til Kjøbenhavn eller besøgte selv Hovedstaden, og fandt da altid et venligt Asyl i hendes Hus.

Hendes ældste Søster, gift med Brygger Hostrup levede ikke længe efter hendes Ankomst til Kjøbenhavn, men Manden levede i mange Aar derefter og synes at have været en sær, egenkjerlig og gjerrig Person, »naa det Gilde veed jeg at jeg betalte,« sagde han, naar han indbuden til Fadder gav en Krone paa Vuggen, og mod sin Brodersøn og presumtive Arving var han mere Tyran end Frende. Han havde kjøbt en Bryggergaard til denne, men i et Anfald af ondt Lune vilde han atter skille ham ved Gaarden og op-sagde ham til den Ende Prioriteten, men den Unge som kjendte en rig Brændevinsmands Enke, som intet ønskede uden at Døe som Brygger Madame, lod sig vie til hende paa hendes Sotteseng og blev paa den Maade uafhængig.²⁰ Om den anden Søster Madame Lassen veed jeg ikke at Talen har været efter Ankomsten til Kjøbenhavn, og formodenlig er hun død før eller kort efter, men derimod havde den Noe'ske Familie megen Omgang med den yngste Søster og hendes Mand[s] Broer Holm paa Postgaarden. Madame Holm stod langt tilbage for Søsteren i flere Henseender og langt fra havde hun hendes Forstand, skjøndt der dog var noget godmodigt og hjerteligt ved hende, derimod syntes Holm at have været en retsindig og fornuftig Mand. Disse Folk havde en eeneste

Datter, Kirstine, jevnaldrende med hendes Cousine Brygger Noes Datter, og disse to unge Piger omgikkes i sin Tid meget med hinanden, skjøndt der egentlig intet Venskab fandt Sted; man harmonerede ikke rigtig, maaske kunde Kirstine som dog ogsaa som ung, skal have været smuk ej saavel lide at Maren var endnu smukkere og livligere end hun. Senere blev hun gift med den yngre Hostrup, Brændevinskonens Enkemand, og havde med ham 3. Børn, Jens Hostrup med Tilnavn Schultz, der nu ejer det Schultziske Bogtrykkeri,²¹ Niels som døde paa Batavia og Thrine, en smuk Pige, som blev givet bort til den meget ældre Kræmmer og senere Grosserer Jens Lund; hun lever endnu som Enke med mange Børn. Madame Hostrups anden Mand var Bogtrykker og Directeur Schultz, som døde meget rig og med hans Navn gaar hun i Familien som Tante Schultz.²² Disse Meddelelser vedkomme rigtignok en sildigere Periode, men anføres her, da denne Del af Familien ikke senere eller i et hvert Fald ikkun i Forbigaaende vil blive berørt.

Da Maren Kirstine Noe kom til Kjøbenhavn var hun, som allerede bemærket, i sit syvende Aar, hun var allerede den Tid livlig og munter, og hendes alvorlige Moder har vist med hende haft mangen en Kamp, af hvilken dog for det meste den eneste Datter gik seirende ud; thi i sit hele Liv igjennem vidste hun at beseire sin Omgivelse og at hun ikke misbrugte dette Talent maae tilskrives hendes i Grunden gode hjerte og en vis Grad af Godmodighed, som var hende egen. Stort lærte hun ikke i sin Barndom og jeg kan tilføje heller ikke i den modnere Alder, men med Undervisningsmaaden var det ogsaa daarlig bevendt. Slet betalte Lærere og Lærerinder med ringe Ævner kunde ikke bibringe det levende og med Egenvillie stærkt begavede Barn mange Kundskaber og senere optog et stort Hus og mange Børn hendes Tid, men i forrige Tider fordrede Man heller ikke saamegen Dannelse og saa-

mange Kundskaber af Qvinden, skjøndt det ikke feiler at hun, idet mindste i en Periode i sit Liv, har følt Savnet heraf. Skjønt der just ingen Mangel var paa Værelser i den gamle Bryggergaard, saa vare dog disse saa underligt situerede og i det Hele saa ucomode at der ikke kunde tænkes paa at bortleje en Del af Gaarden til andre Familier, og de Lejligheder som Ejeren ikke selv benyttede blev derfor bortlejede som det kunde falde sig, enten til Tilreisende eller til Logerende. Saaledes havde Amtsforvalteren over Kjøbenhavns Amt og Amager en Tid lang sit Contoir og Aftrædelsesværelse i Gaarden, ogsaa benyttedes til en anden Tid den saakaldte Hjørnestue og Gibsstuen af Enkegrevinde Stolberg,²³ naar hun, der stod i en Slags Forbindelse med Herrnhutherne kom til Kjøbenhavn, og hendes Sønner, de to bekendte Grever Stolberg, have i deres Ungdom ofte været i den gamle Gaard, og ogsaa brev-vexlet med Vertinden. Engang behøvede Grevinden en Kammerjomfru og paa Moderens Vegne skrev en af Sønnerne til Madam Noe og bad hende om at forskaffe sig et paalideligt Menneske »som ej var for Mandskarle« om det var Frederik eller Lorentz²⁴ Stolberg der var Forfatter af det danskskrevne Brev veed jeg imidlertid ikke. Underligt nok var det at de Værelser og Beqvemligheder som der fandtes kunde være tilfredsstillende for en Dame af den høieste Adel, men ogsaa dette er et Træk som betegner Tiden; den til den høieste Luxus vante vidste, naar Omstændighederne bød det, at hjælpe sig, og kom nu som her religiøse Meninger med i Spillet, da følte intet Savn. Grevindens Ophold i Bryggergaarden var ganske incognito, hun vilde ikke lade sig see ved Hoffet og Foranledningen til et af Besøgene var den at lægge hendes Datter Grevinde Bernstorff²⁵ i Barselseng. En smuk Dag havde Grevinden yttret, at hun ønskede at see Husets Datter, og ved det neste Besøg blev derfor Jomfru Stine opstillet som syende,

med et Tørklæde i Handen. »Was hast Du da mein Kind« spurgte Grevinden, »ein Thürkleid« fik hun til Svar.

Men med al sin Religøsitet var Martha Noe ikke ganske fri for Forfængelighed, og ligesom der ikke var noget simpelt eller plebaiskt i hendes Væsen var ogsaa hendes Klædedragt naar hun var pyntet nesten mere end borgerlig, og prægtigere om ikke kostbarere end hendes Mand billigede. Paa samme Maade klædte hun Datteren, hvis Dragt altid var pyntelig og efter den højeste Mode, ja saa moderne at der nesten behøvedes mere en [d] qvindelige Kræfter til at snøre hende. Det var saaledes ikke at undres over at Jomfru Noe, som upaatvivlelig var meget smuk, ogsaa vidste at hun var det, skøndt det, paa den anden Side, vist aldrig kunde bebrejdes hende at være storagtig eller pretentieu. Paa Barndoms Minde var Moder langt rigere end jeg og hun har ofte, selv i de senere Dage, omtalt mange Hændelser som passerede medens hendes Forældre endnu levede i Ringkjøbing, men de vare naturligvis ubetydelige, og meget som hun ogsaa har omtalt og som vedkommer en sildigere Periode, er gaaet mig af Glemme. Dog erindrer jeg, at hun oftere har omtalt Frederik 6. Fødsel; man ventede Dronning Caroline Mathildes Nedkomst, og da de første Kanonskud hørtes løb hun ned i Porten, i den største Spændig for at erfare om Skudene gik Voldene tre Gange rundt, og da dette skeete var Jublen almindelig. I hine Dage delte Folket Kongehusets Sorger og Glæder, uden at dette havde Følelse for Folkets.

Omtrænt paa denne Tid fik hendes Forældre en Kostgjængerinde, en Jomfru Thorup, for hvem Brygger Noe var et Slags Formynder, og som betalte en Ubetydelighed for sit Ophold. Jeg troer ikke at hun hørte til Familien, men hun blev snart Jomfru Noes gode Veninde og uden tvivl den bedste hun har haft. Hun var af et lystigt Gemyt, fuld af lunefulde Indfald; saaledes hængte hun

et Lejebraedt hvorpaa var skreven »her er Værelser til Leje« paa hendes tomme Dragkisteskuffe, og fik ved det Indfald sin mangelfulde Garderobe forbedret, thi en Paamindelse af dens Slags var efter Brygger Noes Smag. Samme Jomfru Thorup var i flere Aar i Huset og blev gift derfra og ægtede en Præst fra Norge, Magister senere Professor Nicolaj Wilse, der var Søn af Martha Bjerregaard Noe[s] ældste Søster. Om denne Søster har jeg ikke fortalt, hendes Mand var først Hører i Lemvig, thi forrige Tider havde nesten hver lille Kjøbstad sin latinske Skole. I knappe Kaar slog han sig kummerfuldt igiennem, men da Skolen blev nedlagt og han saaledes slet intet havde at leve af, rejste han til Kjøbenhavn, for at søge Præstekald. Ved en Audience, hvor han klagede sin Nød for Cancelipræsidenten Grev Holstein sagde denne »her komme Candidaterne og klynke og klage og naar de blive Præster saa blive de Bæster«. Wilse svarede intet, bukkede, gik og reiste sorgfuld hjem, men da han kom hjem laae allerede Kaldsbrevet i hans Stue; Greven havde fortrudt sine haarde Ord. Denne Wilse var Fader til Jomfru Thorups Frier, og længe maatte han fri og ugjerne gav hun sit Ja, dog blev Ægteskabet lykkeligt og først efter at have født ham flere Børn døde hun af Brystsye.²⁶ En Søn af hende studerede i min Barndom ved Kjøbenhavns Universitet, men jeg troer at han døde før han fik Embedsexamen, og en Datter af hende, som ligeledes kom til Kjøbenhavn og i nogle Aar var i Schultz's Hus, døde ligeledes af Brystsye.

Da Jomfru Thorup blev gift og havde forladt Huset savnede Man en Husjomfru, thi uagtet hun, som allerede bemærket, betalte en lille Sum aarligt tog hun sig dog som det lod meget af Husvæsnet og saaledes vil det vel have været paa den Tid eller ikke længe derefter at Jomfru Leth, oprindelig paa samme Maade som Jomfru Thorup, kom i et Hus, i hvilket hun tilbragte saa mange af sine Leveaar. Jomfru Leth var en Datter af Professor

Leth, Sognepræst til Trinitatis Kirke, en i sin Tid berømt Prædikant.²⁷ Han holdt salvelsesfulde Prækener paa flere Timer og hans Tilhørere vare Tidens stærkt troende i forskjellige Nüencer og Martha Noe og Datter forsømte sjelden hans Prækener. Som Sognepræst holdt Professor Leth sine offentlige Taler om Formiddagen, men om Eftermiddagen holdt han smaa Convicter for fornemme, begavede og troende Damer, og blandt disse nævnede Jomfru Leth en Fru Sølvørdal, Moder til den ulykkelige Grev Brandt, Christian 7. Maitre de plaisir og som af Moderen altid benævntes med »min Enevold«. At der fra Professor Leths Side speculeredes paa et Ægteskab med fru Sølvørdal, som for anden Gang var Enke vil man paastaae, men tillige at denne Plan blev taget ham meget unaadigt op.²⁸ Paa anden eller tredie Haand var saaledes en af Hovedpersonerne i det ulykkelige Struenske Drama Familien bekjendt, uden dog at dette Kjendskab havde mindste Indflydelse paa dens Dom om Sagen. Struense og hans Venner bleve ligesaafuldt i Bryggergaarden som i den hele By anset for Voldsmænd, for hvem der, dette er aldeles klart, den Gang aldeles intet Symphati var blandt Kjøbenhavns Borgere, som undskyldte ja nesten billigede de Uordener som Pøblen de Dage begik og som med Taarer i Øjnene saa paa Prosessionen af Amagerbønder holdende udenfor Slottet og skraalende »her ere vi danske Amagere o.s.v.« Da Struense og Brandt hen ad Sommeren bleve henrettede var hele Staden paa Benene for at bivaane Executionen og blandt de flere af Gaardens Tyende og Beboere, thi ingen af Familien faldt saadant ind, der vare ude paa Østerfælled var ogsaa et stakkels svaghoved Menneske fra Jylland, som havde sit Ophold der. Hans Navn er undsluppen mig, men jeg veed at han var anbefalet til Brygger Noe, som tog sig af Fyren men ikke kunde faa sadt Skik paa ham. Samme Eftermiddag gav Noe ham en del Søm som han skulde tælle og slaae i Bundter, men overraskende ham under dette

Arbeide hørte han hvorledes han talte »Jen Misdajer, tou Misdajer, traj Misdajer« o.s.v. Den blodige Scene havde gjort ham endmere confus og der blev aldrig noget af ham, tvertimod blev han med hver Dag mere og mere aandsforvirret, og hvor han endelig stødtes er mig ubekjendt, men det veed jeg at han sin Tumpenhed uagtet var en ivrig skjønt lønlig Tilbeder af Jomfruen, og at han var jaloux paa min salig Fader og yttrede, at han allenfals kunde være lige saa god som saadan en lang Secretair. Det maae altsaa have været før den Tid at Secretair og Contoirchef Meinert kom i et Hus, i hverket han var Logerende i flere Aar og som han ikke forlod før han førte Bruden hjem.

De der havde givet han Anvisning paa dette Logimente og ført ham ind vare udentvivl hans Moerbroder og dennes Frue, thi disse fornemme og egoistige Mennesker vare ogsaa lønlige Tilhængere af Herrnhutherne, og bleve siden Medlemmer af Menigheden. De vare altsaa velkjendte af Brygger Noe og Kone og da disse, som allerede bemærket, havde Værelser som de bortlejede, saa er intet rimeligere end at de gjerne modtog en saa respectabel og velanbefalet Logerende. Mellem denne Logerende og Datteren af Huset begyndte snart en lille Roman, som varede i flere Aar og som, alle Hindringer uagtet, entet med Giftermaal.

De Gamle tænkte maaske ikke paa at saadant kunde hænde, og ahnede neppe at de smaae Blomsterbouqetter som bleve kastede ind af Vinduet var Premilairne til en Forbindelse, som, hvor passende den end i flere Henseender maatte ansees for at være, slet ikke var efter deres Sind. At det var paa Tiden at tænke paa den unge blomstrende Piges Giftermaal havde de vel maattet mærke, om ikke af andet saa af de mange Friere, som allerede begyndte at melde sig, og hvorledes kunde det ogsaa være anderledes end at Mange søgte at vinde en ung Pige, som baade var smuk og beha-

gelig og dertil velhavende om ikke rige Folks eneste Datter. Men ligesom allerede, og det uidentvilt blandt flere en Major Barth var afvist, faldt det dem vist ikke ind at noget Frieri kunde begynde uden gjennem Forældrene. De havde ikke begunstiget Majorens og vilde nu ligesaa lidet understøtte Secretairens Frieri; thi den, de ønskede til Svigersøn skulde være, hvad ingen af disse var, en Broder. Dette kunde have været meget godt dersom Datterens Ønsker havde stemmet med Forældrenes og muligen havde, da dette nu ikke var Tilfældet, disse sidste desuagtet sejret, dersom Datteren ikke ogsaa ved denne Sag havde vist at hun havde en Villie og det en Villie som ikke saa ganske let lod sig bøje. Saaledes maatte det endelige Resultat blive at Datteren gik seirende ud af Kampen, skjøndt denne ikke var let og, som jeg har Grund til at troe, af Forældrenes Allierede, de aandelige Brødere og Søstre, ikke blev ført med ganske tilladelige Vaaben.

Min salig Fader var en religiøs Mand og saalænge jeg kan mindes besøgte han Kirken hver Søn og Helligdag, saalænge Vinteren varede, thi Søndagen om Sommeren tilbragte han paa Landet og da var det sielden at han kom i Kirke, ogsaa holdt han sig steds til det ortodoxe Parti, i de theologiske Stridigheder som ved Slutningen af det attende Aarhundrede reiste sig her i Landet, og Biskop Balle og Professor Fabricius vare hans Troes Fahnebærere.²⁹ Han holdt sig saaledes til den rene augsborgske Confession, og sig selv fri for al Secteri; ja selv en elsket Brud vilde han ikke vinde ved at slutte sig til Brøderne. Dette tog disse og vel egenlig hans tilkommende Svigerforældre ham ilde op, og at de gjorde dette kan Man vel undskylde, undskylde det kan Man derimod ikke naar hine Brødere og Søstre bestræbte dem for at kaste en Skykke paa hans Character og blandt andre onde Egenskaber beskylte ham for Gjerrighed. Og klygtig ikke ganske hen i Luften syntes

denne Beskyldning greben; hans Levemaade hentydede unægtelig paa en for vidt dreven Sparsommelighed, men dette havde sin særegne Grund.

Det er forhen bemærket, at hans Morbroder Konferentsraad Prætorius var hans meget formaaende Beskytter, og saaledes er det begribeligt at han i de Dage kunde avancere let og hurtigt og i en temmelig ung Alder komme i en Stilling, hvori han ikke allene kunde fortiene hvad han behøvede, men ogsaa lægge Penge op. Men da min Fader havde nogen medfødt Lyst til Handelsforetagender og ogsaa i en vis Henseende var et mercantilt Hoved, saa lagde han ikke sine Bespareser paa Kistebunden eller satte dem paa Rente, men han benyttede dem til smaa Speculationer, især paa Vestindien og dette maaske med Hensyn til at hans eneste Broder Johannes Meinert opholdt sig der i Landet som Kongelig Embedsmand og saaledes kunde være ham til Nytte og Vejledning i hans Speculationer, denne Formodning er neppe correct; thi da Johannes var den Yngere kan han neppe allerede den Gang haft en Ansættelse i Vestindien (1861).³⁰ Men den han som Mellem og Forretningsmand især betjente sig af var en Skibscapitain ved Navn Bartholomæus. Udentvill har hans smaae Foretagender fra Begyndelsen af svaret god Regning og derved foranlediget ham ikke allene efterhaanden at betroe sig mere og mere til denne Bartholomæus, men ogsaa at sige god for ham, for en efter hans Stilling betydelig Capital, nemlig for 600 Rd, som Bartholomæus havde taget paa Bodmeri hos den spanske Gesants Hushovmester. Men denne Skibscapitain blev enten en Bedrager, eller han løb bort, eller han døde, jeg veed ikke hvilket, og min Fader tabte ikke allene alle sine egne Penge men ogsaa den Capital han havde ca- veret for, og som han maatte anvende flere Aar og megen Spar- sammelighed for at faa afbetalt, og denne Sparsommelighed, som Omstændighederne gjorde nødvendig, torde vel være Aarsagen til

at de, som da ikke vilde ham vel, beskyldte ham for Gjerrighed, thi ellers maatte enhver som kjendte ham vide, at han var intet mindre end gjerrig; han gav gjerne og han gav rundeligt.

Jeg ejer Overslaget over hans Udgifter for 1768, som var Aaret efter hin ulykkelige Begivenhed og dette lyder saaledes

Overslag over mine Udgifter pro 1768

Spise Qvarter	25
Brød	5.2.8
Smør	5.3
Ost	3
Øll	2.3
Kammerleje	26
Lys	2
Brænde	5
Klæder	30
Skoe	7.2
Strømper	7
Informationer	12
Vask	4.4.8
Bøger	5
Punsch	1
Commedie	3
Kaffe	1.3
Thee	2.3
Sukker	2
Chocolade	1
Forældre	52
Lotteri	5
De fattige	2
Foræring	4

REDAKTIONEN

Kirken	3
Sygdom	5
Postpenge	1
Drikke og Bærepenge	1
Nytaar	10
uforudsete Udgifter	10

244.3

Han har altsaa her gjort Beregning over hvad han i et Aar behøvede, for med Sparsommelighed men dog med Anstændighed at kunne leve, men i mere en Henseende er Bugetet interressant, ikke at tale om at det er et Bidrag til at bedømme hvad for 100 Aar siden en ung Mand i en god og reputerlig Stilling behøvede eller om man saa vil hvad han kunde lade sig nøje med. Secretairens Frieri behagede altsaa ikke Forældrene og dissers Troesvenner, og det trak derfor saa langt ud med samme, at han, om han end ikke tænkte paa at trække sig tilbage, dog yttrede sin Misfornøjelse med de Hindringer Man lagde ham ivejen, hvilket han blandt andet yttrede i et langt Brev til sin Hierte udkaarede, hvilket Brev jeg engang har seet, men nu formodentlig for længst er gaaet tabt. Han havde virkelig ingen Grund til at ansee sig selv for et slet Parti, thi som en ung Mand paa lidet over 30 Aar var hans Stilling ualmindelig god; han var allerede Contoirchef og der var altsaa Grund til at antage at han kunde stige højere og saa høit som det for en borgerligfødt Mand var muligt. Derfor saaes han gjerne i flere fornemme Huse, i ansete og agtede Familier, og jeg veed ikke om det var en Frøken Schönheiter³¹ eller det var en Frøken Klingenberg, som hans Velyndere vilde have undt ham, men saa meget er vist at det kun beroede paa ham at gjøre et brillant og fordelagtigt Parti.

Ved den Tid faldt Madame Noe i en hæftig Feber, saa at man

meget frygtede for hendes Liv, og de kjære Herrnhuther glemte ikke at passe denne Omstændighed ind i deres Kram og at forestille Datteren, at det var en Guds Straf over hende, som hun havde fortient for sin Ulydighed og Selvraadighed. Men ogsaa disse sidste Demonstrationer frugtede ikke, og saa lod man det bero med at plage Datteren, idet Mindste erindrer jeg ikke at hun har omtalt senere Bestræbelser, tvertimod blev efter at Moderen var kommet sig Indvilgelsen til Giftermaalet givet, og først nok da har det formelige Frieri og Anholdelsen om Datterens Haand funden Sted. Dette maae jeg i det mindste antage og erindrer jeg at min salig Fader har fortalt mig, at den eneste Gang han i sit hele Liv havde været paa en Vinkjelder var den Dag han friede, og at han der havde gjort sig tilgode med et Glas Rihnskin.

De egenlige Forlovelsesdage have neppe været mange, og den 5 Mai 1774 stod Bryllupet, uagtet at Bruden imidlertid var bleven anfalden af en Koldfeber og paa selve Bryllupsdagen havde et stærkt Anfald. Men derved blev det og Feberen melde sig ikke siden og ligesom hun senere aldrig har haft Koldfeber har heller ikke nogen af hendes Børn været besværet af den. Det var iøvrigt et stadseligt Bryllup, men af Brudgommens Slægt og Venner var ingen tilstæde, uden Morbroer Prætorius og Fruen, hvorimod Madame Karup, hans gamle Veninde og Plejemoder og hendes Familie ikke bleve budne, skjønt hun desuagtet ikke undlod at sende sin lille Brudegave. Min salig Fader taledede ofte om at det havde fortrudt ham at denne værdige Kone var bleven udelukket. De unge Folk flyttede hen til en Lejlighed ved Nybørs,³² som altsaa laae beqvemt mellem de Gamles Bolig og Kamret,³³ og efter Datidens Skik blev denne Leilighed ret zirligt meubleret, endskjøndt de gamle Meubler, som jeg i min Barndom har seet og som forskrive sig fra den Tid, hverken vare smagfulde eller egenlig Kostbare, men i de Dage havde Man ikke store Fordringer,

REDAKTIONEN

Andreas Ewald Meinert, 1742-1809

og kostbart var egenlig intet uden Klæderne, ihvorvel Man gjerne kunde benytte uægte Juveler, eller pierre de Stras,³⁴ som det kaldtes.

Det var udentvivel ikke længe efter Brylluppet at min Fader blev Chef for et nyt oprettet Contoir for de vestindiske Sager,³⁵ som forenede saavel Øernes Rentekammer som Toldkammer Forret-

Maren Kirstine Noe, 1755-1842

ninger; men disse sidste vare de vigtigste, og saaledes kom Contoiret til at sortere under General-Toldkamret. Paa den Maade kom han for sin Person til at gaae over fra Rentekamret til General Toldkamret. Med det samme eller ganske kort efter blev han forfremmet til Kammerraad, en den Tid drabelig Titel for en ung Mand, thi der gaves i de Dage ældgamle Contoirchefer eller

Renteskrivere, som de kaldtes, som ikke bleve andet end Renteskrivere deres hele Liv igjennem; derfor voldte ogsaa denne Forfremmelse ikke liden Sensation og Misundelse. »Jeg gratulerer Ma Souer« sagde min Moders Cousine, »jeg seer at hendes Mand er bleven Kammerraad, ja han var da rigtignok den sidste af de udnævnte«, trøstede hun sig selv med.

Det at min salig Fader var bleven Chef for det vestindiske Contoir foranledigede megen Forbindelse med Vestindien og med de hertil ankomne Vesti[n]dianer. Disse sidste havde alle noget med Regjeringen at afhandle, noget at andrage paa eller noget at søge om, og saaledes var min Fader en vigtig Mellemperson, mere indflydsrig end han vilde være bekjendt, eller maaske selv troede, men de Fremmede vidste godt at bedømme Forholdene og derfor feterede de Hr. Kammerraaden og hans unge Frue, som kom meget i Selskaber og vare nøje alierede med de Nullyerne, Vindjerne, Motherne, Brettonerne, Heyligerne og andre fornemme indiske Familier. Med min Faders Udtrædelse af Rentekamret ophørte vel tildels den Indflydelse som Conferentsraad Prætorius kunde have paa hans Carriere, maaske var denne allerede da ifærd med at trække sig tilbage,³⁶ men min Fader havde en endnu mere formaaende Velynder i Collegiets chef Grev Adam Moltke,³⁷ som gjorde meget af ham og udentvivel vilde trække ham ind i selve Collegiet. Dette var upaatvivleligt ogsaa skeet og han var rimmeligvis i en ung Alder bleven en af Collegie Herrerne dersom ikke Grev Moltke var død og ved hans Død gik hele Projectet, som allerede var kommet saa vidt at Man saa paa Vigogne Klæde³⁸ til Brug ved de forestaaende Audienser, tilbage. Min Fader besluttede at blive i sin nærværende Stilling og paa anden Maade at anvende Tid og Kræfter til sin Families Bedste.

Som Contoirchef havde min Fader, med adskillige med denne Stilling forbundne Udgifter, ikkun en Gage af 1000 Rd. Vel var

dette i Aarene nogle og 70 ikke saa ganske lidet og vistnok tilstrækkeligt til Familiens Underhold, men ret meget kunde, skjønt de fik en Del fra Forældrenes Hus, som Brød, Vask m.v. dog ikke lægges op, og tænkes maatte der paa de gamle Dage og paa den store Børneflokk, som allerede var kommen eller kunde ventes. Der maatte altsaa søges andre Resurcer, derom vare saavel de som de Gamle, der med Ængstelighed saa et hvert Barns Komme imøde, enige. Først tænkte Man paa at købe en Bryggergaard, thi en saadan var da en god og sikker om end ikke rigelig Indtægtskilde, man havde med den Behageligheden af Heste og Vogn saa godtsom for intet, men Man kunde ikke bestemme sig, altid var enten det ene eller det andet i vejen og derfor blev hverken Gaarden paa Nørregade eller den i Stormgaden købt og tilsidst opgav Man hele Planen. Derimod tog min Fader fat paa sine gamle Handelsforetagender og paa at drive Commercen med Vestindien, hvortil han efter sine forøgede Forbindelser der havde god Anledning, og hvortil Papa, som han kaldte den Gamle, forsynede ham med Penge. Hvorledes det gik hermed og hvortil dette førte skal jeg senere berøre.

Mine Forældres 35 aarige Ægteskab var vistnok i det hele lykkeligt, men dersom der var nogen Tid da det var det mindre maae det have været i de første Aar af Deres Samliv, førend de ret havde lært hinanden at kjende, at bære over med hinanden og før fælles Sorger og Modgang havde lært dem at skatte de mange gode Egenskaber som de, hver paa sin Maade, vare i Besiddelse af. Jeg kan ikke anføre væsentlige Data der kan begrunde denne Mangel paa Harmoni, men enkelte Smaatræk som ere komne til min Kundskab og nogen Kiendskab til deres Carateer lader mig antage at dette forholder sig saaledes, og at det hjerteligere Forhold, som senere besjælede dem, efterhaanden er erhvervet.

Efter et Ægteskab af 15 Maaneder fødte min Moder sit første

Barn, den 13. August 1775, som efter begge Bedstemøderne blev kaldet Martha Helene, og senere fik hun efterhaanden 3 Døttre endnu, hvoraf den yngste fødtes den 19. October 1780. I de Aaringer aflagte min Faders Familie sit første Besøg i Kjøbenhavn, og det lader ikke til at den unge Kone har gjort noget fordelagtigt Indtryk paa den, i det Mindste kom hun, jeg vil antage ufrivilligt, til at høre en Samtale, som røbede dette. Hun tog sig det meget nær og kunde ikke godt tilgive Svogeren Johannes hvad han havde yttret, hvorimod hun fik meget Venskab for hans Søster Marie Rebecca, som tog hende i Forsvar, og som ved denne som ved saa mange andre Lejligheder var Fredsstifterinden. Det kunde her være Stædet at berøre noget nærmere om min Faders Familie.

Meinert Meinert eller Meynsen og hans Hustru Maria³⁹ Elisabeth Prætorius, den jevne simple Mand og den høist forstandige velbegavede Kone havde 4 Børn, min Fader, Johannes, Mette Malene og Maria Rebecca. Johannes kom som allerede bemærket til Vestindien og døde der ugift, som kongelig Bogholder, enten den 26 September 1783 eller den 3 October 1785, en Uklarhed i en Meddelelse fra min Fader lader mig i Uvished om hvilken Dato der er den rette. Han synes at have været en noget sær, mistænkelig Person, som følte sig stødt over en Ubetydelighed, og som Man kunde fornærme, uden at tænke derpaa. Ved hans Død arvede min Fader efter megen Bryderi nogle 1000 Rd, som han anvendte til derfor at købe Bondegården i Vandløse. Mette Malene blev gift med Degnen Johansen i Burkarl;⁴⁰ hende har jeg aldrig seet, men Manden levede endnu i Aaret 1801, da jeg med mine Forældre besøgte dem i Burkarl. Han havde 2 Børn, af hvilke Sønnen Johannes Peter fik Embedet efter ham og var Fader til den Fetter Johansen, der døde for nogle Aar siden, som Huslærer hos Kammerherre Tillisch. Den yngste Maria Rebekke blev gift

med en Skibs Capitain Tode Boyesen, en jevn, godmodig men simpel Mand, hvis Bekjendtskab jeg gjorde i 1801 og 3. Senere er han død og da ogsaa hans Hustru, min Faders gode, kjærlige Søster er død, uden at efterlade Børn, saa arvede jeg og mine Sødskende nogle faa 100 Rd hver, efter hende. Efter de fire ældste Søstre fik mine Forældre endelig den 26 September 1783 deres førstefødte Søn, som efter Morfaderen blev kaldet Christen Noe, men han døde tiligt, allerede den 29. September 1785, og dette Dødsfald gjorde et stærkt Indtryk paa min Faders Sind; men dertil var udentvivl flere Aarsager. Ved sine Patroners Død eller Afgang havde hans Stilling i General Toldkamret forandret sig, og Man tog ham udentvivl der ilde op at han beskæftede sig med Handelsforretninger, derfor var han ikke længer vel anskrevet i Collegiet, men mødte Modstand og Ubehageligheder ved flere Lejligheder; maaske var det mere tilsyneladende end at det i Virkeligheden forholdt sig saaledes, men vist er det at [han] sagde til sine vestindiske Venner, at han intet, slet intet kunde udrette, og at [han] havde en personlig Uven i Etatsraad Trant,⁴¹ idet Mindste saalænge indtil han ved at laane ham Penge forandrede Forholdet eller gjorde ham uskadelig. Men dersom det var Misundelse over Frugterne af hans Handelsforretninger, som den Tid og senere foranledigede Misstemningen mellem min Fader og Collegie Herterne, saa var denne i det Mindste i de Aaringer ubeføjet; thi hans Handelsforetagender vare ingenlunde heldige. Han havde betydelige Tab, baade ude og hjemme, og hans pecuniaire Omstændigheder vare maadelige, hvilket jeg har fundet godtgjort ved forskjellige af ham efterladte Beregninger, som flere Aar igjennem vise et større eller mindre Minus, og at han naar alt opgjordes ikke vilde være istand til at betale sin Svigerfader de Summer som han var ham skyldig.

Under saadanne Omstændigheder var det altsaa intet Under

at han tog sig den lille Drengs Død meget nær, især da hans eneste Broder, som han holdt meget af ogsaa paa samme Tid døde og han i ham tabte et Tilsyn ved sine vestindiske Forretninger, thi den lille Arv som han fik efter ham indkom først længe efter og i bedere Tider.

Denne Periode maae have været meget trykkende for min Fader og det har, efter at jeg erfarede Sammenhængen meget smertet mig at den kjære Fader skulde have saamegen Modgang. Lovet være Gud at han siden saae blidere Dage, som, om de end ikke vare fri for Skjæbnens Tilskikkelser, ikke kunde sammenlignes med hines, hvis Sorger han maatte bære og maaske bære mere ene end billigt var.

Fire Dage efter at mine Forældre mistede deres førstfødte Søn fik de den anden, som erholdt den Afdødes Navn, og det neste Barn der fødtes dem omtrænt 1½ Aar derefter var ligeledes en Søn, som efter sin nylig afdøde Farbroder blev kaldet Johannes og døbt Johannes Peter. Derefter kom min yngste Søster Stine, eller rigtigere Maria Kirstine, som hun med Moderens Navn blev døbt og efter hende en lille Dreng, som blev kaldet Andreas Evald, efter Faderen; men han blev ikkun 1½ Aar gammel og døde allerede i Juni Maaned 1791. Den neste i Raden var jeg og efter 19 Maaneders Forløb saa min eneste endnu levende Broder Andreas Evald Dagens Lys. Hans Fødsel blev uidentivl fremskyndet ved et farligt Fald som min tredie ældste Søster Christine gjorde og fra hvilket hun som ved et Guds Under slap uden virkelig Skade og aldeles uden Meen, skjøndt hendes Moder i Førstningen antog at hun var uden Redning. Endelig sluttedes Børneflokken med en Søn »den 2 Januar 1796 fik vi vor lille Frederik Marthinus i Nytaarsgave« skriver min Fader i sin Bibel. Jeg har strax i Begyndelsen af disse Optegnelser anført at mine Forældre kort efter min Fødsel i Aaret 1791, flyttede ind i den nye Lejlighed

paa Raffinaderiet og ved denne Bopælsforandring syntes en heldigere Stjerne at have lyst for dem, thi naar jeg undtager den første lille Andreas Evalds Død, strax efter Indflytningen, torde de første Aar være henlevet uden egenlige Bekymringer eller Sorger. Min Fader syntes at have gjenvunden sit Mod og sin Kraft, og min Moder var da i sin Virksomheds hele Fylde. En saadan kunde ogsaa gjøres nødvendig, thi i Sandhed det var et talrigt Hus som hun bestyrede, thi det bestod foruden af Mand og Kone, af 10 Børn, 2 Pensionairer, 1 hjemmelogerende Contoirbetient, 1 Husjomfru, 1 Tjenner, 2 Tjennestepiger og 2 Ammer.

Det torde her være Stædet at tale om vore huslige Indretninger, saaledes som de i min Barndom fandt Stæd, og om de Personer som Huset bestod af, forsaavidt disse ikke før ere omtalte og overhoved er Omtale værd. Lige siden mine Forældres Giftermaal havde det været Sædvane at de hver Dag spiste til Aften hos de Gamle i Bryggergaarden og denne Skik vedblev lige til 1799, da min Grandpapa døde. Senere fulgte en af mine ældre Søstre efter Omgang med, hvorimod vi 3 Yngste, det vil sige Stine, Andreas og jeg skiftedes til at tilbringe den hele Dag, fra Middag til Aften i Bryggergaarden hos de Gamle, »hvem af Eder skal paa Christianshavn i Dag« spurgte Moder og vi, som vidste hvad hun meente, undlode naturligvis ikke at besvare hendes Spørgsmaal, men hvorfor hun kaldte Bryggergaarden Christianshavn, kunde jeg slet ikke begribe, men senere begreb jeg det derimod godt, det var Reminiscenser fra den Tid hun boede ved Børsen og saaledes betegnede sit Ungdoms Hjem. Jeg kan ikke sige at disse Besøg hos mine Bedsteforældre behagede mig synderligt; det gik an saalænge min nest ældste Søster Thrine, som de havde taget til sig, for hvem de sørgede og hvem de ogsaa giftede bort og udstyrede, var der i Huset, men siden fandt jeg det ensomt, kjedede mig og længtes efter at komme hjem; ogsaa stoed jeg mig ikke synderligt godt med min

Grandmama, eller troede ikke at gjøre det, maaske fordi jeg af hende fik det eneste Ørefigen som jeg mindes i mit Liv at have faaet, og det for at have veltet en lille Flødepotte. Saadanne Ideer kan Børn have og en saadan Barnegrille maae det sagtens have været, thi den kjære Grandmama var en hjertensgod Kone, som kaldte mig sin lille Niklere; hvorimod hendes Søster gamle Tante Holm sagde til mig »der kommer Niels min Fader«, thi af denne min Oldefaders Navn Niels var det at mit Navn Nicolai var lavet.

Til min Grandpapa husker jeg ikke ret meget, uden at han hver Middag jeg var der gav mig det sidste af det Glas Vin han drak og hvorudi det Stykke Sukker som han kom deri endnu laae usmeltet og at han, efter at have spist satte sig paa sit Contoir i sin Lehnstoel, med en Kridtpibe i Munden og som, naar han slumrede tabte den, som næsten altid skete, gik i Tusinde Stykker. Stundom, men ikke ret ofte, fik jeg lov Lov at følge med de Gamle, naar de kjørte til Bryggervangen¹² eller til deres lille Stæd i Valdby. Dette lille Stæd havde min Bedstefader kjøbt i et af Aarene 90, og ladet det istandsætte efter sin Smag, men vi Børn holdt ikke saa meget af at komme der, som af at komme til min Faders Bondegaard i Vandløse. Denne Gaard kjøbte Fader, som allerede berørt, til sin Fornøjelse, lod Bygningerne meget forbedre og en stor og smuk Have anlægge og det var en sand Glæde naar vi om Søndagen skulde derud. Mine Forældre holdt ingen Heste her i Byen, men de havde en stor rummelig Holstensvogn,⁴³ ret en Familievogn, og til den lode de et Par Heste komme fra Gaarden. Een Gang i det Mindste har jeg tilbragt en Nat derude og den Aften kom den lange Capitain Lind, som havde et godt Øje til min ældste Søster, spadserende derud, men mine Forældre syntes ikke om det Frieri og lange Lind har vist den Aften mærket at han ikke var velkommen, i det Mindste mærkede jeg det. Disse Farter til Gaarden

vare Familiens egenlige Fornøjelser; ellers kom den ikke meget ud og saa godtsom aldrig paa Comedie, thi de Gamle havde som Herrnhuther meget mod Comedie, og hændte det engang at Man tog en Loge blev dette holdt hemmeligt og det hed da, at Man havde været paa Concert. Ogsaa mod Dans havde de Gamle en stor Avertion, hvorfor ogsaa det blev holdt hemmeligt at mine Søstre fik Undervisning deri, men engang da min Moder laae i Barselseng og min Grandmama lukkede en Ringende op, anmeldte denne sig med de Ord »Jeg er Dansemesteren« »der staar Een derude som siger at han er Dansemesteren« rapporterede den Gamle. Mange Ting var der iøvrigt som de Gamle nok vidste, men hvorom de lode intet Kjendskab at have. Mod Concerter havde de egenlig intet og da Fader var Medlem af det Musicalske Academi⁴⁴ kom mine to ældste Søstre stundom der og jeg har hørt en Fugl synge om, at de i sin Tid bleve meget feterede og anseete for et Par Skjønheder, kun skal Man have været uenige om hvem der var den smukkeste, Thrine eller hendes ældre Søster. Min Fader holdt i det hele meget af Musik og havde selv spillet Fløjte, men lagt Instrumentet ned, da Moder ikke kunde lide det, og da ingen af hans Børn vare musicalske uddøde Musikken snart i vort Hus, skjøndt de ældre Døttre lærte at klimpre paa Claveer.

Faders Fornøjelse var som sagt den ommeldte Bondegaard og desuden var han til sin Recreation Medlem af et sluttet Selskab, som samledes engang ugenlig, om Mandagen, hos daværende Notarius Publicus Justitsraad Smith.⁴⁵ Man nød en ret varm Mad og samtalede, Kort blev der ikke spillet og Kort har min Fader aldrig spillet.

I denne Periode eller maaske noget før var min Fader et ivrigt Medlem af Selskabet for Borgerdyd.⁴⁶ Det var den Tids Patrioter som havde oprettet dette Selskab, hvis Formaal ingenlunde var at foranledige nogen Forandring i Regjeringsprincipperne, men som

ikkun havde den mere passive Borgerdyd for Øje; man bestræbte sig for at forbedre Skolevæsnet og at fremme Industrien, til hvilken Ende man oprettede Realskoler og afholdt sig fra at købe udenlandske Manufacturware. I mange Aar vilde min Fader saaledes ikke vide af at der kjøbtes fremmed Klæde til ham og betalte gjerne det slettere fra Schules fabrik⁴⁷ langt dyrere; ogsaa har han i Selskabet holdt Foredrag, til hvilke jeg har forefundet Concepterne; disse Taler udmærke sig ved megen logisk Orden, men at de rigtignok var noget tørre skal ikke nægtes.

Da jeg opregnede Medlemmerne af vort Hus anførte jeg to Pensionairer. Det var to unge Mennesker fra Vestindien, en Peter Remke, Søn af Commerceraad Remke og en Andreas Magens, en yngre Broder til den for nogle Aar siden meget omtalte men senere afdøde Landfoged Magens. Der lader sig ellers ikke sige meget om disse to unge Herrer, som fra vort Hus kom i Frederiksborg Lærde Skole, men bleve de Studenter bleve de neppe til andet, min Fader havde megen Uejlighed af dem, især af Remcke og de ere forlængst døde.

Den omtalte Husjomfru var en Datter af Stiftsprovst Dr. Nannestad i Odense,⁴⁸ som da Faderen døde, man siger af Sorg over at være forbigaaet ved Besættelsen af Bispestolen i Christiania, den samme som hans Svigersøn Peder Outzen Boyesen⁴⁹ senere afslog, og Omstændighederne vare smaae, maatte tage ud at tjene. Hun blev egenlig engageret som et Slags française, for mine ældre Søstre, men det fransk hun kunde var lidet eller intet, og da hun intet kjendte til fint Haandarbeide og hun ydermere intet forstod af Husvæsnet, men derimod var en ypperlig Sygepasserinde og en omhyggelig Plejerinde for smaa Børn, saa blev hun et Slags Bonne og iøvrigt, for at bruge et engelskt Udtryk Tusseæder⁵⁰ i Huset. Hun gjorde forresten Vers og ved Nytaarstider og ved Fødselsdagene pinte hun i bogstavelig Forstand sin Muse for i en eller

anden af Børnenes Navn at bringe noget paa Papiret; »du kommer støjende og jeg sidder her og sveder for din Skyld« udbrød hun, og dette havde naturligvis tilfølge at den Paagjeldende i største Stilhed listede sig bort »for ikke at forstyrre Jomfruen«. I mange Aar var hun i vort Hus, baade i gode og i onde Dage og sluttede endelig sit Liv i sin Søster Bispinde Boyesens Hus. Vi Børn holdt grumme meget af hende, i særdeleshed saalænge vi vare smaae, og at jeg som ganske lille kaldte hende Kra er egenlig min ældste Erindring.

Den første af min Faders Contoir Betienter hedde Harpøth,⁵¹ han var den yngste Søn af en talrig Børneflokk og en Fætter til Proprietair Tang, der som min næstældste Søsters Mand blev min Svoger. Harpøth var opdraget i Christiansfeld og det meste han bragte derfra var et uudslettelig Had til »Anstalten«. Ikke meget havde han lært og ikke heller syntes han om at bestille ret meget, hvad han exelerede i var at liniere. Senere sværmede han for min tredie Søster Christine, men Forældrene kunde ikke lide dette og Christine brød sig ikke om ham. Han kom fra Contoiret, blev gift i Kjøbenhavn og levede nogle Aar her; derefter drog han til Ringkjøbing, hvor han bosadte sig som et Slags Galanterihandler og hvor han endelig døde. Det er hans ældste Datter Ane som blev gift med min Søstersøn Peder Tang, Præst i Velling. Tjenneren Brynild Evensen var en i flere Henseender mærkelig Person, han var fød i Norge og efter at have været mange Aar i vort Hus, mine Forældre og især min Fader inderlig hengiven, forlod han det for at blive i min Faders Tjenneste, som en Slags Mellemting mellem Arbeidsmand og Pakhusforvalter. Da han som ung Mand først kom i Huset skal han have været det frommeste Menneske, men en hidsig Feber som han udstod forandrede hans Sind og gjorde ham tvær og mistænkelig, saa at han fandt noget at udsætte paa de fleste Mennesker og paastod at der kun existerede tre ski[k-

keljige Mænd, Kammerraaden, Provisoren paa Apotheket og den halte Skomager. I sin Tjenneste samlede han nogle Penge, men blev derefter skørhovet og lod sig tinge i Kost paa Landet, hvor han døde efter at have testamenteret vor Familie det Meste af sin Formue, der ikke var ganske ubetydelig.

Om de øvrige Tjennestefolk fra min Barndom veed jeg lidet eller intet at sige og jeg skal ikkun berøre at min Amme, som hed Ane,⁵² vedvarende holdt sig til Huset, og at hun, som beviste mig megen Godhed og Kjærlighed blev dræbt i Bombardementet. Hun generede mig da jeg blev noget ældre ved sin Opmærksomhed og ved sit Atagement og til min Skam være det sagt, jeg sørgede ikke over hendes Død; hun ville sikkerligen have grædt over min.

Det er allerede forhen bemærket at min Moder i hendes Barndom ikke havde lært ret meget og siden havde hun liden Tid eller Lyst til at indhente det forsømte. Hun skrev en maadelig Haand og incorect med hendes Tydsk var det ringe bevendt og Fransk kunde hun ikke, med et Ord hun var en Borgerdatter fra det forrige Aarhundrede, men en smuk Datter af sit Aarhundrede. Anderledes forholdt det sig derimod med min Fader. Paa hvad Maade han fik sin første Undervisning veed jeg ikke og om der i den Retning blev gjort noget for ham i Morbroderens Hus har jeg ikke erfaret, men bekjendt er det at fra den Tid han selv begyndte at erhverve med største Omhu forøgede sine Kundskaber. Han havde i mange Aar og længe efter at være bleven gift private Informationer, hvilket ogsaa bekræftes af de meddelte Overslag over hans Udgifter for Aaret 1768. Derfor forstod han uden at have nogen lærd Opdragelse og uden at have kostet sine Forældre synderligt Latin og noget Græsk, temmelig godt Engelsk, Fransk og Hollandsk, saa at han kunde correspondere i disse sidste tre Sprog, men ikke med Lethed tale dem. At han med lige Færdighed kunde tale og skrive Tydsk som Dansk og begge Sprog corect

behøver jeg neppe at bemærke, og jeg skal nest at anføre at han taledede frisksk med sine Forældre og sin Søster, i Henseende til hans lingvistiske Kundskaber ikkun tilføje, at hans franske Sproglærer eller Parleur var en Gasgogner af simpel Extraction, og at han efter ham havde faaet en proviciel Udtale, saaledes sagde han aldrig Savoir men Savoær o.s.f. Iøvrigt var han en Mand af Dannelselse og Intilgencce, havde et godt Bibliothek, som vel for en stor Del bestoed af juridiske Skrifter, men iøvrigt af historiske og statistiske Værker i de 4 sædvenlige levende og nogle døde Sprog. At en saadan Mand ikke kunde være ligegyldig for sine Børns Opdragelse og Lærdom er begribeligt, og i de første Aar af sit Ægteskab morede det ham selv at læse med sine Døttre, af hvilke han vare paa Veje at gjøre en Blaastrømpe af den Ældste. Hun glemte imidlertid snart sit Latin da Faderens tiltagende Forretninger forbød ham at fortsætte Undervisningen og da dette blev Tilfældet bestræbte han sig at forskaffe dem andre Lærere. Han har imidlertid neppe været heldig med sine Bestræbelser.

Hvorledes dette mislykkedes med Françoisen have vi allerede hørt, og med de Lærere som bleve antagne var det nok heller ikke saa synderlig bevendt; maaske saa Man ret meget paa godt Kjøb og maaske forstod Man ikke rigtigt at behandle de Mænd som Man anbetroede et saa vigtigt Hverv. Saaledes mindes jeg at det er bleven fortalt, at en af Lærerne som ofte var i Pengeforlegenhed fik, naar han sendte en af sine Elever ind med Anmodning om et Forskud, med Pengene det Svar tilbage fra Moder: »her var det forlangte for denne Gang, men en anden Gang maatte han ikke komme igjen med en saadan Begjæring«. At mine Søstre havde en Lærer i Dans er allerede berørt og desuden havde de en Lærer i Tegning, en Person ved Navn Damm, som de ikke var langt fra at have til bedste og som iøvrigt bragte Billetter mellem deres og den Prætoriske Familie. Denne Prætorius,⁵³ Chef for et stort og

anseet Handelshus og som i Aaret 1823 døde som Etatsraad, var en Slægtning langt ude, jeg troer et Nærsøskendebarn af min Fader, og med ham og hans Familie stod og har vor Familie, altid staaet i venskabelig Forbindelse, snart meget, snart mindre, snart ganske lidet, men aldrig i aldeles ingen. I den nævnte Periode var Forbindelsen temmelig levende, og en Brodersøn af Prætorius, som var der i Huset og som senere blev bekjendt under Navnet den gale Henrich,⁵⁴ ikke at forvexle med Sønnen af samme Navn,⁵⁵ skrev med Sieur Damm, som ogsaa gav Informationer der i Huset, et Brev til min Søster Thrine, hvori der stod »Overbringeren er en Nar, giv ham et Ørefigen« men Damm tabte uheldigvis Brevet paa Trapperne, før han kom ud af Porten, det fandtes af Papa, som nu gav Henrich det Ørefigen som Bringeren skulde have haft og udentvivl ogsaa havde fortient. At mine Søstre maatte have privat Undervisning var nødvendigt, thi i de Aar kjendte man endnu ikke til Pigeskoler her i Byen og de faa Opdragelses eller Pensions Anstalter som eksisterede for Elittens Børn vare meget kostbare, dog gaves der enkelte Formiddags Gouvernanter og hos en saadan, en Madame Hoffmann,⁵⁶ vare de to ældste Pigebørn en kort Tid, men Man blev gjensidig misfornøjet med hinanden og Tingen varede ikke længe. Min tredie Søster Christine deltog hverken i denne Undervisning eller i en senere som fandt Stæd i en Fuldmægtig Schlichtings Hus, hvor Madammen lærte de to Ældste at stikke Sætter⁵⁷ op, af bare Venskab og mod en contant Betaling af 70 Rd. Christine var ellers et godt Hoved og havde let ved at lære. Fader selv gav hende nogen Undervisning i Engelsk og i det hele torde hun have haft flere Kundskaber end de ældre; derimod lærte den fjerde Datter Dorte Margrethe ikke meget, hun havde haft en ulykkelig sygelig Barndom, var noget vanziret af Kopper og halt. Ved denne Sygelighed og maaske ved nogen Mangel paa Opmærksomhed fra hendes Forældre og Sødskendes

Side fik hendes Character en vis Haardhed og gik en medfødt naturlig Munterhed til Grunde. Efter at hendes øvrige Søstre vare blevne gifte blev hun allene tilbage i Forældrenes Hus, som hun i Forening med sin Moder bestyrede, uden at hendes Opofrelser for den yngre opvoxende Slægt tilbørligen blev paaskiønnet; hun døde af Svækkelse i Aaret 1839 den 29. October.

Om min yngste Søster Stines Lærdom og Undervisning (som iøvrigt hører til en yngre Periode ligesom de Ældstes hører til en som tildels er ældre end den hvormed vi for Øjeblikket beskæftige os) kan omtrænt siges det samme som om de Andres. Hun havde hverken en udmærket Hukommelse eller let Opfattelsesevne, men var dog i Besiddelse af Kræfter som Kunde have været bleven benyttede bedre end de bleve det, naar hun havde haft fortrinligere Lærere og Lærererinder, end en Nannestad, Martini og Lethin, en Jomfru Nannestad og en Madame Hoffmann, thi ogsaa hun gik mange Aar efter at de Ælderes Undervisning havde ophørt i Skole hos den sidstnævnte bitterhvasse kone, og plagedes, skjøndt saa godt som ukyndig i begge Sprogene, med at oversætte Fransk paa Tydsk.

Jeg har allerede bemærket at der den Gang ikke eksisterede Døttreskoler, anderledes forholdt det sig derimod med Skoler for Drengbørn. Af saadanne var der i de Aaringer oprettet flere, og blandt disse blev Efterslægtsselskabets Realskole anset for den fortrinligste. Jeg har nogen Mistanke om at Skolen egenlig havde en større Renoméé end den fortjente, imidlertid var den dog neppe slet saa længe Digteren Edvard Storm, der var dens Inspecteur levede, og i hans Tid kom mine to ældste Brødere og vore Pensionairer til at frekventere den. Hvem jeg skylder min første Undervisning kan jeg ikke bestemt erindre, men det kan neppe have været nogen anden end Jomfru Nannestad, og fra hendes Haand gik jeg og min Broder Andreas tilligemed vor ældere Søster Stine over i hendes Broders; vi kom fra Dynen i Halmen. Andreas Nanne-

stad var en maadelig Student og jeg kan ikke indsee nogen anden Grund til at han blev vor Lærer end den at han var vor Husjomfrues Broder, det skulde da være det at han lod sig nøje med en maadelig Betaling havde bidraget dertil. At han ikke stak dybt i Kundskaber var slemt, men nesten værre var det at han slet intet Føhr havde paa at bibringe Børn det lidet som han selv vidste, ogsaa var han gnaven og fortrædelig, og fortalte altid os Børn at vi stoed uendelig lagt tilbage for Børnene i Grosserer Friis Hus. Dette sidste var upaatvivleligt ikke sandt, thi Friis's Børn vare i det Hele ingenlunde gode Hoveder, men Læreren holdt mere af den Familie end af vor, blev maaskee der bedere betalt og nød der megen Giæstfrihed og mange Fornøjelser. Det var især min Søster Stine og hendes Mangel paa Talent i Regning der voldte ham Ærgelse, saa at hans Søster, der sad med sit Syetøj i samme Stue, ofte udbrod »Stine du sætter min Broder mange graa Haar i Hovedet«. Det var vel til Gjengjæld for disse graa Haar at Herr Præceptoren vilde berøve Stine hendes brune, thi i Regnetimen var hans Haand uafsladelig beskæftiget med at rykke hende i Haaret, hvorud han opnaede en stor Færdighed og omsider behandlede Sagen tactmæssigt, men Stine aflærte ham snart Melodien til Ordene »jeg skal paa min Ære nakke hende« og da hun først var kommen saa vidt blev Straffen ikke Synderlig smertelig.

At en Familie som vor i Aarene nogle og 90 behøvede meget og maae have kostet mange Penge er klart, men heldigvis syntes min Faders Omstændigheder siden Deceniets Begyndelse betydeligt at have forbedret sig. Den Reaction som havde taget sin Begyndelse med den Americanske Krigs Slutning var ophørt og Danmarks gunstige polittiske Stilling, i de Krige som ledsagede den franske Revolution indvirkede fordelagtigt paa alle Handelsforetagender og navnlig paa de som fandt Stæd mellem Moderlandet og de vestindiske Collonier. Min Faders Forretninger tiltog betydeligt

og den Fortieneste som de afgave var ikke ringe, uagtet han maatte dele den med daværende Kammersecretair Philip Rosenstand Goiske,⁵⁸ som blev hans Handelsassocie.

Rosenstand var en Mand af Dannelse og Talenter og med et klart Blik i flere Retninger, det kan altsaa ikke betvivles at han har haft Gavn af at faa ham til sin Compagnion, men ogsaa i en anden Henseende var dette Makkerskab til Nytte, thi da Rosenstand var meget anseet i Collegiet, han døde som Medlem deraf og som Etatsraad, saa blev der fra den Tid ikke yttret mere om Kammerraad Meinerts Handelsforetagender og dette saa meget mindre som to af de mest anseete Collegie Herrer Geheimeraad Ove Malling⁵⁹ og Etatsraad Niels Tønder Lund⁶⁰ vare hans personlige Venner. Begge disse Herrer havde været Fuldmægtige paa samme Tid som min Fader Allerede var Contoirchef, havde været yndede af ham og vare komne i hans Hus; de vare begge for meget Hædersmænd til nu at volde ham Ubehageligheder; især blev Tønder Lund til sin Død ved at være hans oprigtige Ven. Han var en smuk høj Mand, Normand af Fødsel og forulykkede i Efteraaret 1808 paa en Søreise til Norge, hvorhen han af Regjeringen var sendt i hin for Landet trængselsfulde Periode.

Rosenstand var saaledes min Faders Handelscompagnion og nogle Aar senere højere op i Aarene 90, blev dette Interressentskab forøget med et nyt Medlem, Johan Fridenreich Hage.⁶¹ I Forening med hinanden bragte disse tre Mænd Huset, som nu blev kaldet Meinert & Co. i faae Aar til en betydelig Høide. Dog dette Huses Storhed og de Aarsager som foranledigede dets Op-hævelse tilhører en senere Periode, hvorfor jeg nu ikkun her berører det.

Til de mest ansete Familier paa Christianshavn hørte den Fengerske. Peter Fenger⁶² i sin Tid Associe af Etatsraad Borre⁶³ og Ejer af et Sæbesyderi i Strandgade var pludselig død, i en

temmelig ung Alder og havde efterladt sin Enke Else Brock en temmelig behæftet Gaard og en talrig Børneflokk. Enkens Broder; den i Aaret 1805 som Millionair afdøde Niels Brock,⁶⁴ vilde at hun skulde sælge Gaarden, men hun svarede ham omtrent ligesom Kirstine Bjerregaard havde svaret Kammerraad Pehrson, og Morbror Brock blev vred og trak sig tilbage. Else Fenger solgte altsaa ikke Gaarden, heller ikke afskaffede hun noget af de Ting hendes Mand havde efterladt hende. Gaarden vedblev hun som før at beboe ene, Heste og Vogn, Kudsk og Tjenner beholt hun, paa en splendid næsten stor Fod vedblev hun at leve og dog vidste hun at ordne sine Sager saaledes, at hun kunde opdrage alle sine Børn og ved sin Død efterlade en jevn Velstand. Vistnok vilde dette uden gunstige Tidsomstændigheder have været umuligt, men at hun vidste at benytte disse Tidsomstændigheder, at hun selv førte sin Correspondence og havde Indseende med sit Regnskabsvæsen, at hun var aarvogen, driftig og paapasselig var hendes Fortieneste og den skal ingen kunne gjøre hende stridig. Forresten var hun en lille gebrækkelig Kone, men selv i hendes gamle Dage, da jeg først lærte at kjende hende, fuld af Liv og Lune. I sin Ungdom havde hun været en streng Mama, som ikke saa ganske sjeldent revsede Sønnerne korporligt, men i de allersidste Aar blev hun aflægs paa Sjæl og Legeme og sine sidste Dage tilbragte hun vegeterende.

Den ældste af de Fengerske Sønner var druknet paa en Skøjte-tour, men den anden som hed Rasmus og var født netop som det ringede sammen til Aftensang i Vor Frelzers Kirke, blev Theolog og Præst. Først var han blevet kaldet til Capellan i Ringsted med dertil hørende Anex Beenløse, men blev siden forfremmet til residerende Capellan ved den Kirke som havde ringet ham ind i Verden. Saaledes kom han fra Ringsted tilbage til Christianshavn

og, hvad der gjorde Sagen interresantere, ugift, ja endogsaa uforlovet.

At hans Moder gjerne ønskede at see sin ældste Søn som Ægte-
mand og Fader er begribeligt, og rimmeligvis har hun givet ham
Anvisning paa den ældste af mine Søstre, Jomfru Martha Helene
Meinert, som den Gang omtrænt var 20 Aar gammel, var en
smuk Pige med et godt Renomee, Datter og Datterdatter af an-
sete Familier. En Formiddag som mine Søstre sadde og syede
kom Christianshavns nye Præst og udbad sig den Ære at maatte
tale i Eenrum med deres Moder, »det gjelder dig Marthe Helene«
sagde Thrine, som var kommen i Besøg fra Bryggergaarden, og
vistnok varede det ikke længe før Moder kaldte »Martha Helene«.
Dette Parti var alle de Paagjældende tilpas, og de Gamle i Bryg-
gergaarden syntes ligesaa godt om det som Brudgommens og Bru-
dens Familie. Den 8 Juni 1796 stoed Bryllupet, med stor Stads
og Oncel Brock gav, som sædvanligt ved slige Lejligheder naar
Partiet var efter hans Smag, en Sølv Kaffemaschine, men der
fandtes ingen Actie eller Obligation i den, som det ved en anden
lignende Anledning skal have været Tilfældet.

Omtrænt ved samme Tid blev den anden Datter Maria Ca-
thrine eller Thrine, som hun hed til daglig Brug, forlovet. Da min
Bedstefader i Aaret 1761 forlod Ringkjøbing overdrog han Gaard
og Handel til sin Krambodsvend Peder Tang. Arbejdssom og
paapassende førte denne Handlen med Flid og Lykke, og giftede
sig i Aaret 1766 med Borgmesterens Datter, Jomfru Mette Kjær.⁶⁵
Dette Ægteskab var lykkeligt men kort, den unge Kone døde
Aaret derpaa, 9 Dage efter at have skjænket en lille Søn Livet
og Peder Tang⁶⁶ giftede sig aldrig siden, men vedblev at være
Enkemand nesten i 60 Aar. Niels Kjær Tang blev saaledes sin
Faders eneste Søn, og da han ikke som han skulde være Kjøb-

mand, kom han i en meget ung Alder til Kjøbenhavn for at studere, og fandt for en kort Tid Ophold i mine Forældres Hus, men min Moder og han kunde ikke rigtig forliges, hvorfor han senere opholdt sig hos sin Faders Slægt. Efter at han var bleven Student og efter at have taget latinsk Juridisk Examen drog han tilbage til sin Fader, som imidlertid havde kjøbt tvende Herregaarde Nørre og Synder⁶⁷ Vosborg, beliggende i Ulvborg Sogn, 4 Mile fra Ringkjøbing. Den ene af disse blev siden afhændet, men Nørre Vosborg, som han vilde beholde lod han bestyre ved sin Søn, som ikke attraaede noget Embede og som, da Faderen agtede at overdrage ham Gaard og Gods, som Mødrenearv, paa den Maade var i en behagelig og uafhængig Stilling, og dette saa meget mere som den Gamle havde ladet Ladegaardsbygningerne opføre paa ny af udsøgte Materialer og der ikke hæftede en Skilling Gjeld paa Godset. Der fortælles at da Peder Tang havde kjøbt Vosborg og betalt den med blanke Ducater var Alt paa Gaard og Gods saa forfalden at han neppe vidste ud eller ind eller hvor begynde med sine Forbedringer. »I skal begynde med at skaffe mig Tag over Hovedet« sagde Fru Hofmann⁶⁸ der havde sin Aftægt paa Gaarden og med hvem han raadførte sig. At den gamle Frue ikke var nogen slet Raadgiverinde, skal han senere have erfaret. Bønderne som vare udpinte og fattige hjalp han paa mange Maader, men med Kartofler til hvis Dyrkning han opmuntrede dem vilde de ikke gerne have at bestille, nej det var jo Svineføde, men dersom Hosbond vilde fly dem Moreder (Gulerødder) da vilde de nok have dem. Under saadanne Omstændigheder manglede den unge Tang intet uden en Kone og denne søgte og fandt han i min nestældste Søster, som levede i huset hos hendes Bedstefader, hans Faders gamle Principal. Imidlertid syntes Forældrene og navnlig min Moder ikke saameget godt om at Frieriet var sket gennem de Gamle, og havde Partiet været

mindre godt var denne Mangel paa Opmærksomhed mod hende ikke saa snart bleven glemt, men en rig Frier til en Datter er altid velkommen, og da Bryllupet var holdt den 22 Februar 1797 hos de Gamle, som ogsaa bekostede Udstyret, drog henimod Sommeren Moderen og Bedsteforældrene til Vosborg, med de unge Folk. Det følgende Foraar gjorde min Fader, ledsaget af sine tvende Døttre Christine og Dorthe en Reise til Jylland, og denne for begge Døttrene saa behagelige Reise, ansaae sidstnævnte altid som et Lyspunkt i sit ellers temmelig glædestomme Liv. Efter Hjemkomsten fra Jylland, men dog rimeligvis først hen ad Vinteren havde min Fader en meget smertelig Gigtsygdøm, og omtrænt paa samme Tid, dog vel først i Aaret 1798⁶⁹ indtraf en Handelsrise, som rystede saa godtsom hele Handelsverdenen og voldte min Fader mange søvnløse Nætter. Saadanne Handelsriser, som i en Række af Aar kunne udeblive, men som sikkert atter, før eller senere vende tilbage, og gjerne stærkere jo længer de ere udeblevne, ere Handelsmandens onde Aander, og for de Lidelser som de paaføre har han kun en meget ufuldkommen Erstatning, i de maaske noget bedere Vilkaar, som han nyder fremfor andre Medborgere af lige Stand, Vilkaar, som af de der staae uden for, gjerne overvurderes og ofte misundes. Jeg var den Gang kun et Barn og begreb ikke hvori Sagen egenlig stak, men jeg mindes godt hvor mørk og kummerfuld min Fader den Gang saae ud, isærdeles erindrer jeg hans Ansigtstræk og hans Stemme en Middag da han kom hjem og sagde »nu er Prætorius da ogsaa falit«. Bankerotter, hørte da til Dagens Orden, de ældste Huse bleve rystede og hvad der ikke var grundfast faldt overende, saavel som de der arbeidede over deres Kræfter. Dette sidste var Tilfældet med Prætorius, der var en driftig og kundskabrig Kjøbmand, men han gik temmeligt stærkt paa Tøjet, som Man siger, og derfor ikke kunde bære Følgerne, hverken af denne

Crise eller af det engelske Overfald i Aaret 1807, men da han var en Mand med Talenter og Mod og i det Hele ikke savnede Lykke, saa vidste han snart at udvikle sig af vanskelige Forhold og oprette sine Tab, saa at han døde som en rig Mand, ogsaa berøvede hans Uheld ham aldrig sine Medborgeres Agtelse, thi at han var en ærlig Mand var tillige en bekjendt Sag. Hans to Sønner⁷⁰ have arvet hans Retskaffenhed, men jeg antager ikke at de have arvet hans Talenter. Hvad min Fader angik, saa arbejdede han sig ud af Crisen med Held, men ikke uden Anstrængelse, og det lykkedes ham at holde sig opreist i Stormen. At han kort i Forvejen tillige have overtaget Bestyrelsen af hans Svigerfaders Afairer forøgede hans Ængstelse og Bekymringer, men jeg har Aarsag til at antage at denne Omstændighed i Grunden geraadede ham til Fordel, thi Norge var den Gang uden for Rystelsen, havde vel endog en heldig Periode og de Huse i London og Amsterdam paa hvilke Nordmændene trak deres Masse af Vexler holdt sig. Saaledes maae jeg altsaa antage at Norge under denne Periode holdt paa Vestindien.

Naar jeg ovenfor har sagt at min Fader ved den Tid overtog Bestyrelsen af min Bedstefaders Forretninger, saa trænger dette til en Forklaring. Det var gamle Christen Noes Mening at den Handel som han i en Række af Aar havde ført, skulde, da han selv ingen Søn havde, i sin Tid overtages af hans Datters Sønner, thi Svigersønnen, som havde sin egen Forretning og desuden var Embedsmand kunde han ikke vel bestemme til sin Successor, men da den Gamle allerede var høit oppe i de 70, og desuden havde haft nogle Anfald af Asthma, saa blev Forretningerne ham for besværlige, saaledes blev, da Dattersønnerne endnu vare Børn, Svigersønnen intermistisk udkaaret til Husets Bestyrer og til Associse af samme, og det kom fra den Tid til at hede Christen Noe & Co.

Min salig Fader fik saaledes sine Forretninger betydeligt forøgede; maatte føre et dobbelt, ja paa en Maade, da han ogsaa havde aldeles personlige Handelsvenner og for dem Sager som hverken vedkom Christen Noe & C. eller Meinert & Co., et tredobbelt Bogholderi, og var mere end billigt overlæsset. Derfor arbejdede han ogsaa fra den tilige Morgen til den sildige Aften, kjendte nesten ingen Fritid og blev saaledes ved i flere Aar, ja, paa en Maade, til sin Død. Med Christen Noe & Co. Contoir, som blev flyttet fra Bryggergaarden til Strandgaden fulgte den Gamles eneste Contoir Betjent, Poul Jacobsen Thestrup, og denne Familiens gamle og hengivne Tjenner skal jeg skjænke nogle Linier i disse Blade. Poul var en yngre Søn af en paa Amagerbro boende forarmet Møller, hvis Kone havde nogen Kjendskab til min Bedstemoder, og for at lette Forældrene deres Byrder i de trange Kaar, som siden endmere forøgedes ved at deres Mølle blæste ned, tog mine Bedsteforældre Drengen i Huset, uden at Man vel egenlig tænkte paa i hvilken Stilling han kom der. Han fik i Drengesaarene Føden, ved Folkenes Bord, og Klæderne og holdtes i Skole, men ikke i en hvor han kunde lære noget væsentligt, men i en Slags Fattig eller Friskole, hvor Brandt, senere Klokker⁷¹ og Fader til Grosserer I. H. Brandt, var Skolemester. Følgen var at Poul intet stort lærte og det faldt ham ikke ind siden at oprette det forsømte, som ogsaa vilde have faldet ham vanskeligt, da han af Naturen var tungnem. Han gik altsaa i Skole, gjorde i sine Fritimer hvad der forefaldt og var en Slags opvartende Cavaler hos mine ældste Søstre, med hvem han var jevnaldret. Føjelig af Gemyt gjorde han for det meste al det de forlangte af ham, ikkun til een Ting kunde de ikke formaae ham og det var at agere Barnefader, naar de legede Barselsstue og Barne-net skulde i Kirke, da udbad han sig det som en Naade, at han maatte blive uden for og som Tjener raabe Kareterne op. Da han

var confirmeret hjalp han min Bedstefader med Indpakning af Varer, hvortil han havde Haandelag, og da den Gamle gjerne saa ham om sig og bedere kunde lide ham end Fritz eller Lausen eller hvad de andre Contoirbetiente monne hedde, saa tog han ham ind med sig, for at conferere og senere føre Copiibogen. Paa den Maade blev han Contoir Betient, men var dog heller ude end inde og vilde gjerne være til Nytte naar han kunde. Forresten var han ikke uden naturlig bon sens og hans Svar vare stundom ganske træfende. Saaledes var han engang ude i Valdby med min Søster Thrine og et Par af de Yngere, det var kort efter at Stædet derude var kjøbt og de havde adskillige Ting at bringe i Orden, saa at Tiden til Portspærren nærmede sig. Da de kom til Vesterbro til Bager Hamborg⁷² holdt Vognen, da de skulde bringe noget Hvedebrød fra denne ogsaa i de Dage yndede Bager, og Poul stod af for at faae dette besørget, men neppe var han af Vognen før det faldt Thrine ind, at de hvis de skulde vente, neppe vilde komme ind uden at betale Portpenge, hun lod derfor Kusken strax kjøre og da Poul siden kom gaende med Brødet til Bryggergaarden undskylte hun saa temmelig løseligt at de vare kjørte fra ham og tilføiede, »det var dog Synd at betale de 12 skilling«, saa meget beløb Bompengene for Chaisen, »vi kunde jo faa 12 Lyngby Tvebakker⁷³ derfor«, »saa skulde« svarede Poul »Grandpapa heller reent have ladet være at købe Valdby, hvormange Lyngby Tvebakker kunde vi da ikke have faaet«. Denne Poul, eller som han siden blev kaldet, Thestrup, flyttede altsaa med Contoiret, og han var før min Broder Andreas og jeg kom saa vidt, den eneste Hjælp som min Fader havde til at bestyre Husets Forretninger. At han længtes efter at hans ældste Sønner skulde voxte til, for at de kunde hjælpe ham at bære Byrden, er begribeligt, men det skulde nu ikke være saaledes, og vi skulde snart erfare hvorfor han endnu i mange Aar maatte hjælpe sig ene med

sine egne Kræfter. Hvad Poul fremdeles angaar da holdte vi to Brødere meget af ham, da han var god og venlig mod os, men af Respect tiltalte han os ikke med *du* men med *han*, da *De* blev befunden at være for meget, og da Andreas og jeg senere, efter Faders Død proponerede ham at drikke dus, voldte dette ham en stor Glæde, da han dog følte sig noget generet ved at sige han til dem som paa en Maade allerede den Gang vare hans Principaler og som benævnte ham med *De*. De Herrer Principaler følede sig derimod ikke generet ved med Chocolate Kager, at lade sig betale deres Hjælp, da han studerede til sin Officerexamen, som gjorde ham til Lieutenant ved det borgerlige Artilleri. Ved dette borgerlige Corps stod han nemlig og Capitain blev han da Man gav ham hans Afsked, en Afsked der imidlertid gik ham meget nær til Hjertet. Han vedblev imidlertid sit hele Liv igjennem at være et Apendix til Contoiret og til Bryggergaarden, saalænge Moder ejede denne, og da den blev solgt fulgte han sin Veninde Jens Hustedes Enke. Senere udstod han en meget mærkelig Operation, af hvilken han iøvrigt bar Meen lige til sin Død.

Den 8. Juli 1798 havde mine Forældre den Hjertesorg at miste deres to ældste Sønner, Christen Noe og Johannes Peter, som druknede i Selskab med Bogholder Carstensens eneste Søn Peter i Damhussøen tæt ved Aalekistehuset.⁷⁴ Johannes var en flink Dreng med et godt Hoved og Familiens Yndling, hvorimod Christen ikke var saa afholdt, da han var mindre opvagt og ikke saa behagelig i Omgang, men i Legemskraft var han en lille Kæmpe, og neppe at styre og, regere naar han satte sig til Modvæрге. Denne sørgelige Begivenhed gjorde, som begribeligt er, et voldsomt Indtryk paa de stakkels Forældre, især paa min Moder, som ikke i mange Aar kunde forvinde det. Hun vilde fra det Øjeblik af aldrig mere see den Bondegaard fra hvilken den ulykkelige Badetour havde fundet Sted, og hun saa den aldrig mere.

Da det under disse Omstændigheder var fornødent at adspredde hende saa blev der i den øvrige Deel af Sommeren foretaget uendelige Kjøretoure i Kjøbenhavns Omegn, i mange Miles Omkreds, og fra den Tid forskriver sig de uafadelige Skovtoure, som vare saa gjængse i vor Familie og som vedvarede saa længe min salig Moder kunde disponere over Heste og Vogn.

Vinterens Rolighed gav min Moders Sorg fornyet Næring og denne blev yderligere forøget ved den yngste Søns Død, som indtraf i Foraaret 1799. Mine Forældre havde af 7 Sønner saaledes ikkun 2 tilbage, nemlig Andreas og mig, og det var ikke saa underligt at de og navnlig Moder bleve ængstelig omhyggelige for os, imidlertid udartede denne Ængstelighed aldrig til Kjælleri, og det var vor Lykke, i hvorvel det for Øjeblikket er endnu ubehageligere for Børn at være underkastet et uafadeligt Tilsyn naar dette Tilsyn, og den Generthed som det foranlediger, ikke paa en Maade erstattes dem med Æmhed og Eftergivenhed.

I Aaret 1799 indtraf vore Forældres Sølvbryllupsfest, men den blev ikke høitideligholdt, da min Moder i Selskab med min Bedstefader og mine to Søstre Christine og Stine tiligt om Foraaret foretog en Reise til Vosborg. Søster Thrine ventede sin Nedkomst med sit andet Barn, men saa tiligt end Reisen paabegyndtes var hendes Datter Christine, siden min egen kjære Hustru, allerede født da de Reisende i Mai Maaned kom til Vosborg, efter en besværlig Reise, thi Aaret var meget seent og Sne og Iis endnu ikke forsvunden; jeg erindrer at det i hint Aar snete stærkt endnu i Mai Maaned. De Reisendes Ophold paa Vosborg, hvorfra de desuden besøgte Slægt og Venner i Thy og paa flere Stæder, trak ud og den 21 Juni døde min Bedstefader pludselig af Asthma, og blev begravet paa Ulvborg Kirkegaard. Efter Begravelsen forlod Moder, som var dybt rystet, med sine to Døtre Vosborg og traf sammen med Fader i Christiansfeld, hvortil han var reist dem

imøde. Jeg mindes godt den Aften de kom tilbage og holdt i Porten og seer endnu i Erindringen den gamle Grandmamas kjære bedrøvede Ansigt. En lille Opmuntring blev dog min Moder til-del. Min Broder Andreas og jeg havde under hendes Fraværelse haft Meslinger, som Man fandt fornødent at holde skiult for hende, i det Mindste indtil min Fader i Christiansfeld selv kunde underrette hende derom, og friske og veltilmode kom nu hendes to Smaadrenge hende imøde.

Med Andreas Nannestads Undervisning havde det som allerede bemærket ingen rigtig Art og endnu i Sommeren 1798, og medens mine Brødre levede gik jeg til privat Undervisning hos Efterslægtens Skoleinspecteur Herr Bull.⁷⁵ Dette Valg var neppe heldigt, thi Bull, som var Candidat med Non vidste selv ikke meget og havde ingen god Maade at meddele det lidet han vidste, dog bør ikke *jeg* klage over ham, mod *mig* var han meget mild og venlig, men et Par andre Drengene, som med mig profiterede af hans Undervisning, maatte udstaa meget af hans Opfarenhed og Luner. Denne Undervisning varede ellers med Intervaller til Efteraaret 1798, da i Efterslægtsselskabets Realskole en Slags Forberedelses eller femte Klasse blev oprettet. I denne kom baade jeg og min Broder Andreas, men jeg var ikkun $\frac{1}{2}$ Aar i Klassen, thi allerede ved Examen i Februar 1799, blev jeg opflyttet i den fjerde, hvorimod Andreas endnu i et Aar skulde blive i femte. I Januar Maaned 1800 blev først Andreas og senere jeg angrebet af en hæftig Gigtsygdøm, som fængslede os til Hjemmet hele Vinteren, og for hvilken vi omsider bleve curerede ved Husraad, meddelte af en Madame Humlegaard, en Slags klog Kone og sin Tids Madame Lassen, som ved denne heldige Cour erhvervede sig et stort Renome i Kjøbenhavn.⁷⁶ Mig curerede hun i faae Dage, men med Andreas, som var endnu stærkere angreben og hos hvem der viste sig en stærk Nervesvækkelse og Ansats til Lede-

vand, tog det længer Tid, dog kom ogsaa han sig fuldkomment ved hendes simple Hjælpemidler, som hun selv tillavede og hvortil hun, da hun nogle Aar derefter døde, testamenterede min Moder Recepterne; men hvor disse endelig ere blevne af veed jeg ikke.

Da jeg var rask og Andreas i god Bedring foretog vi med vore Forældre en lille Reise til Korsør, hvor vi mødtes med Søster Tang og hendes Mand, som vare reiste fra Hjemmet for at aflægge et Besøg i Kjøbenhavn, men jeg husker ikke meget til denne Reise, hvis Indtryk paa mig formodentlig er bleven udslættet af den store Reise som neste Aar blev foretaget til Jylland.

Da der efter Hjemkomsten fra Korsør igjen skulde tænkes paa Skolegang, opflyttede vi os selv, jeg mig i tredie og Andreas sig i fjerde Klasse. Vi meente at Inspecteur Bull havde sagt, at dersom vi havde kundet bivaane den Examen, som vor Sygdom havde afholdt os fra, vilde have gjort et saadant Avancement, og da det ikke var vor Skyld, tænkte vi vel, at vi ikke kom til Examen saa var intet naturligere end at vi, i det vi toge hans Ord for gode Vare, selv besørgede Opflytningen. Det var Drenges Raisonement, men det mærkeligste ved Sagen var at Man loed det bero dermed og lod os blive hvor vi havde plasseret os selv.

Min Bedstefaders Død og hans Enkes tiltagende Svagelighed, som foranledigede at Børnenes Middagsspisninger og de daglige Aftensmaaltider i Bryggergaarden ophørte, volte ogsaa at det lille Stæd i Valdby blev overdraget til mine Forældre, eller rettere til min Moder, thi hende var det egenlig som forestod det Hele; og derfor sagde min Fader, at han var i Besøg hos Husmandskonen i Valdby. Dette var en Adspredelse for Moder, som siden hun ikke kom længer ud paa Gaarden og var bleven kjed af Skovtourene, behøvede et Stæd hvor hun med sin sædvanlige Virksomhed kunde ordne alt; imidlertid troer jeg dog ikke at Besøgene i Valdby stadigt begyndte før i Aaret 1801, men det veed jeg

at vi i Aaret 1799 havde lejet nogle Værelser paa en Bondegaard i Gjentofte, Holmgaard kaldet, men meget kom vi ikke derhen, da Moder ikke kunde lide at komme der, rimmeligvis fordi der var forliden at færdes med.

Jeg erindrer intet videre mærkeligt som er hændet i Aaret 1800, men det følgende Aars Foraar bragte den engelske Flaade og sammes Angreb paa vor Defentionslinie. I den Alder jeg da var lægger Man ikke Mærke til politiske Samtaler og nærer heller ikke Frygt for nogen Fare før den er forhaanden og man umiddelbart kommer i Berørelse med den. Jeg erindrer altsaa intet om denne Begivenhed før den 1. April, da Englænderne passerede Kronborg, hvilket Man forgæves søgte at forhindre. Den stærke Canonade kunde da tydelig høres i Kjøbenhavn og voldte Uro, men Man beroligede sig snart da Canonaden ophørte, det vil sige da Englænderne havde forceret Passagen og seilede til Kjøbenhavn, for at ødelægge vor Sødefention. »Blind Allarm søde Frue, blind Allarm« sagde vor Dansemester Lever,¹⁷ da han om Eftermiddagen kom for at give sin Lection, og som han tænkte i det mindste de Ni Tiende Dele af Kjøbenhavns Invaanere, at det Hele vilde blive til blind Allarm. Det var den 2. April, en Skiærtorsdag, da hele Familien var samlet i vor Kirkestol, at ligesom Professor Fabricius vilde lyse Velsignelsen over Menigheden, de første svære Drøn hørtes, og nu begyndte det Søslag, der i saa mange Henseender er saa mærkværdigt og som, Man sige saa hvad Man vil og man anføre ved saa mange Beviser som man behager paa begaaede Dumheder, i Grunden er det eeneste Bevis som de *Danske* i Nutiden har givet paa, at de ere deres Fædres ægtefødte Sønner, thi det var de *Danske* i egentlig Forstand, Jyderne og Øbeboerne og hverken Nordmænd eller Holstenere som udfægtede denne svære Kamp, som nær havde berøvet Helten fra Abukir sin Laurbærkrands. Det maae for den som havde Frihed til at bevæge sig efter

eget Tykke have været en interresant Dag, og i Sandhed skamfuld risiqverede han ikke at blive, thi Frygt syntes at være aldeles bandlyst. Hvad mig angaar da var dette naturligvis mig forment og alt hvad jeg fik lov til var, at følge med Fader paa Vejen som gaar til Lange Linie, hvor vi hørte Skudene og saa Røgen. April Dagenes Uro svandt hen, Efterretningen om Kaisermordet indløb fra S. Petersborg, og alt tydede hen paa at vor, allerede den Gang svage og kraftsløse Regjæring, ikke vilde æntse det udgydte Blod, men gjøre alt for atter at erhverve Rolighed og faae Fred med det stolte Albion, og under saadanne Omstændigheder var det ikke synderlig betænkeligt at paabegynde den allerede længe paa-tænkte Reise. Rigtignok begriber jeg nu ikke hvorledes min Fader torde vove at forlade sine egne og Andres Forretninger og under sin Fraværelse overdrage disse til Thestrup. Men havde jo lovet ikke mere at lade Moder reise allene og hun maatte og vilde reise, trængte vel ogsaa desuden dertil, og saaledes blev det smukt at han for hendes Skyld satte alle andre Hensyn tilside. Det er mig heller ikke bekjent, at der under hans Fraværelse indløb noget særdeles, som oversteg Thestrups Kræfter, men at Alt heldigvis gik sin jevne Gang, uden Skam og uden Skade. Paa denne Reise ledsagedes vore Forældre foruden af Søster Dorthe ogsaa af Andreas og mig og saaledes kom jeg i mit 11te. Aar til at foretage min første jyske Reise.

Hvormeget jeg glædede mig ved Tanken om denne overgaar enhver Forestilling. Maaneder i Forvejen sysselsatte den mig baade Dag og Nat og naar jeg paa Vejen til eller fra Skolen⁷⁸ passerede Brogaden og tænkte paa at jeg giennem denne Gade skulde paabegynde Reisen, en Reise til Jylland, svimlede det nesten for mig. Det gik imidlertid mig som det gjerne plejer at gaae med saadanne Glæder, Virkeligheden svarede ikke ganske til Forventnin-

gen, det var ikke et reent ublandet Himmerig, saaledes som jeg havde ventet det, men et saadant var det dog noget nær.

Fejler jeg ikke gik Reisen først gjennem Christiansfeld til Dagebøl, og der saae jeg for første Gang i mit Liv min Faders Moder, hun døde endnu samme Aar, henad Efteraaret, saavidt jeg erindrere; ogsaa min Faders Søster og hendes Mand lærte jeg at kjende, og den sidste beskæftigede sig meget med os Drengene. Fejler jeg ikke vare vi kun tre Dage paa Dagebøl, og da vi, efter om Formiddagen at være kjørt derfra, hen ad Aftenen holdt stille uden for et ganske anseligt Hus spurgte Moder en Mand som traate ud derfra, om vi kunde faa Herberge der i Nat. Et saadant Spørgsmaal havde jeg endnu aldrig hørt og jeg fik først senere at vide at vi befandt os hos Faders Svoger, Degnen Johansen i Burkarl. Om hans Søn den nuværende Degn var hjemme erindrer jeg ikke bestemt, men vel husker jeg at der var en Datter i Huset, som var saa underlig klædt, syntes mig, og som under Maaltidet fraperede mig med den Begiæring »Maa Æ be om Teller«. Da vi kom til Ringkjøbing bragte gamle Fader Tang os endnu paa Vognen Hilsen fra Vosborg og fra en Dreng, som Søster Thrine nogle Dage i Forvejen var nedkommen med, og hos ham og især hos hans Bosvend behagede Opholdet mig særdeles godt. Noget sær mærkeligt forefaldt ellers ikke paa Reisen, og vi kom hjem efter en Fraværelse af omtrænt fem Uger.

At Skolegangen efter en saadan Reise ikke smagte godt er begribeligt, og det torde ogsaa være et Spørgsmaal om det var saa ganske rigtigt saaledes at adsprede Drengene paa Andreas's og min Alder, men Sagen var vor Moder torde ikke lade os af Syne og vor Lærdom var, om end ikke hende ligegyldig, dog af en underordnet Vigtighed. Der var kun een af alle mine Characterer, dem jeg, da de sædvanligvis vare gode, ikke glemte at rapportere hende,

der for hende havde Betydenhed, og den var den som jeg havde faaet i Religions Undervisningen, »hvad fik du i »Reglion« afbrød hun min lange liste, Ug svarede jeg, for jeg fik altid Ug, og med et veltilfreds »det var godt« blev jeg demitteret.

Men snart tilfredsstillende mine Ug hende kun meget ufuldkomment, vi læste i Skolen Campes Ledetraad,⁷⁹ og denne Bog havde hun hørt var ikke christelig og at hendes Sønner skulde erholde en god christelig Religions Undervisning, var hende, som begribeligt er, meget magtpaaliggende. Paa den Tid vare de dogmatiske Stridigheder mellem Biskop Balle paa den ene Side og Horrebøw m.f. paa den anden Side vel ophørte, men Sagen var endnu i frisk Minde, og lige meget som Man hjemme i vort Hus afskyede Forfatteren til Jesus og Fornuften elskede og ærede Man Forfatteren til Biblen forsvarer sig selv.⁸⁰ Jeg maae her bemærke at det omtrændt var paa den Tid at man selv i Efterslægtskolen fandt Campes Ledetraad at være al for rationalistigs og at vi fik en ny Lærebog som jeg hverken før eller senere har seet noget til; alt hvad jeg erindrer om den er ikkun det at den i Form og Størelse lignede Balles Lærebog og at den indeholdt det Bud, du skal ikke udvide Landemærket og pløje bort fra Nesten.

Ved den Tid holdt Biskop Balle en ugenlig Cathecisering for Børn af Fattigskolerne eller af Kirkeskolerne i Rundekirke,⁸¹ men en Urtekræmmer Enke Madame Jacobsen havde udbedet sig Til ladelse til at et Par af hendes Sønner maatte tage Del i Cathecisationen og disse satte nu paa Stole forrest i Rækken. Moder havde erfaret dette, havde nogle Gange bivaanet Overhøringen, havde ogsaa paa en Ferie dag taget mig med og nu brændte hun af Begjærlighed efter at indlemme Andreas og mig i Undervisningen, men denne Plan strandede paa vor, især paa min Haarnakkethed. Jeg var ellers en ganske skikkelig føjelig Dreng, men her stod min Skolehonneur paa Spil; jeg som allerede var kommen op i anden

Klasse⁸² skulde have den Skam i Skoletiden, mellem 12 og 1, troer jeg Tiden var, at forlade Skolen for at lade mig chatecissere af Balle, nej det var ikke til at holde ud, jeg stred imod med alle mulige Grunde, rimmelige og urimelige, og Resoeltatet blev, at Sagen faldt bort. I det Stæd læste Moder selv Cathecismus og vor Svoger Præsten fenger Balles Lærebog med os.

Ved Foraars Examen i Aaret 1802 kom jeg op i øverste Klasse og skjøndt jeg da kun var 11 Aar og det netop maatte mine Skoleaar nu snart kunne tælles, naar det ellers skulde blive ved Bestemmelsen at jeg skulde gaae Handelsvejen. Jeg har ingensinde haft noget mere end almindeligt Hoved, dette er min fuldkomne Overbevisning, og min Skoletid var jeg ikke flittig, men jeg havde en god Hukommelse, og i Efterslægten fordredes der den Tid, uagtet Mønster,⁸³ siden død som Biskop i Aarhus Stift, var kommen i Bulls Stæd som Inspecteur, ikke stort og Følgen var altsaa at jeg fik nogle fortræffelige Characterer. Derfor trodede Man hjemme at jeg var et Lys og Moder spurgte eengang Fader, om det ikke var at tænke paa at lade Nicolai studere, men hans Svar »under Du mig ikke den Hjælp, som jeg kan faae af min Søn« afgjorde Sagen for bestandig, der blev aldrig talt mere derom.

Under mit Ophold i første Klasse skulde jeg altsaa uddanne mig for mit Livs Stilling og det havde vistnok været hensigtsmæssigt at paasee at det i Virkeligheden skete og at jeg hvor det behøvedes fik private Informationer, og disse fik jeg rigtignok ogsaa, men meget ufuldkomment, jeg gik hos en Hr. Meden, for ikke at lære fransk og hos Herr Wergmann, skjønt jeg ikke havde det mindste Talent til Tegning; ogsaa nogen privat tydsk Undervisning fik jeg, men Hr. Martini var en uheldig Lærer, Herr Thomsen, der tillige læste Kirkehistorie med mig, beskæftigede sig i de tydske Timer mere med min Søster Stine end med mig, og en Hr. Nissen, som var Thomsens Successor, erindrer jeg intet videre om

end at han var dette; formodentlig har jeg under ham aldeles intet bestilt. Jeg havde desuden aldeles intet Sprogtalent og saaledes var, da jeg i Aaret 1804 forlod Skolen, mine Sprogkundskaber ikke store og desuden skrev jeg temmelig incorect og havde en maadelig Haandskrift; derimod havde jeg gode Kundskaber i Historie og Geographi og kunde mere Mathematik end der udfordredes til at tage Artium. I practisk Regning, det Eneste hvortil jeg maaske havde medfødt Talent, var jeg ferm.

Det foregaaende Aar, jeg var ved Meddelelsen om min Undervisning kommen lidt for vidt frem i Tiden, den 21. Marts døde min gamle Bedstemoder Martha Bjerregaard Noe og blev med stor Pragt begravet i vor Frelzers Kirke, thi Familien havde en egen Begravelse i denne dens Sogns Kirke, og den Tid var det endnu tilladt at lade begrave under Kirkens Gulv. Senere, da dette blev formeent, købte min Fader Begravelsescapellet i tydske Kirke, som i 1809 indviedes ved Bisættelsen af hans eget Lig. Gamle Grandmama, som nesten blev 80 Aar, døde af Alderdoms Skrøbeligheder, uden stor Kamp og temmelig pludseligt. Ved hendes Død overtog mine Forældre, som eneste Arvinger, Resten af Efterlænskaberne, og Moder fik i den Anledning meget at tage vare og meget at rumstere med. Bestyrelsen af Bryggeriet, som fortsattes overtog hun ogsaa og førte Bog derover, ligesom ogsaa Bryggersvend den for hende ugenlig aflagte Regnskab. Bryggeriets Overtagelse gav Anledning til at vi selv fik Equipage.

Samme Aar 1803 forefaldt min anden jyske Reise, og denne Gang bestod Selskabet, foruden mine Forældre af mine Søstre Christine og Stine og os to Brødere, saaledes, at vi i det Hele vare 6 Personer. Vi havde vor egen Vogn og egne Heste, hvilke sidste da rigtignok, uagtet Kudsken Bryggersvend Jens Husteds Omhyggelighed for dem, fik mere Strabase paa denne Reise, end de vel kunde taale.

Ved at anføre Jens Husted kommer jeg til at nævne et Navn, som i de Dage og senere ofte hørtes i Familien, et Navn som i sin Tid havde en god Klang og som, hvis det ikke for bestandig vedblev at have det, maa tilskrives Omstændighedernes Magt.

Jens, født i Husted i Ness Sogn ved Lemvig var allerede i min salig Bedstefaders Tid kommen til Bryggeriet og havde i hans og hans Enkes Tid gjort den sædvanlige Carriere, fra Kudsk til Knægt og der fra til Svend. Flink og velvillig erhvervede han sig sit Herskabs Yndest, skjøndt gamle Grandmama dog havde noget imod ham i Anledning af hans Giftermaalshistorie, der ikke var som den burde være, men dog snart blev glemt. For Moder blev han snart uundværlig, baade som Bestyrer af Bryggeriet, som Livkudsk og som Torveindkjøber og Jens Husted, der med Familien senere flyttede ind i Bryggergaarden, var i et og alt hendes højre Haand, til længe efter min salig Faders Død. Senere vendte Bladet sig, hans Kone, som aldrig havde duet noget, blev med Aarene vanskeligere for ham at raade med, end mere arrig og som Man troer i en høj Grad ham utro, han selv sløsede hen, forfaldt til Drik og kunde ikke aflægge Regnskab. Dette gik saaledes hen i flere Aar, der blev utroligt overseet med ham og Penge i Hundredevis ham flere Gange eftergivet, thi vi vilde ham alle vel, og Gud veed hvorlænge det var vedbleven at gaae saaledes, dersom han ikke paa en ynkelig Maade var kommen af Dage. Dette foranledigede at Bryggergaarden blev solgt.

Denne Jens Husted kørte for os paa den jyske Reise i Aaret 1803 og førte vor lille Caravane, med sin sædvanlige Omhyggelighed og Forekommenhed. Reisen gik ogsaa meget heldigt, men jeg veed om samme intet mærkeligt at anføre, det skulde da være det at vi paa den besøgte min salig Bedstemoders Fødegård Nørre Vinkel, som da ejedes og beboedes af en Krigsraad Hasler.⁸⁴ Under vor Fraværelse havde Thestrup i Forening med Bogholder

Carstensen, som jeg antager, haft Procura for Christen Noe & Co.s Forretninger, ligesom Rosenstand underskrev for Meinert & Co., og det er mig ikke bekjendt at Noget imidlertid er gaaet forkert. Fader lo rigtignok over et Brev som Thestrup havde expederet, men han frikjendte ham tillige for Forfatterskabet til samme og antog at det var consiperet af en vis Hansen, en Medhjælper paa Contoiret, der var Copist i Kamret. Husholdingen var bleven styret af Søster Dorthe, til Moders Tilfredshed. Det maae omtrænt have været paa den Tid at min Fader fattede den Beslutning at trække sig ud af Handelsforbindelsen med de Herrer Justitsraad Hage og Rosenstand. Huset var den Tid i sin højeste Glands og i Aarene fra 1801 til 1803 havde ingen i Kjøbenhavn saa mange vestindiske Commissioner som Meinert & Co., der i et af disse Aar, fik en Consignation af ikke mindre end 4000 Fade Sukker. Dette var fornemmelig bleven bevirket ved Hages Driftighed og Conectioner, thi da han i 1801 som Kongelig Comisair blev sendt til Vestindien, for at modtage Øerne tilbage fra Englænderne, som under Krigen havde ocuperet dem, havde han dels fornyet gamle og dels gjort nye Bekjendtskaber, i en saadan Stilling var det ikke vanskeligt at erhverve Huset mange Forretninger, især da Navnet Meinert i Vestindien have en god Klang.

Men uagtet Fortiennesten som disse Forretninger afgav maae have været betydelig, var der dog adskilligt i Forbindelsen, som ikke behagede min Fader. Hage var nesten altid fraværende og for det Meste paa Reiser og Rosenstand, som var Medlem af Toldkammercollegiet og i dette et meget virksomt Medlem, havde ingen Tid til at give sig af med Firmaets Forretninger, i det Mindste ikke uden ved ganske særegne Lejligheder, derfor faldt hele Arbejdet paa min Fader, som vel til disse Forretninger havde en dygtig Contoir Betjent og Bogholder i Peter Coster og desuden flere unge Mennesker, en Kipnass, Søstersøn af Hage, en Selby, Søn af den

danske Consul paa Madera m.f., men han havde dog Tilsynet og det som værre var Ansvaret, og at man tillagde ham dette sidste lode hans Compagnioner ham ved flere Leiligheder mærke. Men Fader har aldrig sagt mig hvad der egenlig foranledigede at han tog den Bestemmelse at hæve Interessentskabet; men jeg feiler neppe naar jeg antager at det var det mindre heldige Udfald af nogle guineiske Expeditioner som Man vilde tilskrive ham og gjøre ham ansvarligt derfor. Den, der stod i Spidsen for disse Expeditioner var den lange Jens Lind, han var utilforladelig og en slet Betaler og kunde eller vilde ikke aflægge Regnskab, uagtet Man vidste at flere betydelige Summer vare indkomne. For nu at komme til sine Penge afkjøbtes der Lind, uden at han vidste hvem Kjøberen vare, en Ladning Havanna Sukkere, som Man nægtede at betale ham før han aflagde Regnskab. Herudi vare de 3 Interressentere nok blevne enige, skjønt min Fader vel ikke har syntes saameget godt om Sagen i det Hele, men i det øvrige vare de uenige, min Fader vilde i Kjøbesummen kun afdrage de leqvide Poster, Hage og Rosenstand derimod Rub og Stub, det indkomne tilligemed det som endnu ikke var indkommet. Det sidste var klogt, men det var uretfærdigt og min Fader vilde paa ingen Maade give sit Minde og sit Navn, ved hvilket Firmaet betegnedes, dertil, og Hage og Rosenstand maatte give efter. Jeg antager, som allerede bemærket, at det var disse Sager som egenlig foranledigede at min Fader trak sig ud af Interessentskabet. Der blev altsaa skrevet til Vestindien at Huset Meinert & Co. vilde ophøre, at det leqviderede de gamle Forretninger og ikke overtog nye, og at disse for Fremtiden vilde blive besørgede af Kammerraad Meinert, under Firma Christen Noe & Co. og af Justitsraaderne Hage og Rosenstand under Firma Hage & Co. Saaledes ophørte det i sin Tid betydelige Handelshus Meinert & Co., som kunde være blevet et Hus af første Rang og rimmeligvis var bleven det, hvis min Fader

havde haft ældere Sønner. Hage vidste iøvrigt at tilvende sig næsten alle Forretningerne, thi han skrev til Vestindien, at det egentlig ikke var min Faders Agt i sin Alderdom at have med Vestindien at gjøre, og paa den Maade fik han den store Broderpart af Forretningerne, selv min Faders personlige Venners, og ikkun nogle faae, som den gamle Hollænder Vriehuis og Beverhousterne holdt sig til Christen Noe & Co., som dog senere gjorde en god Aquisition i Kommandant Scholten,⁸⁵ den nærværende General Guvernørs Fader, og i 1807, kort før Krigen udbrød begyndte adskillige af Meinert & Co. gamle Venner atter at henvende sig til ham og til Christen Noe & Co., men Krigen og senere min Faders Død tilintetgjorde aldeles disse Forbindelser.

Jeg har et Par Gange nævnet Navnet Lind, og denne Capitain Jens Lind eller den lange Lind, som han kaldtes i Kjøbenhavn, har kostet min Fader mange Penge. Han var efter det før omtalte Besøg paa Bondegaarden bleven gift med en Datter af Gouverneur Wrisberg paa Kysten af Guenea, og saaledes Svoger til den yngre Gouverneur Wrisberg, og denne Forbindelse var vel den nærmeste Foranledning til de guineiske Expeditioner, ihvilke saavel min Fader som den ældere Wrisberg vare Participanter.⁸⁶ Disse Expeditioner vare som vi have hørt ikke heldige og endnu mindre var et andet Foretagende det, ihvilket han ligeledes udviklede min salig Fader. Allerede ved Begyndelsen af det 19de Aarhundrede begyndte Dampen at spille en vigtig Rolle og finde sin Anvendelse til mange Foretagender, blandt andet til Meelmøller. En saadan Mølle projecterede Lind for Kjøbenhavn, og erhvervde sig et Previlgium til Anlæggelsen. Han selv, min Fader, en Englænder Dick og en Ditto Young, hvilken sidste skulde opføre Møllen interesserede hver for en Fjerdedel og Møllen blev opført i Overgaden over Vandet, paa Hjørnet af Sophie Gaden og kostede mange Penge; men den var slet construeret, havde en rystende Gang og vilde paa

ingen Maade svare Regning.⁸⁷ Young, som havde Bestyrelsen maatte træde ud, hans Del blev overtaget af Lind og min Fader, men det vilde ikke gaae, ligesaa lidet nu som før, og snart stødte det Hele stille og Udgifterne maatte afholdes af min Fader, den eneste af Interessenterne som havde Penge. I Aaret 1806 forskrev min Fader et ganske nyt Maschineri, hos Wat i Soho ved Birmingham og anviste Beløbet Lst. 1370 hos sine Venner Wolf & Dorville i London. Hans Plan var at dele Foretagendet i Actier og drive Sagen med Kraft, men Krigen kom imidlertid paa, vi hørte intet til Wat og vare glade over at Pengene hos Wolf & Dorville, hvorfor der var andet Brug, ikke vare blevne anvendte hertil. Under Krigen overlod Lind den gamle Dampindretning til Holmen, blev derfor Ridder af Dannebrog, og min salig Fader havde som hidtil bestandig Udbetalingerne til Renter og Skatter m.v. Efter hans Død blev det tiloversblevne Inventarium solgt og min Moder overtog, til Afdrag paa sit Tilgodehavende Hus og Møllebygning, som blev forandret og indrettet til Vaaning og Pakhus, og paa den Maade kom vi i Besiddelse af den saakaldte Dampmølle.

At Projectet oprindelig var godt har siden Erfaringen lært, men Ulykken var at Møllen var slet construeret, af en Mand som ikke var Sagen voxen; ogsaa var der ingen Lykke ved noget som Lind foretog, og døde han siden i Armod eller som Fallit. Min salig Fader var meget fortrydelig paa den stakkels Lind, og det fejler ikke at han har sagt ham drøje Sandheder, thi det forstod han naar han blev vred, men desuagtet havde Lind en stor Agtelse for ham og fulgte ham uindbudet til Graven, som var mere end hans forhenværende Compagnions gjorde.

Ved begyndelsen af Aaret 1804, havde hver af mine ældste Søstre fire Børn, hvorimod den tredie Christine Lorentze, født 1779 endnu var uforlovet. Det var noget i Familien hidtil uhørt at have en 25 Aars gammel endnu uforsørget Datter, og dette voldte saale-

des nogen Forundring, men hvad skulde Man gjøre, Frierne voxte ikke paa Træer, og man maatte vente indtil hendes Time engang vilde komme og den kom, thi samme Sommer blev hun forlovet med Herr Johannes Fenger, en yngre Broder til hendes ældste Søsters Mand, som den Tid besørgede Moderens Forretninger, og som, efter den i sin Tid gjorde Disposition, efter hendes Død skulde overtage Værket og Gaarden til en billig Pris. Jeg husker godt den Søndag paa Eftersommeren da Forlovelsen fandt Sted. Herr Fenger var kommen til Besøg i Valdby, der var noget usædvanligt da Svogerens Brødere ellers ikkun kom i Huset naar de bleve indbudne til store Festiviteter og at han havde nogen særkjendskab til Christine var ikke vitterligt. Rigtignok var hun i Søsterens første Ægteskabs Dage kommen noget i gamle Madame Fengers Hus, men disse Besøg vare blevne sjeldnere om de end ikke ganske vare ophørte; imidlertid maae de ikke have været ganske fremmede for hinanden, thi den Eftermiddag blev alt klappet og klart mellem dem, paa en Promenade til Viersløv, hvorhen Johannes skulde for at købe Frugttræer til sin Broder Jørgen, hvilket ogsaa var Pretexten til Besøget hos os. Da vi om Aftenen havde spist skete Frieriet hos Forældrene og de unge Folk kjørte hjem som erklæret forlovede. Jeg havde bildt mig ind at det vilde være blevet meget morsomt, da de Andre vare kjørte og jeg med Andreas skulde blive tilbage, for med vore Forældre at tilbringe Natten i Valdby; men jeg blev skuffet i mine Forventninger. Fader og Moder vare slet ikke kisteglade, de havde tvertimod meget indbyrdes at tale om og syntes hel betænkelige. Siden erfarede jeg, at ikke heller den Forlovelse var saa ganske efter den Fengerske Families Sind, eller i det mindste, at Man var fortrydelig over at den ikke blev mere paaskjønnet af vor Familie og ikke vist en større Redebonhed til at fremme det unge Pars Lykke og, saalænge det behøvedes, at forbedre dets oeconomiske Stilling. Dette var imidlertid kun Riv-

ninger, som efterhaanden bleve afslebne som ingen videre Følger havde og som ikke formørkede, i det mindste ikke væsenlig formørkede Forlovelsesdagens Himmel.

Efter at jeg meget heldigt havde bestaaet min Examen i Midten af September 1804 forlod jeg da Skolen med et brillant Testamonium. Inspecteur Mønster, som skrev dette, maae have haft større Tanker om mig end de jeg efter de foregaaende Yttringer har eller den Gang burde have haft, men det er jo mulig at Sandheden, saaledes som det saa ofte er Tilfældet, laae i Midten.

Det var allerede da vi i Aaret 1803 vare i Besøg paa Vosborg bleven bestemt at Tangs med alle deres Børn skulde tilbringe Vinteren mellem 1804 og 5 i Kjøbenhavn, og da gamle Grandmama imidlertid var død saa blev det senere afgjort, at de skulde bygge og boe i Bryggergaarden. I October Maaned ariverede de til Byen og den gamle Bryggergaard blev da atter livlig og besøgt. Saaledes hengik Vinteren ret behageligt, skjønt langt fra i en saadan Fryd og Gammen, som jeg havde forestillet mig. Saadanne Skuffelser give Virkeligheden, men de have ogsaa det Gode, at Skilsmissen bliver lettere og Savnet mindre end Man havde forestillet sig det. Dette erfarede jeg i Foraaret 1805 da Tangs reiste, Solen skinnede lige saa varmt og klart for mig som den plejede og med den sædvanlige Fryd tog jeg til Valdby eller ud i Skoven.

Det behageligste ved Valby Tourene for Moder og tildels ogsaa for os Andre var Anvendelsen af Løverdage; om Eftermiddagen kjørte hun med Søstrene, de ugifte og Helene, derud, tog paa Vejen Andreas op ved Skolens Port og naar saa vore Søstre havde spist deres Vesper Kost kjørte Vognen tilbage med disse, paa en af dem nær som med Moder og Andreas blev tilbage for at modtage Fader og mig, som vandrede derud naar Posten var expedret. Moder agerede selv Kokkepige og tracterede med en ret varm Mad til Aften, morsomst var det iøvrigt nesten mest om Efter-

aaret, thi da gik vi derud med Løgte og naar vi naaede vor Bestemmelse fik vi gjerne Aalesuppe eller en anden varmende Ret, som smagte fortræffeligt. Om Søndag Morgen tiligt gik Fader ud til sin Gaard i Vandløse og vi Andre bleve tilbage og glædede os i Det Grønne, i den friske Morgenstund; rigtignok maatte vi undertiden højere op paa Dagen gaae i Kirke med Moder, enten til Hvidovre eller til Frederiksberg, og det var mindre behageligt, eller vi maatte høre Moder læse en Prædiken i Bugges Huspostil,⁸⁸ og det var ikke stort bedere, men der blev dog stedse Tid til at løbe omkring og more sig paa Drengewis. Ved Middagstid kom Fader fra Gaarden og vi spiste vor Middagsmad, som Moder atter selv havde besørget, og naar den var fortæret ariverede Søstrene med Vognen fra Kjøbenhavn. Som oftest blev da kjørt en Skovtour og derfra hiem, eller vi bleve Alle i Valdby til om Aftenen sildig, da vi kjørte hjem sammen; paa en enkelt Gang nær, og det var gjerne i Ferietiden, da den ængere Kreds blev over i Valdbye og de Andre kjørte hjem, i saa Tilfælde vandrede jeg med Fader Mandag Morgen tiligt til Kjøbenhavn for atter i Vognen Mandag Aften at hente de tilbageblevne. Jeg kom i det hele godt ud af det med Fader, thi uagtet han paa Moders Spørgsmaal en Dag i Begyndelsen, om hvorledes det gik med Nicolai svarede s . . . , mærkede han dog snart at det kunde have gaaet værre, at jeg kunde bestille saa meget som Man med Billighed kunde kræve af; og jeg ikke heller var saa aldeles upaalidelig. Af Thestrup havde jeg ikke, som Man kunde have ventet nogen Hjælp og Raadførsel, vel til dels fordi han ikke selv vidste at raade, men maaske ogsaa fordi det ikke synderligt var ham tilpas at jeg skulde blive alt for nyttig. Saaledes erindrer jeg, at han engang, da Fader havde givet mig nogle Breve at besvare og jeg hverken vidst ud eller ind billigede, at jeg leverede Brevene tilbage og sagde til Fader, at jeg i Skolen ikke havde lært at skrive Breve, hvorpaa jeg for Resten modtog

det velfortjente Svar »hvad har du da lært«. Men sådanne Yttringer vare kun forbigaaende og vi bleve snart ret gode Venner, og jeg et Slags Undercasserer; iøvrigt anerkjender jeg villigt, at jeg kunde og burde have bestilt mere end jeg gjorde og at jeg paa Contoiret havde mange Fritimer, som jeg kunde have anvendt bedre end jeg gjorde, men Sagen var at Fader var meget fraværende, han havde jo sit Embede paa Kamret at varetage, og at jeg desuden manglede Anvisning; saaledes hengik Sommeren 1805 og Vinteren til 1806.

Det følgende Foraar havde min Søster Christine Bryllup med Johannes Fenger. Det var et stille Bryllup og Brud og Brudgom gik paa Deres Fod hen til Præsten Fenger, som viede dem, kun den nærmeste Slægt var tilstæde og jeg bar Brudens Rose derhen i et Kræmmerhus. Dette Bryllup gav ikke Anledning til mange Festiviteter i Familien, af de forhen anførte Grunde, og de unge Folk, som boede paa Hjørnet af Børnehustorvet og Overgaden, levede meget stille og oeconomisk. De havde ogsaa ikke meget at gjøre Stads med, ikkun 800 Rd om Aaret, men de kom godt ud med det, thi Johannes Fenger havde ikkun faa Fornødenheder og Christine var meget sparsommelig, saa at jeg har Grund til at troe at hun ikke lagde saa ganske lidet op i de første Aar, ja muligt blev ved at lægge op indtil Svigermoderen døde og de saaledes paa engang kom til Velstand.

I Sommeren 1806 passerede intet som er Optegnelse værd, vi vedblev at tage til Valdby og ud i Skoven som sædvanligt, og alting gik i den vandte Orden. Nogen jydsk Reise forefaldt ikke det Aar, den opsattes til det følgende, da Nicolai skulde blive hjemme og passe Contoiret, og mine Forældre ledsages, foruden af Dorthe og Andreas, af deres ældste Datter Søster Fenger, dersom der for hende ikke kom noget i Vejen.

Jeg gik nu stærkt i mit 16. Aar, Andreas var i September ble-

ven 14 og det bestemtes at vi til neste Vinter skulde gaae til Præsten, for at blive confirmeret den følgende Paaske. Vor Svoger Fenger skulde naturligvis confirmere os, ligesom han ogsaa skulde confirmere sin eneste Søster Madame Withs eneste Søn Jesper Peter, nuværende Justitsraad With, som var i Alder med mig, og Broder Andreas og min gode Ven og Legecammerat. Denne Peter With⁸⁹ har hele sit Liv igjennem været en løjerlig Fyhr, men godhiertet og omgjængelig, og jeg veed ingensinde at vi have været vrede paa hinanden, selv ikke i vore Drengaar. Forældrene vare meget bange for at han skulde blive fordærvet, der for maatte Drengen ikke gaae i Skole, men fik privat Undervisning. Meget lærte han ikke som Dreng, men var en Spectacelmager, som dog bedere kunde udføre de Streger som Andreas og jeg fandt paa, end selv opfinde noget. Som Student stak han ikke dybt men fik dog den juridiske Embedsexamen med bedste Character, Dagen efter at han havde forlovet sig med sin første Kone. Han kom, formodenlig ved Onclen Konferentsraad Fengers⁹⁰ Protection, snart i Embede og blev Auditeur i den combinerede Ret, og nu giftede han sig med sin Louise, som fik et Barn hvert Aar, men blev hectisk og vanskelig og nærved havde faaet Bugt med hans gode Humeur. Dog, jeg havde nær sagt heldigvis, døde hun snart og efter Aar og Dag giftede han sig atter, med Laura Mourier, en for ham særdeles heldig Forandring. Han var imidlertid bleven Assessor i Landsoverretten, fra hvilken Post han gik over til en Herredsfogeds Betiening i Jylland, netop som Resten af den ham af hans Moder efterladte Formue var bleven fortæret. Siden er han som bekendt bleven en offentlig Person og saa at sige en Folkets Mand. Vi gik altsaa til Præsten, som det heed og endnu hedder, med vor Ven With, nogle Dreng og Piger som vi fandt os høit ophøiet over, og vare ikke ganske fri for at gjøre lidet Spas eller lade Venen gjøre dem; iøvrigt maae det have været et kostbart Syn at see

Andreas og mig i vore Confirmations Klæder, Sort Kjole, Silke-vest og korte Beenklæder, med Silkestrømper, og Skoe med Spænder i og, for første Gang i mit Liv, et Halstørklæde. Dette Halstørklæde var af fineste Kammerdug, men saa kort som det paa nogen Maade kunde gaae an, thi galant skulde det være men tillige skulde der spares saameget muligt, saaledes blev der af en Alen Cambris⁹¹ gjort 4 Tørklæder. Min største Sorg ved denne Leilighed var ellers at jeg ikke fik forgyldte men maatte lade mig nøje med pletterede Skospænder; begge Slags vare smukke, moderne og af engelsk Arbeide og langt at foretrække for ægte danske Sølvspænder, saaledes som Peter With fik dem, men jeg sværmede for de forgyldte og dem Thestrup, der havde Commissionen, underhaanden havde vist mig; men Moder sagde, at hun ikke vilde at Folk skulde opholde sig over at hun gav sine Sønner Guldspænder og derved blev det; det kunne maaske siges, at det er temmelig ligegyldigt om man narrer Folk med Guld eller Sølv, men dette er naturligvis en senere Reflection. Jeg kan erindre at jeg paa min Confirmations Dag kjedede mig ganske forfærdeligt, thi det var paa den Tid ikke brugeligt samme Dag at modtage Gratulationer; disse kom efterhaanden som det kunde falde sig, hvorimod velhavende Folk gjerne deres Børns Confirmations Dag gjorde et stort Middags eller Aftenselskab, for deres Venner og Bekjendter, som formelig bleve indbudne dertil, men i vor Familie var det Sædvane at opsætte dette Gilde til den følgende Dag og dette blev da ogsaa Tilfældet med vor Festivitet, og da nu ydermere gamle Madame Fenger Confirmations Dagen gjorde Selskab, i Anledning af Dattersønnens Confirmation og begge Fengerne med deres Koner vare der, saa tilbragte vi Dagen meget eensomt. Den følgende Dag derimod var hos os stor Stads og Basseralle til Middag, og blandt andre Giæster var vor gode Ven Peter With med sine Forældre tilstæde, hvilket vistnok var mig en stor Glæde, ihvorvel det

forekom mig som et underligt Spil af Skjæbnen, at han, hvis Forældre ingen Stads gjorde, skulde have 2 Dages Fornøjelse, hvorimod jeg, hvis Forældre præsterede det fornødne, skulde lade mig nøje med een Dag.

Min Broder Andreas, som da var munter og lystig, havde ved Februar Examen forladt Skolen, og saaledes vare vi to Brødere atter samlede, og det blev ofte naar Fader var gaaet helt lystigt paa Contoiret; ellers var vor største Glæde den at være tilstæde ved Losningen af hjemkomne Sukkere, opskrive Vægten og jage Gadedrengene bort, naar de vilde stjæle eller »mobse« af Sukkerfadene. Dette sidste var en Færd som jeg havde dreven fra den Tid jeg kom paa Contoiret, ogsaa havde jeg anskaffet mig en Pisk til at prygle Drengene med og ikke glemt at bruge den, men disse af mig uddelte Prygl havde nær forskaffet Andreas et Livfuld Hug, i hans Skoledage; de toge ham nemlig for mig og rottede sig sammen om ham; hvorledes han undslap dette Overfald veed jeg ikke.

Ellers blev der holdt stor Hævd over de unge Sønner, som paa ingen Maade maatte gaae paa Posthuset eller paa lignende Stæder, hvor de kunde komme i Berørelse med andre Contoir Drengene, og dette ikke af Storagtighed men for at vi ikke skulde komme i slet Selskab, og derfor bragte altid Tjenneren Brevene paa Posthuset.

Det var, som allerede bemærket, bestemt at der dette Aar skulde foretages en Reise til Jylland, og denne, den første efter fire Aars Forløb fandt da ogsaa Stæd ved Midsommertid, og iøvrigt ganske som det var paabetænkt. Min Søster Stine skulde imidlertid bestyre Husholdningen, og jeg Contoiret, saa at det virkelig var unge Stedfortrædere, som vore Forældre skjænkede deres Tillid. Jeg kan godt huske hvorledes Man saae paa mig i Banken, da jeg præsterede min lovligt udstædte Fuldmagt, som rigtig nok ogsaa lød paa Thestrups Navn; men jeg var dog den som stod for Styret, skjønt jeg af Godmodighed lod ham underskrive de af mig expe-

rede Brev og Vexler som første Mandatarius. Moder fortalte mig siden at Fader havde været meget veltilfreds og at han især var bleven tilfredsstillet ved de udførlige skriftlige Rapporter, som jeg postdaglig tilstillede ham. Hans Frygt var ikkun at jeg skulde være overlæst, ved at præstere mere end han selv havde forlangt, og ved sin Hjemkomst forærede han mig 20 Rd, saa at min Kasse for en Tid var vel forsynet. Stine og jeg kom i vore Forældres Fraværelse herligt ud af det sammen. Hun og jeg havde altid været gode Venner; thi da hun var meget yngre end hendes Søstre og jeg havde mistet mine ældre Brødere, med hvem jeg nogenlunde var jevnaldret, saa holdt vi to, uagtet hun var 2½ Aar ældre end jeg, meget sammen, havde vore smaa Hemmeligheder med hinanden og delte med hinanden vores smaae Glæder og Sorger. Glæderne vare vistnok de overvejende og langt mere end græde loe vi sammen, ja Latteren kunde undertiden være saa overvældet eller komme saa mal apropos at det blev fornøden at søge ud af Værelse for at kunde lee os ud paa Loftstrappen, kunde dette ikke lade sig gjøre da havde vi et Husraad, vi havde for det Tilfælde aftalt med hinanden i Stilhed at ville tænke paa den franske Dronning Maria Antoinettes Ulykker og Henrettelser, som vi kjendte af nogle Billeder, som forefantes i Stuen, hos Bogholder Carstensen.

Dette var naturligvis i vor Barndom, nu vare vi blevne ældere og forstandigere og havde begge hver sit svære Ansvar og stundom Betæneligheder over dette, thi begge vare vi anviste til vore egne Kræfter og der var, underligt nok, ikke opgiven os nogen med hvem vi i Tvivls tilfælde havde at raadføre os; »Hvad vil Moder sige« sagde Stine »aah Smaating, tænk paa hvad jeg har at forsvare og hvilke vigtige Sager det er«, men saa har du med Fader at bestille jeg derimod Moder, og hvad vil hun sige«. Men i det Hele togen vi os Sagerne let, skaltede og valtede i Huset som vi vilde og disponerede over Heste og Vogn, efter eget Tykke, om Søndagen

eller en Hverdags Eftermiddag, naar jeg en enkelt Gang havde arbeidet mig fri, »Hvor skulde vi tage hen Stine« heed det, og vi bleve snart enige. En Søndag i Dyrehavstiden saa det svært ud til Regn, og vi havde budet Fremmede, hun hendes Veninde Frøken Henriette Bech og jeg Peter With, derfor vare vi slemt i Forlegenhed, da Jens Husted om Morgenen kom for at hente Ordre. »De kan jo tage Karet« raadede Jens, »og saa skal jeg kjøre for Dem«. »Top« svarede vi og saa kjørte vi i den nye Karet til Dyrehaven, spiste som sædvanligt medbragte Sager paa Rævebakken, og at Folk undrede sig over at see en ny smuk Karet holde mellem Kildevognene morede os kosteligt. Jeg var jo den Gang kun lidet over 16 Aar gammel, men hun var nær de 19 og burde have været klogere, og at virkelig var saa gammel fik jeg nogle Dage senere at vide.

Jeg stod i Porten i Valdby, og masede med en gammel Terserol,⁹² for at bringe i Erfaring om det virkelig var sant at Man kunde skyde et Lys igiennem et Brædt, men heldigvis vilde Tingesten ikke strax gaae af og jeg afbrudt i mine Experimenter ved et Besøg af vor forrige tyske Lærer, Herr Nissen, som kom anstigende med et Brev fra hans Ven, vor forrige Lærer Herr Thomsen, til Stine, i hvilket han anholdt om hendes Haand.

Claus Christian Thomsen var eneste Søn af Peter Johan Thomsen, forhenværende Skibscapitain i Aabenraae, men som allerede tiligt havde ophørt at fare, og med sin Hustru levede af en ganske liden Formue, der paa Stedet. Sønnen havde Man ladet studere, som skulde være hans Arvepart, hvorimod Datteren, gift med Skibscapitain Magnus Fischer, skulde have hvad Forældrene engang efterlod sig. Claus Christian havde været i Pension hos Pastor Lautrup i Brede, var af Forældrene med Anstrængelse holdt ved Universitetet i Kiel, i et Par Aar, men kom, da det faldt for kostbart, til Kjøbenhavn, for der, paa et billigere Levested at fort-

sætte sine Studeringer; han fik, som allerede forhen er fortalt Timer i mine Forældres Hus, for at læse Kirkehistorie med Sønnerne og Tydsk med dem og den yngste Datter og at han især interesserede sig for hende er ogsaa forhen berørt; at Stine i sin Tid godt kunde lide Thomsen antog jeg, men at hun havde nogen Inclination for ham troede jeg ikke. Efter at have forladt Kjøbenhavn havde han taget Embedsexamen paa Gottorp,³³ var derefter kommen i Huset hos en Kjøbmand Kopperholdt i Aabenraa, som Lærer for dennes Børn, og var ved denne raske Mands Bestræbelser og Forbindelser bleven valgt til Præst i Nabosognet Jordkjær eller Jorkirch (Hjortkjær). Nu syntes han at det kunde være paa Tiden at faae sig en Kone og saaledes skrev han sit Frierbrev. Dette Frierbrev gjorde et stærkt Indtryk paa Stine, imidlertid kunde der jo intet Løfte gives før de bortrejste Forældre vare komne hjem, og hvad der egentlig blev sagt til hin Postillon d'Amour veed jeg ikke, jeg saa ham fortrække før jeg blev underrettet om hvad vi egentlig kunde tilskrive Æren af hans Besøg. Da vore Forældre kom hjem gjorde Frieriet intet behageligt Indtryk paa nogen af dem, de vilde nødig miste deres kjønne unge Datter, kan jeg tænke, men deres Indvendinger tjente ikke til at slukke den nys antændte Ild og Resultatet blev at vore Forældre gav deres Minde til Forlovelsen og en stadig Brevvexling kom istand mellem de Forlovede. Kort efter mine Forældres Hjemkomst døde Bogholderen ved Sukkeraffinaderiet, Carstens Carstensen. Han havde allerede været Bogholder i salig Behagens Tid og gik fra hans over i Interessentskabets Tjenneste. Han var en vel anseet Mand, som havde meget at sige i Henseende til Raffinaderiet og dets Styrelse, interesserede desuden deri med et Par Actier, men mod mine Forældre var han yderst forekommende og gjorde hvad han ansaa at kunne være dem behageligt, saa at de kunde skalte og valte i Gaarden efter eget Tykke og have alle en husejers Behageligheder, uden at have

de med denne Stilling forbundne Bryderier. Han havde været gift med en arrig og slem Kone, som imidlertid dog da Søster Christine gjorde det farlige Fald viste en opofrende Omhu for hende, men denne sin Kone mistede han i Barselseng med hans Datter Mariane Charlotte. Han giftede sig aldrig siden og lille Mariane blev, da Sønnen druknede med mine Brødre, hans eneste Barn og Arving. Carstensen, som maaske ikke havde ført det ordenligste Liv, hvortil han som bon Camerad blev forledet af sine Venner, de vestindiske Skibscapitainer og Andre, havde længe været syg og paa den senere Tid sengeliggende, og en Søndag Eftermiddag, da Familien var samlet i Valdby, kommer der Bud at han var Død. Vi toge strax hjem og mine Forældre som ordnede alt hvad der ved en saadan Lejlighed skal ordnes, toge endnu samme Aften mod hans Datter, som efter Faderens Ønske skulde optages i vort Hus. Han troede at ville efterlade sig en pæn lille Formue og var saa vis derpaa at han endogsaa udsatte et Legat for sin endnu levende gamle Moder, men hverken Moder eller Datter fik noget, ja, da Alt blev realiseret var der ikke engang tilstrækkeligt til at betale hans Gjæld, og han blev paa den Maade Penge skyldig til Raffinaderiet. Mariane var iøvrigt ikke ganske blottet, hun havde nogle Legater, som vare tilstrækkelige til hendes Undervisning og Klæder, og da hun siden blev gift med Skibscapitain Claus Kopperholdt fra Aabenraa, var der endogsaa af disse Legaters Udbytte opsamlet en lille Capital for hende. Hun var ikkun eet Aar gift og døde i Efteraaret 1815, af Følgerne af en Forkjølelse, nesten 22 Aar gammel, elsket af alle dem som kjendte hende, thi hun var et fromt og godt Menneske, uden Pretensioner som faa og opofrende som færre.

Bogholder Carstensen var død og begravet, Veiret, som hele Sommeren havde været koldt og regnfuldt, var bleven tørt og var[m]t og indbød til Udflugter og Sommerglæder, og man talede meget i Familien om, hvorledes Man paa den fornøjeligste Maade

skulde højtideligholde Faders forestaaende Fødselsdag, den 20. August. Men uagtet disse lyse Udsigter var der Noget i Vejen som nedtrykte Sindet. Laae den i Luften denne Beklemthed, eller var det en Forudfølelse om en Ulykke som laae nær; jeg veed det ikke, men saameget er vist, at den Ulykke som rammede Fædrelandet, ved det e[n]gelske Overfald i August Maaned 1807, var hos Mange tilstæde i Følelsen før den kom i Bevistheden. Jeg skal ikke give en Skildring af Kjøbenhavns Belejring og de 3 Rædselsnætter, det har Andre gjort og det kunde Andre bedere end jeg gjøre, og jeg skal derfor indskrænke mig til enkelte Meddelelser, som nærmest vedkommer mig selv og vor Familie. Man har sagt at Engelskmanden kom som en Tyv om Natten, og vistnok var han en Tyv og vistnok var hans Færd en Mørkhedens Gjerning, og ligesaa uventet og pludselig kom han som Ugjerningsmanden kommer naar han om Natten forstyrrer den Slumrendes Fred og hans Lykke. Da vi en Løverdags Aften i Begyndelsen af August Maaned, jeg husker ikke bestemt Datoen tog til Valdby laae Alt i den dybeste Fred, Søndag Middag fik vi ved Thestrup den første Underretning om, at der var noget galt paa Færde, samme Dags Eftermiddag saae vi fra Haven i Bellevue⁹⁴ en Deel af den Flaade, som, vel bemanded og med mange Tropper ombord, havde omringet Sjælland, og neste Søndag skete Landgangen,⁹⁵ Tropperne nærmede sig med stærke Skridt og Kjøbenhavn var beleiret og al Forbindelse med Omegnen afskaaren. Saaledes var da ogsaa vor Familie afskaaren fra vore to smaa Ejendomme, Gaarden i Vandløse og Huset i Valdby, thi de 3 Porte bleve lukkede og Pasagen gennem dem spærret, saa at vi hverken kunde faae Melk og Fløde fra det ene eller Ribs og Stikkelsbær fra det andet Stæd. Men medens de 3 Porte vare lukkede var den 4de, Amagerport nemlig, aaben, og blev ved at være det under hele Beleiringen. Dette var en stor Trøst, ja vor Familie kjørte endogsaa engang under Be-

lejringen ud til »Manden i Tømmerup« og hjembragte Lommerne fulde af halvmodne Æbler. Fra et vist Tagkammervindue paa Sukkerhuset kunde jeg overskue Vejen til Valdby, eller en Del Af samme og det var med en fast veemodig Følelse at jeg tænkte paa, hvor lykkelig jeg vilde have været om de slemme Englænder ikke vare komne og jeg, som for nogle Uger siden, kunde vandre paa den Vej. Under Belejringen havde en ubegribelig Sult overfaldet mig, og denne Umættelighed var temmelig Almindelig og med Andre end mig var dette Tilfældet, men hvad Andreas og mig angaar da kunde Moder nesten ikke tilfredsstille os, saa at det gik ud over et Parti tørrede Flynder, der af Laust Westergaard i Ringkjøbing vare os consignerede og som vi forefandt paa Loftet. Den 2. September, en Onsdag Aften, var det et Deiligt Veir, stille og behageligt; vi vare i Mørkningen samlede i Moders Stue, da de første Bomber og Brandraqvetter saaes, men de naaede ikke Christianshavn og vi trøstede os med at de creperede i Luften, imidlertid vare vi dog noget ængstlige for Fader, som var ude og paa sit Contoir i Kammeret, men da han saa omsider kom spiste vi og Fengers med god Appetit vor Aftensmad. I Seng var jeg ikke den Nat og ikke den følgende, men Natten til Løverdag maatte jeg af Mødighed lægge mig, og skjønt Udsigten fra mine Vinduer var et Ildhav sov jeg dog strax ind og oversov Frue Kirkes Brand og Taarnets Fald. Vort Hus lignede en Caserne, ethvert Værelse var i Brug og beboedes af Flygtninge fra Kjøbenhavn, bekjendte og ubekjendte Mennesker, ja selv paa Trapper og Gange laae de. Mine Forældre nægtede ingen Adgang og forsynede ogsaa saavidt muligt med Levnetsmidler, men især med Vin, og mangen en Flaske gammel Madeira, som ellers ikke var at faae for Penge, blev tømt i de Dage. Da Capitulationen var sluttet gik jeg Søndag Eftermiddag med Fader ud i Byen, for at see de ødelagte Gader og Qvarterer, og vi vare da i Landemærket nær bleven slagen ihjel

af en Mur, som faldt ned og ud paa Gaden; det var den største og egentlig den eneste Fare som jeg udstod i Anledning af Bombardementet.

Capitulationen var da bleven sluttet og Frygten for at miste Liv og Ejendom for det første hævet, for det første siger jeg, thi hvorledes vilde det gaae i en nær Fremtid? ja hvorledes vilde det gaae?, derom vare Meningerne delte. England havde som bekjendt besat Citadellet og Holmen, men forpligtet sig til atter at forlade disse Puncter om 6 Uger, men vilde de holde denne Forpligtelse, og dersom de ikke gjorde dette og hvis de som dem der havde Magten tillige besatte Byen og hele Fæstningen, hvorledes vilde det da gaae Kjøbenhavns ulykkelige Indvaanere, naar den tappre Kronprinds kom med Armeen, thi han vilde vist komme og maaske snart, han kunde ikke billige Capitulationen og behøvede ikke at respectere den, Kjøbenhavn vilde da atter blive beleiret og det Sidste blive værre end det Første. Med slige ængstlige Spaadomme plagede Kjøbenhavn sig i de første Dage efter Capitulationen og jeg mindes godt hvorledes den før berørte Christian Harpøth en Formiddag nær havde bragt hele den qvindelige Del af Familien ud af Consepterne, ved saadanne og endnu værre tragiske Fremstillinger af hvad der i Fremtiden vilde ske. At intet af al dette gik i Opfyldelse har Erfaringen lært, den tappre Kronprinds lod sig med den brave Armee nøje med at bevogte Englænderne i behørig Afstand og fra den dygtigt at udskjelde dem, og da den 19. October, den sidste Dag af de 6 Uger endelig kom, forlode den sidste Englænder Castellet og den plyndrede Holm. Englænderne havde under Capitulationen vist al mulig Maadehold, ja endogsaa taalt smaa Drillerier af Kjøbenhavns Indvaanere og dette geraadede vistnok de Høistcommanderende til den største Ære og forringede Skammet af et Angreb, som, om det end fra Politikens

Synspunct lod sig forsvare, dog altid maatte blive forkasteligt for Retfærdighedens og Moralitetens Domstol.

Strax efter at Capitulationen var sluttet, bleve Portene atter aabnede og ved dem Cuminication med Omegnen og det øvrige Sjælland, og Kjøbenhavnerne ilede ud for at see Ødelæggelsesmidlerne og Englændernes Forskandsninger. Disse sidste bleve imidlertid snart sløjfede og Kanonerne og Morteerne for en stor Del førte ombord i Skibene, og da nogle af Regimenterne drog til Castellet og besatte Holmene saa traf man efter kort Tids Forløb ikke meget engelsk Militair og havde ikke stor Ulejlighed af det man traf paa. Jeg erindrer at jeg en Formiddag med min Moder og mine Søstre kjørte ud til Valdby, for at see til Stædet der, og at vi traf det i god Orden, men med en temmelig stor Indqvartering af engelske og, thi Hanower laae da under England, af hanoveranske Officerer, som bød os Frokost og beværtede os med vore egne Kaiserindepærer, der i det herlige Frugtaar 1807 vare lykkedes overordenlig godt. Den fornemste af disse Officerer hed Bevan og stod ved et af de engelske Garder Regimenter. Da Fjenden efter Capitulationens Udløb havde fjernet sig vare vi atter ude i Valdby og der paa Stædet var jo rigtignok ikke stort andet tilbage end Borde og Stole, thi Porcelain og Glas var for det meste i Stykker og af Kjøkkentøjet savnede Moder ogsaa en Deel, men Spørgsmaalet er om selve Valdbyerne ikke havde været værre Tyve end Englænderne, og muligt torde det være at under lige Forhold vore egne Tropper vilde have skaltet værre end Englænderne gjorde. Hvad jeg for min Del mest beklagede Tabet af var en lille Malmcanon paa Messing Lavet, som vi brugte til at skyde med ved festlige Lejligheder, og som nu var borte; den var jo paa en Maade et Armatur og som et saadant saameget mere confiskabel i Fiendens Land, dette kunde ikke benægtes og jeg maatte altsaa saa meget bered-

villigere finde mig i Tabet; men mange Aar derefter fandt jeg samme Kanon i Moders Pulterkammer, hun havde nemlig et Slags Frygt for hendes Sønners Omgang med saadanne, efter hendes Mening farlige Legetøjer og havde puttet den til Side, efter at hun efter Englændernes Afmarsch havde funden den henslengt i en Krog i Valdby. Blandt flere Ubetydeligheder som Englænderne havde efterladt i Valdby fandt jeg et Brev fra Gouvernøren paa Jamaica til Hertugen af Rickmont, hvori han nest at lykønske »his Grace« til den høje og vigtige Post som Hs Majestæt havde anbetroet ham anbefalede sin Svigersøn Major Bevan af det eller det Regiment. Denne Bevan var en meget smuk Mand og det var ikke saa underligt at Gouverneurens Datter var bleven forelsket i ham, men hvorfor havde han ikke afleveret Brevet, upaatvivleligt fordi his Grace havde ophørt at være Minister da han kom til England. Var denne Minister Forandring ikke skeet var Brevet blev afleveret og da hans Ministerium neppe vilde have givet Ordre til det sjællandske Tog, var Overfaldet ikke skeet og dog holder det ikke Stik naar jeg siger var Brevet ikke bleven fundet var Kjøbenhavn ikke bleven bombet.

Paa Faders Gaard i Vandløse havde Englænderne huseret værre end i Valdby, og min Fader beregnede sit Tab til over 600 Rd., men denne Beregning blev gjort paa en Tid da det var en god Patriots Pligt, efter bedste Evne at udmale »Røvertoget« med de sorteste Farver, og jeg har altid haft nogen Mistanke om at Englænderne ogsaa her maatte bære Skyld for mere end der virkelig tilkom dem.

Englænderne vare altsaa dragne bort og det var sandelig ikke Velsignelser der fulgte dem; en stor Del af Kjøbenhavn laae i Grus, mange Mennesker vare dræbte og Mange lemlæstede og Velstanden rystet i dens Grundpiller. Med Flaaden var ikke allene Rigets Søforsvar men ogsaa Haabet, Tilliden og Fortrøstningen

borte. Hvorledes skulde det gaae i Fremtiden, og var det rimeligt, var det blot muligt, at Hovedstaden atter kunde komme til at blomstre? Udsigterne vare vistnok ikke glædelige, Vinteren stod for Døren, meget skulde ordnes, meget gjøres og Regjeringen, eene paa den var det at Man efter gammel Skik stolede. Det kunde være ret interressent at udvikle hvad der efter at Englænderne havde forladt Sjælland skete og hvad der ikke skete, hvorlunde Man holdt sig til Smaating og glemte det Væsentlige, hvorledes Man for at reise Penge benyttede ethvert Middel, det daarlige med det slette og det slette med det daarlige, men aldrig det fornuftige og det sunde, og det undrer mig at Man endnu saa ganske savner en crittisk Fremstilling af Regjeringens Færd i de Tider. Materialerne hertil kunne endnu ikke mangle, skjøndt de tildels maae søges i Aviser og Brochurer og i Hukommelsen hos dem som endnu klart kunne huske hine Dage. Vist er det at Landets Ulykke var stor og at Frederik 6 uagtet hans mange gode Egenskaber, ikke var Manden som var denne Byrde voxen.

I en almindelig Nød forsvinder den Enkeltes Kummer, og derfor bar Man i Efteraaret 1807 med Resignation det som til andre Tider vilde være forekommet uudholdeligt, og saaledes bar Kjøbenhavns Handelsstand de mercatile Ulykker og det Tab, som vare en Følge af Overfaldet og af den efter dette fortsatte Krig. Da Uveiret i August slog ned fra en Himmel som nogle Dage i Forvejen syntes aldeles klar var af min Faders 3 Skibe ikkun eet Hjemme, det var det største og laae i Havnen under Bombardementet, men leed ingen Skade, ligesaa lidet som de øvrige Handelsskibe; dette Skib heed Neptunus og var kjøbt Aaret i Forvejen for 13000 Rd, var samme Foraar hjemkommet fra sin første Reise paa Vestindien og var bestemt til om Efteraaret at tiltræde den Anden, da denne Plan som saamange andre blev forhindret ved den engelske Krig, senere blev det efter at have henligget et Par Aar og efter min Fa-

ders Død solgt til Norge. Det andet Skib, Martha Helene, var da Krigen udbrød paa en Reise fra Vestindien og ventedes hjem; vi troede det opbragt og tabt, men da Cumunicationen med Udlandet atter blev aabnet fik vi Underretning om at Skibet var indkommet til Christiansand og saaledes reddet; dette Skib kom aldrig tilbage til Kjøbenhavn, men blev som Neptunus solgt til en Normand. Det tredie Skib die Liebe, som kun gjorde korte Reiser ungik ligeledes for det første at falde i Englændernes Hænder; senere blev dette Skib under Krigen af Regjeringen sat i Requisition og opbragt af Fjenden, men dette skete som anført først senere. 1807 tabte min Fader intet af sine Skibe, som var en ualmindeelig Lykke, imidlertid skulde han dog ikke i saa Henseende rose sig af Gildet, thi hvad han ikke tabte directe det mistede han indirecte, ved Opbringelsen af Andres Skibe, hvad han ikke mistede som Skibsrehder tabte han som Assurandeur; dette gik nemlig saaledes til. I Midten af de 18de Aarhundrede, 1745 oprettedes her i Kjøbenhavn et Assurance Compagni, som fik en af Regjeringen given Octrøj, og derfor blev kaldt det Kongelige.⁹⁶ Denne Octrøj var iøvrigt det eneste Kongelige der var ved Foreningen, thi den havde hverken kongelig Garanti eller stod under Regjeringens Kontrol, det var funderet paa Cautioner, saaledes at Poul caverede for Peer og Peer igjen for Poul, var imidlertid indskrænket i Henseende til Størrelsen af de Risicoer som den maatte overtage, men havde efter gammel Skik et Monopol, saa at intet andet Compagni torde oprettes ved Siden af det. Det kongelige Sø Assurance Compagni havde i Aarenes Løb gjort gode Forretninger havde allerede af fortiente Præmier opsamlet sin otrojmæssige Million, saa at Cautionerne bleve en reen Formssag og samlede stærkt paa den anden Million, da Krigen i 1807 udbrød. I denne blev der for Compagniet i Skibe og Ladninger opbragt for henimod 2 Millioner, men Man trak sig i Henhold til Conventionen ud af Sagen

ved at opoffre den ene Million, eller betale 50% af Værdierne, og begyndte paa en frisk at forsikre med den anden Million. Dette skete i Aaret 1807, men længe forinden havde Man følt Byrden af den Bestemmelse at Compagniet ikke maatte tegne mere end en hvis begrændset Sum paa hver Risico, i Henseende til Antallet af disse var Man ikke underkastet nogen Indskrækning, og da intet andet Compagni maatte oprettes, saa var nogle af de mest ansete Kjøbmænd bleven enige om at danne en Slags Forening, der, dog ikke som en saadan men hver for sig tegnede Assurance for Søskade og Krigsmolest, og navnlig overtoge de Summer som vare for store for Compagniet. Saaledes opstode de saakaldte private eller particulaire Assurandeurer og til dem hørte min Fader fra Begyndelsen af, og havde som de Andre gjort ret gode Forretninger og ved Krigens Udbrud fortjent mellem 20 og 30 Tusinde Rigsdaler derved. Af de ved de private Assurandeurer forsikkrede Skibe blev ved Krigens Udbrud en stor Mængde opbragt, hvor mange vidste Man ikke ret, men at det maatte være betydeligt var upaatvivleligt, og disse Penge, der, som det senere viste sig dog ikke betydeligt oversteg den allerede hafte Fortjenneste, maatte altsaa skaffes tilveje. Dette var slemt, men endnu vanskeligere var det at redde sig ud af de Forviklinger og Forpligtelser, som andre indgaaede Handelsforetagender førte med sig. De vestindiske Commissioner vare, som forhen vist, allerede ophørte for det meste og de af disse som min Fader havde beholdt, af en saadan Natur at de intet Forskud krævede, men anderledes forholdt det sig med de norske. Nordmændene kunne ikke leve uden Blanco Acceptor, dette kunde de den Gang ligesaalidet som de kunne det nu og min Fader havde i Løbet af Sommeren 1807 accepteret en Hel Del Vexler, som efter Haanden forfaldt til Udbetaling og som skulde indfries, uagtet Remisserne udebleve og maatte udeblive, da Cumunicationen paa Grund af Krigen var ophørt. Med saa-

dan Nød maatte Kjøbmændene under Belejringen og Occupationen blandt andre Sorger kjæmpe, men da Trykket var almindeligt blev der taget ualmindelige Forholdsregler og gjort hvad muligt var. Saaledes blev det bestemt at naar Acceptanten betalte Halvdelen af en accepteret Vexel, skulde Ihændeleveren dermed være fornøjet og for det Resterende give Henstand til Cumunicationen atter blev aabnet; ogsaa blev der aabnet en Laanekasse, som forskjød et eget Slags rentebærende Sedle paa Vare, og disse Sedle fik Authorisation til at gaa og gjelde mellem Mand og Mand. Paa den Maade hjalp Man sig saa godt Man kunde, indtil Cumunicationen igjen blev aabnet, man fik Tid til at samle sine Recourser og Nordmændene gjorde hvad de kunde, som rigtignok ikke var meget, da Afskibningerne der fra vare ophørte. Først i Aaret 1809, da Regjeringen under den svenske Krig maatte gribe til mere ener-giske Forholdsregler og ogsaa gjøre noget for Norges fortrykte og af Creditorer presserede Handelsstand og forskyde dem Penge paa Trælastbeholdingen, kom der noget væsenligt ind fra Norge, men da var Fader allerede død.

Uagtet den Ebbe i Kassen som Krigen foranledigede, holdt min salig Fader sig dog ikke tilbage, men ydede, som der stod paa Mk-Stykkerne ogsaa sit »frivillige Offer til Fædrelandets Alter«; han gav 800 Specier i transportable Fonds og siden gav han 200 Rd til de norske Krigerers Fornødenheder. Det der i det første Aar efter Krigen blev givet og ofret til Statens Tarv var meget betyde-ligt, dels i Penge og dels i Efecter, og det vilde være meget inter-resent at see en fuldstændig Liste herover, men denne vilde tillige vise, derom er jeg overbevist, at Broderparten af Alt hvad som ydedes kom fra det saa stærkt medtagne, i sin Velstand saa grundigt rystede Kjøbenhavn, og at det som Provindserne skjænkede var for intet at regne derimod. Enkelte rige Godsejere gave vel no-get, men med stor Betænksomhed, Kjøbstæderne gave lidet og

Hertugdømmerne som sædvanligt slet intet, i det Mindste erindrer jeg ikke at have seet nogen Gave anmeldt derfra. Der kan vistnok indvendes meget imod paa saadan Maade at bidrage til Statsudgifterne og det kan ikke nægtes at de Summer der som frivillige Gaver i hine Dage ydedes Regjeringen ikke bleve anvendte til nogen væsentlig Nytte, men dette var ikke da den almindelige Mening, der hvilede i hine Tider en moralsk Forpligtelse paa hver den som havde Evne dertil at komme Staten til Hjælp i dens Trang, men Hertugdømmernes Beboer vare i 1807 hverken bedere eller slettere end de nu ere og ikke anderledes end de altid ville blive.

Den sociale Tilstand i Kjøbenhavn fik ved det engelske Overfald et væsenligt Stød, i det den Velstand som havde hersket før Krigen og befordret Selskabeligheden var gaaet tilgrunde. Naar Comedierne atter begyndte erindrer jeg ikke, men rimmeligvis har det ikke været før efter Nytaar, alle andre offentlige Forlystelser vare reent forsvundne og i det private Liv ophørte Baller og Selskaber. Folk havde fra Begyndelsen af ingen rigtig Lyst til at more sig, og siden forbød Evnen det; Man havde ondt nok ved at skaffe det Fornødne tilveje, paa det behagelige kunde Man ikke tænke og den offentlige Mening vilde desuden have straffet den som gav eller bivaanede støjende Forlystelser. Paa den Tid fik Klublivet et fornyet Opsving. Manden kunde ikke ganske undvære Selskabelighed, og den Adspredelse som han ikke kunde finde hjemme eller i private Selskaber søgte han nu i Klubben, hvor han desuden havde den Behagelighed at kunne læse Bladene Dagen, Skielderiet og Statstidendet og have alle Nyheder fra første Haand. Denne Klubmani varede under hele Krigen og tabte sig først efter at denne var endt; nu er som Hvermand veed kun Rudera af den tilbage.

Om vor Familie i Vinteren mellem 1807 og 8 havde aboneret Loge er jeg ikke istand til med Bestemthed at erindre, dog troer

jeg at det forholdt sig saaledes og maae saa meget mere tro det som jeg er sikker paa at det var Tilfældet i Vinteren mellem 1808 og 9. Uden tvivl var Logen aboneret før Englænderne kom i August og da Man nu engang havde den og skulde betale den vilde det jo have været urimeligt ikke at benytte den, især da Comedie hørte til de tilladelige Fornøjelser, men dette Comedie Besøg, om det, for Resten fandt Stæd, var da ogsaa den eneste Fornøjelse som Familien tillod sig den Vinter, om hvilken her er Tale, forresten levede Man stille og ing[e]togen og den største Glæde man nød var naar Dagen om Aftenen kom og bragte en eller anden Efterretning om Ulykker som i den stormende Høst var hændet »Røverne«, thi som gode Patrioter hadede vi Englænderne af Hjertet, og jublede naar et engelskt Skib var forgaet med Mand og Mus, og var nu ydermere dette Skib et forhenværende danskt blev Glæden tumeltarisk.

Nogen egenlig Forandring i vor daglige Levemaade foranledigede Krigen ikke; vi havde stedse levet paa en jevn, borgerlig Fod og der kunde altsaa ikke godt ske væsenlige Forandringer og forandres kunde ikkun enkelte Smaating, ja selv disse Smaating bibeholdtes saalænge der endnu var Forraad, f Ex af Vin og gammel Rom. Siden ophørte Vinen og fremmede Brændevine, uden ved festlige Lejligheder, og de to Retter Mad som vi fik til Aften hveranden Søndag naar Fengers kom, reduceredes til een. Paa Vin blev der overhøvet i Krigens Tid sparet meget i Kjøbenhavn, dog skete dette med Forskjel, som Omstændighederne medførte eller Tonen krævede det, og medens Medlemmerne af Enighedsselskabet, der for det Meste vare Embedsmænd og altsaa da Pengene bleve slettere hørte til den mest fortrykte Stand, drak deres Vin hver Aften, var det en Sjældenhed at see en Flaske Vin i det venskabelige Selskab, som dog for det meste frekventeredes af Handelsmænd og Speculanter, som om end ikke strax dog senere fortjente store

Penge eller meentes at gjøre det; jeg erindrer hvilken Sensation det i 1810 eller 11 gjorde naar jeg eller en anden Springfyur der forlangte en Flaske Vin; og hvorledes de Gamle da kom op fra Læsestuen, den saakaldte Kjelder, for at see det Vidunder.

En Mandag Aften i Mai Maaned 1808 da Klokken var paa Slaget 11 og vi ventende paa Fader, som hver Mandag besøgte den Samling af ældere Mænd hvorom jeg før har talt, vare, samlede i den saakaldte Moders Stue, bemærkedes en høj Mandsperson, som stod udenfor Gaarden og betragtede Porten, »hvem kan det være« sagde Moder, som sad ved Vinduet og var den som først havde seet Personen, »sagtens en Sukkerhussvend, som er kommen for seent hjem og ikke tør ringe paa Portneren«, men ingen tænkte videre herover indtil kort efter Fader selv anden traade ind af Døren i den nesten mørke Stue, »det er Pastor Claus Christian Thomsen fra Jordkjær« sagde han og presenterede ham »og derhenne«, tilføjede han, »staaer min Datter Stine, Deres Forlovede«. Svogeren in Spe kom uventet, efter en besværlig Reise over Øerne, thi Englænderne laae i Beltet og hemmede den sædvanlige Communication og Foranledningen til hans Komme var den at han vilde holde Bryllup. Det værste var nest efter Tilbagereisen, som de Nygifte skulde tiltræde paa samme besværlige Maade. at Herr Pastorens Ophold her ikkun kunde blive kort, thi de slesvigske Bønder, som dengang ligesom nu kræve meget og gjøre lidet, havde ikke kundet tilstæde at Herr Pastoren blev længer fraværende end høist fornødent, og saadanne Matadorer kunde den sultfødede Præst ikke støde for Hovedet; længer end 14 Dage kunde Thomsen ikke blive i Kjøbenhavn, der maatte altsaa iles med Brylluppet, som blev berammet til at afholdes om 8 Dage. Moder fik nu travlt med at føje de fornødne Anstalter til Brylluppet og lægge den sidste Haand paa Brudens Eqvipering, til den bestemte Tid stod Brylluppet i al Stilhed og 8 Dage derefter førte, som en Ven af mig senere

yttrede, den nedrige Præst den smukke Pige bort. Paa Tilbageisen bleve de unge Folk indtil Wordingborg ledsaget af mine Forældre og mig, og denne lille Reise, foretaget i det smukkeste Veirligt og den smukkeste Aarstid i Slutningen af Mai, fornøjede mig meget; det var en Recreation ovenpaa de besværlige Tider, og livsglad som man er i det 18^d. Aar nød jeg Reisens Behageligheder uden synderligt at lade mig anfægte af Skilsmisse og slige Historier.

Videre mærkeligt erindrer jeg ikke at være passeret i Familien 1808. Handel og Vandel laa stille og Fader og jeg vare beskæftigede med at opgjøre Bøgerne, som vare i »Rückstand« for mange Aar; dette var en temmelig møisommelig og besværlig Forretning og tog ogsaa saamegen Tid at Sagen endnu ikke var fuldført det følgende Aar da Fader døde, men ved den practiske Anvisning jeg havde faaet faldt det mig ikke vanskeligt, da jeg med Kraft og Iver allene tog fadt paa Arbeidet, at fuldende det og forinden Aarets Slutning var alt i Orden. Siden den Tid har her paa Contoiret Bøgerne stedse været holdte a jour.

Det mærkeligste for Fædrelandet i 1808 var som bekjendt den norske Krig og skjønt jeg langt fra vil afdisputere Nordmændene den Roes som tilkommer dem for Mod og Tapperhed, saa kan jeg dog ikke undlade at bemærke, at det var med en meget lunken Fjende at de havde at gjøre, og at der ikke udkræves saa overmaade megen Bravour til at modstaae en Fjende, som ingen rigtig Lyst har til at Slaaes. I Norge gjorde Man som begribeligt er et uhyre Væsen af enhver lille vunden Fordel og hvad ikke Nordmændene før havde været ansete i Kjøbenhavn bleve de det nu, og de bleve da ogsaa saa hovne at Man havde ondt ved at komme dem nær. At der hos os, det vil da rigtignok sige her i Byen, blev indsamlet betydelige Summer til de brave norske Tropper bør ved denne Leilighed ikke forbigaaes, men tillige anføres som et nyt

Bevis paa Regjeringens liden Forsynlighed og Kjøbenhavns Ufortrødenhed til at komme denne Mangel til Hjælp.

I Marts Maaned 1808 døde Kongen Christian den 7de i Rendsborg og Prindsregenten, nu kaldet Frederik 6te, som de Facto i flere Aar som enevældig Hersker havde styret Lande og Riger, besteg den ledigblevne Trone. Denne Begivenhed gjorde liden Indtryk, man taledede derom nogle Dage og det var Alt. Følger havde dette Dødsfald ligesaalidet som det efter Sagens Natur kunde have dem.

For Eenhver som kjendte det Allermindste til Frederik den 6te eller til Tingenes Tilstand under ham vil det være klart, at der aldrig har existeret nogen Fyrste som havde mere Pæssion for at regjere selv end netop han. Det var en reen Mani hos ham, alting vilde han gjøre selv, fra det største til det mindste, og denne Mani steg ved Slutningen af hans Regjering til den Yderlighed, at der ikke kunde afgjøres den største Ubetydelighed uden efter directe Indstilling til ham; ethvert underordnet Embede eller Bestilling, selv Favnsætterposterne, bortgav han personligt. Omtrænt paa samme Maade som Sagerne vare ordnede for Danmark vare de det ogsaa for Norge. Øvrighederne deroppe havde kun liden og indskrænket Myndighed og saagodtsom alt blev gjennem Rente-kamret og Canceliet afgjort directe af Kongen. Dette gik som det kunde før krigen udbrød, men da denne var udbrudt, da Englænderne afskar Communicationen til Søes og den svenske Krig senere hindrede Forbindelsen over Land var det en plat Umulighed at Sagerne kunde gaee paa samme Maade som forhen, og det blev altsaa fornødent at instalere et Slags Regjerings Collegium, i Christiania. Det første Medlem i dette Collegium eller den norske Regjering som det kaldtes, var Prinds Christian August, en Farbroder til den nuværende Hertug af Augustenborg, der siden døde som

Prinds og Tronfølger i Sverrig, men den Gang stod som dansk General i Spidsen for Tropperne. Bestyrrelsen af Forretningerne var derfor overdraget til de øvrige Regjeringsmedlemmer, af hvilke Envold Falsen var den mest fremragende og den Mand som nød den største Tillid. Falsen var hvad der sieldent forenes Digter, Forretningsmand og ivrig Patriot, men han var irritabel og Misanthrop, og den Mangel paa Livets første Fornødenheder der følte saa trykkende i hele Norge og som Englændernes Herredømme til Søes forbød fra Danmark tilstrækkeligt at afhjælpe, og mere endnu en dette Armeens totale Mangel paa alle fornødne Requisite foranledigede, at Falsen i et mørkt Øjeblik skilte sig selv ved Livet og druknede sig.

I Norge fandtes den Tid ingen som Man ansaa værdig til at remplacere Falsen, og den danske Regjering, det vil naturligvis sige Frederik den 6te, bestemte sig til at sende Etatsraad Tønder Lund, Nordmand af Fødsel og forhen berørt i disse Blade, derop. At han ikke naade Bestemmelsen men druknede paa Overreisen er nok ogsaa forhen anført ligesom ogsaa, at han havde været en personlig Ven af min Fader, men at hans Fiernelse fra General Toldkamret rimeligvis ikke var uden Indflydelse paa min Faders Stilling, derom torde det her været Stødet at tale.

Min salig Fader havde i en Række af Aar været Contoirchef under Collegiet, han havde bestyret sit Embede med Retsind og Duelighed, men uden al Vindmageri og han havde ikke gjort Mere end hvad der paalaae ham, thi han havde som bekjendt mange andre Forretninger, som absorberede hans Tid. Dette sidste leed Man ikke i Collegiet og da Etatsraad Lund var død og borte og da Etatsraad Rosenstand Goiske paa Grund af forskjellige Interesser ved Opgjørelsen af Meinert & C. Afairer vare blevne Uvenner, saa havde Man Lyst til at skille sig med ham. Hertil kom at der var en duelig Fuldmægtig i Contoiret, den senere som Justitsraad af-

døde Collet,⁹⁷ som havde vist at gjøre sig yndet i Collegiet, ved Referatet af Contoires Sager, ham vilde Man nu gjøre til Chef og lade Kammerraad Meinert gaæ af, med sin fulde Gage i Pension. Men dette vilde Kammerraad Meinert ikke, han vilde nok afgive Contoiret til Collet, men ikkun for selv at indtræde som Medlem af Collegiet, i hvilket der ved Tønder Lunds Afgang og Død var bleven en Plads at besætte og jeg har efter Faders Død fundet et Udkast til en Ansøgning til Kongen i denne Anledning. Om en saadan Ansøgning nogensinde er blevet indgivet veed jeg ikke, jeg tvivler derpaa, men hvad jeg endmere betvivler er at min Fader hvis han havde levet kunde have sadt sin krig igjennem og indtvungen sig i Collegiet mod sammes Ønske. Dette har han uden tvivl selv indset og jeg feiler neppe naar jeg antager, at Misnøje derover har forkortet hans Liv ved i Forening med Sorg og Bekymring over det engelske Overfald og dets Følger at fremkalde den Sygdom, der saa voldsomt angreb ham og efter faa Dage lagde ham i Graven. Min Faders Sygdom og Dødsfald den 16. Mai 1809 gjorde et dybt og smerteligt Indtryk paa os Alle, især paa min Moder, skjøndt Søster Doris maaske var den som øjeblikkeligt blev stærkest greben, og ikke lettelig skal jeg nogensinde glemme hin sørgelige Aften og de mørke Dage som fulgte paa den. Min Fader døde en Tirsdag og blev bisadt den følgende Løverdag den 20. Maj, paa den i de Dage brugelige Maade. Hans Kiste blev baaren til Capellet af General Toldkamrets Contoir Personale, men ikke een af de højere Herrer selv, ikke hans egen Fuldmægtig Collet, Contoirchefen in Spe, fulgte ham til Graven. Kort efter min Faders Død blev det bestemt at Handelsforretningerne skulde fortsættes for min Moders Regning, under Bestyrrelse af os to Brødere, og Etatsraad Prætorius skrev den Circulaire som i denne Anledning blev tilsendt Husets Corespondenter. Det blev tillige bestemt at Prætorius skulde have et Slags Tilsyn med Bestyrelsen, i hvilken

Anledning han fra Førstningen af undertiden kom paa Contoiret, men skjøndt jeg paa ingen Maade var tilbageholden mod ham, men tvertimod viste ham al den Opmærksomhed han som min Moders Lavværge og som den forstandige og kyndige Handelsmand havde Krav paa, saa varede dette Tilsyn dog ikke længe. Han mærkede maaske at jeg var Tidens smaa Forretninger voxen, i det mindste yttrede han for mig noget lignende, da han kort efter trak sig tilbage.

For at adsprede Moder og os Andre blev der den Sommer foretaget jevnlige Kjøretoure, og da Forretningerne just ikke trykkede Andreas og mig saa var der intet som hindrede at benytte enhver Dag i Ugen som Veiret tillod hertil, og paa den Maade hengik Sommeren, uden at noget egenlig mærkeligt passerede. Det maae have været det Aar 1808 at vi havde det lille Eventyr i Valdby. Den 10 Septbr. Andr. Fødselsdag vare vi samlede, Familien og hans personlige Venner og blandt disse Gotlieb Stage. Vi unge Mennesker havde været muntre og glade og stoiet i Mark Have og Eng men da Mørket traade ind satte vi os roligt i Havstuen og passiarede, da traade pludselig en Livvagtslieutenant med 2 Mand ind i Stuen og gjorde Mine til at arestere os allesammen. Man troede nemlig paa Frederiksberg Slot at have hørt det skyde i Søndermarken. Commandoen var bleven sendt ud og Valdbyerne som den havde truffen paa havde forklaret at det var os som havde skudt. Vi, det vil sige Stage kjendte noget til Officeren og vi slap temmelig let fra videre Paatale men denne lille Hændelse røbede Tidsaanden. Den store Forbrydelse at skyde i Søndermarken. Commandoen som uden videre trænger ind i en fredelig Vaaning og de Ælderes Eschapering ud i Haven, da de mærkede Uraad.

Saalænge min Fader levede havde min Broders og min Stilling i Familien været temmelig tvungen og den eneste Fornøjelse vi nøde uden for vor egen Familiekreds var Omgangen med vor Ven

Peter With, som var vor Ievnaldrende og i sin Stilling ligesaa tvungen som vi i vor, men i Efteraaret 1809 blev han Student og kom paa den Maade ud i Verden og i Forbindelse med en Del andre unge Mennesker, som ofte samlede paa den joviale Withs ugenerede Kammer. Derved kom Andreas og jeg ogsaa til at gjøre en Del Bekjendtskaber, som hældigvis ikke vare forkastelige, thi Falkenthal,⁹⁸ Corsarens Æddikebrygger, var af disse nye Bekjendtere den som i enhver Henseende stod lavest, Platou,⁹⁹ nu Justitsraad og Toldcasserer i Helsingør, var allerede mere værd, Mønster¹⁰⁰ den nuværende Herredsfoged var et godt retsindigt Menneske og Nordamerikaneren Gram en Mand med Hoved og Talent. Wroblewsky,¹⁰¹ nu Justitsraad og Contoirchef i Rentekamret erindrer jeg ikkun ufuldkomment fra den Tid hvorimod mit første Bekjendtskab med den agtværdige Professor J. F. Schouw¹⁰² forskriver sig fra Withs lille Kammer. Alle disse mine Jevnaldrende ere som det sees komme til hæderlige Stillinger i Samfundet og de ere alle endnu levende paa Gram nær og om denne Hans Benjamin Gram skal jeg tale noget udførligere. Madame Else Fenger havde en Halvsøster, som havde været gift med en Mand som hed Gram;¹⁰³ han havde været Super Cargo paa China eller Ostindien, men købte senere en Gaard med Sæbeværk i Strandgaden paa Christianshavn, nemlig den Gaard, som, efter at Sæbeværket er nedlagt, Hertzsprung siden kom i Besidelse af. Da Gram døde efterlod han sin Enke to Børn, en Søn og en Datter, Datteren blev gift med en Mynster,¹⁰⁴ Birkedommer paa Lædreborg og Fader til den omtalte Jacob Peter Mynster. Hun var et stille syldrende Menneske, men Broderen Hans derimod en Vildfang, som gjorde mange dumme Streger og som efter en Pengehistorie med Oncel Brock, rendte sin Vej, til America, som der sagdes; man hørte i en Række af Aar intet fra ham, han var aldeles »verschollen«. Omsider døde Madame Gram, i en høj Alder og det antoges at Madame Myn-

ster, hvis Mand forlængst var død og som foruden vor Jacob Peter havde flere Børn, var hendes eneste Arving, men det kunde jo ikke dølges at Moderen havde haft en Søn, og det var jo altsaa fornødent lovlig at indkalde denne Søn, som Man antog at være død for mange Aar siden, eller hans mulige Arvinger. Sønnen var ogsaa virkelig død, længe før Moderen, men han havde været gift og efterladt sig mange Børn, og før Proclamet udløb meldte sig den Ældste af disse, for at reclamere sin og Sødskendes Arveret. Dette var nu en slem Streg for Madame Mynster, men hvad var derved at gjøre, Prædendenten kunde ikke afvises og han, som ved sin Ankomst hertil var et ganske ungt Menneske, kom i Huset hos sin Tante, gamle Madame Fenger. Ved sin Ankomst kunde han ikke andet end engelskt og havde ikkun nydt en meget ufuldkommen Opdragelse, men med de ypperlige Evner som han havde lærte han snart dansk og siden lagde han sig med Held efter Lægevidenskaben, blev en dygtig, sindig og talentfuld Mediciner og Etatsraad Fengers Amanuensis. Han vilde vist have gjort en brilliant Kariere om han var bleven her i Landet, men paa eengang blev han stukken af Bræmserne, han forlod Kjøbenhavn for at practicere i sit Fødeland, der vilde det ikke gaae for ham og han døde efter nogle Aars Forløb.¹⁰⁵ Af Grams Brøddere hedte den ene Patrik og den anden, mærkeligt nok Niels Brock. Patrik var her en kort Tid, men hvad der siden er bleven af ham og den øvrige Familie veed jeg ikke.

De ovenfor nævnte Bekjendtskaber med en Del unge Mennesker, vor uomtvistelige Udgang af Drengalderen, vor forandrede og mere hæderlige Stilling paa Contoirtet og endelig de flere Penge som ved denne Lejlighed bleve os tildel foranledigede, at vi ikke længer kunde finde os i de Baand som Skik og Sædvane saalænge havde bundet os med, og at vi derfor stræbte efter at erhverve og ogsaa erhvervede os en saadan Frihed, som stemmede med vor

Alder og vor Stilling. Dette vil vise sig i det følgende, men før jeg forlader 1809 maae jeg endnu fortælle hvorledes det gik mig i Henseende til Opfyldelsen af min borgerlige Værnepligt.

For flere Aar siden kort efter 2. Aprils Dage havde Skrædder Werner, buxefordærvende Ihukommelse, faaet det Indfald at sye Andreas og mig en Narredragt; han proponerede nemlig at de for os bestemte nye Klæder skulde bestaae i graae Buxer og grønne Trøjer med Snorer, ligesom »kleine Leibjeger« og Husets Fruentimmer fandt denne Idee meget sublim og meente at det var en ny Mode, som vilde finde mange Efterlignere. Klæderne bleve syede, men Sieur Werners nye Mode fandt ingen »Efterabberer« som Svensken siger, men Folk nok som glode paa os uskyldige Dreng, som havde ondt ved at bestaa os i Skolen blandt vore Kammerater, og glade vare vi da Uniformerne vare opslidte. Man maae desuagtet ikke troe at vore Forældre sværmede for det borgerlige Militaire, nej tvertimod, Man agtede at anvende alt muligt for at forebygge Sønnernes Indlemmelse i Borgercorpsserne, og det maaske mindre fordi Man frygtede Krigen og dens Farer, som fordi man skjælvede for Sønnernes Sædelighed og Moralitet, som kunde besmittes med Kammerratternes onde Exempel. Hvorledes det vilde være gaaet dersom min Fader havde levet længer veed jeg ikke, det var i hine Tider meget vanskeligt at erhverve en Fri-tagelse og N. B. Perch¹⁰⁶ og andre galante Herrer maatte uagtet de allerede havde tjent flere Aar ved Livjægerne give 1000 Rd for deres Afsked og dog ansee det for en Lykke at de fik den for den Pris. Imidlertid døde min Fader og Sagen kom ikke for, før den neste Sommer. Jeg var da 18 Aar og blev følgelig som inruble indkaldt for Commissionen som fortalte mig, at den kunde see paa mig at jeg havde Lyst til at blive Livjæger. Om den kjendte til Historien om min cidevent Uniform veed jeg ikke, men

Andreas Evald Meinert, 1792-1868. Det kgl. Bibl.

det veed jeg at jeg forklarede slet ingen Lyst at have til den hæderlige Livjægerstand. Naa saa er De ansat ved det borgerlige Artilleri gjenmælede Man, men ogsaa dette vilde jeg ikke lade mig gefalde og Enden blev den at jeg gik hjem som indskreven i det borgerlige Infanteri. Nu blev Himmel og Jord sadt i Bevægelse for at forskaffe mig min Afsked; og ved Hjælp af gode og formaende Venner og ved at bringe den Ret som Enker af Bonde-

standen havde til at erholde ældste gaardbestyrende Søn fri til Anvendelse, faldt Resolutionen saaledes, at jeg skulde have Fritagelsesbevis mod at betale 200 Rd, medens Moder gjerne havde betalt ligesaamange Tusinde. Saaledes blev jeg da fri og er dette Grunden til at jeg ikke den Dag i Dag er Stadshauptmand. Andreas fik senere ligeledes Frihed, paa Grund af at han producerede Doctor Attest for, at han i sin Barndom havde været syg; men for ham maatte der betales 500 Rd, foruden 8 skilling som han høist generøs gav Tombouren, som bragte Afskeden.

I Vinteren mellem 1809 og 10 blev det bestemt, at Moder med Dorthe og Andreas neste Sommer skulde foretage en Reise for, for første Gang at besøge den nygifte Datter i Jordkjær og at de, da Reisen til Vosborg vilde blive Moder for besværlig, der skulde komme sammen med Tangs. Denne Reise blev tiltraat først paa Sommeren 1810 og for at jeg ikke skulde være ganske allene, Man kunde jo ikke vide hvad en saadan ung Person kunde finde paa, blev det ordnet saaledes, at Christine og Johannes Fenger med Pik og Pak skulde drage til No. 45, og der føre Huset for mig og Dem i Forening. Jeg troede at denne Plan, ved hvis Antagelse Man iøvrigt slet ikke raadførte sig med mig, vilde have stemt med Christine Fengers Ønsker, da hun som ikke havde det meget rigeligt, og som en god Husholder gjerne vilde spare, intet skulde have imod en Tidlang at leve med sin Familie paa Moders Bekostning; men dette var dog ingenlunde Tilfældet; ogsaa hendes Sparsommelighed havde sin Grændse. Arrangementet behagede hende ikke, og hun tog nødigt ind til vores og med Glæde igjen derfra.

Min Svoger og Søster generede mig iøvrigt ikke meget, jeg var ved Moders Afreise bleven endnu mere fri og jeg der ikke som i 1807 var forhindret ved et Overmaal af Forretninger, thi i 1810 var Corespondencen paa Norge ikke stor og Speculations Afairene endnu ikke ret begyndte, benyttede ogsaa min Frihed paa bedste

Maade. De Fornøielser jeg søgte vare i øvrigt i enhver Henseende uskyldige og ingenlunde kostbare, saa at min Pung med lethed kunde bære dem. Jeg havde 400 Rd om Aaret og skjønt Pengene begyndte at falde stærkt i Værdi, saa var det dog mere end tilstrækkeligt til at klæde mig galant og aldrig at fattes »Smaapenge« til mine Fodreiser med Peter With og andre Venner. Engang fik han og jeg isinde at ligge paa Landet; vi gik en Løverdags Aften ud til Stædet i Valdby, bankede Naboen den saakaldte Valdbymand op, lod os give Nøglerne til Stædet, som han havde i Forvaring og, da de egenlige smaa Sovekamre bleve befunden at være raae og fugtige, slæbte vi Sengeklæderne ud paa Gulvet i Dagligstuen og tilbragte her Natten; om vi selv lavede Kaffe om Morgenen husker jeg ikke, men Formiddagen erindrer jeg at vi tilbragte i Frederiksberg Have og udentvivelig have vi om Middagen atter været i Byen. En anden Gang gik With og jeg og nogle andre fælles Venner en Søndagmorgen til Frederiksdal og indlogerede os i det saakaldte Jægerhus. Vi tilbragte Dagen med Excurtioner i Omegnen, saa vidt som Veirliget tillod det, men Tordenbygerne generede os meget og vi gjorde mere Bekjendtskab med Vand og Pludder end vore Støvler egenlig havde godt af, som viste sig neste Morgen (vi logerede nemlig om Natten i Jægerhuset), thi de vare blevne saa snevre at vi havde ondt ved at benytte dem, og jeg for min Del maatte for at faae dem paa trække dem over de bare Been og putte Sokkerne i Lommen; i hvilken Tilstand jeg Mandag Morgen kom til Byen vil Man kunne begribe, men i de Aar lader man sig ikke saa let anfægte og det gjorde da heller ikke jeg ved den Lejlighed, Jacob Peter Mynster var i de Dage mere end tilbørligt en Skive for vor Vittighed, og paa den Tour maatte han lide meget, først, i Anledning af hans Brystnaal »Mindet« kaldet og dernest, i Anledning af en forandret Aftensmad og det Ansigt fuld af Skuffelse som han satte op og som var mere end comiskt. Endelig kom

de Reisende hjem og den gyldne Frihed blev atter indskrænket indenfor de vante Grændser.

Den gamle Madame Fenger, som længe havde været svag begyndte nu stærkt at gaae sit Endeligt imøde og man kunde forudsee at hun ikke kunde leve ret længe. Hendes Død vilde volde betydelige Forandringer i den Fengerske Familie, thi efter Bestemmelsen skulde, som alt bemærket, Sønnen Johannes have Gaard og Værk til en fastsat Pris, som Tidsforholdene havde gjort langt billigere endnu, og da Sæbesyderiet den Tid var en lucrativ Forretning, saa vilde Moderens Død foranledige en betydelig Forandring i hans Stilling, som var indskrænket nok da han endnu ikke havde mere end de før ommeldte Rd 800 aarligt. Dette var nu for hans Vedkommende, men ogsaa de andre Brødere kunde vente en lille Arv, da hun blandt andet havde Renten af 20.000 Rd efter Broderen Niels Brock, hvis Capital efter hendes Død skulde tilfalde Børnene, og af dem kunde de fleste, især Præsten, nok trænge til hvad de kunde faae. Det er langt fra at være min Mening at de ønskede at vor Herre vilde løse op for hende, ja selv Capitain With, Svigersønnen, som paa de sidste Aaringer havde fortæret en Del af sin Formue, som derfor godt kunde behøve Tilskud og som taledede meget om hvad der skulde skee og hvad han vilde gjøre naar »den Gamle« døde ønskede neppe hendes Død, men at Tanken meget beskæftigede dem det kunde Man meget tydeligt læse paa deres betænksomme og høitidelige Ansigter. Med den gamle Kones Opløsning trak det imidlertid ud og Capitain With som havde talt saa meget om hvad han vilde foretage naar den Gamle døde maatte efter Guds Villie bortlægge sin Vandringsstav før hun. With havde budet Selskab til Julen og Dyreryggen som skulde benyttes til dette prangede paa Kjøkkenbordet og Capitain With, som ikke havde det allermindste at bestille, men maatte see til hvorledes han paa bedste Maade kunde dræbe Tiden og derfor

var snart her og snart der, men, som et Stykke af en Gourment gjerne i Kjøkkenet, stod og glædede sig over den lække Steeg, hvoraf han skulde have sin Del. Men der blev intet af Selskabet, thi samme Aften kom han syg hjem fra Klubben, han var bleven overfaldet af en voldsom Maveinflammation og den neste eller følgende Dag døde han. Dyrerykken blev spist ved hans Begravelse. Dette Dødsfald volte jo vistnok megen Sensation, men videre Følger havde det ikke. Enkens Stilling blev uforandret den samme og Sønnen Peter With, for hvem den salig Afdøde aldrig havde vist stor Interesse, tog sig ikke Faderens Død synderlig nær; Han var skjøndt Faderen døde Juleaften eller lille Juleaften jeg husker ikke bestemt hvilken af Dagene, hos os første Helligdag i det ønskeligste Humeur af Verden.

Samme Efteraar var jeg bleven Medlem af det venskabelige Selskab; en gammel Ven og Skolecammerat, den i Fjor afdøde Skuespiller Stage¹⁰⁷ havde proponeret mig og jeg var saa »heldig« strax at komme ind, som i de Dage ansaaes for at være en stor Lykke. Den første Festivitet som jeg bivaanede i Selskabet var et saakaldet Pøsegilde og den ved samme herskende utvungne Tone og Munterhed og Sangene som bleve afsiugne gjorde et vældigt Indtryk paa mig og jeg fik fra den Tid megen Smag paa Klublivet, som jeg længe bibeholdt og som jeg endnu ikke ganske har tabt. Foruden det venskabelige Selskab var jeg senere Medlem af Eenigheds Selskabet og fra 1813 af Harmonien. Ogsaa har jeg været Sommermedlem af det borgerlige Selskab og Medlem af tvende dramatiske Selskaber: Thalia og Borups, men for de Fornøjelser som de sidstnævnte ydede kunde jeg aldrig vinde nogen rigtig Smag. Da jeg befandt mig saa vel i det venskabelige Selskab var det naturligt at jeg ogsaa søgte at faa Broder Andreas indlemmet i samme, men det havde sine Vanskeligheder; jeg var endnu ung og ubekjendt i Selskabet og der stedse flere Concurenter end der var Pladser le-

dige, saa vilde det ikke gaae for mig med min Candidat, han blev flere Gange den som havde næstflest Stemmer, men videre kunde jeg længe ikke drive det og da jeg endelig seirede var Andreas Medlem af Enighedsselskabet, i hvilket Kammerraad Bahnsen¹⁰⁸ havde indproponeret ham, og til hvilket han for det Meste holdt sig, saa at han og jeg ikke meget stødte paa hinanden i vore Fornøjelser, især blev dette Tilfældet da Peter With efter et Par Aars Forløb forlovede sig og Sammenkomsterne hos og med ham op-
hørte.

Den ovenfornævnte Bahnsen var en langtud beslægtet af vor Familie. Fader havde engang truffen paa ham i det slesvigske Contoir i General Toldkamret og ved en Anledning blev han indbudet og os Børn presenteret som en fra Himlen falden Slægtning. Siden kom han meget i vort Hus, var tilstæde ved enhver Festivitet og blev vor Familie meget attacheret og den igjen ham; især havde min Søster Doris meget Venskab for ham og havde han friet til hende havde han maaske ikke faaet den Kurv som han hentede sig paa et andet Stæd, og som han tog sig meget nær. Han var en meget dygtig Arbejder og da han strax efter Krigens Udbrud blev Contoir Chef i det slesvigske Contoir, havde han en meget vigtig og ansvarsfuld Post, som han kunde have gjort sig meget lucrativ, i fald han havde vildet, men dette vilde han ikke, tvertimod vilde han som retskaffen og samvittighedsfuld Mand ikkun det tilladelige, og ved den Anledning kom han i adskillige ubehagelige Conflictter med høit og høiststaaende Embedsmænd. Man blev gjensidig kjed af hinanden og det var nok allerede bestemt at han ved første Lejlighed skulde have et stort og indbringende Embede i et af Hertugdømmerne, da han blev syg og døde. Hans Død blev nærmest foranlediget ved et farligt og smerteligt Stød, som han fik paa et Bord i Contoiret og da han var afficeret ved den ovenført nævnte Kurv og de berørte Ubehageligheder og Ærgelser, saa varede hans

Sygdom ikke længe og han døde i en ung Alder. Det var paa den sidste Tid han levede bleven til en Sædvane at Andreas og jeg drak Kaffe hos ham hver Søndag Eftermiddag og dette vedblev, skjøndt det ikke morede os sønderligt, lige til hans Død.

Med Undtagelse af den lille Reise til Wordingborg i Foraaret 1808 havde jeg ikke været fra Hjemmet i flere Aar og havde ikke siden 1803 besøgt Vosborg og min derværende Familie, ikke heller havde jeg endnu seet hvorledes min Søster Stine havde det i Jordkjær, det kunde saaledes være ganske rimmeligt at det da Moder og Andreas i Sommeren 1810 reiste blev mig lovet, at neste Aar skulde jeg komme til det. Dette blev ogsaa virkeligt Tilfældet, og i Foraaret 1811 reiste jeg med Posten til Haderslev, hvorfra jeg rimmeligvis blev afhentet af min nye Svogers Heste og Vogn; thi bestemt erindrer jeg ikke hvorledes jeg kom derfra, men det husker jeg at jeg paa Vejen fra Kolding til Haderslev i Selskab med Christian Harpøth, som ogsaa havde gjort Reisen med Posten, var inde i Christiansfeld, for at besøge den lille Stine Tang og bringe hende Hilsen fra Slægt og Venner i Kjøbenhavn. Vi vare uidentivl begge lige forlegen ved vort Møde, og jeg skjønner ikke rettere end at det var Grunden hvorfor jeg tilsyneladende viste min unge Frænke saa lidet Opmærksomhed, siden blev det helt anderledes. Det interesserede mig meget efter min Ankomst til Jordkjær at tale med min yngste og kjæreste Søster, og at bese alle hendes Indretninger, hvor pænt og zirligt hun havde det, thi Præstegaarden var uden Sammenligning det Bedste ved Kaldet, og med de nye Meubler og smukke Sager som Stine havde faaet fra Kjøbenhavn havde det Hele et ret pynteligt Udseende. Med Haven var det derimod ikke synderligt bevendt, dog kunde den passere, men hvad der derimod ikke kunde passere var Egnen om Præstegaarden, thi den var bar og i enhver Henseende kjedsommelig, ja saa kjedsommelig og søvngjørende at Jordkjær Præste-

gaard er det eneste Stæd hvor det er lykkedes mig at bringe det til en Middagssøvn. Derfor er det ikke at undre over at jeg efter at have udtalt mig med min Søster og beseet alt hvad besees kunde var glad over, at den Dag da Reisen til Vosborg skulde tiltrædes var nær forhaanden. Det blev nemlig bestemt at vi, Thomsens og jeg, skulde gjøre denne Reise sammen og at jeg derefter skulde følge tilbage med dem og endnu tilbringe nogen Tid i Jordkjær. Efter Planen skulde Maalet for første Dags Reise være Ribe, efter at vi paa Vejen havde besøgt Pastor Petersen i Hellevad og saaledes maatte vi altsaa, da Vejen var lang, tage meget tiligt hjemme fra, men Thomsen kunde ikke blive færdig og da vi endelig kom afstæd og naade Hellevad, kunde han ikke rive sig løs fra Perlevennen der, og saaledes blev det langt ud paa Eftermiddagen før vi kjørte derfra; til Ribe var endnu mange »Staander« og hvorledes skal da disse kunne tilbagelægges paa nordslesvigske Veje med nordslesvigske Heste og med en Nordslesviger til Kudsk?; det er i Grunden underligt at de virkelig bleve tilbagelagte og at vi ikke kjøre paa Vejen den Dag i Dag; at vi ikke naaede Ribe er en Selvfølge, ved Midnatstider kom vi til Spannet Kro og der maatte vi blive om Natten. Den følgende Morgen kjørte vi til Ribe, hvor jeg for første Gang gjorde Bekjendtskab med Madame Ramsings Kjøkken og for sidste Gang med en Ret, som under Navn af Vincandel kom fra det. Om den videre Reise og om Opholdet paa Vosborg erindrers jeg ikke meget, men saa meget husker jeg dog at det ikke blev saa behageligt som jeg havde gjort Regning paa, da Tang var syg og Thrine derfor ikke i det bedste Humeur. Under vort Ophold der fik vi Besøg af Pastor Buckler¹⁰⁹ i Stabye, som vandt Thomsens Halve Hjerte og hele Medlidenhed ved Fortællingen om alle de Vanheld og Forfølgelser hvoraf han havde lidt og endnu leed, men at han selv var en daarlig Præst og endnu slettere Menneske derom taledes han intet. Han blev senere afsadt fra sit

Embede, levede mange Aar derefter i Kjøbenhavn og ernærede sig fornemmelig ved Tiggeri, hans skikkelige Kone var Man saa barmhjertig at tilstaae en lille Pension af Kaldet. Vort Ophold paa Vosborg varede ikke stort over 8 Dage, Thomsen kunde som sædvanligt ikke være længer borte fra sin Menighed og Tangs fulgte os til Ringkjøbing, hvorfra Hjemreisen næste Dag blev foretaget og lykkeligt og vel naaede vi atter Jordkjær. Her begyndte Tiden at blive mig dygtig lang, og derfor opholdte jeg mig mere i det nærliggende Aabenraae og navnlig i det Kopperholdtske Hus end i Præstegaarden.

Aabenraae ligger en lille Miil fra Jordkjær og med nogen Anstrængelse kunde man gaae derhen i en time, længer Tid brugte jeg sielden til Veien, som, naar Man først havde naaet Skoven ved Gallehus, ikke det Gallehus hvor Guldhornet blev fundet og som ligger ved Tønder, men det Gallehus som er det sidste til Jordkjær Sogn hørende Sted, var smuk og romantisk. Byen Aabenraae ligger herligt ved Fjorden omgivet af skovbedækkede Bakker og er et af de smukkeste Stæder i Danmark, og den Gang var Byen aldeles dansk, der var neppe 10 Mennesker som talede tydsk og dette endda ikke uden de havde Søndagsklæder paa. Jeg har et Stæd ovenfor bemærket at Thomsen havde været Huslærer i det Kopperholdske Hus og det Bekjendtskab som dette gav Anledning til blev efter mit første Besøg i Jordkjær og Aabenraae saa intimt at det maae være mig tilladt at tale noget udførligere om denne Familie.

Kopperholdt, den Gamle kaldet, skjøndt han ikke blev stort over 50 Aar, da han døde, var en rask driftig Mand, som uden nogen egenlig Formue gjorde store, ikke altid lønnende Forretninger og førte et gjæstfrit og efter aabenraaer Maalestok Kostbart Hus, Madame Kopperholdt hans Kone var stille, blid og sygelig, vandt til at underordne sin Villie Andres især sin Ægteherres. Hans

den ældste Søn hjalp Faderen ved Handlen, han var et godt, veltænkende Menneske og ikke uden Dannelse, men letsindig og uden faste Grundsætninger, hvorfor det ogsaa gik galt faa Aar efter Faderens Død og vort Contoir, eller Moder, for hvis Regning det dengang blev drevet, tabte en Del Penge ved denne Lejlighed; dog maae det ikke blive ubemærket at han gjorde sit Bedste, for at formindske Tabet, som ogsaa blev forringet derved, at Forretningerne saa længe de varede i flere Henseender havde været ret fordelagtige. Efter Fallitten ernærede han sig selv, Kone og Søn, jeg troer ikke at [han] havde flere Børn end denne ene Søn, saa godt han kunde, og en Tidlang ved at udgive en Avis,¹¹⁰ men da Privilegiet blev taget fra ham, han var ikke alene Ultra Liberal men ogsaa anti Dansk og i Grunden en af de første active Slesvigholstenere, gik han til Hamborg, hvor han lejede et Ølbryggeri. Hvorledes han nu har det veed jeg ikke, ja ikke engang om han er levende eller død. Den anden Søn hed Claus, han var ikke saa »poliert« som Broderen, men grundigere og mere at forlade sig paa, og som Skibscapitain førte han et Skib, i hvilket Contoiret var Medrehder. Han var ofte i Kjøbenhavn i hans Moders Forretninger og var altid en vel anseet Gjæst i vort Hus, hvor han gjorde Bekjendtskab med Mariane Carstensen, som han ægtede i Foraaret eller Forsommeren 1815. Da hun døde, som var samme Aar i Efteraret var han paa en Reise fra Malaga, og det var først ved Ankomsten paa Kjøbenhavns Rehd at han fik denne sørgelige Efterretning, som gjorde et stærkt men ikke vedvarende Indtryk paa ham; thi før han atter forlod Kjøbenhavn havde han gjenvunden en stor Del af sin sædvanlige livlige Munterhed. Sin Død fandt han allerede neste Aar, paa en sildig Høstreise, ligeledes fra Malaga, han havde været inde i en Udhavn i Norge og sadt en Dreng i Land, men siden spurgte Man hverken til ham eller til Skibet. Dette Forlis var en medvirkende Aarsag til Moderens Fallit, men om denne kunde have væ-

ret forebygget hvis Skibet ikke var forlist og ved ham, om han var bleven i Live, er et Spørgsmaal. Den ældste Datter hed Maria og blev i sin Familie anseet for et stort Lys; hun havde vel læst en Del men jeg fejler neppe naar jeg antager at hendes Kundskaber vare meget overfladiske og at det hun vidste i Grunden ikke var ret meget; efter at det var gaaet tilbage med Familien var hun en kort Tid Lærerinde hos Mantheys¹¹¹ paa Falkenstein, men der gjorde hun ingen Lykke i det mindste ingen almindelig, og at hun ikke var skikket til at være Lærerinde har hun vel ogsaa selv mærket; senere har hun, efter at have været i Paris for at lære Modehandlerinde Forretningen, sadt sig ned i Hamborg, hvor hun neppe har gjort fortune, thi Haandarbeide var ikke hende Sag og hun kunde, som mine Søstre mente, ikke sye en ærlig Søm. Den af Familien som det gik bedst var den anden Datter Helene, hun blev gift med en Skibscapitain Casparus Barthelsen, som længe og heldigt førte Skibet Freya, i hvilket Contoiret ligeledes en Tidlang var Medreder, men har nu hørt op med at fare og lever i en høi og uafhængig Stilling, som en anseet Borger i Aabenraa. Foruden de nævnte 4 Børn havde Kopperholdts 3 yngre, Christian, Ludvig og Sophie, men til disse har jeg aldrig haft noget egentligt Kjendskab, kun saameget har jeg spurgt at da »Laadvik« som en lang flabet Dreng engang med sin Moder besøgte Thomsen i Jordkjær sagde han til Moderen »Mour hvorfor er dere Vinier saa skirne« »de er ikke skirne Laadvik, det er æ Soul som har brænt dem« svarede hun.

Foruden i Kopperholdts Hus, i hvilket jeg under mit Ophold i Jordkjær gjerne kom, var der ogsaa et andet i Aabenraa som Conveniencen befale mig stundom at besøge, nemlig Min Svogers Forældres. Den Gang levede de begge, men Faderen,¹¹² en smuk men simpel gammel Mand døde efter faa Aars Forløb; noget længer levede Thomsens Moder, en stiv og alvorlig Kone. Den eneste

Datter Maria Cathrine var gift med en Skibscapitain Magnus Fischer, som stundom kom til Kjøbenhavn med sit Skib og jeg troede at vi, han og jeg, vare de bedste Venner indtil jeg paa engang til min Skræk maatte erfare, at han kaldte mig et ungt let-sindisk Menneske, ligesaavel som min Broder Andreas; det var Hip som Hap, meente han.

Ved min Fraværelse fra Hjemmet i 1811 var jeg gaaet Glip af en stor Stads, den nemlig som den franske Minister havde gjort i Anledning af Kongen af Roms Fødsel; men jeg kan ikke sige at dette fortrød mig, tvertimod, jeg var vel fornøjet dermed, thi jeg sværmede ingenlunde for Napoleon, mindst den Gang han var paa sine Lykkes høieste Tinde, og det var først senere da Lykken svigtede ham og Danmark behandledes saa nederdrægtig af hans Fjender, at Sympathien for ham begyndte at udvikle sig her i Landet.

Jeg antager at det var i dette Aar, 1811 at den gamle Madame Fenger endelig døde og at alle de Forandringer som man i denne Anledning saalænge havde mødeseet fandt Stæd. Johannes og hans Kone, flyttede saa hastigt muligt hen i Gaarden og fra den Tid begyndte deres brillante Dage, som intet Under var, thi den Sum som han for Ejendommen skulde tilsvare sine Medarvinger var paa Grund af Tidsomstændighederne sju[n]ken saa meget i reel Værdi, at han fik Gaarden saa godt som skjænket. I den Gamles Dødsboe var der en stor Mængde Efecter, som skulde realiseres, og blandt andet en hel del Sølvtoi, hvorover der blev afholdt en Auction. Ved denne var Peter With tilstæde og da han, som en af Arvingerne paa sin Moders Vegne, ansaa det for sin Skyldighed at drive Sølvet i Veiret og Jøderne efter deres Manner vel i stor Hidsighed men kun med $\frac{1}{2}$ eller 1β ad Gangen overbød hinanden, syntes han at det ikke var værd at klatte dermed, men bød paa en Gang 1 \& mere for Loddet. Dette standsede paa engang Buddene paa den Sølv Kaffemaschine som var under Hammeren,

denne faldt og under Jødernes og Auctionskonernes lydelige Latter, blev Maschinen i Betragtning af Moderen ham udleveret. Her stod nu Monseuren med sin Kaffemaschine i en Maade, men medens Andre vilde have følt sig meget forknyt i en saadan Situation, lod han sig ingenlunde forbløffe, men tog sin Dingsen neste Aften under sin gamle Kavaj og stillede sig paa Hjørnet af Læderstræde, for lig Aladin med Sølvfadet at byde sin Maschine til Fals til Jøderne; men Jøderne troede at han havde stjaalet Tingesten og de enkelte som bød paa samme skambød ham saaledes som de vare vante at byde paa Tyvekoster, saa at han slukøret maatte drive af igjen; Senere skilte Indcassator ham ved Skatten, til Indkjøbspris, da Sølvet snart steg ligesom Coursen gik slettere, og Cancelieraad Wilse tabte vist ikke ved sit Udløsningstilbud, men hvad With angaar da blærede han sig siden af, at det egenlig var ham som havde bragt Mormoders Efecter i Veiret.

Ved den Forbindelse som jeg gennem With var kommen i til de unge Studenter, ved mine Klubbesøg og ved Forestillingerne i det dramatiske Selskab Thalia havde jeg faaet et temmeligt udbredt Bekjendtkab og naar jeg om Aftenen kom i Parterret var jeg vis paa at komme i en Klynge af Venner og Kammerater; desaaarsag var jeg en af Datidens den gode Smags Dragoner, for hvis Dom Skuespillene gik eller faldt og Skuespillerne seirede eller styrtedes; jeg var med at holde det fremspirende Talent i Aande og navnlig havde jeg og mit Selskab stor Andel i den brillant Debut som Georg Zinck¹¹³ gjorde. Dette gik saaledes en Tid indtil jeg blev kjed deraf og kom i finere Selskab, for hvilket Parterret ikke var anstændigt, men vist er det at jeg aldrig har moret mig saa godt paa Comedie som i de Dage da jeg besøgte dette og havde min stadige Plads der omtrænt midt paa noget til Venstre, og at, om jeg end senere kom i finere Selskab, jeg dog ingenlunde behøvede at skamme mig over det som jeg den Tid var i, thi mine

daværende Venner vare intet mindre end rige og udannede Mennesker, tvertimod trak vi os naar vi stødte paa saadanne snart tilbage fra dem og ud af det dramatiske Selskab Thalia, fra den Tid en raae Tone der havde fundet Indpas. For Dans havde jeg ingen-sinde Passion, vel lærte jeg, da jeg efter min Faders Død mærkede at det stod maadeligt med min Dansefærdighed, atter at danse, men Monsieur Villeneuve¹¹⁴ bragte det ikke til at forskaffe mig nogen Færdighed i Kunsten og det morsomste for mig ved Ballerne i det venskabelige Selskab var Conversationen ved Bordet og især den muntre Frokost hvormed vi unge Mennesker plejede at slutte Ballet. Det var ved disse Ballernes »Nachfeier« at jeg gjorde Bekjendtskab med Niels Broch Perch, der var en færdig og fortrinlig Dansecavalier og da han snart blev gift kom jeg meget i hans Hus og gjorde der Bekjendtskab med Peter Hyllested og hans Kone,¹¹⁵ der omtrænt vare blevne gifte paa samme Tid. I disse to Familier kom jeg meget i Aarene mellem 1811 og 18, ligesom jeg ogsaa var en jevnlig og som jeg troer gjerne seet Gjæst hos Hyllesteds Svigerfader Etatsraad Rottbøll. Selv efter mit Giftermaal ophørte disse Forbindelser ikke ganske, vi bleve ved at være gode Venner, skjøndt vi ikke omgikkedes saa meget som før, dog hvad det Rottbølske Hus angik da gjorde mit Giftermaal aldeles ingen Forandring i Forholdet, men dette vedblev uafbrudt at være det samme lige til hans og hendes Død. Foruden disse tre Familier kan jeg ikke anføre nogen i hvilken jeg kom jevnligt eller var det Man kalder en Ven af Huset, vel var jeg en indbuden Gjæst snart her snart der, men jeg plejede ikke disse Connectioner, hvorfor jeg dels ikke havde Smag dels manglede Talent, ogsaa manglede jeg heldigvis aldeles Lyst til Hazard Spil, som i Speculations Tiden blev dreven stærkt og var meget almindeligt i de finere Circler.

Det verdensberømte fransk russiske Feldtog i 1812 og 13 og dets Følger voldte megen Opmærksomhed i Kjøbenhavn, da man

meente at Danmark vilde blive nødt til at tage en activ Del i Kri- gen, hvorfor ogsaa Folk belavede sig saa smaat derpaa og navnli- gen paa Muligheden af at der vilde blive oprettet et frivilligt Ride- corps. Dette var den nærmeste Foranledning til at Perch og jeg med flere af vore Venner toge Information i Ridekonsten, som imidlertid ikke havde videre Følger og ikkun gav Anledning til at Andreas og jeg anskaffede os en Hest, som kostede os 100 Specier, men som vi efter et Par Aars Forløb bleve saa hjertelig kjede af at vi solgte den for en Bagatel. Ved Begyndelsen af dette Aar, 1813, var Rigsbankforordningen kommen ud, men denne havde ikke nogen væsenlig Indflydelse paa min Stilling og derfor skal jeg ikkun berøre det. Hvad videre der i Aarene fra 1812 til 14 ja egenlig til 1818 hændede blander sig saa underligt i min Hukom- melse at jeg har ondt ved at ordne Erindringerne herom, og derfor ville ogsaa mine Fortællinger fra dette Tidsrum blive noget rap- soidiske.

Jeg erindrer godt den Onsdag Eftermiddag i 1813, det var Da- gen for Christi Himmelfartsdag, at Bernstorf kom tilbage fra Eng- land med den Efterretning, at Norge skulde og maatte afstaaes og at de Alierede ikke paa noget andet Fundament vilde have med os at bestille. Saaledes maatte og skulde vi altsaa have Krig og da alle Colonial Vare, som det antoges, vilde stige betydeligt, saa rendte Mæglerne næste Formiddag omkring for at afslutte Hand- ler og Mægler Sonne havde nær rendt mig overende, da jeg gik ind i Kongens Have, for at spadsere der i det deilige Veir, men mis- modig i mit Sind over mit Fædrelands forestaaende Ulykker. Dan- mark fornyede nu sin Forbindelse med Frankrig og sendte diærve Krigserklæringer saa godtsom til alle de øvrige evropæiske Mag- ter, men disse havde for Øjeblikket andet at bestille end at tænke paa os og saaledes mærkede man ikke synderligt til Krigen; alting gik da det første Indtryk havde tabt sig sin vandte rolige Gang.

I Efteraaret 1813 kom jeg proponeret af Peter Hyllested og understøttet af Faderen og dennes mange Venner ind i Harmonien, ved første Votering. Dette var en for mig glædelig Begivenhed, thi at være Medlem af denne Klub blev anseet for en sand Ære og et Bevis for, at Man havde Krav paa at gaae og gjelde for en Gentleman; der var mangen anseet Mand og fornem Herre som slet ikke kunde opnaae en saadan Indlemmelse, som ansaaes for at være vanskeligere at erholde end et Embede; derfor sagde ogsaa Peter Grove Beyer,¹¹⁶ at han priste sin Lykke i 3 Ting, at han var juridisk Candidat med bedste Character, at han næst gamle Hyllested var den Mand i Byen som havde de smukkeste Been og at han var Medlem af Harmonien.

Ved Juletider 1813 begyndte egenlig Krigen med Fjendens Indfald i Hertugdømmerne og de herværende Tropper fik Ordre til at marschere; de kom, som bekjendt, imidlertid ikke længer end til Fyhn, hvor Frederik den 6te tog den »imponerende Stilling« ved Middelfart og ikke var seen med at slutte Freden til Kiel i Januar 1814 og til med den at skille Danmark med Norge. Denne Fredslutning gjorde et særdeles ubehageligt Indtryk i Kjøbenhavn, og Kongens Færd ved denne Lejlighed var den egenlige Foranledning til at berøve Kongemagten og Kongenavnet den Nimbus som fra Arilds Tid havde omstraalet samme. Spot og Smædeviser hørte da til Dagens Orden, Man skammede sig ikke ved nesten offentlig at synge om Knap 2 Lod Blye og alt hvad der før gik i Uniform blev paa engang civiliseret. Norge var altsaa afstaaet men det var ikke taget og at det ikke letteligen vilde kunde tages var det nesten en Forbrydelse at tvivle paa; for at vise sin Symphati for Norge gik Man med grønne Baand og grønne Lidser, ja Man gjorde meget mere end dette, Man trodsede Forbud og den fastsatte Dødsstraf mod at sende Korn og andre Livsfornødenheder til Norge. Desværre varede det ikke længe før disse Forhaabninger viste sig at

være Ilusioner, som saa mange andre Forhaabninger, der senere have knyttet sig til et Navn som var i Alles Munde og i Alles Hjerter. Nej grønt er ikke Danmarks Farve.

Den 19 Juni s.A, 1814, døde min Svoger Kammerraad Niels Kjær Tang til Nørre Vosborg og samme Sommer foretog Enken med sine Børn en Reise til Kjøbenhavn, hvor de ankom i Slutningen af Juli og som de ikke forlod førend Medio October, efter her at have efterladt den ældste Søn Peter, der forblev i sin Grandmamas Hus, for der at fortsætte sine Studeringer, det vil sige læse til Artium. Min Christine var allerede den Gang en smuk blomstrende Pige, skjønt hun kun var 15 Aar gammel og jeg kan ikke begribe at hun ikke allerede da blev mit Ideal, men formodenlig var min Tid endnu ikke kommen; dog havde jeg langt mere Interesse for hende end hun vidste af og hun drømte neppe om hvormeget og hvorledes jeg længtes efter hende da hun var reist.

Jeg har Grund til at antage at vore Reisende vare tilfreds med deres Ophold i Kjøbenhavn og med vore Bestræbelser for at more dem, i det mindste gjorde vi vort Bedste for ikke at lade det mangle paa Udfarter og det ikke allene i Kjøbenhavns Omegn men ogsaa til fjernere Puncter.

Jeg skjætter ikke at tale om den norske Krig, som fik en saa brat og skammelig Ende og saa dybt nedsatte Nordmændene i den Agtelse som Man i en lang Aarrække havde ydet dem, thi paa Nordmændene faldt efter den Tids Dom mere end paa Prinds Christian Skammen, for saa slet at have hævdet Norges Selvstændighed og for saa lidet at have svaret til de store Forventninger som [man] havde til deres store Ord og hovmodige Erklæringer. At Nordmændene vilde vælte Skylden paa deres udkaarne Konge er begribeligt og at han ikke var en stor og tapper General er vist, men til de Tropper som han skulde anføre var han vist god nok og at han var en bedere Regent end Nordmændene fortjente er uom-

tvisteligt, derfor blev han ogsaa vel modtaget her i Danmark ved sin Tilbagekomst og den Uvilie som Kongen viste ham var neppe ærlig meent, og i al Fald ikke almindelig delt. Det var først en Generation senere at han mistede sin Popularitet. Da Prinds Christian havde forladt Norge og Carl Johan var bleven valgt til Konge over de tappre Nordmænd var der intet længer til Hinder for at virkeliggjøre den med Danmark sluttede Fred, og for de andre Potentater at taale at Frederik den 6te begav sig til Wien, for at bivaane den samlede Fyrstecongres. Det var Kongens Hensigt ved sin personlige Nærværelse at erhverve Danmark nogen Erstatning for det ved Norges Afstaaelse lidte Tab, men uagtet Fr. 6. personligen var vel anseet i Wien og paa en Maade blev populair der, saa havde dog Deplomaterne ingen Øren for hans Reclamationer og han fik ikke engang Lov til at beholde svensk Pommeren, som var ham tilsagt i Freden til Kiel og som Preusen nu skilte Danmark af med, uden nogen anden Aarsag end den at det convenerede det berliner Cabinet at erhverve denne Provinds; til Erstatning fik Danmark Lauenborg og en Slump Penge, som Frederik den 6te eller hans Omgivning altid trængte til. Uagtet Kongen saaledes slet intet udrettede paa sin Reise, Man taledede rigtignok om at uden den var Danmark bleven adsplittet, men jeg og klogere Folk end jeg betvivlede højligen Rimmeligheden af denne Formening, uagtet han altsaa udrettede intet ja mindre end intet ved sin Reise, blev han dog ved sin Hjemkomst temmelig vel modtaget, ja han syntes ligesom at have gjenvunden nogen Agtelse og en Del af den Kjærlighed Folket forhen havde vist ham. Saa let ere de Danske at tilfredsstille.

Jeg var maaske et af de første Mennesker i Kjøbenhavn som erfarede Napoleons Tilbagekomst fra Elba i Marts 1815, thi jeg var netop hos Courtin¹¹⁷ da Avisen kom og den første som læste den; jeg vilde ikke rigtig troe mine egne Øjne og Folk vilde ikke tro mig

da jeg berettede den store Nyhed, som dog snart blev almindelig bekjendt. Udfaldet af Inversionen som endte med Slaget ved Waterloo er verdensbekjendt og Danmark som følte sig saa svag at det ikke havde tænkt paa andet end at holde sig bag de Alierede og lade disse skalte og valte efter Behag, fik, efter at Napoleon var bleven transporteret til S. Helena, til Belønning lov til at deltage i Besættelsen af Frankrig, ved at rykke ind i Buchain.

Efter at Løven var fængslet til Klippen syntes den evropæiske Fred at have faaet Consistence og Handel og Skibsfart begyndte atter at florere, ogsaa begyndte de gamle Forbindelser med Norge, som i de forløbne 7 Aar vare blevne løsere at knyttes fastere. Norges Udskibninger begyndte atter og efter norsk Skik med saamegen Voldsomhed at Trælasthandlerne der ikke allene ødelagde sig selv men ogsaa barberede de Folk som vare saa uheldige at staae i Forbindelse med dem. Contoiret havde ikke været uheldigt de sidste Aar under Krigen, tvertimod havde det i Speculations Tiden haft en jevn og vedvarende Lykke og da Tangs vare her i Aaret 1814 hviskede Fruetimmerne mellem sig selv at der i Aaret 1813 var tjent 100,000 Rd. Det var vistnok Tilfældet, og skjøndt de 100.000 ikkun vare 4 og denne Sjettedel ikke en uhyre Sum i reel Valuta, saa var Fortienesten dog god og saameget bedere som den ikke stod allene. Det var i Sandhed en Lykke at vi havde haft hine fede Aar, thi efter Freden kom de magre og de havde ligesom Pharos Kjør nær ganske opædt de fede. Dette blev dog ikke Tilfældet, men vi havde fra 1816 til 18 og 19 nogle slemme Tider at kjæmpe imod, og at de ikke, saaledes som det ikke var langt fra at blive Tilfældet med Andreas, knækkede mit Mod og min Tilfredshed tilskriver jeg næst Guds min Forlovelse i 1818.

I Sommeren 1815 bleve Frederik den 6te og hans Dronning kronet i Frederiksborg, og stor Stads blev der gjort og mange Forfremmelser fandt Stæd i denne Anledning. Hele Verden reiste til Fre-

deriksborg for at bivaane Højtidelighederne, men jeg for min Del fandt intet synderlig Kald til at overvære Kroningen af den første Konge til Danmark allene, og derfor reiste jeg ikke derud, men deltog med Familien i en af de sædvanlige Søndags Kjøretoure. Den samme Dag som Kroningen fandt Stæd forefaldt om Morgen en Deel Optøjer i Børnehuset, hvor flere af Fangerne revolterede og med Magt brøde ud. Man hørte ikke meget dertil før det Hele saagodtsom var forbi, og de bortløbne Fanger bleve snart attrapperede, men der blev i Anledning af denne Revolte nedsat en Standret, to af de værste af Forbryderne bleve halshugne og den Allerværste, som var for ung til at dømmes fra Livet blev pidsket. Jeg saae Henrettelsen, som fandt Stæd i Børnehusgaarden og var ogsaa nede i Kjelderen for at see Fangerne som satte fængslede der for andre tildels ældre Revolter, thi der var i de Aaringer udbrudt en Inseccion i Anstalten som maadelig Behandling af Fangerne havde fremkaldt, og som Man manglede Kraft til at styre. Denne Inseccion gik den nestfølgende Sommer i 1817 over til et aabenbart Oprør. Fangerne sadte Ild paa Fængslet og der opstod en formelig Kamp som først ved det Militaires Hjelp blev afgjort med Fangernes Undertvingelse, efter at den ene Fløj af Bygningen, den største nemlig og den i hvilken Kirken befandtes, var afbrændt. En Standret blev nu atter nedsat og 7 Mennesker et Par Dage efter henrettede paa Exerceerpladsen bag Frelserens Kirke. Vor Svoger Præsten Rasmus Fenger blev beordret at berede disse Forbrydere til Døden, og da nogle af hans Ytringer i den Anledning kom i Folkemunde, saa var det at han skrev og lod trykke sin Piece »mit Forhold i Henseende til de 7 Forbrydere osv«. Hensigtsmæssigheden og end mere Lovligheden af disse Standretter som i Løbet af to Aar anden Gang var bleven indstalleret blev hæftigt bestridt, men Frederik den 6te »wollte es so haben« og Ørsted faldt nok i et Slags kortvarig Unaade for hans

Oposition. Jeg antager at det for en stor Del var fra denne Renconter at Begyndelsen til Ørsteds Pubolairitet skriver sig, en Popolairitet som siden steg saameget for efter faa Aar, saa velfortient, aldeles at tabe sig. Det ulovlige i den hele Fremgangsmaade syntes at være øjenfaldende, men ligesaa øjnefaldende er det hvorlidet de moralske Garantier med Hensyn til den absolutte Kongemagt betyder, da dene aldrig savner Redskaber til at sætte sin absolutte Vilie igjennem. Jeg mindes aldrig at Ørsted naar han i Stænderne udhævede disse moralske Garantiers Betydning, nogensinde har omtalt hvad der hændede i 1817 og hvad netop han den Gang tænkte om Sagen.

I Foraaret 1816 gjorde Moder med Andreas Meinert og ledsaget af Stine Fenger atter en Reise, og denne Gang gik Touren over Jordkiær til Vosborg. Stine Thomsen, hendes ældste Datter Maria, og den lille Peter fulgte med. Min Søster Tang var kort i Forvejen bleven forlovet med Stiftsprovsten i Ribe Conrad Daniel Koefoed, og da han opholdt sig paa Vosborg saa gjorde Familien der sit første Bekjendtskab med den nye Svigersøn og Svoger. Provsten havde en Tidlang friet til den velhavende og endnu smukke Enke, og da hun var raadvild om hun skulde give hans Andragende Gehør eller ikke, saa havde hun i den Anledning raadført sig med sin Familie i Kjøbenhavn og navnlig skreven til sin ældste Søster. Helene Fenger var ingenlunde den som holdt af at fælde nogen afgjørende Dom eller udtale sig bestemt om nogen Sag, men i denne meente den herværende Familie at det var hendes Pligt at tage Bladet fra Munden og sige sit Hjertes oprigtige Mening, og saaledes blev Brevet, men vel ikke ganske omgaaende, besvaret. Hvad hun skrev veed jeg ikke, jeg fik ikke Brevet at læse, men det veed jeg, at da det kom til Vosborg var Forlovelsen allerede declareret, og det veed jeg ogsaa, at i Ægteskabs-sager skal Man aldrig spørge om Raad eller indlade sig paa at give

Raad. Efter et just ikke ret langt Ophold paa Vosborg reiste Moder og Stine Thomsen med deres Reiseselskab til Jordkjær og bleve paa Vejen til Ribe ledsaget af de Forlovede og min Søsters ældste Datter Christine. I Ribe den tilkommende Vinterresidence, mødte de Reisende megen Høflighed og Opmærksomhed og der kom Thomsen til dem for ogsaa at gjøre den nye Svogers Bekjendtskab og efter at Selskabet i Ribe var skiltes ad drog, som allerede berørt, Moder med sine til Jordkjær medens Koefoed med sine reiste tilbage til Vosborg og her, nogle Dage efter Ankomsten, fandt, efter Tilskyndelse af Kammerherreinde Rosenørn,¹¹⁸ Brylluppet sted, saa at Brevet der bragte Underretning herom allerede laae og ventede paa Moder, da hun efter et kort Ophold i Jordkjær kom tilbage til Kjøbenhavn. Dette syntes vor Moder ikke saa-meget godt om.

I Vinteren mellem 1817 og 18 havde vi en aboneret Loge i Fællesskab med den v. Schmidtske Familie og da Moder saaledes kunde disponere over det Halve af en Loge saa vi os i Stand til i fuld Maade at byde vore kjære tiligt paa Foraaret 1818 forventede Gjæster denne Fornøjelse. Min Søster Koefoed var da frugtsommelig med sin Søn Niels og hun og hendes Mand havde bestemt at gjøre denne Reise ledsaget af Christine og de tvende andre Døttre, strax efter Paaske, som det Aar indfaldt meget tiligt; saa tiligt som det var muligt, ja næsten tiligere end det var muligt, hvorfor ogsaa Svenskerne holdte Paaske en Maaned senere. Det var en Søndag den 5 April at de ventedes hertil og i Mørkningen holdt Vognen i Porten.

Og her nedlægger jeg min Pen; senere har jeg sielden været adskilt fra min Christine, og naar jeg undtager mit korte Ophold i Hamborg i Sommeren 1818 er der neppe gaaet en Dag uden at jeg, naar vi ikke vare samlede, har skreven hende til, hun veed alt-saa alt hvad der er hændet mig og hun erindrer det maaske be-

dere end jeg selv. Skulde jeg nogensinde atter tage fat paa disse Blade da maae dette ske senere og til en Tid da jeg har mere Otium end jeg nu har, men da vil det jeg nedskriver mere komme til at berøre min Tid end min Færd i Tiden.

TILLÆG

(af Rasmus Theodor Fenger)

N. Wilses Forbindelse med Jmf. Thorup fandt efter min Moders Beretning Sted, kort Tid efter at Grandpapa var flyttet ind i Bryggergaarden eller, ifald før han ret havde vendt sin Hu til den, der siden skulde blive hans Hustru. Derimod var han kommet til at synes godt om Jmf. Thorup, og var ikke glad ved at høre Rygtet, om at hun var blevet forlovet. Han vilde imidlertid have Vished om Rygtets Sandhed, og spurgte sig for hos Pigen, der vartede ham op. Jo, det var ganske rigtigt. »Ih, det var da en besynderlig Hast«, udbrød han »Den unge Pige havde med at blive forlovet«. Denne Yttring blev naturligvis af Stuepigen rapporteret Jmf. Thorup, der tog sig den grumme nær, saaledes, at Veninden – min Grandmama – maatte trøste hende i hendes Bedrøvelse, hvad hun ogsaa gjorde omtrent med følgende Ord, »Da ved jeg dog ikke, at du for Alvor kan synes godt om den høje Secretair, var det mig det gjaldt om, da vilde jeg nok bede om hellere at faa Magister Wilse!« (Dette Exempel paa, hvordan unge Pigers Tanker kunne forandres, har Grandmama i senere Aar paa den hende egne lune-fulde Maade fortalt sin Datter). Forøvrigt var efter min Moders Beretning Jmf. Thorups senere Ægteskab ingenlunde lykkeligt. Hun følte sig ikke glad i sin Stilling, sin tidlige Udgang her af Verdenen forudsaa hun og havde selv valgt Texten til sin Liigprædiken, nemlig Ps. 119. 92: havde din Lov ikke været min Trøst, da var jeg omkommet i min Elendighed.

Fru Søenthal var først gift med Conf. Brandt, efter hvis Død hun ægtede Baron Søenthal.

Min Moder har senere fortalt mig at hendes Fader var tilstede ved Struensees og Brandts Henrettelse, og endog meddelt mig den Biomstændighed, at Synet af de sønderskaarne Lemmer (Struensee var som bekendt fyldig) havde i nogen Tid efter vakt en Modbydelighed hos ham for fedt Kød og Flæsk, som han ikke kunde overvinde. Det var udentvivel gaaet Grandpapa som adskillige andre: De havde som gode Patrioter anset da omtrent for Pligt, netop i dette Tilfælde at være Vidne til, hvad der kaldtes »Retfærdighedens Haandhævelse«, men modtog et modbydeligt Indtryk, der indeholdt den Tilstaaelse, at Dommen havde været for haard, og aldrig burde have været bragt til Udførelse.

Anmærkningen fra 1861 om Johs. Meinerts senere Afreise til Vestindien stemmer godt med Moders Beretning, om at Afskeden forefaldt, da hun endnu laae i Vuggen. Johs. Meinert skal have sagt Farvel med tunge Anelser om, at det var sidste Gang, de saaes.

Det er blevet mig fortalt, at Gottlob Stage var den egentlige skyldige, hvis der i en Sag som denne skal tales om Skyld. Han havde nemlig bragt nogle Fyrværkerisager med sig og disse havde generet Fr 6.

HENVISNINGER OG NOTER

Anm. Hvor oplysningerne er hentet fra Dansk Biografisk Leksikon, Wibergs Præstehistorie, Traps Danmark og lignende let tilgængelige oversigtsværker, er kilden ikke anført. En del personalhistoriske oplysninger er hentet fra Preben Krarup: *Portrætter af Susanne Mathilde Tang*, af hendes forfædre og af hendes ægtefælle, provst Ove Thomas Nicolai Krarup, Maribo 1967. Andre personalhistoriske oplysninger er meddelt af sagfører Preben Krarup og fuldmægtig, cand. mag. Else Margrethe Kjerrumgaard Jørgensen. Generelt henvises til Laurids Stampe: *1759-1959 Christians Kirke gennem 200 År* (1959) s. 193 og 203 ff og til A. E. M. Tang: *Om Familien paa Nørre-Vinkel*, Sml. t. jy. Hist. og Top. 1, IV, s. 260 ff.

1. Heldum s., Skodborg h., Ringkøbing a.
2. Ifølge Frelsers kirkebog er J.N.M.s fødselsdag 9. marts.
3. Den koefoedske gård: Overgaden n. Vandet, matr. nr. 166 Christianshavns kv., nu »Heeringsgård«.
4. Strandgade 26.

5. Gysbert Behagen (1725-83).
6. Hofbogtrykker J. F. Schultz (1756-1817). Hans ejendom med bogtrykkeri og boglade nedbrændte 1795. S. var gift med en datter af forfatterens farmors søster. De havde ingen børn, så »Directorens Datter« må være hans steddatter Marie Catharine Hostrup, f. 1784. Jfr. Jy. Saml. IV, 260 f og V. Hostrup-Schultz: *Familien Hostrup fra Mariager* (1929) s. 14, 26.
7. Andreas Ewald Meinert (1742-1809) var søn af skipper Meinert Meinert, eller Maysen (1705-83) og Helene Elisabeth Prætorius (1715-1801), Dagebøl s., Bøking h., Tønder a.
8. Sognepræst Andreas Evald Meinert Thomsen (1811-86), søn af Marie Kirstine Meinert og sognepræst Claus Christian Thomsen.
9. Helene Elisabeth Prætorius var datter af Johannes Prætorius (1673-1756) og Mette Magdalene Ewald (ca. 1683-1748). Johannes Prætorius var degn i Burkal s., Slogs h., Tønder a. Et degnekald var ikke særlig fornemt, men han var søn af sognepræsten

- i Højst sogn (Slogs h.), en broder var sognepræst i Hammelev sogn (Gram h., Haderslev a.) og en søster var gift med sognepræsten i Højst. Dennes navn var Nicolaus Ewald (1658-1733), fader til Enevold Ewald (1696-1754), der var digteren Johannes Ewalds fader.
10. Toldkammer- og finansdeputeret Lorenz Prætorius (1708-81). P. boede i St. Pedersstræde matr. nr. 176, overfor St. Petri Kirke, svarende til senere gadenr. 11 (nu Studiegården). Han var gift med Gertrud Maria Eichstedt (1715-1804).
11. Forrådnelsesfeber var en brugt fællesbetegnelse for forskellige tarminfektioner især tyfus. Sprinkler betegner en sygdom, der giver udslet, altså f.eks. skarlagensfeber.
12. 1762.
13. Dengang Christianshavns kv. matr. nr. 92, tidligere matr. nr. 74, senere matr. nr. 124. Gadenummer: Torvegade 26.
14. Heldum s., se note 1.
15. Marie Bjerregaard var først gift med sølvpop Keiser, derefter med købmand Lassen.
16. Gæstgivergården lå i St. Købmagergade, matr. nr. 3, Rosenborg kv. (gade nr. 50). Gæstgiver Niels Holm (1720-77) var student, men synes aldrig at være blevet teologisk kandidat. Hans hustru Anna Marie Bjerregaard levede 1725-1812.
17. Konfirmationen indførtes officielt 1736, men enkelte pietistiske præster var uofficielt begyndt at konfirmere allerede tidligere, således præsten i Heldum. Den første konfirmation, som er indført i Heldum kirkebog er fra 20. marts 1734 (Ole Dahls stedsøn Christen Madsen), konfirmation nr. 2 fandt sted 17. februar 1735, og det var Margrethe Marie Bjerregaard. Der er intet i vejen for at endnu tidligere konfirmationer kan have fundet sted uden at være indført i kirkebogen. I øvrigt meddeler arkivar Paul G. Ørberg, landsarkivet i Viborg, at et blad kan være skåret ud af den stærkt medtagne kirkebog.
18. Fejl for Glomstrup (Hvidbjerg s., Mors). G. blev 1755 købt af Mads Isager i Ringkøbing, der er død senest 1772. Jfr. Hardsyssels Aarb. 1910, 114-16.
19. Bedesalen i Stormgade lå i ejendommen matr. nr. 197, Vester kv. I brolægningskattemandtallet optræder »Brødre Unitetet« første gang som ejer i 1814.
20. Brygger Jens Mikkelsen Hostrup blev 1775 gift med Gertrud Rasmusdatter, enke efter brændevinsbrænder Lars Madsen Basløff. Gertrud Rasmusdatter døde 1776.
21. Dorothea Kirstine Holm (1755-1821) blev 1780 gift med brygger Jens Mikkelsen Hostrup, der døde 1792. Deres søn Jens Nicolai Christian Hostrup (Schultz) (1782-1849) blev ejer af Schultz' bogtrykkeri.

22. Dorothea Kirstine Holm og J. F. Schultz blev gift i 1792.
23. Christiane Charlotte Friedrike Stolberg, f. Castell-Remlingen (1722-73), g.m. overhofmester grev Christian Günther Stolberg (1714-1765).
24. Frederik og Lorentz er i ms. streget over og erstattet med Chr og Frd?, skrevet med blyant. Grev Christian Günther S. og grevinde Christiane Charlotte Friedrike havde sønnerne Christian (1748-1821) og Frederik Leopold (1750-1819).
25. Henriette Frederikke Stolberg (1747-82) var 3. decbr. 1762 blevet gift med statsmanden grev Andreas Peter Bernstorff (1735-97).
26. Jacob Nicolai Wilse (1735-1801) var søn af hører i Lemvig, senere sognepræst på Jegindø Peder Jacobsen Wilse og Maren Nielsdatter Bierregaard. J. N. Wilse blev 29. juni 1770 gift med Anna Cecilia Thorup (ca. 1750-1783). Han var præst og forfatter og fik 1784 titlen professor.
27. Christen Langemach Hansen Leth (1701-64) var ivrig pietist.
28. Enevold Brandts mor var gift 2. gang Soehenthal. Hun blev først enke 2. gang 1768, og da var Leth død, men hun var enke efter 1. ægteskab 1738-61, og i den tid kan Leth, som for øvrigt var gift 3 gange, jo godt have tænkt på at gifte sig med hende.
29. Nicolai Edinger Balle (1744-1816) var 1783-1808 Sjællands biskop, og hans embedstid som den danske kirkes primas var den mest kritiske, som den danske kirke havde gennemgået siden reformationen. Balle kæmpede for traditionel bibeltro på kirkens grund og afviste de yderliggående moderne strømninger, hvad enten der var tale om deisme, materialisme eller rationalisme, og hans afvisning gjaldt ikke blot trosnørnerne, men også forsøg på at ændre liturgien. Pastor Otto Fabricius (1744-1822), der var sognepræst ved Vor Frelsers Kirke og titulær professor, stod i sine synspunkter Balle nær.
30. Johannes Meinert (se side (72), bogholder under toldvæsenet i Vestindien. 1861 betyder, at oplysningen er indsat i 1861.
31. Ovenover Schönheiter er med blyant skrevet Schumacher.
32. Nybørs: den østlige del af nuv. Børgsgade. Meinerts boede Nybørs 88; Geddes Kort, Strand kv. Hist. Medd. 1, III, s. 21; L. Both: Kjøbenhavn (1865) s. 72; Vejviser 1782.
33. d.v.s. Rentekammeret (der lå på hjørnet af nuværende Slotsholmsgade og Slotspladsen).
34. Pierre de Stras. Strass er en glasart, der anvendes til fremstilling af kunstige ædelstene.
35. A. E. Meinert var leder af Det vestindisk-guineiske Renteskriverkontor 1773-1809. I årene forud havde han været sekretær ved det

REDAKTIONEN

- såkaldte Danske Kammers 3. bureau, der tog sig af nogenlunde de samme sager. Medd. fra Det kgl. Gehejmearkiv 1886-88 (1889), s. 296, 338.
36. Lorenz Prætorius blev i 1773 deputeret i Det vestindisk-guineiske Rente- og Generaltoldkammer, hvorunder A. E. Meinert tjente, men i 1777 blev han deputeret i Finanskollegiet. Først da afbrydes altså den tjenstlige forbindelse mellem de to. Medd. fra Det kgl. Gehejmearkiv 1886-88, s. 221.
37. Forfatteren sammenblander formentlig Joakim Godske Moltke (1746-1818), der var 1. deputeret i det pågældende kollegium 1773-77, og dennes fader Adam Gottlob Moltke, der døde 1792, men som efter 1770 var uden direkte politisk indflydelse. Hvordan hans død kan have påvirket A. E. Meinerts avancementschancer er altså ikke umiddelbart gennemskueligt.
38. Vigogneklæde er uldstof af fårekamelen i Peru.
39. Maria i ms. rettet med blyant til Helene.
40. Burkarl = Burkal.
41. Carl Frederik Trant (1738-98), deputeret i Rente- og Generaltoldkammeret. Dansk Biografisk Leksikon giver en skildring af ham, der afviger stærkt fra Meinerts opfattelse.
42. Bryggervangen lå langs Jagtvejen mellem Lyngbyvej og den daværende Strandvej, nu Østerbrogade.
43. Holstensk vogn: åben vogn med kurvefading og (som regel) fire agestole, der hang i læderstrop-
per.
44. Det kgl. musikalske Akademi var en privat musikforening, der i 1774 havde fået kgl. tilladelse til at føre denne fine titel. I 1770'erne og første halvdel af 1780'erne gav den koncerter af høj kvalitet. 1786-90 lå akademiet tilsyneladende stille, derefter genoptog det sin virksomhed og blev snart efter en klub. Carl Bruun: Kjøbenhavn III, s. 642 f.
45. Christen Schmidt (1721-1810) oversætter, notarius publicus. Det af J. S. Sneedorff stiftede Mandagsselskab, en slags litterær klub, samledes efter Sneedorffs død (1764) i Schmidts hjem, så længe han levede.
46. Selskabet for Borgerdyd blev stiftet 15. april 1785, Holger Lund: Selskabet for Borgerdyd (1885) s. 5.
47. Formodentlig klædefabrikant Johan Christoph Schule, som var far til kobberstikkeren S. Han findes anført i nogle mandtaller, f.eks. 1767 og 1768, St. Annæ V. kv. 445.
48. Nicolai Nannestad (1730-82). Han var ikke stiftsprovst i Odense, men residerende kapellan ved St. Knuds Kirke samt lærer ved Gymnasiet med titel af professor.
49. Peter Outzen Boisen (1762-1831) afslog 1805 bispestolen i Christia-

- nia, men blev samme år biskop over Lolland-Falsters stift.
50. Kan måske oversættes ved: snyltegæst.
 51. Christian H. g.m. Lovise Frederikke Adler.
 52. Ane er ikke nævnt hos familien i folketællingen 1801.
 53. Grosserer Jeppe Prætorius (1745-1823), søn af farver Henrich Prætorius i Skærbæk, Hviding h., Tønder a. H. P. og Andreas Ewald Meinerts moder Helene Elisabeth Prætorius var søskendebørn.
 54. Ingen oplysninger er fundet om den gale Henrich Prætorius.
 55. Henrich Frederik Prætorius (1783-1862) grosserer i København.
 56. Oplysninger om denne er ikke fundet.
 57. Sæt: kompliceret kvindelig hovedpynt.
 58. Philip Rosenstand-Goiske (1754-1815) var 1781-1813 ansat i Det vestindisk-guineiske Rente- og Generaltoldkammer, hvor han endte som deputeret. 1813 blev han direktør i Rigsbanken.
 59. Ove Malling (1714-1829).
 60. Niels Tønder Lund (1749-1809). Skibet, han rejste med, forliste i januar 1809.
 61. Johan med blyant rettet til Jens. Jens Friedenreich Hage levede 1752-1831.
 62. Peter Fenger (1719-74).
 63. Peter Borre (1716-89). Firmaet Borre & Fenger, der menes oprettet 1757, handlede med hørkram, vin, kul etc. og drev veksel-, spekulations- og kommissionshandel samt rederi.
 64. Niels Brock (1731-1802), købmand og legatstifter.
 65. Med blyant tilføjet: Bagger. — Mette Kjærs brudekjole findes nu på Nationalmuseet. Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1948, s. 21 ff.
 66. Peder Tang (1737-1826).
 67. Synder udstreget med blyant. P. Tang og hans broder Søren ejede dog Sønder Vosborg 1786-89.
 68. Med blyant rettet til: Leth. Det var Sofie (de) Leth (død 1807), enke efter Christen Linde Leth, der havde ejet Nørre Vosborg 1758-78.
 69. Krisen, der ramte København i 1799, var kortvarig, men ret voldsom. Omkring 30 danske handels-huse gik fallit. Situationen medførte stor kreditmangel, hvorfor det navnlig var de mindre velfunderede huse, det gik ud over. Jens Vibæk i Politikens Danmarkshistorie 10 (1964) s. 128 f.
 70. Henrich Frederik P. (se note 55) og grosserer Jacob Christian P. (1784-1859).
 71. Johannes Joachim Brandt (1741-1800), klokker ved Vor Frelsers Kirke.
 72. Bager Hamburg boede i Vester kvarter, uden porten nr. 22 (Skattemandstal 1792).
 73. Om de berømte Lyngby-tvebakker

REDAKTIONEN

- se Eiler Nystrøm: Lyngby Sogn i Fortid og Nutid (1934) s. 34.
74. Dette hus lå ved det nuv. hjørne af Alekistevej og Grøndals Parkvej.
75. Jacob Ernst Gunnerus Bull efterfulgte 1794 digteren Edvard Storm som inspektør ved Efterslægtens skole, 1803 fratrådte han for at blive sognepræst ved Helligåndskirken. Jørgen Hatting: Efterslægtsselskabet og dets Skole I (1936) s. 109, 114.
76. Kvaksalversken Anna Jacobsdatter Larsen (Lassen) var født 1768. Hun kaldte sig også Anna Schandrup. Hendes historie er udførligt fortalt i Hist. Medd. om Kbhvn 1, V, s. 27-65. En anden kvaksalverske brændevinsbrænder Hummelgaards Hustru, der i 1802 ansøgte om tilladelse til at praktisere, er formentlig identisk med den her nævnte. Gordon Norrie: Kirurgisk Akademis Historie 1785-1803 (1923) s. 181 ff.
77. Formentlig solodanser Samuel Lever (død 1812).
78. Efterslægtsselskabets skole lå i Østergade (nemlig på den plads hvor Illums varehus nu ligger).
79. Tyskeren Joachim Heinrich Camperes lærebøger i religion blev i vid udstrækning oversat til dansk og brugt i danske skoler. Biskop Balle og hans kreds kunne ikke lide dem.
80. Litteraten Otto Horrebow (1769-1823) udgav 1797-1801 ugeskriftet »Jesus og Fornuften«, som bi-
skop Balle imødegik med »Christeligt Ugeblad under Opskrift: Bibelen forsvarer sig selv« (1797-1802).
81. Trinitatis Kirke.
82. Man erindrer sig, at afgangsklassen dengang var 1. klasse.
83. Peter Hans Mønster var skolens inspektør 1803-05.
84. Nørre Vinkel ejedes 1782-1804 af Søren Hasle.
85. Casimir Wilhelm v. Scholten (1752-1810), fader til generalguvernør Peter v. S.
86. Familien Wisberg spillede en stor rolle i dansk Guinea i sidste halvdel af 1700-tallet og en snes år ind i 1800-tallet. Både Gerhard Fr. W. og hans to sønner Johan P. D. W. og Philip W. kom til at beklæde guvernørposten, Johan i den længste periode (1795-1807). Kaptajn Jens Lind besejlede denne koloni. Vore gamle Tropekolonier v. Johs. Brøndsted I (1952) s. 528 ff.
87. Dampmøllen på Christianshavns vold kom i gang i 1801 (under skarp kritik fra Københavns møllerlav). Industriens Historie i Danmark v. Axel Nielsen III¹ (1944) s. 369.
88. Peder Olivarius Bugges postil udkom 1791. Den er præget af herrnhutisk tankegang.
89. Jesper Peter With (1791-1854), jurist og politiker. Han var søn af skibsfører Mouritz W. og Magdalene Margrethe Fenger. J. P. W.

- blev i 1813 gift med Louise Paludan (1789-1821).
90. Livlægen, konferensråd Christian Fenger (1773-1845).
91. d.v.s. cambric.
92. En lille pistol.
93. Man kunne aflægge gejsdig embedseksamen for konsistorium på Gottorp.
94. Bellevue var dengang et traktørsted. Eiler Nystrom: Fra Nordsjællands Øresundskyst (1938) s. 98.
95. Landgangen skete ved Vedbæk søndag den 16. august 1807.
96. Det kgl. oktrojerede søassurancekompagni blev oprettet 1726. J. O. Bro-Jørgensen: Forsikringsvæsenets Historie i Danmark (1935) s. 168 ff.
97. John Collett (død 1824) blev renteskriver i det vestindiskguineiske kontor 5. maj 1809. Medd. fra Det kgl. Gehejmearkiv 1886-88, s. 212.
98. Formentlig juristen Joh. Henr. Falkenthal (1790-1850), der fra 1822 var sekretær ved kontoret for ankommende rejsende.
99. Christian Tobias Platou.
100. Jacob Peter Münster (1789-1861), der blev exam. jur. 1805. Han var herredsfoged i Gørding og Malt hrd.
101. Johan Daniel Wroblewsky (1786-1864).
102. Joachim Frederik Schouw (1789-1852).
103. Skibsfører, senere overekvipagemester Niels Hansen Gram, der var gift med Maren Brock (Broch).
104. Peder Hauch Münster (1743-92), gift 1778 med Anna Marie Gram.
105. Lægen Hans Benjamin Gram (1787-1840), der var søn af guvernementssekretær på St. Croix Hans G. og Jane Burdick, var bl.a. amanuensis hos livkirurg C. Fenger. Han blev praktiserende læge i New York.
106. Formentlig Niels Brock Perch (ca. 1789-1851).
107. Gottlob Stage (1791-1845).
108. Kristian Bahnsen (død 1815) var chef for det slesvigske toldkontor 1811-15.
109. Johan Conrad Büchler.
110. H. Kopperholdt udgav fra 1825 Åbenrås første avis Allgemeines Wochenblatt.
111. Kemikeren Ludvig Manthey (1769-1842) erhvervede godset Falkenstein ved Slagelse 1812.
112. Skibskaptajn Peter Johannes Thomsen.
113. Johan Georg Christopher Zink (1788-1828) var fra 1812 operasanger ved Det kgl. Teater.
114. Formentlig kgl. figurant Charles Caillou de Villeneuve (ca. 1778-1865).
115. Mægler Peter Henrik Hyllested (død 1851) g.m. Sophie Berregaard (død 1859), steddatter af generalfiskal Jens Laasby Rottbøll.
116. Grosserer, cand. jur. P. G. B. døde 1821, 40 år gml.

REDAKTIONEN

117. Konditor A. Courtin på Gammeltorv.
118. Ingeborg Christiane Rosenørn, f. Wormskiold (1784-1859) var gift med amtmanden over Ringkøbing amt kammerherre Peder

Otto R. Hun er i litteraturhistorien kendt for sin inspirerende indflydelse på digteren B. S. Ingemann. I sine senere år var hun overhofmesterinde hos dronning Caroline Amalie.

KØBENHAVNS BYMUSEUM

ERHVERVELSER OG IAGTTAGELSER 1968-69

AF STEFFEN LINVALD

Bymuseet har i det forløbne år afholdt tre særudstillinger. Fra 9. april til 1. maj 1968 havde det en udstilling af »Paul Fischers københavnermalerier«. De mere end 80 malerier, der var udlånt af private samlere gav et levende indtryk både af kunstnerens opfattelse af selve byen – i mange tilfælde af partier, som forlængst er forsvundet – af den jævne borger og af det københavnske bourgeoisie i årene før og efter første verdenskrig. Udstillingen, der vakte stor interesse, var besøgt af over 11.000 gæster. Endnu større interesse vakte imidlertid museets efterårsudstilling: »Nørrebros Teater gennem tiderne«, der fandt sted i perioden 20. september til 31. oktober 1968. Den var arrangeret i samarbejde med Teatermuseet, der ligesom Pantomimeteatret i Tivoli og Det ny Scala, havde stillet billeder og genstande til disposition. Udstillingen gav både et overblik over teatrets udvikling og dets historie gennem de 140 år, det har eksisteret. Det begyndte i det gamle lyststed Blågård, flyttedes 1835 til Store Ravnsborg, hvor det egentlige Nørrebros Teater grundlagdes 1886. 1955 ændredes dets navn til »Det ny Scala«. Scenebilleder, plakater og portrætter af skuespillere fortalte om dets rigt varierede repertoire gennem tiderne. Denne udstilling besøgte ialt af 16.398 gæster.

Som emne for museets juleudstilling fra 13. december 1968 til 19. januar 1969 havde man valgt at fremvise dets »Gaver og andre ny erhvervelser«, deriblandt den frise på 35 portrætter af kunstnere og kendte københavnere fra omkring århundredskiftet, som havde

været anbragt i apoteker Otto Benzons villa, Kristianiagade 1, samt en række topografiske billeder og en stor samling forskelligartet legetøj, som museet havde modtaget som gave.

Foruden disse udstillinger har fotografier fra jubilæumsudstillingen 1967: »Københavns ansigt« været udlånt til en udstilling om København i Göteborgs historiska museet i maj-juni 1968, ligesom museet også har medvirket til en udstilling i biblioteket på Christianshavns Torv i anledning af Christianshavns 350 års jubilæum.

I museets have har som sædvanlig i sommertiden været afholdt en række parkkoncerter.

I museets samling er foretaget forskellige nyopstillinger og omordninger. I forbindelse med en restaurering af have salen blev der således foretaget en nyophængning af 1700-tals billederne fra København, hvorved disse nu fremtræder på en mere præsentabel måde end tidligere. Endvidere er i »gaden« opstillingen af de ældre cykler blevet moderniseret i forbindelse med en flytning af modellen af Hovedvagten på Kongens Nytorv til 2. sal, og samtidig er der blevet indrettet en virkelig legetøjsbutik. Belysningen i museets stueetage er desuden blevet betydeligt forbedret, idet de oprindelige pergamentskærme, som i årenes løb var gulnede, er blevet udskiftet med smukke prismekroner i Louis XVI' stil. Samtidig er også belysningen i indgangshallen og i »gaden« blevet ændret, idet pergamentskærmene her er blevet udskiftet med gamle lygter, i hvilke der meget diskret er blevet indlagt elektrisk lys. Yderligere er der i det ene af udstillingsvinduerne ud til indkørslen blevet arrangeret en lille skibsudstilling på baggrund af en fotostat af det første dampskib Caledonia, som netop for 150 år siden ankom til København. Endelig er den omtalte portrætfrise fra Kristianiagade 1 blevet anbragt i laugsværelset på 1. sal.

Blandt museets mest interessante nyerhvervelser er en række bil-

leder med motiver fra den indre by og byens forstæder. Som testamentarisk gave fra fru Thora Kjær, Drosselvej 40, er således ved landsretssagfører Ernest Hartwig modtaget et maleri af Rademacher fra 1880, der viser udsigten fra Ved Stranden mod Slotsholmen, hvor man bl.a. ser to hestetrukne toetages sporvogne. Med dette maleri fulgte et smukt selvportræt af kunstneren.

Ved køb er erhvervet en tegning af Harry Kluge fra 1907, der forestiller gården i Holmensgade 4, som blev nedrevet 1932, og af en ukendt kunstner et morsomt folkelivsbillede fra omkring 1870 af Kronprinsessegade med en af pavillonerne og gitteret langs Kongens Have. Et andet billede, malt af Oscar Bøjesen 1922 forestiller Sølgadens Kaserne med dens karakteristiske indgangsparti. Af Frederiksborgmuseets tidligere malerikonservator Hjalmar Matthiessen er et maleri fra 1927, som forestiller Nyboder med Suen-son-monumentet i forgrunden. Dette billede er en testamentarisk gave til museet fra grosserer Knud Lous og frue ved fabrikant H. Engelhardt, Tuborgvej 95.

Fra den nærliggende Garnisons Kirkegård stammer motivet til en tegning af Johan Stroe med gravstederne for medlemmer af slægterne Steemann, Krag, Schrødersee, Schulenburg, Bülow og Haxthausen. Et maleri af »Det hvide Hus«, der lå på hjørnet af Østerbrogade og Classensgade er skænket af kontreadmiral Hans-Henrik Wesche.

Desuden har museet fra boet efter fhv. bogholderske frk. Margrethe Buus ved højesteretssagfører Jon Palle Buhl modtaget et maleri af ejendommene på hjørnet af Sofiegade og Dronningensgade, og fra boet efter direktør H. T. Rimestad ved advokat Chr. Rimestad en akvarel fra 1862 af den i sin tid meget kendte marinemaler Chr. Blache, der viser udsigten gennem havneløbet mod Knippelsbro og Gammelholm. Sammen med denne modtog museet et lille maleri af Oline Rimestad af Parcelbroen med omgivelser omkring

1872, hvor man ser Ladegårdsåen med broen i baggrunden. Billedet giver indtryk af, hvor landligt der endnu dengang var ved den nuværende Åboulevard.

Af Henrik Rasmussen, som museet har en stor samling billeder af fra Brønshøj og Utterslev, er også et lille maleri fra 1914 af den såkaldte Vodroffs Kro – den lave gule længe fra begyndelsen af forrige århundrede, der lå på Vodroffsvej omtrent på hjørnet af Gammel Kongevej, og som blev nedrevet omkring 1928. Mellem museets nyerhvervelser er også en lille akvarel af Bakkehuset, som er malt 1884 af Hannibal Jørgensen, der var tegnelærer for giverinden, fru Benedicte Wibe-Simonsens moder, Ernesta Borthig.

Af Tivoli er indleveret en model af gips, der er fundet ved oprydning og skænket museet af maler Jørn Larsen, St. Nikolajvej 18.

Også det mere folkloristiske er repræsenteret mellem museets mange nyerhvervelser, således et håndskrevet eksemplar af »Wägterwers, som sunges om natten af wägterne i Köpenhamn« med en svensk oversættelse. Nok så interessant er dog et såkaldt almissekort, udstedt 1875 som nr. 2000 af Københavns fattigvæsen »til Ugift Bolette Thiemann« og repræsenterende en værdi af ialt 2 kr. Det er skænket af hr. Leo Jørgensen, Danmarksgade 7. Fru Angla Petersen, Store Møllevej 40, har foræret museet en navneklud, som hendes moder, Marie Andersen i 1868 har broderet i Sølvgadens Skole. En lille morsom ting er også en pjece: »Disposition til Fyrværkets Antændelse paa den Kongelige Skydebane uden Stadens Vesterport den 3. November 1790«. En satirisk gadescene af Eigil Petersen er skænket af kontorchef G. Friis-Petersen, Gentoftegade 56.

Desuden har snedkermester Lars Møller overladt museet sine smukt udskårne skilte med interiører, der har været anbragt på hans forretning i Bredgade, samt en karakteristisk »klunkestol«,

der har været brugt til udstilling. Endelig er et møblement bestående af sofa, stole og bogskab fra omkring 1860 blevet overladt museet af overlæge Colding, Frederiksberg Hospital.

Også i dette år er museets samlinger af porcelæner og fajancer blevet forøget, således med en stor vase af kgl. porcelæn fra 1856 i Hetsch manér med et malet prospekt af Suhmsgades Skole og de tilstødende ejendomme set i retning mod Landemærket. Endvidere er dets samling af ostindisk porcelæn blevet suppleret med et par skåle fra slutningen af 1700-tallet.

Igennem årene er det lykkedes museet at erhverve en ret stor samling københavnsk legetøj fra forskellige tidsaldre. I år har det fra fru orlogskaptajn Maegaard, Sundvænget 14, Hellerup, bl.a. modtaget en dukkestue, en dukke, en vugge, en barnevogn, diverse dukkestel etc., der alt sammen er fra tiden omkring århundredskiftet. Fru Maegaards fader var direktør J. Ferd. Petersen, Magasin du Nord, og det er herfra tingene stammer.

Ude i byen har museet foretaget en lang række undersøgelser og gjort betydningsfulde fund bl.a. i Nørre Søgade, på Christianshavn og i Pilestræde i forbindelse med de store nedrivninger.

Museet har i 1968-69 været besøgt af 76.972 personer, deraf 15.550 betalende voksne og 4.683 betalende børn. På skolekort er det blevet besøgt af 983, og af klassebesøg har der været 74 eller i alt 1.494 elever.

210 har studeret i dets billedarkiv, og 480 billeder og genstande har været udlånt til studiebrug og reproduktion.

Foruden de i beretningen nævnte givere har bymuseet 1968/69 modtaget gaver fra:

Kontorchef Carl Andersen, stadens revision – fru G. Andersen, Askevænget 19, Virum – hr. Chr. Bach, »Det gamle Naverlaug«, Frederikssundsvej 109 – fru Blandfort, Cæciliavej 74, Valby – hr.

STEFFEN LINVALD

Villy Block, Astrupvej 79, Brønshøj – socialinspektør Tage Bundgaard, Silkeborg – fru Carl, Stockholmsgade 55 – fru Carl Dumreicher, Risvangen 32, Brønshøj – museumsassistent Anders Enevig, Odense Bys Museer – Etnografisk Samling, Nationalmuseet – fru Franssen, Nørre Sideallé 6 – hr. Carl Frederiksen, Skotterupgade 1 – arkitekt Sven Fritz, Kærvej 11, Aabyhøj – Fåborg byhistoriske Arkiv – fru Tora Garde, Peter Bangsvej 213 – hr. Hans Harbølle – ingeniør Steffen Hertz, Solbærvænget 28, Bagsværd – forvalter C. F. Holmberg, Amager Boulevard 130 – kunstmaler Henning Horn, Peder Skramsgade 11 – boet efter fru Agnes Jagt f. Wortziger – fru Else Jessen, Kilholmvej 28, Vanløse – fru Knudsen, Vesterbrogade 38 – postmester Axel Kromann, Bernstorffsvej 67, Hellerup – fru Eva Karen Mortensen – museumsinspektør Claus Neiiendam, Teatermuseet – automekaniker Preben Pettoletti, Tibirkegade 3 – hr. K. G. Poulsen, Frydsvej 29, Horsens – hr. Albert Rasmussen, Liflandsgade 8 – Svendborg Amts Museum – fru Inger Bjørn Svensson – Vendsyssels historiske Museum – hr. Holger Wang – kommandør Jens Westrup – tandlæge Holger Winther, Skindergade 32 – fru Lucia Waaben, Flensborggade 35 – fru Louisa Waagensen – hr. Hugo Aarup, Nørrebrogade 177.

KØBENHAVNS BYMUSEUM
ERHVERVELSER OG IAGTTAGELSER 1969-70

AF STEFFEN LINVALD

Også i år har Bymuseet afholdt en række større og mindre udstillinger. I april 1969 udstillede det således sin store og interessante samling af C. F. Bayers tegninger og akvareller. Med fin og nænsom hånd har denne kunstner, der levede fra 1841 til 1933, i sine ganske små, næsten miniatureagtige billeder skildret en lang række smukke og karakteristiske partier både i den indre by og forstæderne og vist os, hvorledes disse så ud, da de endnu var landlige idyller. Udstillingen blev besøgt af over 5000 gæster. Fra slutningen af maj til slutningen af juni afholdtes derefter en stor og meget repræsentativ udstilling af Erik Henningsens københavnermalerier, hvortil både en række offentlige institutioner og talrige private samlere velvilligst havde udlånt deres billeder. Denne udstilling, der kunne betragtes som en virkelig københavnerbegivenhed, blev da også set af over 16.000, der nikkede genkendende til de mange populære malerier med deres brogede og fornøjelige skildringer af københavnerlivet. I oktober var der i anledning af efterårsferien i festsalen arrangeret en ophængning af Alfred Larsens smukke tegninger fra det gamle København og Christianshavn; og fra midt i december til den 8. februar afholdt museet i samarbejde med Københavns kommunale skolevæsen og Københavns kommunes biblioteker en virkelig interessant og meget instruktiv udstilling, der under titlen: »København bygger skoler« lagde vægt på at vise den indsats, Københavns kommune i de sidste ti år har gjort for at bringe de københavnske skoler op på et tidssvarende niveau –

dels ved at modernisere og udvide de gamle bygninger, dels ved opførelse af nye skoler. Materialet, der var udstillet, var derfor både righoldigt og meget afvekslende, og det suppleredes på en udmærket måde af biblioteksvæsenet, der på lignende vis havde søgt at bibringe de besøgende et indtryk af de bestræbelser, der fra bibliotekernes side udfoldes for at gøre dem så levende og omfattende som muligt. Udstillingen besøgtes af henved 8000 gæster, der alle syntes meget interesserede i den.

Også i sommeren 1969 har der i haven bag museet været afholdt tre godt besøgte parkkoncerter, ligesom der samme sted i august måned blev afholdt en lang række marionetteaterforestillinger, som jo altid er sikker på at tiltrække mange mennesker.

Mindre artikler om museet, dets samlinger og arrangementer er blevet optaget i dagspressen og i tidsskrifter. Om dets undersøgelser ude i byen fortæller dets arkæologiske medarbejder, grev Jørgen Ahlefeldt-Laurvig i en særlig artikel, medens nogle af dets nyerhvervede fajancer behandles af exam. art. John Erichsen. By-museet har i 1969/70 været besøgt af ca. 77.000 gæster, ca. 300 har studeret i dets billedarkiv og ca. 2.500 billeder og genstande har været udlånt til studiebrug og reproduktion.

Nyerhvervelsernes antal har i de senere år varieret en del, men 1969/70 kan i mere end een henseende betragtes som en virkelig god årgang. Både billeder og genstande er i stort antal tilflydt museet såvel ved køb som i form af gaver, men desværre er det kun muligt her at omtale de mere betydningsfulde. Hvad de tilkomne billeder angår, fordeler deres motiver sig nogenlunde jævnt over den indre by og de nærmeste forstæder. Tilsammen yder de imidlertid et udmærket bidrag til belysning af den udvikling, der i de sidste par menneskealdre har fundet sted i hovedstadssektoren. Et af de mest interessante og tillige det største er et maleri af Fritz Stæhr-Olsen af udsigten fra den karakteristiske ejendom på Nikolaj

Plads, der under navnet »Den hvide Flip« var kendt af enhver københavner. Huset var oprindelig en meget herskabelig ejendom, der som de øvrige på denne side pladsen mellem Lille Kongensgade og Vingårdsstræde er opført omkring 1850 af arkitekten P. C. Hagemann, der nogle få år før – i 1845 – på den i 1795 nedbrændte kirkes grund og kirkegård havde bygget de berømte slagterboder af støbejern, som først blev nedrevet i forbindelse med kirkens genopførelse i 1915-17. På Stæhr-Olsens maleri ses den tidligere kirkeplads med slagterboderne og kirketårnet – det eneste minde om den gamle kirkebygning – med det spir, som brygger Carl Jacobsen i 1909 havde ladet opsætte og i vindfløjen forsyne med sit monogram. Bebyggelsen syd og vest for kirken er stort set den samme som i dag, men på nordsiden er de fleste ældre ejendomme veget for Fonnesbechs stormagasin.

En noget anden karakter har to billeder – en akvarel og en tegning – af Des Asmussen fra Landemærket. Akvarellen viser det smukke vue, som husrækken mellem Købmagergade og Gutenberghus på hjørnet af Pilestræde frembød en vinterdag, når sneen mildnede det grelle modsætningsforhold mellem de små gamle huse og den store moderne forretningsejendom. Forrest til højre rejser Trinitatis Kirkes mur sig som en mørk silhouet på baggrund af den villalignende præstegård, som nu ligger ene tilbage, efter at de gamle huse bagved i år er blevet nedrevet. Om deres skæbne har der jo i mange år stået gny på grund af deres fine sammenspil med kirken, som man nødigt så gå tabt. Et af de mest værdifulde var den gamle, gulkalkede bagergård nr. 10 med kvistgavlen midt over facaden og med den fornøjelige indskriftstavle over porten, der mindede om byens første store brand i 1728:

Wed Herrens Wrede fald jeg – Anno 1728

Wed Herrens Naad er jeg reist – Anno 1736

Niels Hansen.

STEFFEN LINVALD

Des Asmussen: Landemærket, december 1967

Tæt ved denne ejendom lå oprindelig Københavns sandsynligvis mindste stiftelse, i sin tid oprettet af husejerinde S. F. Christiane Lassen »til Fribolig for ugifte, sædelige, trængende Kvinder«.

I sit andet billede fra Landemærket nr. 8 har Des Asmussen hentet sit motiv i en af den indre bys typiske gårde, hvor de omgivende huse synes at støtte sig til hinanden af frygt for at falde, og duften fra skraldespandene ligesom giver den en egen atmosfære.

På samme måde som disse billeder giver et indtryk af »byen indenfor voldene«, således fortæller nogle malerier fra forstæderne om den kolossale udvikling, såvel brokvartererne som de lidt fjernere liggende bydele har gennemgået de sidste par menneskealdre. Et af dem forestiller generaldirektør for Statsbanerne I. V. Tegners (1832-1909) villa i Bernstorffsgade, der med sin store have lå omtrent på den nuværende hovedbanegårds plads. Maleren, der har udført billedet, har bevaret sin anonymitet, men til gengæld er det betegnet 1895, og således malt en halv snes år før man tog fat på byggearbejderne til den ny hovedbanegård. Det er skænket museet af grosserer Bent Olsen, Høyrups Allé 37, Hellerup.

Langt op i dette århundrede bevarede de fleste københavnske forstæder deres landlige skikkelse – undertiden dog brudt af enkelte etagehuse – og selv i Valby fandtes der steder, hvor man kunne tro at være langt væk fra hovedstadens myldrende liv. Valby Mose bidrog sit hertil. Forfatterinden Ellen Duurloo, der var barnefødt herude, fortæller, at i hendes ungdom var den »stor og vidtstrakt og lå vildsom mellem Langgades huse, Søndermarken og Roskilde Landevej . . . Mosejorden svuppede dyndet, og vandhullerne lå i solen og glimtede som dybt brune røgtopaser, når lyset falder i dem. I mosens iskolde vand badede de Valbyunger – og druknede«. Som bekendt var det i Valby Mose, at Ole Olsen i filmens barndom indrettede sit berømte atelier, hvor han skabte en lang

STEFFEN LINVALD

Tegning Des Asmussen: Gården, Landemærket 8, 1967

Mal. Fritz Stæhr-Olsen: Udsigt over Slagterboderne ved Nikolaj, 1912

række film, som gik deres sejrsgang verden over. Herom minder endnu Nordisk Film på Mosedalsvej. Mosen var imidlertid skyld i, at Søndre Fasanvej først langt op i dette århundrede blev ført igennem til Langgade, og af et maleri, som museet har købt af kunstneren, grosserer A. Warnekær, der oprindeligt var maler, får

man en lille fornemmelse af de landlige tilstande umiddelbart vest for Søndermarken inden mosens opfyldning. Ved Søndre Fasanvej, der af hensyn til denne er spærret med en bom, ligger en gård, og foran den skimtes en sti, der gennem det vildsomme terræn førte hen til Nordisk Films atelier, medens byen Valbys silhouet fortoner sig i baggrunden. Ligeså interessant er et maleri af samme kunstner, hvor man ser Gammel Køge Landevej ved den berømte Flaskekro. Landskabet virker øde og forblæst, medens en primitiv træbro fører over Harrestrup Å.

Et noget lignende indtryk får man af et maleri af Siegfred Neuhäus fra 1904, der er blevet indkøbt på en udstilling i Sorø Kunstmuseum. Motivet er Kongens Enghave med Luciemølle, der i 1886 blev flyttet herud fra Gyldenløves Bastion på Vestervold, hvor Rådhuset nu er beliggende. Ganske vist er møllen omgivet af kolonihavehuse, men omgivelserne er iøvrigt ligeså øde som på maleriet fra Gammel Køge Landevej, og for ligesom at understrege stedets landlighed ses i forgrunden en tørvegrav og i baggrunden en bondegård. Som et mægtigt St. Hans bål gik Luciemøllen desværre op i luer St. Hansaften 1914.

Hver på deres vis giver disse malerier et udmærket indtryk af, hvilke landskabelige værdier der er gået tabt i hovedstadens nærhed. Næsten som en illustration til dem virker en satirisk akvarel af Rasmus Christiansen fra automobilismens barndom omkring 1905, hvor en uniformeret chauffør udenfor en kro i byens omegn sammen med automobilens stolte ejer, der er klædt i den dengang gængse uniform for slige folk: pels og kasket med bilbrillerne skudt op i panden, betragter det vidunderværk som en åben automobil ansås for at være.

Set på baggrund af disse billeder er det også meget forståeligt, at Østerbro endnu for 100 år siden var så landlig og idyllisk, at københavnernes med fornøjelse lå på landet herude. Velkendt er

Mal. A. Warnekær: Parti ved Søndre Fasanvej udfør Søndermarken, 1921

udsigten over det smilende sund på den kendte tegning af H. C. Andersen i sin dagligstue i grosserer Melchior's landsted »Rolighed« og de mange bevarede billeder fra Strandpromenaden, strandengene og af udsigten mod det gamle kalkbrænderi, der lå omtrent på stationen Nordhavns plads. I et lidt andet perspektiv ses strandridderens hyggelige hus ved Strandpromenaden på et maleri fra omkring 1870, som skal være malt af Heinrich Buntzen. Det gulkalkede hus med sit røde tegltag, der ligger helt ude ved kysten, er omgivet af en have. Ud ad lågen træder en kone med en spand, der sandsynligvis indeholder foder til hønsene, som ses på engene udenfor, hvor der også ligger en ko og tygger drøv. Til højre skimtes mellem træerne Lautrup's skibsværft ud for Clas-

Mal. Heinrich Buntzen?: Strandridderens hus på Strandpromenaden ved gl. Kalkbrænderi, ca. 1870

sensgade, og i baggrunden toner byens silhouet frem gennem dissen over sundet.

I slutningen af forrige århundrede rejstes de store villaer i fæstningens tidligere fortærræn på Østerbro. Blandt de kendte københavnere, der byggede sig hus herude, var også maleren P. S. Krøyer, der i 1897 lod arkitekten Ulrik Plesner, som hørte til Skaagens-kunstneres kreds, bygge den herskabelige villa, Bergensgade 10. Interessant er det at sammenligne dens »barokke« og pompøse stil med Tegners beskedne villa i Bernstorffsgade, der var typisk for villabyggeriet i 1870'erne. Efter Krøyers død 1909 blev den af den ny ejer, direktør Kai Reinhard ombygget, og en opmåling heraf er skænket museet af fru Grete Reinhard, Nyhavn 65.

Da bryggeriet Stjernen på Mariendalsvej 19 blev nedlagt, modtog museet en meget smuk og instruktiv model af dette bryggeri.

I år har samlingen desuden fra fhv. brygmester Karl Holm erhvervet et maleri af Cilio Jensen fra 1948 af bryghuset med de store brygkedler af kobber. Som supplement til modellen må det betragtes som en værdifuld forøgelse.

I forbindelse med udstillingen af Erik Henningsens københavnermalerier modtog museet som gave en kultegnning af denne kunstner. Man ser vognstyrelsen på en sporvogn, der holder ved endestationen, i snak med en avissælger, medens konduktøren slår en sludder af med en kone. »En hverdagsscene« kunne denne tegning, der har stor kulturhistorisk interesse, med rette kaldes, for den giver virkelig et hyggeligt glimt af byens daglige liv. Den er skænket museet af direktør A. L. Hvidtfeldt, Borgmester Jensens Allé 5. Af en noget anden karakter men ikke mindre morsomt er et lille satirisk maleri fra 1901 af en ukendt kunstner. Det forestiller Viggo Hørup i gallauniform som trafikminister på vej til audiens på Amalienborg. Modsætningsforholdet mellem ham og den høje bredskuldrede gardist, der præsenterer gevær for ham, fremhæves yderligere ved at han – militarismens svorne modstander – besvarer hilsenen med sin spadserestok!

Et karakteristisk portræt fra 1919 af afdøde overretssagfører Falbe-Hansens hustru fru Oline Falbe-Hansen er overdraget museet af overretssagførerens søn, direktør Allan Falbe-Hansen.

Fra hr. Harry Schøler, Bianco Lunos Allé 7, har museet modtaget en meget kærkommen gave, bestående af 140 farvelsbilleder, der under fællestitlen »Byens gader« illustrerer en spadseretur fra gaderne omkring Rådhuspladsen over Kongens Nytorv til Langelinie og Kastellet, videre over Langebro til Christianshavn for derefter at fortsætte ud ad Vesterbrogade til Frederiksberg og Valby.

Foruden med de billeder, som her er nævnt, er museets samling i år blevet forøget med en række værdifulde genstande. På en af

Bruun Rasmussens auktioner erhvervedes således »Skomagerlaugets Kande« af drevet kobber i Louis Seize-stil. Den er vaseformet, har to hanke, to tude og fire ben af messing. Mesterstemplerne viser, at den er udført i København 1796 af kobbersmeden Michael Christian Møller, men topstykket og muligvis de to tude er påsat 1862. En inskription fortæller, at »Año 1812 d. 1 October Er denne Kanne af endeel Mestre gieviet til Laugets Brug . .«. Spørgsmålet er imidlertid, hvad skomagerlauget kan have brugt kanden til. Alt synes at tyde på, at det har været en maskine til vand, men muligvis, og det er vel heller ikke helt usandsynligt i betragtning af de to tude, har den været benyttet til at tappe øl eller snarere brændevin af ved laugets sammenkomster.

Af andre laugssager har museet i år fra Københavns Bagerlaugs Lærlinge-Fagskole, der var den sidste fagskole på Teknologisk Institut, ved bestyrelsens formand, bagermester Erik Winding modtaget skolens interessante skilte. Desuden har det fra Kjøbenhavns Skytteforening ved dens formand, oberstløjtnant G. C. Münter fået overdraget foreningens tolv gamle dannebrogspaner og et blå banner, skænket den »för Gruppskjutning vid Skandinaviska Skyttefesten 1885«. Kjøbenhavns Skytteforening er en af landets ældste skytteforeninger, idet den er stiftet 1862.

En meget værdifuld forøgelse betegner også en række kirkelige genstande fra den nedlagte kirke i den tidligere Abel Cathrines Stiftelse, som er blevet overladt museet af magistratens III afdeling. Abel Cathrines Stiftelses tidligere bygning i Abel Cathrines Gade på Vesterbro er opført 1886 efter tegning af arkitekten H. B. Storck. Sandsynligvis i anledning af dens indvielse skænkede den kendte politiker, højesteretsadvokat C. C. V. Liebe og hans hustru julen 1887 kirken en stor og meget smuk malmysekroner med 16 lys fordelt på to rækker, samt fire tilsvarende lampetter hver med tre lys. Uden tvivl er både lysekroner og lampetter som kirkens øv-

rige inventar tegnet af Storck, og museet var derfor meget taknemlig over at få dem tilbudt. På den store hovedtrappe har de nu fået en både værdig og iøjnefaldende plads. Med dem fulgte iøvrigt altrets store kors, to mindre krucifixer, prædikestolen, der havde form som en almindelig talerstol, og den træudskårne underdel i renæssancestil til det dåbsfad af sølv, som museet fik depone-ret ved stiftelsens flytning til Gammel Kloster 1950, samt tre pengebøsser, af hvilke den ene er af sortmalet blik, medens de to andre er af messing.

Til et velmonteret hjem hørte tidligere altid et stueur. Et typisk vægur i form af et schweizerur med en hvid emailleskive med ro-mertal, omgivet af en nyrokokoramme dekoreret med en art hyrde-scene og med forgyldte, blå- og rødmalede ornamenten, er således ligesom et lille nyrokoko standur af forgyldt zink – der skulle gøre det ud for guldbronze – skænket museet af kirkebetjent W. Neu-mann, Ved Bellahøj 3. Ved køb har dette desuden erhvervet to terriner af kgl. porcelæn – en muselmalet fra omkring 1790-1810 og en anden, dekoreret med blå blomst fra omkring 1830. Begge disse terriner supplerer på en udmærket måde museets samling af københavnsk porcelæn. Til slut skal nævnes, at det af fru Inge-borg Christensen, Nørre Farimagsgade 72, har fået foræret et af de tidligere så almindelige, men nu meget sjældne rullegardiner, der var dekoreret med prospekter. På det, museet har fået, ses Fri-hedsstøtten på baggrund af den nuværende Rådhusplads, som den så ud omkring 1880.

Foruden de allerede nævnte givere har museet i 1969/70 mod-taget gaver fra:

Grevinde Irene Ahlefeldt, Læderstræde 5 A – hr. Chr. Bach, Frederikssundsvej 109 – fru Jytte Bjarnø, Vestbanevej 5, Valby – fabrikant Sven Bjørnløw, Henningsens Allé 41 – landsretssagfører Brückner, Vimmelskafte 47 ved apoteker Carl Holtman, Løve

apoteket – retsassessor Bünsow-Johansen, Kongensvej 16 – fru Cathrine Christiansen, Rolighedsvej 6, Vejle – fru Sikla Christiansen, Amerikavej 4 – hr. Viggo Clausen, Baldersgade 74 – advokat E. Deleuran, Herlufsholmvej 2 – fru Ida Dumreicher, Risvangen 32, Brønshøj – Fåborg byhistoriske Arkiv – kunstmaler Horn, Peder Skramsgade 11 – Hærens Arkiv ved oberstløjtnant S. A. Larsen – fru C. V. Jacobsen Andersen, P. G. Ramms Allé 13 – fotografene Herdis og Herman Jacobsen, St. Annæ Plads 2 – stads-skoleinspektør P. H. Jacobsen, Allegade 70, Haslev – fru Hilma Jensen, Bjergvænget 5 – fru Marie Jensen, Nørrebrogade 55 – smedemester Jørgensen, Meinungsgade 17 B – boet efter fru Else Knap ved advokat Lendal, Hovedvagtsgade 8 – fru E. Larsen, Forhåbningsholms Allé 27 – hr. John E. Larsen, Søndre Fasanvej 80 A, Valby – tandlægestuderende Tom Lyngbye Frederiksen, Annexgårdsvej 19 – grosserer H. R. Melchior af firmaet Moses & Søn G. Melchior – forfatteren Kay Nielsen, Boderne, Tinkerup, Skovhuse pr. Tikøb – overborgmesterens sekretariat – fru Agnete Petersen, Vig præstegård – hr. E. K. Petersen, Hvidovregårdsallé 21 – firmaet Uffe Petersen Schmidt, Toldbodgade 63 – hr. Albert Rasmussen, Liflandsgade 8 – lektor fru Rohmann f. Blinkenberg – hr. Knud Rønne, Skolevej 11, Ballerup – overretssagfører E. Schubart, Virum – Statens kunsthistoriske Fotografisamling – arkivar Strange Nielsen, Næstved – fru Gerda Sørensen, Pyrus Allé 20, Kastrup – fru Ingeborg Thomsen, Skansebjerg 12, Brønshøj – renovationsmand Josef Thomsen, Vestergade 16, Køge – hr. Tonny Thøgersen, Guldbergsgade 120 – hr. Viggo E. Valgren, Vesterbrogade 64 A – slagtermester Willemoes Rasmussen, Østerbrogade 142.

KØBENHAVNSKE JORDFUND 1969

AF JØRGEN AHLEFELDT-LAURVIG

Grundvandspumperne i den indre by er medvirkende til, at vandspejlet sænkes adskillige steder, og da mange af byens større huse er bygget på træværkskonstruktioner, som hviler på nedrammede pæle, virker vandsænkningen ødelæggende på træet. Da der samtidig foregår en trafik af tunge lastbiler igennem de smalle gader, bliver husene rystede, og der opstår ofte betydelige revner i murværket. Det er derfor med den største opmærksomhed at Bymuseet følger piloteringsarbejdet, hvor man enten understøber murene,

Fig. 1. Hjørnekakkel af uglaseret lertøj o. 1630. Påsmurt »isenfarve«, d.v.s. ovnsværet

eller trykker cementklodser ned med olietryk for at styrke husene. Grundet pladsforholdene foregår arbejdet med håndværktøj, og der er derfor ekstra gode muligheder for at finde gode ting i fyldlagene. På denne måde har der været gravet under Balticas og Det Dansk-franske Dampskibsselskabs bygninger i Bredgade samt hjørneejendommen Bredgade 51 og under en af Amalienborgs staldbygninger. Fælles for disse gravninger er det, at de pågældende huse alle ligger ovenpå den lavvandede grøft eller grav som omgav Sophie Amalienborgs haveanlæg. Fundene har været meget forskelligartede, fra en smuk hjørnekakkel af uglaseret lertøj (fig. 1), til spinkle glas fra slutningen af 1600-tallet, og en fin lille piblersfigur med et lille vinløvsmykket bachusbarn ridende på en tønne. Særligt fornem er en kop af Store Kongensgade-fajance (fig. 2) som er dekoreret både udvendig og indvendig. Skår af en så fin kop fra fabrikken har man ikke set før. Heldet var med i en ganske sjældnen grad, idet der på samme sted blev fundet nogle få skår af underkoppen.

Også under det store restaureringsarbejde på Reformert Kirke i Gothersgade skulle der piloteres, idet kirken er bygget ovenpå de store fyldlag der her dækker den gamle stadsgrav. Også her var der meget at finde, og det drejede sig om typiske ting fra 1600-tallets midte. Inden i selve kirken foretog man jordarbejdet med de moderne tiders kraftigste virkemidler, idet man havde fået en bulldozer kørt ind i kirkerummet, og det var derfor en meget vanskelig sag at finde rede på de gravsteder, det måske havde været interessant at afdække på en mere almindelig arkæologisk måde.

På hjørnet af Gothersgade og Adelgade har der længe været muligheder for at grave i den ovenfor nævnte voldgrav, og det var da også her museet for nogle år siden reddede et lille skib (Hist. Medd. om Kbh., 1966, s. 172) og skårene af en havevase fra Blåtårnsfabrikken. I løbet af 1969 fjernedes de sidste re-

Fig. 2. Stykker af kop og underkop fra Store Kongensgades fajancefabrik. 2. periode. Indvendige dekorationer (som her) er umådeligt sjældne

ster af kulturlagene på dette sted, men inden da var museet så heldigt at have lejlighed til at grave i en lille træsat brønd, som efter indholdet at dømme har været i brug omkring 1670. Der blev fundet adskillige fine lertøjsting, en skægmand af rhinsk stentøj, samt adskillige skår af fade og tallerkener af udekoreret hollandsk fajance. Der er, igennem de år der er blevet gravet i området, fundet mange smukke kakkestykker af ovnkakler, og også den forløbne tid har givet fine resultater. Det mest spændende var dog den sekskantede fod af en ovnvase, vel nok den tidligste kendte ovnvase i København. Skår fra fejlbrændinger fandtes også, og det så ud til at det på fig. 3 viste kunne stamme fra det værksted der lå længere henne i Adelgade, hvor museet for nogle år siden fandt store mængder af udsmidninger af de fejlbrændte varer. Det fineste stykke der er blevet fundet, er vel et krudthorn af horn, som er indleveret til konservering på Nationalmuseet. På hornets flade sider er der mange ornament, og smukkeste er to skjoldprydede krigere som går imod hinanden med dragne sværd. Det kunne se ud til at forlægget til denne dekoration er hentet fra et af samtidens træsnit.

Lige i nærheden i Kronprinsessegade gravedes en kælder dybere. Her fandtes store mængder skår fra omkring 1700, men et af de fundne skår var ganske usædvanligt, da det syntes at stamme fra et fad, som var fremstillet i slutningen af 1500-tallet af den berømte franskmænd Bernhard Palisy. Fadet har været så sjældent at der kan være grund til at formode, at det må have været på Rosenborg Slot før det endte i jorden.

Omlægningen af Pilestræde og de store nedrivninger af de gamle ildebrandshuse i Landemærket-Pilestræde, gav museet mulighed for at undersøge fyldforholdene i området, som så ud til at være fyldt op i midten af 1500-tallet. Det må være en del af det gamle Pustervig, man her var nede i. Her blev bl.a. fundet en smuk fler-

Fig. 3. Fejlbrænding af stjertpote o. 1670. Fra pottemagerværksted i Adelgade

farvet pottkekakkel antageligt fra o. 1520, og en lille guldring med en indfattet turkis, som grundet på danefæloven blev afleveret til Nationalmuseet. Det syntes som om alle byens medicin- og tandlægestuderende havde sat hinanden stævne på denne byggeplads for at redde sig billige skeletdele og kranier til studiebrug. Priser på 100 kr. for et kranie med underkæbe var ganske almindelige. Det kunne ikke undgås at mange fandt det yderst usmageligt, og undrede sig over at de mange skeletdele fra Trinitatis gamle kirkegård ikke blev samlet sammen, og stedet til hvile på en mere værdig måde. I de dybere liggende lag viste det sig at der var et lag med flydesand, og der blev derfor iværksat en undersøgelse for at konstatere hvorledes Trinitatis Kirkes kor var funderet. Det viste sig ved en gravning på stedet at kirkens kor hviler på en kolossal stenpakning af meget store sten. Da man havde boret og gravet

sig ned gennem et lag på 3 meter og stødte på en endnu større sten, opgaves forsøget på at komme i bund og der blev uden større vanskeligheder gravet et andet hul lidt længere fra kirken.

Det er ikke kun inden for byens gamle volde, at der er muligheder for at finde noget i jorden, selv på Vesterbro er der fundet store mængder skår i det forløbne år. Også her skulle der piloteres, og ved nedgravningen til en af pælene stødte graveholdet på en lille stenbrolægning, som dannede en rende. I renden lå der en del ostindisk porcelæn, hovedsagelig blådekorede ting, men også skår af fajancer fra Kastrupfabrikken. Det var her flødefarvede tallerkener med små blomsterguirlander i relief på kanten. Da brolægningen blev gravet bort, viste det sig at der nedenunder lå store mængder skår af sukkerforme og sirupkrukker, også fra Kastrupfabrikken.

På filtergrunden blev der i den forrige gravesæson fundet mange fine ting, og da man i 1969 fortsatte arbejdet med at grave fyld bort, var det naturligt at museet fortsatte sine undersøgelser. Blandt de mest spændende ting som blev fundet var en manganviolet dekoreret kop fra Store Kongensgadefabrikken (fig. 4). I Nansensgade, hvor museet har gravet igennem flere år, var der atter muligheder for at komme til at undersøge de gode fyldlag, her fandtes en næsten hel tallerken, ligeledes fra Store Kongensgadefabrikken og der blev endvidere fundet rester af ovnkakler fra Blåtårn-fabrikken.

Ved en omlægning af et af anlæggene i Kongens Have, fandtes der en del skår af to ovne, den ene blådekoreret, den anden manganviolet. Mærkeligt nok lå fliserne som havde beklædt ovnvæggen på samme sted, og det må være på kanten af den åbne grøft som tidligere førte vandet fra voldgravene omkring Rosenborg Slot. Om det var hjemlige ovne eller nordtyske har det ikke været muligt at bedømme endnu.

Fig. 4 Manganviolet dekoreret skår af kop fra Store Kongensgade-fabrikken. Koppen er en såkaldt »tyrkerkop« af form som de kendte kopper af ostindisk porcelæn, der også har tjent som forbillede for de hjemlige kopper

Blandt de mange givere af jordfund i det forløbne år, er der een som træder særligt frem, det er konservatorassistent ved Nationalmuseet Erik Marksen. Denne flittige unge mand har utrætteligt gået i alskens vejr og gravet fornemme ting frem af jorden. Samtidig har han overladt Bymuseet en samling jordfund, som han har samlet sammen igennem mange år, og som har udgjort et uhyre værdifuldt supplement til jordfundssamlingen. Grundet på de mange ting af udsøgt kvalitet benyttede museet »månedens fund«-montrene til at udstille nogle af de fremragende ting vi havde fået forærende. Jordfundsarbejdet og arkæologien har også

ligget andre på sinde, og i det forløbne år har der været talt en del om at starte en arkæologiklub som skulle arbejde i tilknytning til Bymuseet. Her kunne museet få hjælp efter normal arbejdstid og i week-ends, hvor man muligt kan redde ting, som ellers ville ende på lossepladsen med alt det andet fyld. Det synes nu som om der er ved at komme så meget hold i sagerne, at der bliver oprettet en arkæologiklub i lighed med den, som igennem flere år har ydet Ålborg historiske museum en værdifuld hjælp.

Fra følgende har Bymuseets jordfundsafdeling modtaget gaver, som har øget samlingerne og samtidigt suppleret dem, gaver som vi har været overordentlig taknemmelige for at modtage.

Antikvitetshandler Bent Andersen.
Kunstmaler Louis Ehlers.
Københavns Elværker.
Fru Karen Feirling.
Formand Åge Hansen.
Arkæologistuderende Andy Kier.
Antikvitetshandler Jens Larsen.
Nationalmuseet.
Konservatorassistent Erik Marksen.
Museumsinspektør Kai Uldall.
Antikvarboghandler Gunnar Wandell.

Desuden har museet modtaget flere gaver af givere som har ønsket at være anonyme.

NØGLEBØSSER

AF JØRGEN AHLEFELDT-LAURVIG

Illustreret af forfatteren

Under udgravninger i Københavns undergrund hænder det ofte at man i de mørke kulturlag støder på genstande, som har tilhørt datidens børn. Det være sig beklædningsgenstande som sko eller strømper, men det kan også være legetøj af forskellig art, såsom trædukke, legetøjsdyr, kugler fra spil, dukkelysestager, budding-forme til dukkehuset, dukkeservice, og mere drengagtigt legetøj, skibe, armbrøst, pile og nøglebøsser. Se fig. 1.

Det er vel de færreste, som i dag mindes at have set en nøglebøsse, eller som har brugt en sådan, men det var et stykke legetøj med en så god knaldeffekt, at man har set sig nødsaget til at nævne den i politivedtægterne helt op i dette århundrede.

De bedst egnede nøgler til disse bøsser var de svære portnøgler, og den ældste nøglebøsse som kendes med årstal er fra 1662 og findes i Haderslev museum, lignende findes i museerne i Fåborg

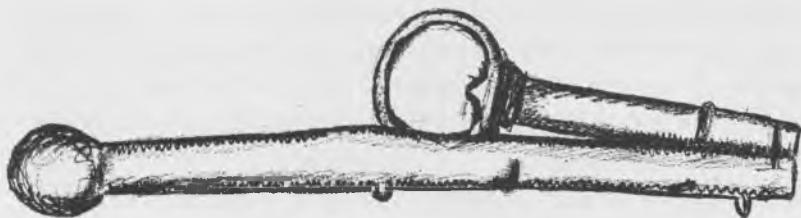

Fig. 1. Nøglebøsse fundet under udgravning på kgl. Grønlandske Handels Plads på Christianshavn i lag fra ca. 1740. På undersiden bøjler, der har fastholdt affyringsmekanismen

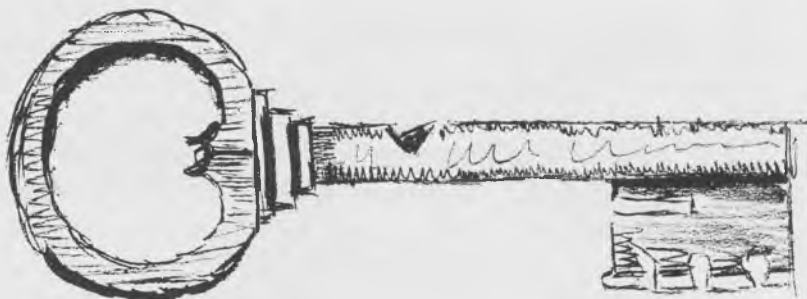

Fig. 2. Nøglebøsse med fyringshul nedfilet i nøglens rør (o. 1680)

og Roskilde. Et sted på nøglens lange rør blev der skåret eller filet et hak, der skabte en forbindelse til det hule rum i røret (fig. 2). Man kunne så fylde krudt i nøglen efter behag eller dumdristighed og affyre nøglen som det ses på tegningen (fig. 3) af den tyske tegner Wilhelm Busch (1832-1908), en af »Fliegende Blätter«s tegnere. Kistenøgler var dog nemmere at få fingre i, og fra jordfundene kender man mange, hvor kammen er brækket af takket været overlast. I Bymuseets jordfundssamling er der således en ganske usædvanligt velbevaret nøglebøsse (fig. 1), som blev fundet under udgravning i et af de områder, som agent Andreas Bjørn fyldte ud på Christianshavn. Da de fleste af de fundne ting bar årstal fra omkring 1740, må det antages at nøglebøssen er fra de samme år. De fundne træsager i dette område var i øvrigt alle uhyre velbevarede, og så lidt ødelagt af det lange ophold i jorden, at det var unødvendigt at konservere dem.

Det var imidlertid ikke kun i 1600- og 1700-tallet man havde fornøjelsen af nøglebøsserne. I P. A. Heibergs »Samlede Skuespil« fra 1806 hedder det i »Duellen«, komedie i to akter, anden akt, syvende scene, hvor gæstgiver Fabricius og oberkrigs-kommissair Schwartzenberg er blevet uvenner og sidstnævnte foreslår den uøvede Fabricius en duel: »Han kan selv vælge Vaaben, det være

NØGLEBØSSER

Fig. 3. Udsnit af tegning af Wilh. Busch (1882-1908)

sig Nøglebøsse, Marvbeen, Riffel eller Kanon«. (Det hele er ikke særlig alvorligt ment).

Politiet i Viborg var heller ikke for begejstrede for nøglebøsserne, som det kan ses af teksten i nedenstående bekendtgørelse.

Herved advares Byens Dreng alvorigen om at de afholde sig fra al Leg, Støjen og Stimen samt Steenkastning m.m. paa Nørresogns Kirkes- og Domkirkens- Kirkegaarde, ligeledes med al Skyden med Nøglebøsser eller noget som helst Gevær, paa Pladserne eller i Tofterne omkring Byen. De som herimod forseer sig vil blive alvorigen afstraffede.

Politikammeret i Viborg den 12te September 1825.

Gundelach.

Det var ikke kun i Viborg, at man havde nøglebøsserne i tankerne. En borger i Fredericia, som uden kommandantens tilladelse fra militært område havde affyret glædessalut ved prins Frederiks (Fr. VII) ankomst i september 1834 undskyldte sin brøde med,

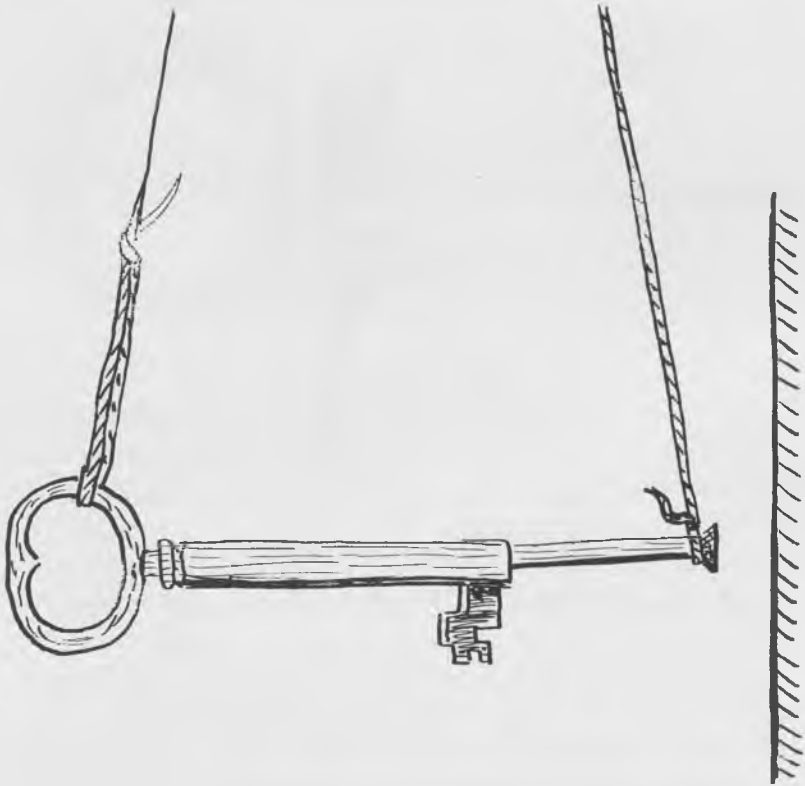

Fig. 4. Nøglebøsse hængende i en snor. Sømmet fungerede som slagstift, når nøglebøssen blev svunget mod en mur eller lignende (o. 1910)

»at slige smaae Haandkanoner (Salutkanoner) ej større end en Nøglebøsse kunde umuligt skade eller fornærme Generalen«.

Selv op i dette århundrede har man anvendt nøglebøsser af en lidt ændret konstruktion (fig. 4), idet sømmet bragte ladningen til eksplosion, når nøgle og søm blev svunget mod en fast genstand, for eksempel en mur. Politivedtægten for København af 1. marts 1913, § 8, stk. 1 siger: »Ingen maa paa offentlig Gade, Vej eller

N Ø G L E B Ø S S E R

Plads eller ud over disse skyde med Bøsse, Pistol eller Nøglebøsse, Bue, Pusterør eller andet saadant«.

Nøglebøssens afløser i dette århundrede blev de såkaldte hundepistoler, eller pistoler med knaldhætter. Disse er almindeligvis blevet fremstillet af tyndt jernblik, og vil næppe efterlade ret meget når de efter en årrække bliver draget frem af jorden. Ganske anderledes glæder vil plasticpistoler berede fremtidens arkæologer, idet dette ret uforgængelige materiale sandsynligvis vil ligge uændret i jorden til det atter bliver gravet frem.

NYE OSTINDISKE PORCELÆNER I BYMUSEET

AF JOHN ERICHSEN

Bymuseets betydelige samlinger af importporcelæn fra Kina – det såkaldte ostindiske porcelæn – er i de sidste to år blevet forøget med nogle bemærkelsesværdige stykker.

Det eftertragtede porcelæn bragtes hovedsagelig til landet med Asiatic Compagnies skibe i perioden fra 1730 og ca. hundrede år frem. Fra udskibningshavnen i Canton hjemførte kompagniet store mængder dels med henblik på reexport og dels i mindre omfang med det danske marked for øje. Endvidere kunne skibenes besætninger medtage varer privat – det såkaldte føringsgods. De importerede porcelæner kunne enten sælges på auktioner, eller de kunne leveres til bestillere, som havde afgivet ordrer og leveret tegninger.

For nogle år siden publicerede Bredo L. Grandjean en katalog over de på det tidspunkt kendte 143 stel og enkeltstykker, som var importeret til Danmark.¹ I dette værk optræder kun den ene af Bymuseets nyerhvervelser – nemlig Christen Lintrups stel.² På det tidspunkt kendte Grandjean tilsyneladende kun den presenter-tallerken, som findes på Kunstindustrimuseet, men han havde ad arkivalisk vej kendskab til taffelsæt samt the- og kaffesæt.³ På auktioner i 1969 og 1970 dukkede imidlertid nogle stykker op af dette stel – det drejede sig om dybe og flade tallerkener samt fire forskellige ovale fade. Heraf har Bymuseet erhvervet fem stykker, der nøje svarer til presentertallerkenen i Kunstindustrimuseet.⁴ Tallerkenerne (fig. 1) har en svag blågrønlig glasur; herunder fin-

des den blå dekoration, som består af et cirkulært midtfelt med spejlmonogrammet C L, der minder ikke så lidt om Christian VI's monogram. Det er omgivet af vingede putti med blomsterguirlander i grå og rosa overglasurfarver. Kanten er dekoreret i blå med to landskaber og to blomsterpartier, og herindenfor ses en bred bort i gitterværk.

Christen Lintrup (1703-1772) hjembragte selv sit stel i 1741. Det var hans tredje kinfart, og efter den trak han sig ud af kompagniet, hvor han havde tjent sig op gennem graderne som sekretær og supercargo. Han var en såre holden mand og erhvervede en del ryttergods fra kronen, nemlig ejendommene Gjorslev, Søholm og Erikstrup. 1751 fik han en grund i Københavns nye kvarter, Frederiksstaden, og lod ved arkitekten N. Eigtved opføre et palæ, som efter hans optagelse i adelstanden under navnet Lindencrone kaldes det Lindencroneske palæ, hvor den engelske ambassade nu har til huse.⁵

Udover dette lintrupske porcelæn har Bymuseet erhvervet stykker fra to stel, som imidlertid ikke findes i Grandjeans katalog: en chokoladekande,⁶ som takket være dekorationen kan henføres til Danmark og en flad skål samt en asiet,⁷ der ifølge traditionen stammer fra København.

Chokoladekanden (fig. 2) er cylinderformet med sidestillet porcelænsskaft og reliefsirater på tuden. Kande og låg har hver to huller beregnet til et hængsel, formodentlig af sølv, således som det kendes fra flere lignende stykker. I formen er kanden meget lig Grandjean kat. nr. 65, blot er den noget større (h. 23 cm). Kanden er mellem tud og skaft dekoreret med et motiv, som i større format går igen på den modsatte side. Motivet er malet med tusch og forestiller en arkitektonisk ramme, hvorpå en stenvase med blomsterguirlande. Til venstre herfor ses et skib bærende dansk flag og vimpel; til højre ses et piletræ samt et ophængt skjold, hvori

Fig. 1. Dyb tallerken. Det lintrupske stel. Diameter 22,5 cm

en kineser, som læner sig til et anker. I den arkitektoniske ramme ses monogrammet J W, som det endnu ikke har været muligt at identificere. Motivets hele opbygning svarer nøje til en mønster-tegning, gengivet hos Grandjean,⁸ som kendes fra flere stel. Omkring kandens korpus løber under motivet en bort af festons i sort og guld. Øverst på kanden løber en bort dekoreret i blå emaillefarve på guldbund – den samme bort genfindes på låget, som foroven afsluttes af en frugt som lågknap.

De to sidste stykker, skålen og asietten (fig. 3), stammer fra et andet hidtil ukendt stel. Skålens diameter er 20 cm. Indenfor en blomstersmykket krans, samlet for neden med en rød sløjfe, ses monogrammet M W i sirlige guldbogstaver, skrevet således, at de også læst fra den modsatte side giver det samme resultat. Omkring dette midtmotiv, som er udført i akvarelfarver, ses en bort af grønne festons og yderst findes en grøn kantbort på guldbund – begge i emaillefarver.

Asietten har svungen kant og måler 13,5 × 16,5 cm. Dekorationen er identisk med skålens, mens glasuren er den såkaldte orange-peel på en ret kraftig skærv i modsætning til skålen, som er af mere sprød kvalitet.

Monogrammet M W skal ifølge familietradition henføres til et medlem af slægten Wendelboe, som havde bolig i Nyhavn; en mand af dette navn, nemlig øltapper Christian Wendelboe opførte i 1770'erne ejendommen Øster kvarter matr. nr. 278, det nuværende Nyhavn 14-16 og drev der beværtningen »Den sorte Ravn«.⁹ Stellet må af stilistiske grunde dateres til ca. 1780-90, men da monogrammet ikke passer på Christian Wendelboe og heller ikke kan henføres til hans hustru eller ni børn,¹⁰ må vi foreløbig nøjes med at nævne familietraditionen.

Forhåbentlig kan dette stels M W og chokoladekandens J W engang identificeres; indtil da kan man i Bymuseet glæde sig over

JOHN ERICHSEN

Fig. 2. Chokoladekande, H. 23 cm

Fig. 3. Flad skål, diameter 20 cm

disse tre smukke stykker samt over de lintrupske tallerkener, som alle er værdifulde tilføjelser til den i forvejen righoldige samling af ostindisk porcelæn med tilknytning til København.

HENVISNINGER OG NOTER

1. Bredo L. Grandjean: Dansk Ost-indisk Porcelain, København 1965.
2. Grandjean: Anf. værk, kat. nr. 8, fig. 25.
3. Grandjean: Anf. værk, s. 36-37, 114-15.
4. Tre dybe tallerkener, diameter 25,5 cm og to flade tallerkener, diameter 23 cm. Bymuseet inventar nr. 1969: A-E.
5. Dansk Biografisk Leksikon, Bd. XIV, København 1938, s. 381-82 (Harald Jørgensen).
6. Gave fra fru Else Jessen, Vanløse. Bymuseet inventar nr. 1968:28.
7. Bymuseet inventar nr. 1968: 73-74.
8. Grandjean: Anf. værk, fig. 96 a.
9. Steffen Linvald: Vandringer i København, København 1965, s. 89.
10. Folketællingen 1787. Venligst meddelt af fuldmægtig Skall.

ANMELDELSER

Bo Bramsen: Ferdinand og Caroline. En beretning om Prinsen, der nødig ville være Konge af Danmark. Anden udvidede udgave. København 1969. 335 s., ill.

Gads forlag udsendte som sin julebog 1968 en bog af forlagsdirektør Bo Bramsen om Ferdinand og Caroline. Den vakte megen interesse, og forfatteren har nu udsendt en stærkt forøget anden udgave, hvilket emnet meget vel kan bære.

Bramsen er en landskendt ekspert, når det gælder sølv, og det er da også som samler på dette område, at han har fattet interesse for det groteske og frasorterede fyrstepar, idet han rundt omkring stødte på kostbare sølvgenstande, som bar det danske rigsvåben. Sporet førte via parrets sørgelige fallitbo-auktion til studiet af de to københavnske originaler, hvis særdeles jævnhed ikke på forhånd skulle synes noget særligt interessant emne. Men det er gået Bramsen som så mange biografer, der uden større kærlighed er gået i gang med deres ofre. Det er endt med, at han er kommet til at holde af dem, og hvad mere er, sympatien forplanter sig uden videre til læseren.

Hovedpersonerne er født i København henholdsvis 1792 og 1793. Caroline døde 1881 efter 18 års enkestand, hendes elskede »Nante« var død i 1863, så bogen spænder over det meste af et århundrede. Ægteskabet etableredes 1829 af Frederik 6.; parret var midt i trediverne og altså efter datidens opfattelse allerede halvgamle. Forbindelsen var et led i kongens bestræbelser for gennem indavl at holde sammen på dynastiet, så fremtiden kunne sikres for Frederik 3.s efterkommere. Alligevel blev det på sin vis et lykkeligt ægteskab. Arveprinsesse Caroline omfattede sin letbenede ægtefælle – det var galt både med piger og spil – med den største kærlighed, og »Nante« var en hensynsfuld og indtagende ægtemand, såvidt det nu kunne forenes med de ovennævnte udyder.

Ægteskabet mislykkedes imidlertid fra et dynastisk synspunkt, idet det forblev barnløst. Prinsen havde derimod et par døtre fra sine muntre ungarledage, som Caroline dels tog sig af, dels misundte prinsen. Den slags fejltrin tog man med temmelig stor ro i hine dages fyrstekredse. Og det berettes gan-

ANMELDELSER

ske rørende, hvorledes den ellers så bornerte Christian 9. svang cylinderen, når han på gaden mødte frugterne af Ferdinands glade ungdomsliv som adstadige borgerkoner.

Når dette emne berøres, bør det også omtales, at Bramsen gennem offentliggørelsen af et brudstykke af et brev fra Frederik 6. til svogeren hertug Frederik Christian af Augustenborg godtgør som noget i familiekredsen velkendt, at Christian Frederik (Christian 8), Ferdinand og deres to søstre ikke var avlet af deres fader, men af hans hofmarskal grev Blücher. Faderen, den stærkt defekte arveprins Frederik, havde et tolvårigt barnløst ægteskab bag sig, da Blücher trådte hjælpende til. Denne dynastisk-historiske oplysning er en virkelig sensation, som unægteligt temmelig brat overhugger kong Christian 8.s gren på den højlovlige oldenborgske stamme.

Bogens milieu er de københavnske hoffer i forrige århundrede, og dem var der ikke så få af. I fyrreerne således de fire kongelige, Christian 8.s kronprinsens (når han da ikke var i eksil på Fyn eller i Fredericia), enkedronning Maries og arveprinseparrets, men der fandtes endnu adskillige småhoffer, som satte deres præg på livet i den enevældige residensstad.

Bogen er kort sagt værd at læse for den, som interesserer sig for det københavnske milieu ved midten af forrige århundrede. Den er fortrinligt illustreret og forsynet med indgående billedtekster, i hvilke adskilligt biografisk stof, der kunne tynde den almindelige fremstilling, meget praktisk er anbragt. Her må man dog fremføre den anke, at forskellen mellem satsen i billedteksten og brødskriften er så lille, at man let forvirres under læsningen.

Bo Bramsen har fået en historisk raptus, der allerede har ytret sig gennem udgivelsen af et par biografier af hans bedstefader Luis Bramsen og hans fader, gehejmeetatsråd Bramsen, begge tidligere anmeldt her i årbogen. Forhåbentlig varer denne raptus, der har beriget den københavnske personalhistorie med værdifuldt stof.

Jens Vibæk.

Breve fra og til Ole Worm. II. 1637-1643 (nr. 622-1178) og III. 1644-1654 (nr. 1179-1796). Oversat af H. D. Schepelern. Under medvirken af Holger Friis Johansen. Kbhvn. 1967-68. 496 + 650 s.

Med beundringsværdig hurtighed er det lykkedes museumsinspektør H. D. Schepelern at afslutte udgaven af Ole Worms breve i oversættelse, hvoraf 1. bd. udkom 1965 (jvf. anmeldelse i denne årbog 1966, 197-200). Bd. III af-

ANMELDELSER

sluttes med Rettelser og tilføjelser (s. 524-41), der især oplyser om mange af Worm udstedte testimonier, med konkordanser mellem brevene i udgaven og de benyttede »samlinger« (s. 542-54), med fortegnelse over forefundne citater efter græske og latinske klassikere, dels græske, men især latinske (s. 555-60) og endelig registre, hvoraf der er 3: Register I med person- og folkenavne, Register II med stednavne og Register III efter emner og stikord.

Brevenes indhold angår som i bd. I først og fremmest Worms lærde arbejde med runologi, oldhistorie o.l. (guldhornet f.eks., hvorom Worm i 1641 udsendte sin bog *De aureo cornu*). Brevvekslingen med de islandske lærde hører stadig til det interessanteste stof; Worm benyttedes til at opnå begunstigelser for dem ved sin mellemkomst. Selv ønskede Worm ikke, at man skulle sende ham varer med tab; det var ikke den slags, han var interesseret i, dog skriver han til Benedikt Magnusson 1638 (II, 76): »hvis du kan sende mig et par af eders strømper, som jeg kan pakke mine skinneben ind i ved vintertid, vil det være mig kært, blot det kan ske uden ulempe for dig«; de blev også sendt (II, 201, jvf. III. s. 244); Arngrim Jonsson skriver samme år: »Hvis jeg blot vidste, at noget af vor jords afgrøder, der kan betros til nabokøbmanden, ikke vil være eder ukært, så skulle jeg ikke være den, som havde en opfordring nødvendig. Thi jeg ved, at kongebreve ikke vederlagsfrit opnås af medhjælpere« (II, 84). Der er næppe grund til at overdrive disse småbestikkelser; men de var der dog. Worm var en formående mand, der efter kansler Christian Friis' død 1639, f.eks. gennem øverstesekretær Otte Krag kunne hjælpe; men han indskærper 1647 over for Gisli Magnusson, at det er nødvendigt, at han svarer Otte Krag i største underdanighed, og – føjer Worm til: »som belønning sender ham et eller andet sjældent fra eder, måske de såkaldte edderfuglefljer eller andet, for at vi kan finde ham lettere medgørlig for fremtiden, hvis der skulle forefalde noget, hvortil vi behøver hans bistand ved hoffet« og bemærker videre: »Jeg ved ikke, om alt trygt tør betros til eders statholder; hvis der er noget særligt, så lad det blive besørget gennem mig, og jeg tilbyder min bistand«. Der må her være tale (der savnes en note) om fogden Jens Sørensen, der fungerede på Island 1645-48, og som Worm samme sommer i et brev til en anden islænding finder uværdig at rette ansøgninger til (III, 245). – Også brevvekslingen med Stephanus i Sorø er omfattende og værdifuld, og dette sidste gælder jo i det hele de mange breve med udlændinge og unge danske (f.eks. Bartholinerne) på studieophold i det fremmede.

Interessant og værdifuldt er også materialet vedr. Worms lægegerning, der især belyser rigets fornemste. Worm var ikke fast læge for den udvalgte prins Christian (V), men kaldtes til Nykøbing til hoffet der sidst på året 1646, da prinsens helbred blev stadigt mere vaklende, og hans hidtidige læger fik travlt med at drage bort. Worm opholdt sig en tid i Nykøbing, hvor han befandt sig

ANMELDELSER

ilde i hofcirklerne (III, 230); han undgik at komme med på prinsens rejse til surbrøndene i Tyskland (III, 228), men tilrådede den i en erklæring (aftrykt III, 233-35), der meget klart udtaler sig om prinsens levevis. Også til Christian IV.s sidste sygeleje, først på Frederiksborg, siden på Rosenborg, var Worm kaldt (sammen med Sperling), skønt Jacob Fabricius var kgl. livlæge.

Ses der bort fra universitetsforhold er det begrænset, hvad der er af københavnsk stof; men en hunelefant vakte naturligt nok opsigt i staden 1640 (II, 170 f.); der er også lidt om havedyrkning: borgmester Hans Niensens have (III, 5) var fuld af forskellige blomsterløg; men de var ikke sjældne, og efter at han var blevet borgmester, havde haven mistet hans interesse; den kongelige have (under dr. Sperlings ledelse) udmærkede sig derimod i høj grad ved fremmede planter. Stadsfysikus krævede afgift af apotekerne, og det nægtede disse at betale 1646 (III, 144). Det omtales, at islændingenes forrettighed til Kommunitetet havde vakt knurren og misundelse i studenternes flok (III, 203). Tøjhusets brand 1647 omtales kort især i forbindelse med dens formodede indflydelse på Christian IV.s sind og helbred (III, 232, 239 f.).

Savnet af noter med kommentar er også i disse bind føleligt; men registrene er dog en god hjælp, selv om de – som andre registre – har fejl. Det er forkert, at give Christen Albertsen Skeel tilnavnet »den Rige«; det var hans fætter Christen Ottesen Skeel, der aldrig blev rigsråd, som kaldtes sådan. Identificeringen af Knud Ulfeldt med Knud Ulfeldt Christoffersen forekommer mig ikke overbevisende; mon der ikke er tale om Knud Jakobsen Ulfeldt (død 1645)? K.U. omtales ikke af Worm senere end 4. maj 1646. Emne- og stikordsregistre er utaknemmelege; visse store grupper ville have vundet ved en findeling; men slige bemærkninger kan oftest anføres. Det må ikke sløre, at alle vi ikke-latinere står i overordentlig gæld til oversætteren for hans store møje med det ganske værk.

C. Rise Hansen.

Thorkild Roepstorff: Operahuset i København. Bygningens historie skrevet i 50 året for Landsrettens indflytning. I kommission hos Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck. 136 s. ill., en farvetavle.

I anledning af at det i år er 50 år siden Østre Landsret flyttede ind i lokalerne i Fredericiagade i København har landsdommer Thorkild Roepstorff fra den juridiske hjemmebane begivet sig ind på arkitektur- og bygningshistorisk terræn. Og han gør det med bravour. I en pænt udstyret, grundig men allige-

ANMELDELSER

vel let læst bog har han skildret det oprindelige Operahus' omtumlede skæbne helt fra tiden før opførelsen i de første år af 1700-årene til vore dage.

Forfatterens bevæggrunde til at give sig i kast med denne opgave er dels at søge at fastslå, hvem den hidtil uidentificerede arkitekt er, dels at henlede opmærksomheden på bygningens æstetiske værdier, »der i virkeligheden gør dette hus til det verdslige sidestykke til Vor Frelzers kirke«. Ved en gennemgang af de bygninger, der blev bygget her hjemme omtrent samtidig med Operahuset, placeres dette i en stilmæssig sammenhæng, og de mange tegninger og fotografier understreger de æstetiske værdier. Det ville have været passende, om der i denne forbindelse var blevet bragt et helhedsbillede af bygningen i farver. Ganske vist er Frederik den 4. husets bygherre, men gengivelsen af majestæten på bogens eneste farvetavle virker noget ødsel, også fordi han findes gengivet andetsteds i farver, mens Operahuset kun findes i sort/hvidt.

Problemerne omkring arkitekten er ulige vanskeligere, og de optager da også næsten halvdelen af bogen, uden at man synes det er for meget. Da generalbygmestrenes arkiv er gået tabt, har man ingen mulighed for at vise arkitektens navn sort på hvidt, og der har derfor været opstillet forskellige teorier, om hvem ophavsmanden kunne være. I sin indkredsning af arkitekten indleder forfatteren med at opridse de tidligere, interimistiske komediehusets historie. Derpå følger en gennemgang af samtidige kort over København for at vise, at man allerede kort efter branden i operahuset på Sophie Amalienborg i 1689 har haft planer om at bygge et nyt operahus. Forfatteren rokker ved dateringen af Godtfried Hoffmanns kort på Bymuseet og viser, at tre kort fra slutningen af det 17. århundrede bærer oplysninger om et nyt operahus. Det kortmateriale, der belyser Københavns ældre historie, trænger i høj grad til en kildekritisk prøve. Forfatterens gennemgang af kortene er for-tjenstfuld og et lille skridt på vejen til en fuldstændig oversigt over disse byhistorisk værdifulde kilder.

Hidtil har man regnet med, at Thuras oplysning om, at Operahuset blev opført under von Platens tilsyn, var rigtig. Men hvem der havde udført tegningerne vidste man ikke, og i nyere fremstillinger har man da også forsigtigt anført »Arkitekten ukendt«. I 1930'erne diskuteredes problemet livligt, og et af hovedpunkterne i diskussionen var at søge at fastslå den nøjagtige dato for von Platens hjemkomst fra en længere udenlandsrejse. Kunsthistorikeren Fr. Weilbach udlovede endog en præmie til den, der kunne fremvise en regning attesteret af von Platen før den 30. oktober 1702! Ingen har dog indtil nu kunnet gøre krav på præmien, og det er nu den almindelige opfattelse, at von Platen først kom hjem i september 1702. Herved kan man udelukke ham som arkitekt for Operahuset, selv om han var udpeget til generalbygmester

ANMELDELSER

efter Steenwinckel, der var død i 1699. Operahusets opførelse var i fuld gang, da von Platen vendte hjem, og da der kun var en kgl. bygmester i denne periode, nemlig Johan Conrad Ernst, er det nærliggende at formode, men ikke let at bevise, at han er Operahusets arkitekt.

Efter at have vist, at der rent tidsmæssigt kun kan være tale om Ernst, gennemgår forfatteren tidens byggestil og de bygninger, som man ved Ernst har opført. Regnskaberne for de bygninger, der opførtes for kongelig regning i disse år, udgør et samlet hele. Der er således ikke ført regnskab for det enkelte byggeri, et forhold, der efter forfatterens mening viser, at byggeriet blev ledet af en og samme arkitekt, nemlig Ernst. Ved en stilmæssig sammenligning mellem de bygninger, Ernst har opført, søger forfatteren at vise, at Operahusets arkitekt også er Ernst. Noget egentligt bevis kan dog ikke på det nuværende grundlag føres for denne antagelse, men Ernst dømmes på indicier. Iøvrigt fastslås det, at Ernst ikke, som påstået af Josephson, har indført den tessinske stil i Norge og ej heller i Danmark. Hele dette afsnit hviler på minutøse undersøgelser af arkivmateriale, hvortil der henvises i noterne. En hel del af oplysningerne i noterne kunne med held og til lettelse for læseren være indarbejdet i teksten.

Efter denne indledning om Operahusets forhistorie og dets arkitekt følger et afsnit om bygningens opførelse illustreret med ældre og nyere tegninger og opmålinger. I denne forbindelse søger forfatteren at rekonstruere bygningens oprindelige udseende.

Derpå følger et kapitel om Operahusets repertoire. Det fastslås, at man ved åbningsforestillingen den 23. oktober 1703 spillede Molières »Amphitryon«. Hidtil har man ikke med sikkerhed kunnet fastslå, om det var Molières stykke man spillede, men forfatteren beviser ved en sammenligning af regnskabets oplysninger om indkøb af dekorationer med stykkets indhold, at Molières komedie virkelig var det første stykke, der opførtes på den nye scene. Også det øvrige sparsomme repertoire belyses. Allerede i 1708 ophørte Operahusets tid som teaterbygning.

I bogens sidste afsnit gennemgås bygningens senere historie som Kadet-akademi 1717-1861, kaserne 1861-1884, rigsdagsbygning 1884-1918, lazaret 1918-1919, sæde for Østre Landsret og Sø- og Handelsretten fra 1919 og for Østre Landsret alene fra 1964. De forskellige ombygninger, som bygningen har været underkastet gennem tiden, gennemgås og illustreres ved til dels ikke tidligere offentliggjorte tegninger og projekter. Det indtil nu seneste projekt til nyindretning af bygningen, udarbejdet af Alex Poulsen, vil medføre en beklagelig opdeling af den store sal, men samtidig give mulighed for en genåbning af den nu tilmurede oprindelige hovedindgang i Fredericiagade.

Landsdommer Roepstorff har med sin bog givet et udmærket bidrag til be-

ANMELDELSER

lysning af Københavns ældre arkitekturhistorie. Hans hypoteser og indicier virker ikke alle lige overbevisende, og man kunne have ønsket flere og mere nøjagtige henvisninger til en del af oplysningerne, men som helhed er det en værdifuld og interessant bog.

Poul Strømstad.

Lærebog om Fæstningsanlægene i Danmark (1911), forord af A. N. Hvidt. Forlaget ZAC 1969, 66 s., ill., kr. 38.50.

Ingeniørkorpset: Kort Beskrivelse af de nye Befæstningsanlæg ved København, København 1889. Forlaget ZAC, fotografisk optryk 1967, 13 s. + 3 bilag, kr. 25.45.

H. Frobenius: Københavns nye befæstningsanlæg (1894), forord af A. N. Hvidt. Forlaget ZAC 1967, 40 s. + kort, kr. 23.50.

Interessen for Københavns land- og søbefæstning er i stadig stigen, hvilket kommer til udtryk i mange lokale årbøger og skrifter.

Forlaget ZAC, der har specialiseret sig i optryk af krigs- og våbenhistoriske bøger, har nu udgivet 3 små skrifter om disse imponerende anlæg og deres historie, hvorved et værdifuldt materiale er blevet alment tilgængeligt. »Lærebog om Fæstningsanlægene i Danmark« er skrevet til brug for Hærens Officersskoles ældste klasse 1911. Den er oprindeligt kaligraferet, men selv om forlægget nu og da kan være vanskeligt at tyde, har den nye udgave alligevel urimeligt mange fejl, hvortil kommer, at ca. 1½ side af A. N. Hvidts fortræffelige forord er gledet ud. Forlaget bør snarest udsende et rettelsesblad, da flere af fejlene er misvisende og vanskelige at erkende.

Meget prisværdigt indledes den nye udgave med en oversigt over nogle militære fagudtryk, der anvendes i fremstillingen og formentlig er vanskeligt forståelige for den almindelige læser. Listen indeholder kun ord anvendt i bogen, og der må her være et morsomt emne for en sproginteresseret med gennemgang af ord som: Bjørn, kat, dvenge, postej, dosering, butenværk, kehling, barfred, hovmede o.m.a. Side IX anføres under »lynnette«, at et område på Flådestation København stadig betegnes som »Quinti« – »altså »5.« lynette«. »Quinti« kan ikke forklares som en nummerering. Navnet henviser alene til, at denne lynette – en mindre åben voldkonstruktion – lå foran bastionen »Christianus Quintus« og hørte til denne.

I det originale eksemplar findes en del blyantsrettelser, som forlaget korrekt har udeladt i optrykket. Dog er der på side 5, i en omtale af et ikke fuldstændigt gennemført projekt fra 1886, efter ordet »Gammellosegaards-

ANMELDELSER

fortet« i parentes indføjet: »Lyngbyfortet«, hvad udgiveren havde gjort bedst i at udelade også. Ganske vist omdøbtes det senere »Gammelmosegaardsfort« i 1892 til »Lyngbyfort«, men det fort, der beskrives side 5: »en firesidet redoute o.s.v.« er af en anden type, og altså ikke identisk med det Lyngbyfort, der senere byggedes. Det kan virke lidt forvirrende, når bogen på side 5 fra projektet 1886 omtaler »fortet ved Lyngby sø«, da dette navn også passer på Lyngbyfortet. Der er imidlertid tale om et projekteret fremskudt værk på punkt 32, øst for Nybrogård, omtrent der, hvor vejen »Kongshvilebakken« vestlige ende deler sig i 2 grene.

Side 15 omtales en prøveskydning, der år 1902 afholdtes på den sydlige del af »Vestvolden« for en forsvarskommission. 300 skiver var anbragt i 100-1000 alens afstand. 64% af figurerne blev ramt ved ½ minuts og 94% ved 2 minutters skydning, hvilket siger noget om spærreliniens effektivitet. En anden oplysning, som nok kan overraske, er, at Christianshavns vold endnu i 1911 indgik i armeringsarbejderne, idet Frederiks, Løvens, Elefantens og Kalvebods bastioner skulle indrettes med standpladser for 4 stk. 4 pundes rifelkanoner M/63 i hver bastion!

Der savnes i bogen et oversigtskort, men man kan i et vist omfang klare sig med et kortbilag i den nedennævnte »Kort Beskrivelse etc«. Side XVI findes en liste over litteratur om befæstningsanlæggene. Den kan suppleres med bl.a. 3 artikler af A. N. Hvidt: Historiske Meddelelser om København, 1964, side 90-135 med en litteraturoversigt side 135; »Befæstningsanlæggene i Gladsaxe kommune« i årsskrift for Historisk-Topografisk Selskab for Gladsaxe Kommune, 1968, side 15-29; og »De sjællandske kystbefæstningsanlæg under to verdenskrige« i »Krigshistorisk Tidsskrift«, 2. årg. (1966) side 2-28. På nær 2 siders meget summarisk omtale af en halv snes ikke alle opførte værker på den sjællandske øgruppe er det, trods bogens titel, reelt kun Københavns befæstning, der behandles, da forfatteren har villet holde sig til det indtil 1911 færdiggjorte.

Med et rettelsesblad er det en bog, man absolut kan anbefale.

I tilknytning til lærebogen kan interesserede henvises til »Kort Beskrivelse af de nye Befæstningsanlæg ved Kjøbenhavn«, som Ingeniørkorpset udarbejdede 1889 til orientering for skoler og visse kommandomyndigheder. Bogen giver status for fæstningens bygning i slutningen af 1889, hvori de enkelte færdiggjorte værker er mere indgående beskrevet end i lærebogen.

Af særlig værdi er et oversigtskort, 1:80.000, over hele området med angivelse af »Vestvolden«s afsnit, dæmningerne o.l. Da det er sort-hvid gengivelse af et farvet kort, er det imidlertid nogle steder svært at tyde, og interesserede bør – hvis det endnu er muligt – anskaffe sig fæstningskort fra Geodæ-

ANMELDELSER

tisk Institut. Endvidere er der gode planer over Christiansholmslinien, Garderhøjfort, Tinghøjbatteri og Lyngbyfort, ligesom der er detailtegninger af en dobbeltkaponiere og en voldlinie fra »Vestenceinten«.

Den sidste bog er Gotfred Bloms oversættelse af den tyske oberstløjtnant H. Frobenius' artikel fra 1894 i »Jahrbücher für die deutsche Armee und Marine«. Også her har A. N. Hvidt skrevet et værdifuldt forord, bl.a. med en redegørelse for fæstningens historie efter 1909. Fabrikant Hvidt oplyser, at man aldrig har opklaret, hvorledes en tysk officer kunne give så mange nøjagtige beskrivelser af danske forhold, der herhjemme var klassificeret »Fortroligt«. Muligvis findes der en løsning i de i 1945 erobrede tyske arkiver, men hidtil er der intet kommet frem. Man mindes i denne forbindelse at, samtlige tegninger til »Taarbækfortet« forsvandt dagen før indvielsen i 1915.

Bogen giver (tilsigtet?) det indtryk, at Frobenius har været på stedet, f.eks. når han side 32 skriver: »Bestiger man den 10 m over havoverfladen liggende opfyldning, så slutter man . . . af de i gang værende arbejder o.s.v.« (Middelgrunden), men ihvertfald er Frobenius godt inde i de enkelte anlæg – også i indretningen indendøre. Overalt oplyser han retiradernes placering, og det eneste kritiske i hans »anmeldelse« er en bemærkning om adgangen til toiletterne på Garderhøjfortet! Bortset herfra indeholder bogen lutter ros: »Behændig, forstandig, fremragende, hensigtsmæssig, nem og bekvem, sparsommelighed, fabelagtigt ringe beløb o.s.v.« er kun uddrag af den megen virak, der ydes især bygningslederen, oberstløjtnant (senere oberst) Sommerfeldt. Frobenius' bog adskiller sig således fra de 2 andre ved at indeholde en bedømmelse af befæstningen og terrainet omkring hovedstaden, og den er derfor et vigtigt supplement til dem.

Samlet udgør de 3 bøger et godt materiale for en fæstningsentusiast, men endnu mangler vi *bogen* om Københavns befæstning.

Emil Wigelsen Bruun.

TILLÆG

VED VESTRE KIRKEGÅRDS
100 ÅRS JUBILÆUM

DEN 2. NOVEMBER 1970

FORORD

Ved Vestre kirkegårds 100 års jubilæum, der udsendes som tillæg til Historiske Meddelelser om København, årbog 1970, i anledning af kirkegårdens 100-års jubilæum, er blevet til på foranledning af Københavns begravelsesvæsen. Skriftet er redigeret af undertegnede, der tillige har skrevet afsnittet »Vestre kirkegård 1870-1970«. Inspektør ved Vestre kirkegård *A. Falmer-Nielsen* har forfattet afsnittet »Vestre kirkegård som have og park«. Fremstillingen afsluttes med oversigter over kirkegårdens ledelse og nogle af dens bemærkelsesværdige grave.

Under arbejdet såvel med udarbejdelse af teksten som med udvælgelse og tilrettelæggelse af billedmaterialet har jeg modtaget omfattende og værdifuld hjælp af administrationen for Københavns begravelsesvæsen og inspektøren og personalet ved Vestre kirkegård, som hermed bringes en hjertelig tak.

Sigurd Jensen

VESTRE KIRKEGÅRD 1870 - 1970

AF SIGURD JENSEN

1. Der indvies en ny fattigkirkegård

Den 2. november 1870 var en repræsentativ kommunal forsamling til stede på Københavns nye begravelsesplads på Valby mark, bl.a. tre borgmestre, en rådmand og flere af stadens præster. På denne dag blev kirkegården herude nemlig indviet og den første begravelse foretaget. Det var næppe tilfældigt, at man havde valgt den 2. november, Alle Sjæles dag, til formålet. Denne dag, hvor man mindes de døde ved at aflægge besøg på kirkegården, må siges at være en passende dag til en kirkegårdsindvielse. Ceremonien lededes af stiftsprovst, dr. theol. *Peter Conrad Rothe*. Var det således byens honorarior, der var til stede ved begravelsen, var den begravede selv en af stadens ydmygste indvånere, et lem fra Ladegården, en mand så fattig og ensom, at ikke en eneste slægtning eller bekendt fulgte ham til graven. En sten, uden navn, markerer nu hvor den første begravelse på kirkegården blev foretaget.

Begivenhederne den 2. november 1870 afsluttede en fase i Vestre kirkegårds historie og indledte en ny.

I 1851 var det blevet forbudt at nedsætte lig inden for Københavns volde. På det tidspunkt havde Assistens kirkegård, der var anlagt på Nørrefælled og taget i brug 1760, længe været Københavns hovedbegravelsesplads. Ved midten af 1800-tallet var den ved at være fuldt udnyttet. Dens areal var fordelt mellem stadens forskellige kirkesogne, der indtil 1861 administrerede hver sin del. Derefter blev administrationen samlet i et fælles begravelseskantor,

uden at kirkerne dog af den grund mistede ejendomsretten til deres parter.

Endnu i 1847 var mangelen på begravelsespladser blevet afhjulpet ved udvidelser af Assistens kirkegård, men denne udvej syntes derefter ikke mere at være farbar, og da der samtidig skete en kraftig forøgelse af Københavns befolkningstal, blev det efterhånden klart, at en radikal løsning var påkrævet.

I midten af 1860'erne blev sagen taget op af magistraten. Først undersøgte man muligheden for at benytte en del af Vesterfælled til en ny begravelsesplads. Man tænkte sig at inddrage et areal på 33 tdr. land og lod stadsingeniøren foretage en række jordbundsundersøgelser. Resultatet af disse var, at området nok til nød kunne anvendes til formålet, men særlig egnet var det ikke. Stadslægen tilrådede, at man søgte en anden plads, selv om han ikke absolut ville afvise, at fælleden kunne bruges til formålet. På dette grundlag sendte magistraten alligevel sagen til kirke- og undervisningsministeriet og ansøgte om tilladelse til at indrette det pågældende område til kirkegård, men ministeriet krævede, at man først undersøgte, om ikke enten Rådmandsmarken eller Vognmandsmarken ville være mere egnede steder. Magistraten lod foretage de ønskede undersøgelser, men fastholdt derefter fortsat sit ønske om at få tilladelse til at indrette en begravelsesplads, i al fald for frijordsbegravelser, på det omdebatterede areal på Vesterfælled. Så forhandlingerne fortsatte.

De formelle drøftelser og undersøgelser var begyndt i efteråret 1864. Da man var fremme i vinteren 1868-69, var man stadig lige vidt. Så blev der omsider fundet en løsning, en helt ny løsning.

Den komite, som arbejdede med sagen, og hvori sad et medlem af magistraten samt Københavns stiftsprovst, stadsingeniøren, stadslægen og repræsentanter for nogle af byens kirker, fattede interesse for en jordlod på Valby bakke, tilhørende en af gårdene i

Albert Rüdinger: Markvej på Vestre kirkegårds nuværende terren 1880. Københavns Bymuseum

Valby (Bjerregården eller Bjerregården, matr. nr. 19 a, Valby). Denne gård havde i sin tid fået sine jorder gennemskåret af den første jernbanelinie København-Roskilde, der ganske vist nu var nedlagt, men gårdens avlsbygninger samt en lille del af jorderne lå nord for det tidligere banelegeme, mens det meste af jordtilliggenderne lå syd for dette. Man kan forestille sig, at det har givet gener for gårdens drift.

Der var her tale om en betydelig større parcel end den, man havde interesseret sig for på Vesterfælled, nemlig ca. 62 tdr. land. Men komiteen var fremsynet nok til at se de muligheder, som var til stede for herved at få en kirkegård, der virkelig ville løse begravelsesproblemet for den stærkt voksende by gennem en længere periode, og man sluttede en aftale med gårdens ejer gående ud på, at han var forpligtet til at sælge parcellen til magistraten for 45.000 rd. og til selv at forpagte den mod en årlig afgift af 1500 rd., idet han skulle have et afslag i den årlige forpagtningsafgift på 32 rd. for hver tønde land, der blev indtaget til begravelsesvæsenets brug. Skatter og afgifter skulle han selv svare. Denne aftale var Bjerregårdens ejer bundet af i tre måneder fra 8. februar 1869 at regne, og komiteen indstillede til kommunalbestyrelsen, at den medvirkede til, at sagen gik i orden, og bevilgede de fornødne midler.

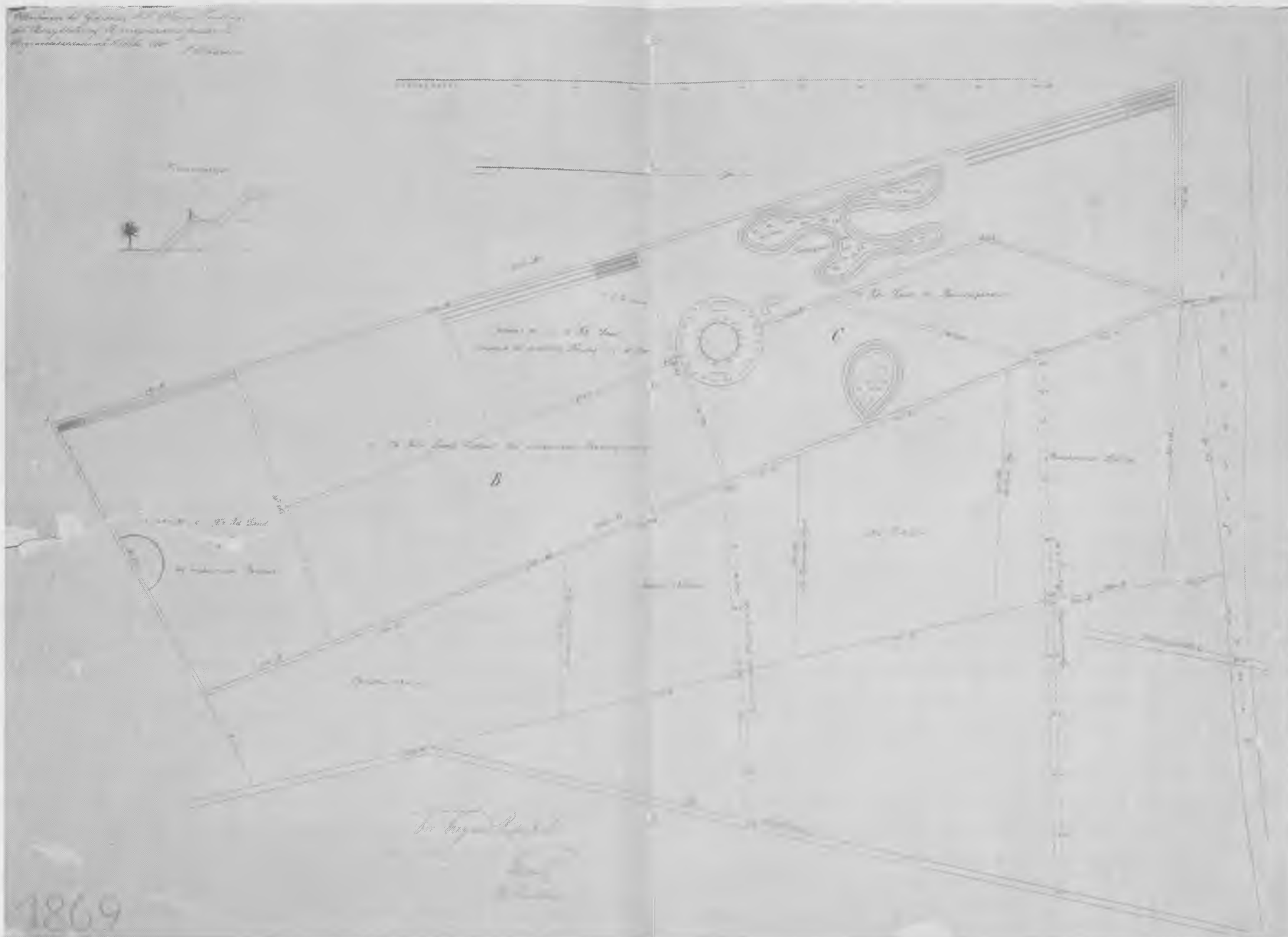
Magistraten anbefalede sagen overfor borgerrepræsentationen med megen varme, idet den pegede på, at der allerede var mangel på kirkegårdsplads, og at denne mangel ville blive endnu mere følelig, efterhånden som de militære kirkegårde (Garnisons og Holmens) heller ikke mere kunne bruges. Efter en lov af 6. juli 1867 måtte der ikke her afhændes begravelsespladser til eje eller benyttelse udover år 1947. Magistraten anså det for så vigtigt for stadens indbyggere at drage nytte af det her foreliggende tilbud, at den gik ind for, at kommunen som sådan trådte til med sin bistand. Begravelsesvæsenet havde ikke selv tilstrækkelig økonomisk kraft til at

Vestre kirkegårds første inspektørbolig (graverbolig) samt kontor, bygget 1882.
Fot. sept. 1910

foretage et så stort ejendomskøb, og »den tilstedeværende mangel på organisation af kirkernes indbyrdes forhold med hensyn til deres fælles materielle interesser« gjorde også et kommunalt initiativ ønskeligt. Man burde ikke etablere en ordning, der ville medføre udviklede mellemregningsforhold mellem kirkerne. Det måtte være kommunen og den alene, der købte ejendommen. Det ville også i fremtiden give kommunalbestyrelsen større indflydelse på ordningen af begravelsesforholdene for byens borgere.

Magistraten fremlagde endvidere de planer, den havde med en ny kirkegård. Jord til frijordsbegravelser skulle kommunen stille til rådighed uden vederlag, imod at denne jord efter afbenyttelsen på ny hjemfaldt til kommunen. Jord til betalingsbegravelser (be-

Gartner J. P. Olsens skitse til kirkegårdsplan fra 1869, der omtales nærmere side 19

talingsjord) skulle overlades til kirkerne mod en købesum på 8 skilling pr. kvadratalen, uden at der som på Assistens kirkegård skete fordeling til de enkelte kirker. Betalingen skulle forrentes og afdrages efter nærmere fastsatte regler. Efter 80 års forløb skulle der ikke foretages flere begravelser på Assistens Kirkegård, og kommunen skulle have adgang til at erhverve denne kirkegårds arealer, hvis de skulle ophøre med at benyttes som begravelsesplads.

I sit møde den 8. marts 1869 nedsatte borgerrepræsentationen et udvalg til at behandle spørgsmålet (oberst *F. Abrahamson*, kreditforeningsdirektør *Christian Herforth*, tømremester *Harald Kayser*, arkitekten, professor *J. D. Herholdt* og proprietær *C. V. Wolfhagen*), og den 5. april kunne den endelige behandling af sagen finde sted. Udvalget var ret tilfreds med det foreslåede jordstykke, men fandt, at de forlangte 45.000 rd. var en meget høj pris. Det må man give det ret i. Bjerregårdens ejer havde erhvervet sin ejendom få måneder i forvejen for ialt 42.600 rigsdaler. Der var ikke udredet nogen kontant udbetaling, men den nye ejer havde simpelthen overtaget ejendommen mod at påtage sig den gæld, der hvilede på den, og som løb op i det nævnte beløb. Nu ville han have 45.000 rigsdaler på bordet for hvad der svarede til knap $\frac{9}{10}$ af ejendommens hartkorn. Udvalget forsøgte at presse prisen ned til 40.000 rigsdaler, men forgæves, og det gik derefter ind for købet, som kommunalbestyrelsen derpå gav tilslutning til. Bjerregårdens ejer havde gjort en god forretning. Tiden skulle vise, at Københavns kommune havde gjort en bedre.

Kort efter forelå kirke- og undervisningsministeriets godkendelse af, at den kirkegård, som nu skulle indrettes, ikke blev udstykket mellem kirkerne, men benyttedes i fællesskab af dem, og af at kirkegården blev bestyret af Københavns magistrat på kirkernes vegne efter de bestemmelser, som regeringen måtte fastsætte.

Skødet på parcellen af Bjerregårdens jorder til Københavns

Parti fra afd. M. 16. rode, fot. sept. 1910

kommune er dateret 19. december 1869 og tinglæst 22. december s.å. Det angav – lidt upræcist – arealets størrelse som ca. 60 tdr. land. Parcellen fik matrikelnummer 19 h. Omtrent samtidig erhvervede kommunalbestyrelsen fra en anden gård i Valby et stykke jord, hvorpå der kunne anlægges en vej fra Enghavevejen til Bjerregårdens jorder »for derved at skaffe en nærmere og bekvemmere vej til kirkegården end vejen forbi Bakkegården og over broen ved bryggeriet Carlsberg«. For at dette vejanlæg, der bekostedes af begravelsesvæsenets fond, kunne gennemføres, måtte Københavns kommune samtidig vederlagsfrit afgive et stykke af sin egen jord til formålet. Vejen skulle være 20 alen bred.

Man begyndte med at tage et ganske lille stykke af det købte (der omfattede i alt ca. 62 tdr. land) ind til begravelsesplads, nem-

lig kun ca. 2½ td. Resten blev som planlagt bortforpagtet som landbrugsjord. De 2½ td. land indhegnedes med et tarveligt hegn, hvori der anbragtes en låge, der var erhvervet brugt, og der opførtes et lille kapel af træ på murstenssokkel. I kapellet var der en ganske lille sal, et rum til opbevaring af lig, et kontor til »grave-ren« (således benævnedes i datiden kirkegårdens leder) og et rum, der kunne bruges til folkestue og materialeopbevaring. Det var således beskedne forhold, og tanken var da også, at kirkegården indtil videre kun skulle bruges til frijordsbegravelser. Samtidig skulle begravelse i frijord på Assistens Kirkegård ophøre.

Det første regulativ for den nye kirkegård, der straks fra begyndelsen benævnes Kjøbenhavns Vestre Kirkegaard, udstedtes ved rådstueplakat af 27. oktober 1870. Det bærer vidnesbyrd om, at man forestillede sig prunkløse begravelse og grave. Begravelserne skulle foregå i tiden kl. 9-14 om hverdagen og kl. 8-9 samt 12-14 om søndagen. Kirkegården holdt gravene »opklappet« i et år efter begravelsen, hvilket vil sige, at man med passende mellemrum udglattede jordfladerne på gravtuerne. Det var tilladt at anbringe trækors med indskrift på dem, men korsene måtte ikke være over 2 alen høje, og når de ikke længere blev vedligeholdt på sømmelig måde, kunne de fjernes. Det var ikke tilladt at anbringe monumenter, ligsten, indhegninger eller plantninger af træer og større buske; kun blomster måtte bruges som udsmykning. Familien kunne selv foretage plantningen, eller den kunne lade den besørge af graveren mod betaling.

Da de høje herrer efter indvielsen af den nye kirkegård vendte tilbage til staden, sænkede novembermørket sig over en halvtrist begravelsesplads på den nøgne forblæste bakke. De herrer har sikkert ladet sig befordre i drosker; for den sidste del af vejen derud var kun et par hjulspor. De havde indviet en begravelsesplads for samfundets fattigste.

VESTRE KIRKEGÅRD 1870-1970

Afd. 9, set fra 13. rode mod øst, fot. sept. 1910

2. Fattigkirkegården bliver stadens hovedkirkegård

Vestre Kirkegårds skæbne skulle imidlertid komme til at forme sig på en helt anden måde. Der gik nok en årrække, hvor der kun blev foretaget frijordsbegravelser og i begyndelsen endda hovedsagelig af de personer, som var døde på hospitalerne. De fleste synes at have bestræbt sig på at undgå at få deres pårørende begravet derude. Det var et trist sted, der var langt derud, og veje og stier var vanskeligt farbare ved dårligt føre. Men der gik ikke lang tid, før kommunalbestyrelsen besluttede sig for at drage mere nytte af den værdifulde grund, den havde erhvervet. I 1872 nedsatte borgerrepræsentationen et udvalg til at udarbejde en samlet plan for kirkegården, og man fandt det nu rigtigt, at de københavnske kirkegårdsforhold behandlede som en helhed. Udvalget stødte imidlertid bl.a. på den juridiske vanskelighed, at de københavnske kirkegårde hverken retligt eller faktisk kunne betragtes som hørende under kommunalbestyrelsens myndighed. Denne sag måtte klares på et højere plan, og i 1875 nedsatte kirke- og undervisningsministeriet en kommission til behandling af spørgsmålet om en ordning af de københavnske kirkegårdes forhold. I denne sad der repræsentanter for borgerrepræsentationen, magistraten og de kirkelige myndigheder i København. Kommissionen afgav i 1877 en betænkning, hvori den indstillede til ministeriet, at dette billigede og udvirkede, at de københavnske kirkegårde og iøvrigt alt, hvad der vedrørte det københavnske begravelsesvæsen snarest blev lagt ind under Københavns kommunalforvaltning. Kommunen skulle overtage Assistens og Vestre Kirkegårde til fuld ejendom med dertil hørende formue og gældsforpligtelser. Kirkerne skulle til gengæld have en erstatning for de indtægtstab, de ville lide ved at miste deres kirkegårdsandele, og denne erstatning skulle udredes i form af en årlig kontant udbetaling.

Hovedindgangen set udefra, fot. 1910

Efter at sagen var blevet behandlet i ministeriet og kommunalbestyrelsen samt hos de gejstlige myndigheder, udarbejdede et fællesudvalg et forslag til ordning af begravelsesvæsenet og kirkegårdsforholdene i København. Det blev tiltrådt af kommunalbestyrelsen den 20. oktober 1879, og den 22. december 1879 udstedtes kgl. resolution. Fra 1. januar 1880 var styrelsen af Københavns begravelsesvæsen da lagt i hænderne på en kommission, der til formand havde borgmesteren for magistratens 1. afdeling, og som iøvrigt bestod af stadens to provster samt af to medlemmer valgt af kommunalbestyrelsen. Administrationen af kirkegårdsvæsenet var hermed blevet stærkt forenklet. De kommunale myndigheder havde tidligere regnet med at skulle forelægge ethvert vigtigere skridt for 10 kirkeinspektioner, 7 patronater og ministeriet. Nu var i al fald

hele ledelsen af Assistens kirkegård og Vestre kirkegård lagt i hænderne på den nævnte kommission, og selv om forholdene foreløbig ikke lod sig forenkle vedrørende Garnisons og Holmens kirkegårde og Frelser Amagerkirkegård, var man dog nu nået det længste stykke af vejen, og man kunne gå i gang med en virkelig planlægning vedrørende Vestre kirkegård.

I løbet af 1870'erne var der lidt efter lidt sket en ændring af forholdene herude. Der var bl.a. foretaget læplantninger. Kirkegårdens personale kan i dag udpege enkelte gamle træer, som omtrent kan holde 100-års fødselsdag sammen med kirkegården (desværre blev et par af de smukkeste og ejendommeligste fældet af efterårsstormen i 1967). Den tilbageholdenhed, man havde vist med hensyn til at foretage begravelser herude hørte op. 1875 bestemtes, at alle frijordsbegravelser fremtidig skulle ske på Vestre kirkegård. Fra 1880 fik man også familiebegravelser og liniebegravelser. Enkelte familiegravsteder var endda erhvervet lidt tidligere.

Efterfølgende plan viser, hvordan kirkegården voksede i disse år. Afsnit A benyttedes fra 2. november 1870 til 29. oktober 1871 til ialt 1019 begravelser. Derefter fortsatte man dels i parcel B, hvor den første begravelse allerede var foretaget den 7. januar 1871, dels i parcel C₁, hvor den første begravelse skete den 29. oktober 1871. Den 19. maj 1874 begravedes den sidste i afsnit B, der da rummede 1198 begravede. Afsnit C₁ var allerede fuldt udnyttet den 9. august 1872 (540 begravede). I afsnittet C₂ begravedes 31. maj-18. juni 1873 332 personer, i D₁ begravedes 25. juli 1873-10. marts 1874 312, i D₂ i tiden 18. januar-21. juni 1873 423 osv. I foråret 1880 var frijordsafsnittene A-H, d.v.s. området omkring det først benyttede afsnit fuldt udnyttede, og et helt nyt område måtte inddrages til frijordsbegravelser.

Den anvendte fremgangsmåde synes hovedsagelig at have været bestemt af, at først skulle den del af den erhvervede kirkegårdsjord,

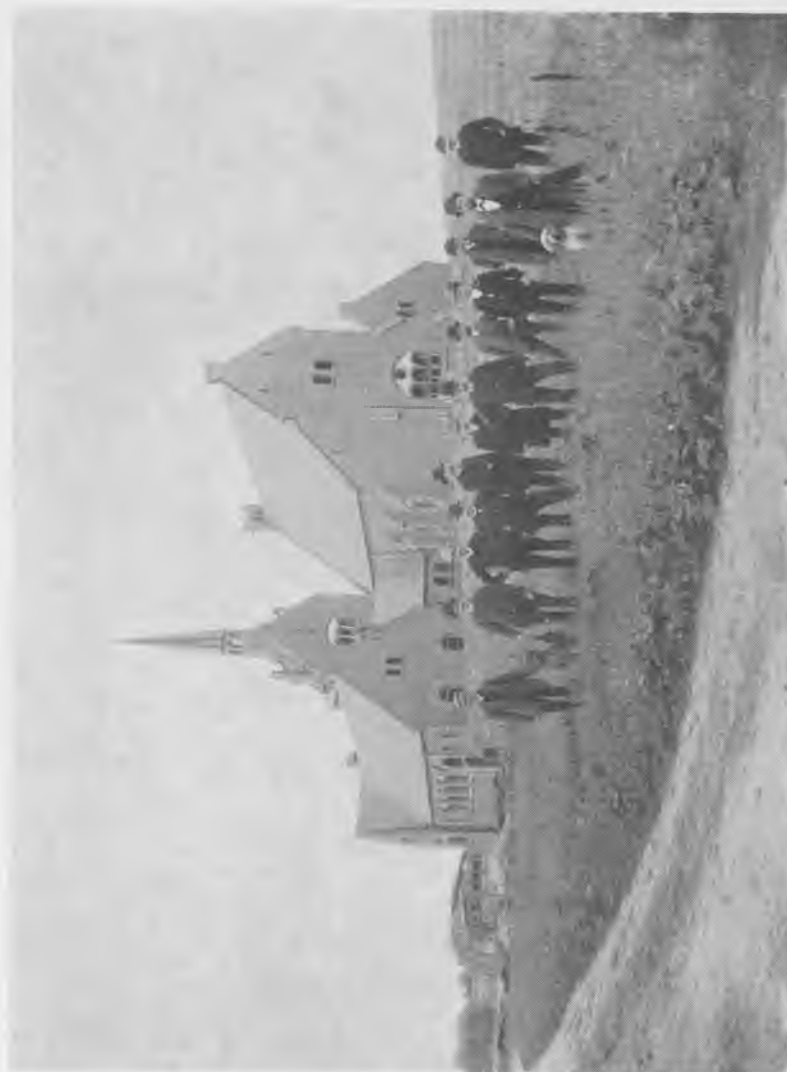
Kontorbygningen fra 1908 og hovedindgangen, fot. sept. 1910

som var inddraget til begravelser, udnyttedes fuldt ud. Nye arealer skulle så inddrages, når der ikke var mere plads, men ikke før, de gav jo indtægter ved bortforpagtning til landbrugsformål. Nogen egentlig anlægsplan, i al fald af monumental karakter, synes man ikke at have haft i tankerne i disse første år. I kirkegårdens arkiv findes en tegning, udarbejdet i september 1869 af gartner *J. P. Olsen*, altså før købet; det indkøbte areal blev lidt mindre end det, der arbejdes med på tegningen. Det er dog ikke den originale tegning, men en kopi dateret 27.4.1872, der er bevaret. Den skitserer, hvorledes man har tænkt sig arealet anvendt: ca. 9½ td. land til vedvarende frijord, ca. 5 td. land til foreløbig frijord (det var her, man begyndte med begravelserne), ca. 24 td. land til vedvarende liniebegravelse og ca. 25 td. land til familie-

begravelser («familiepladser»), stort set placeret således, at familiebegrovelserne kom til at ligge øverst på bakken, liniegravstederne i midten og frijorden nederst. Det sociale mønster bevaret efter døden. Men her er altså tale om en primitiv skitse, ikke nogen egentlig plan.

I 1880 skaffede kommunalbestyrelsen Vestre kirkegård en betydelig udvidelse, idet den af kommunens såkaldte massefond stillede 70.000 kr. til rådighed for begravelsesvæsenet til erhvervelse af en jordlod på ca. 32 tdr. land, beliggende vest for kirkegården. Jorden tilhørte gårdejer *Anders Nielsen*. Vestre Kirkegårds areal kom dermed op på ca. 94 tdr. land. Her forelå således en virkelig stor planlægningsopgave. Myndighederne, d.v.s. magistraten og kirkegårdsbestyrelsen, lagde den i hænderne på arkitekt *Hans J. Holm*. Han var på det tidspunkt midt i fyrrerne og havde tidligere løst en række store byggeopgaver (Sanderumgårds hovedbygning, Diakonissestiftelsen, Ålborg kommunehospital m.v.), og han var allerede i gang med et stort arbejde for Københavns kommune, nemlig anlægget af Københavns kvægtorv. Hans stil var en kombination af italiensk monumentalitet og dansk hygge, noget man i datiden satte stor pris på, og man vidste, at han gennemtegnede sine arbejder med stor omhu. Det var således en mand, man trygt kunne henvende sig til. Da han i anden anledning var på rejse i udlandet, studerede han også kirkegårdsforhold, og i vinteren 1880-81 kunne han orientere de kommunale myndigheder om sine studier og forelægge sine første skitser til planen for anlægget af terrænet på Vestre kirkegård. De vandt straks adskilligt bifald, selv om ikke alle detaljer kunne accepteres.

Den 10. januar 1881 foretog borgerrepræsentationen en bred drøftelse af spørgsmålene i den forbindelse, og her blev givet udtryk for en række væsentlige synspunkter. Det blev nævnt, at anlæg af nye, værdige begravelsespladser for de store byer var et spørgs-

Nordre kapel under opførelse (1891). Håndværkerne opstillet foran byggepladsen. Foto i Københavns Bymuseum

mål, som var stærkt fremme i tiden. Der var en tendens til at lægge dem i en vis afstand fra byerne, men samtidig ønskede man, at der var god forbindelse derud. Både italienske og amerikanske forhold blev inddraget i debatten, idet det dog blev almindelig erkendt, at ideerne ikke uden videre kunne overføres fra det ene land til det andet; der måtte først og fremmest tages lokale hensyn, herunder til de forhold, begravelsesceremonierne krævede. Man strejfede tanken om visse reformer på dette område, men var iøvrigt klar over, at her måtte gejstlighedens medvirken påkaldes.

En af talerne fremsatte en bemærkelsesværdig udtalelse. Han mente nemlig at have forstået, at arkitekten anså beplantningen for et nødvendigt onde, der bl.a. af økonomiske hensyn burde sammentrænges til det mindst mulige omfang, hvorfor han havde anbefalet anlæg af alleer. Det er interessant, for det viser, hvor stærkt den italienske smag på det tidspunkt har domineret. Alleerne gav iøvrigt anledning til forskellige betragtninger, hovedsagelig af positiv karakter. Arkitekt Holm var gået ind for dem uden synderlig begejstring. Han var bange for, at de på grund af deres længde skulle virke kedelige. I borgerrepræsentationen var der derimod tilsyneladende glæde ved ideen, og det blev sagt, at nok var alleerne lange, men der var med held bødet på dette ved hyppig anvendelse af runddele, »der kunne afgive hvilepunkter for øjet«.

Det blev iøvrigt nævnt, at det ikke ville være heldigt, om hele kirkegården på traditionel vis blev omgivet med en mur. Det København, som ville komme til at omgive Vestre kirkegård, havde krav på, at den blev en beplantet plads, som kunne frembyde smukke spadseregange »og afgive et tiltalende indtryk for blikket udefra«. Det havde sine gode sider, at man kunne se ind i de dødes have, og hvad sikkerheden angik, ville et hegn, som man kunne se igennem, være lige så tjenligt som en mur. Debatten, der efter

Nordre kapel få år efter færdiggørelsen. Foto i Københavns Bymuseum

alt at dømme foregik i en harmonisk atmosfære, viser, at man nok værdsatte inspiration fra udlandet, men det, man ønskede, var dog først og fremmest et anlæg efter dansk, efter københavnsk smag.

Der gik nogen tid, inden der blev truffet endelig beslutning om kirkegårdsplanen, men hovedtrækkene i det oprindelige udkast blev dog ikke ændret meget i den endelige udformning.

I begyndelsen af 1880'erne fik kirkegården nogle nye arealudvidelser, der vel ikke var store af omfang, men havde stor praktisk betydning. I 1881 erhvervedes ca. 5 tdr. land af brygger *J. C. Jacobsen*, Carlsberg, hvorved det blev muligt at anlægge en ny hovedadgangsvej til kirkegården fra Vesterfælledvej, og i 1883 erhvervedes af arvingerne efter gårdejer *Ole Petersen* i Valby ca. 10 tdr. land syd for adgangsvejen.

I 1883 blev den endelige anlægsplan vedtaget i den skikkelse, den efterhånden havde fået gennem et samarbejde mellem arkitekt Holm og brolægningsspektør *Charles Ambt*. Da grundplanen i det væsentlige er bibeholdt siden, kan læseren henvises til det aktuelle kort over kirkegården (s. 60-61).

Allerede 1884 frasolgte kirkegården ca. 5 tdr. land af den parcel, som var købt af Ole Petersens arvinger. Køberen var det mosaiske trossamfund, der ønskede at indrette en ny begravelsesplads til afløsning af den gamle »mosaiske kirkegård« i Møllegade. 1888 købte det mosaiske trossamfund endnu en (mindre) parcel af Vestre kirkegård. 1887 solgte kirkegården ca. 2 tdr. land til den katolske kirke, der året efter opførte et kapel på kirkegården. Den katolske kirkes kirkegård måtte iøvrigt udvides i 1927, ved hvilken lejlighed de katolske kirkegårde i København lagdes ind under Københavns begravelsesvæsens administration.

I 1890'erne måtte Vestre kirkegård afgive et stykke jord nord for kirkegården (ved det gamle baneterræn) til statsbanerne, der

Nordre kapel, fot. 1910

ville grave jord ud til opfyldning af Kalvebod strand. Sagen fremkaldte en til tider heftig strid, idet kirkegården ikke mente sig pligtig til at bøje sig for det stillede krav. Men det hele endte dog med et forlig i 1895, hvorefter statsbanerne, der oprindeligt havde krævet 7 tdr. land, nøjedes med 3. Senere måtte kirkegården på ny afgive jord til statsbanerne (se nedenfor), samtidig med at den måtte aflevere jord til et vejformål. Det drejede sig om i alt lidt over 5 tdr. land, og dens samlede areal var herefter det samme som i 1880 efter erhvervelsen af Anders Niensens lod.

Vestre kirkegård var efterhånden blevet den af de to kommunale kirkegårde, som var den i overvejende grad anvendte, hvilket fremgår af følgende tal.

SIGURD JENSEN

	Samtlige begravelser på de to kirkegårde	Heraf på Vestre kirkegård	Heraf på Assistens kirkegård
1880	4.213	2.327	1.886
1881	3.925	3.142	783
1882	4.645	3.876	769
1883	4.191	3.494	697
1884	4.587	3.891	696
1885	4.158	3.455	703
1886	5.112	4.360	752
1887	5.365	4.593	772

Der foretoges 80'erne igennem næsten lige så mange liniebe-
gravelser som frijordsbegravelser, men familiebegravelser var der
kun få af i de første år (1880: 11, 1881: 17, 1882: 25, 1883: 23,
1884: 33, 1885: 61). I 1886 sprang tallet imidlertid op på 282,
og denne udvikling fortsatte; i 1890 nåede det op på 600.

I 90'erne foretoges gennemsnitlig i alt 5.293 begravelser årlig
på de omtalte to kirkegårde. Der fandt i årene 1890-93 gennem-
snitlig 4.726 begravelser sted på Vestre kirkegård, men efter at der
var åbnet adgang til indtil videre at foretage begravelser i linie-
gravsteder på Assistens kirkegård, var i årene 1894-99 det gennem-
snitlige antal på Vestre kirkegård væsentligt lavere, nemlig 3.439 år-
lig; de tilsvarende tal for Assistens kirkegård var henholdsvis 790
og 1.704.

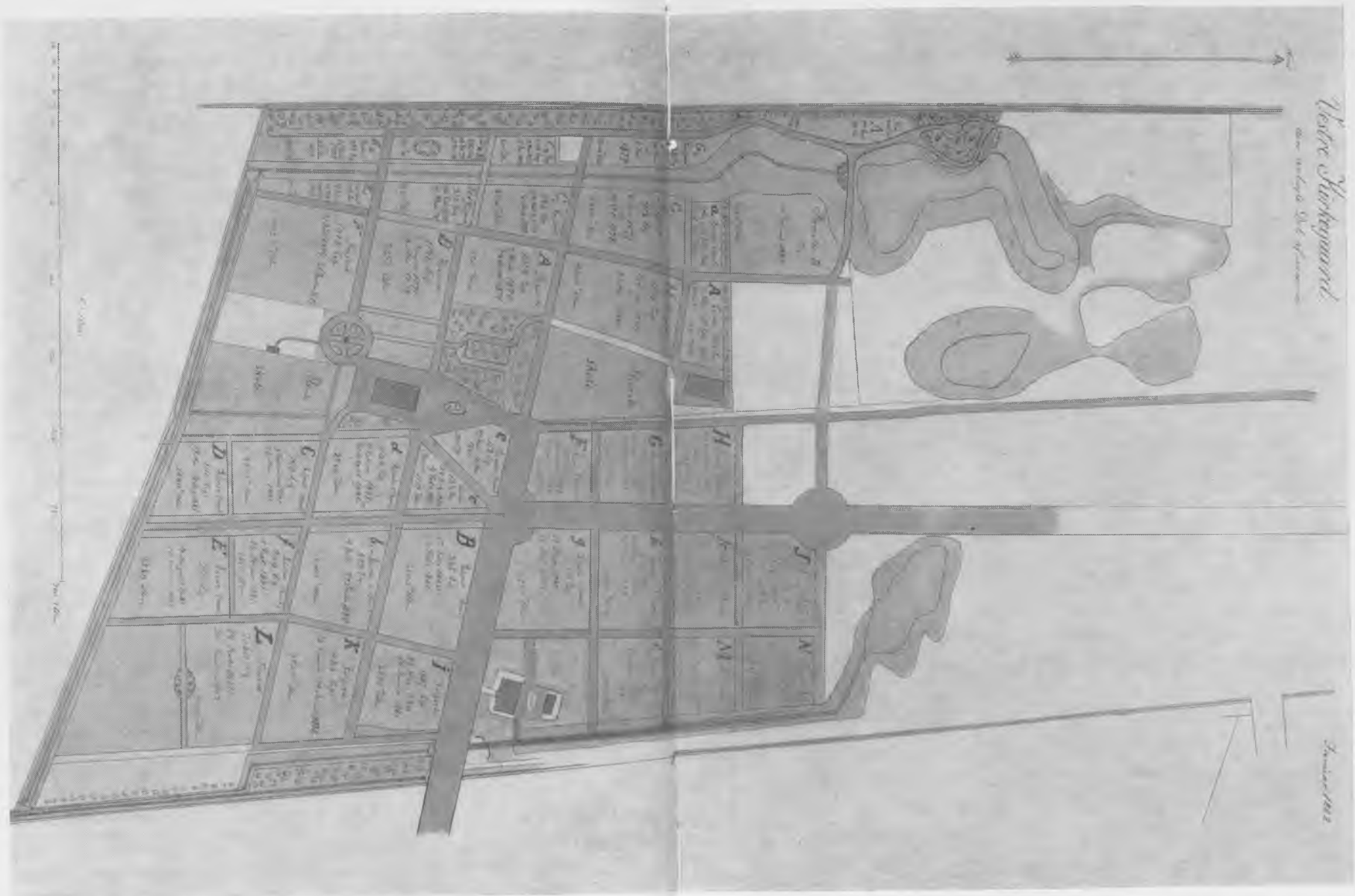
Først efter at Bispebjerg kirkegård var taget i brug i 1903, fik
staden to storkirkegårde, der sammen med Assistens kirkegård, kir-
kegårdene i de distrikter, som indlemmedes i staden i året 1900:
Sundby og Brønshøj kirkegårde samt de øvrige, ikke af begravelses-
væsenet bestyrede kirkegårde kunne dele byrden. I 1910 var der i
alt 5.655 begravelser på de kirkegårde, der henhørte under Køben-
havns begravelsesvæsen; af dem foretoges 2.286 på Vestre kirke-
gård, 2.214 på Bispebjerg kirkegård. Assistens kirkegård, hvor be-
gravelser i liniegrave var ophørt i 1903-04, var nu nede på et sam-

Udsigt mod Kalvebod Strand fra Nordre kapel, fot. 1910

let antal af 731, de øvrige kirkegårde havde langt færre begravelser (her og i det følgende er der under hensyn til den måde, på hvilken begravelsesvæsenets statistik har været tilrettelagt, set bort fra de få – begravelser, der er foregået på katolske kirkegårdsafdelinger).

I løbet af 1910'erne skete der en vækst i antallet af ligbrændinger, ikke mindst efter at begravelsesvæsenet i 1913 havde overtaget et krematorium, som Foreningen for ligbrænding havde opført; det blev nu administreret i forbindelse med Bispebjerg kirkegård. Oprindeligt blev askerne anbragt i almindelige kistegravsteder, men i 1914 blev der på Bispebjerg kirkegård taget en afdeling i brug, hvori kun aske kunne nedgraves, en såkaldt urnehave. Dette forhold medvirkede til, at det samlede antal begravelser af kister og aske – 6.501 – i 1920 (et år med særlig stor dødelighed) fordelte

Kort over Vestre kirkegård fra 1882 med angivelse af benyttelse

sig således, at det største antal – 2.628 – forekom på Bispebjerg kirkegård, medens antallet på Vestre kirkegård var noget lavere – 2.344; på Assistens kirkegård var der – efter at begravelser i liniegravsteder var genoptaget dér i 1918 – et antal på 951. I 1929 blev der bevilget penge til en urnehave på Vestre kirkegård; denne blev taget i brug i 1930.

Det kan vedrørende de foretagne begravelser tilføjes, at der 1919-20 på Vestre kirkegård blev begravet et mindre antal (24) medlemmer af det britiske statssamfunds væbnede styrker under 1. verdenskrig. Deres grave, der er samlet inden for et særligt afsnit, opretholdes og passes af kirkegården, foreløbig til år 2014.

3. Bygge- og anlægsvirksomhed

I den i 1880 oprettede bestyrelseskommission for begravelsesvæsenet sad to repræsentanter for kommunalbestyrelsen. Den ene af dem kom til at spille en betydelig rolle for Vestre kirkegårds udvikling. Det var den tidligere nævnte oberst F. Abrahamson. I det festskrift, som udsendtes i 1920 i anledning af Vestre kirkegårds 50-års jubilæum, fortæller direktøren for Københavns begravelsesvæsen *A. Berg* om Abrahamsons meget store indsats for at få gjort kirkegården så smuk og værdig som muligt. Han og kirkegårdens første graver, gartner *S. Bahnson*, skal have haft et fortrinligt samarbejde i så henseende. (Bahnson fik tildelt titlen kammerråd og blev i daglig tale altid omtalt som »kammerråden«. Han døde i 1931, næsten 91 år gammel, og ligger begravet på Vestre kirkegård. Hans gravsted skal opretholdes, så længe kirkegården består.)

I 1888 blev antallet af kommunalbestyrelsens repræsentanter i bestyrelseskommissionen indskrænket til én, nemlig oberst Abrahamson, og han frabad sig iøvrigt fremtidigt sit honorar. Vestre kirkegård var hans store interesse, og han var da også med i dens

Anlæg hvor urnehave A senere blev anlagt, fot. sept. 1910

ledelse lige til sin død, der indtraf året før kirkegårdens 50-års fødselsdag. Der var mange opgaver at tage fat på. Terrænet bød således på en del problemer. Der var flere sandgrave, som skulle reguleres eller fyldes. Alleer skulle anlægges og beplantes, der skulle plantes læhegn osv. Men herom vil der blive berettet nærmere i inspektør Falmer-Nielsens artikel. Abrahamson optrådte iøvrigt også som bygmester for kirkegården, idet han bl.a. i 1887 ledede opførelsen af en tilbygning til kirkegårdens første kapel.

Kirkegårdens arkitekt var ellers stadigvæk professor Hans J. Holm, der i årene 1888-92 planlagde og forestod opførelsen af kirkegårdens hovedkapel, Nordre kapel. Dette blev placeret på kirkegårdens højeste punkt. Da den af ham udarbejdede plan blev forelagt for kommunalbestyrelsen i efteråret 1888, gjorde bestyrel-

sen for begravelsesvæsenet opmærksom på, at der i året 1887 var foretaget 4593 begravelser på Vestre kirkegård, deraf 415 familiebegrovelser, 2021 liniebegrovelser og 2157 frijordsbegrovelser. Navnlig antallet af familiebegrovelser havde været i stærk stigning, og man måtte regne med yderligere opgang, når forbindelsen til byen forbedredes ved sporvejsanlæg, eventuelt ved etablering af jernbaneforbindelse. Frijordsbegrovelserne krævede almindeligvis ikke, at kirkegårdens kapel blev taget i brug; det samme var tilfældet, hvor det drejede sig om børnebegrovelser. Men når voksne skulle begravnes i familie- eller liniegravsteder, blev liget i reglen hensat i kapellet nogle dage før begravelsen og derefter begravet fra dette. Der kunne som følge heraf ofte stå 15-20 lig samtidig i kapellet. Søndagen var den dag, som blev foretrukket til begravelser (bl.a. fordi arbejdere nødig ville miste en hel eller en halv dag-løn for at gå til begravelse), og da de fleste desuden ønskede, at begravelsen fandt sted mellem kl. 12 og 14, kunne der være trængsel på den tid. Der måtte derfor afsættes rigelig plads til kisterum.

Til begravelseshøjtidelighederne regnedes med tre kapelsale, en stor og to mindre, og i indstillingen gjordes opmærksom på, at der ikke sjældent var et stort ligfølge. Ellers var der økonomiseret på forskellig måde. Der var bl.a. ikke plan om noget venteværelse, et forslag fra stadsingeniør Amt om en ventilationsindretning for kisterummene var ikke blevet fulgt osv. Alligevel fremkaldte de anslåede omkostninger, ca. 170.000 kr., nogen kritik. Et medlem af borgerrepræsentationen foreslog således, at der i stedet for ét stort byggedes flere mindre kapeller, hvad der ville blive billigere, et andet medlem, at der opnåedes besparelser ved, at man gjorde lokalene mere lavloftede end oprindeligt tænkt.

Det nyvalgte medlem af borgerrepræsentationen, arkitekt *Martin Nyrop* (der skulle komme til at bygge Københavns rådhus) sagde hertil, at når borgerne ofrede mange penge på at foranstalte

Niels Ryberg Finsens grav, fot. 1911

smukke og standsmæssige begravelser, var det ikke mere end billigt, at kommunen sørgede for, at disse begravelser kunne finde sted fra rum, der ikke gjorde et knugende indtryk. Han fandt det heldigt, at de tre kapeller samledes i én bygning, derved fik man »gratis« en smuk gård og dermed en ventepads. Det var ikke dyrere at bygge én stor end at bygge tre mindre bygninger. Iøvrigt var det vigtigt, at den centrale bygning på en så stor plads som Vestre kirkegård ikke var alt for ubetydelig. Han var derfor også glad for, at bygningen skulle have et tårn.

Sagen gik i udvalget, og da udvalget i februar 1889 havde afsluttet sit arbejde, var der sket en del ændringer i den oprindelige plan. Der var dog ikke sket nogen reduktion i omkostningerne, tværtimod regnedes nu med en samlet udgift på 180.000 kr. Man lægger bl.a. mærke til, at Ambts forslag til ventilation var kommet med. Under den debat om udvalgsbetænkningen, som fandt sted i borgerrepræsentationen den 11. februar 1889, udtalte et medlem, arkitekt *F. Meldahl*, frygt for, at bygningsanlægget i en fjernere fremtid skulle vise sig at være for lille. Meldahl var i disse år kommunalbestyrelsens stadige revser, når den efter hans mening havde for små sko på, og hans visioner om byens udvikling viste sig ikke at være overdrevne.

Kapellet, der rummede tre sale, blev indviet den 15. juni 1892. Berlingske Tidende, der omtalte begivenheden, fremhævede bl.a. den hyggelige gård.

Allerede i 1882 var der blevet opført en graverbolig i stedet for det gamle, skrøbelige hus, et tidligere banevogterhus, som graveren indtil da havde måttet tage til takke med. 1908 opførtes – atter med Hans J. Holm som arkitekt – en kontorbygning, og graveren, der i 1898 var blevet omnormeret til inspektør, fik en tjenestebolig her. I forbindelse med dette byggeri opførtes kirkegårdens nuværende hovedindgang med portal og sidemure, og

Kirkegårdens medarbejdere, fot. mellem 1908 og 1915

beplantningsforholdene omkring dette område blev gjort til genstand for en gennemgribende regulering. Samme år blev der bygget et grundmuret folkehus til afløsning af de træhuse, man hidtil havde haft til formålet.

Under debatten i borgerrepræsentationen om opførelsen af Nordre kapel havde man fra magistratens side givet udtryk for, at dette store kapel måtte kunne dække behovet i lang tid fremover, men der blev tilføjet, at dette ikke udelukkede, at der senere kunne blive tale om at bygge et mindre kapel et andet sted på kirkegården. To hensyn stod her overfor hinanden. Kirkegårdens størrelse gjorde det hensigtsmæssigt, at der var mere end ét kapel, men fik man flere kapeller, kunne der opstå administrative vanskeligheder med hensyn til at afgøre, hvornår man

skulle bruge det ene, og hvornår man skulle bruge det andet kapel. Da man imidlertid blev ved med at benytte det kapel, som var taget i brug sammen med kirkegården, var der allerede reelt to kapeller, og i 1905 lod man et nyt, Søndre kapel, opføre efter tegninger af arkitekt Holm. Det ældste kapel kunne så omsider tages ud af brug (1906).

Kirkegårdens udstrækning og intensive benyttelse gjorde det imidlertid snart nødvendigt at bygge et tredje kapel. Det blev det såkaldte Østre kapel, der indviedes 19. februar 1913. Ved denne lejlighed anvendte kirkegården en ny arkitekt (Holm var blevet til års; han døde i 1916). Det var *Holger Jacobsen*. Denne var elev af Hans J. Holm, men gik hurtigt sine egne veje. Hans arkitektur har ikke alene været med til at præge Vestre kirkegård, men også Assistens, Bispebjerg og Sundby kirkegårde. Foruden Østre kapel byggede han på Vestre kirkegård et kompleks, der i 1915 udvidede folkebygningen til en materialgård med inventar-rum, stalde m.v.

I foråret 1920 vedtog kommunalbestyrelsen, at Nordre kapel skulle have en hårdt tiltrængt udvidelse, og i januar 1921 var dette arbejde afsluttet. Den store sal kunne herefter rumme dobbelt så mange personer som tidligere. Der blev endvidere lavet forbindelsesgange fra ligrummene til salen, således at kisterne ugeneret kunne føres herind. Tidligere måtte kirkegårdsbetjentene bære dem ind ad de samme gange, som følget passerede, og det kunne medføre mindre heldige situationer. Der blev også bygget et større orgel, og der installeredes centralvarme i kapellet. Efter avis-udtalelser at dømme vakte ikke mindst dette sidste tilfredshed.

I forbindelse med bygge- og anlægsvirksomheden i disse år må nævnes, at kirkegårdens gartnerivirksomhed blev stærkt udvidet. Der blev opført et drivhus, en bolig for gartnerformanden (1910) m.v. I indstillingen til kommunalbestyrelsen om opførelsen af et

Gravmæle over britiske soldater fra 1. verdenskrig.
Foto i Københavns Bymuseum

drivhus på kirkegården fremførtes følgende kulturhistorisk interessante bemærkning: »På kirkegårdene, navnlig Vestre kirkegård, er i de sidste par år forbruget af etårige blomsterplanter til plantning på gravsteder stærkt tiltaget, medens der tidligere sjælden blev plantet andet end roser og undertiden lidt flerårige blomsterplanter. Denne begyndende tendens hos publikum til at ønske mere afveksling og større farverigdom ind i gravstedsbeplantningen er det naturligt for begravelsesvæsenet at støtte«. Vestre kirkegård skulle herefter ikke blot forsyne sig selv med planter, men også levere til de øvrige kirkegårde i byen. Der skulle kun tiltrækkes planter til brug på de gravsteder, der blev vedligeholdt af kirkegårdene. Det var således ikke meningen at påføre de private handelsgartnere konkurrence, tværtimod. Det synspunkt blev fremført, at det ville gavne gartnerne, hvis det blev stadig mere almindeligt at anvende blomsterplanter på gravene, og det var sikkert rigtigt. Med det omtalte drivhus var begyndelsen gjort til det blomstergartnerikompleks, der nu findes på kirkegårdens område.

I det hele blev der gjort stadig mere ud af kirkegårdens beplantning. I en artikel i dagbladet »Kjøbenhavn« af 2. juli 1905 blev Vestre kirkegård kaldt byens smukkeste park, og artiklens forfatter, magister *Viggo Bierring*, beskrev, hvorledes terrænforholdene var »ypperligt benyttede«, og hvordan alt var præget af både frodighed og orden. Der var alle mulige slags træer og buske, sjældne arter såvelsom mere gængse. Der var duft og fuglesang, og haven havde sine egne små blinkende vande, medens man i det fjerne kunne se Kalvebod strand og bag det Amager.

Borgerrepræsentationens formand Em. Svendsen og borgmester Peder Hedebo besøger borgmester Borups grav på Vestre kirkegård på 25-års dagen for rådhusets indvielse (12. september 1930). Foto i Københavns Bymuseum

4. Byen og kirkegården

Da Vestre kirkegård blev indviet, havde vejen ind til byen været lang og besværlig. Men i de følgende år rykkede byen stadig nærmere, og forbindelserne blev mere bekvemme. I 1900 blev Valby-distriktet, herunder Valby, Vigerslev og Kongens Enghave indlemmet i København, således at Vestre kirkegård nu lå i selve byen. Men da havde københavnerne allerede i nogle år kunnet køre derud i sporvogn. I 1892 havde det private selskab Kjøbenhavns Sporvei-Selskab fået en koncession på 30 år til at betjene

Birkeallé på afd. B. set fra syd, fot. 1910

den såkaldte Istedgade-linie, der fra Vester Voldgade ad Gasværksvej og Istedgade gik ud til Vestre kirkegård, og året efter, den 8. oktober 1893, begyndte driften. Det var dog kun i kirkegårdens åbningstid, at sporvognene kørte helt herud. Vognene var hestesporvogne med én hest for, og de kørte med 10 minutters mellemrum. I en periode omkring århundredskiftet var hestesporvognskørslen på kirkegårdsstrækningen erstattet af kørsel med hest omnibus mellem Enghave Plads og kirkegården på grund af bygningen af Vester Fælledvej-broen over jernbanen. I 1902 blev driften elektrisk, og linien blev døbt nr. 6. I 1909 blev den udvidet med en sporstrækning ad Vigerslev Alle, for at det nye villa- og fabrikkvarter ved Trekronergade kunne blive betjent. Indtil 1919 besørgede linie 6 derefter – med en tvedelt linie – trafikken både til

Birkeallé på afd. B. set fra syd, jfr. foranstående ill., fot. 1960'erne

Vestre kirkegård og til dette område, idet man sørgede for, at der kørtes særlig hyppigt til kirkegården i tiden kl. 11-16. I årene 1919-20 overtog linie 10 kørslen til kirkegården, og i 1920 overgik opgaven til linie 16.

I 1911 var omlægningen af den københavnske jernbanetrafik vestpå tilendebragt, og strækningen Hovedbanegården-Valby station kunne betjene lokaltrafikken. Lokalstationen Vester Fælledvej station (nu: Enghave station) blev kirkegårdens nærmeste jernbaneforbindelse. 1934 blev strækningen elektrificeret.

Jernbanen har imidlertid gennem årene voldt kirkegården en del besvær. Den ældste jernbane var ført gennem en udgravning i Valby bakke, men den blev efter nogen tids forløb nedlagt, og jernbanelinien vestpå førtes ad en anden strækning. Ved århun-

dredskiftet blev den gamle strækning gennem Valby bakke imidlertid taget i brug på ny, først til en godsbanelinie, senere til hovedlinien for persontrafikken. Så skulle der imidlertid oprettes en ny godsbanelinie, og den måtte lægges syd om Vestre kirkegård, hvad der kostede kirkegården arealafståelser (1904-06). Den fik imidlertid nye væsentlige udvidelser i 1920'erne. Det skete i to etaper, den første i 1920.

Vest for kirkegården mellem Vigerslev Alle og godsbaneterrænet fandtes et langt smalt ubebygget areal, tilhørende kommunen. Det var i sin tid udgravet af statsbanerne og lå meget lavere end den tilstødende kirkegård. Midt gennem det var der projekteret en hovedvej, som i forlængelse af Skovbogårds Alle skulle forbinde Søndermarken med en påtænkt strandpark ved Kalvebod strand. Denne vej var tænkt indrammet af »herskabelige villaer«. Begravelsesvæsenet ville gerne have kirkegården udvidet indtil vejen, og det ville bedst kunne ske ved et terrasseanlæg ned mod denne. Man var klar over, at fremgangsmåden måske ikke gav den allerstørste gevinst rent udnyttelsesmæssigt, men der kunne opnås en meget smuk landskabelig virkning. Til gengæld for dette kommunale areal skulle kirkegården afgive jord til kommunen til et vejanlæg syd om kirkegården, mellem denne og godsbanen. Da magelæget var i orden, gik man i gang med terrassearbejdet, det viste sig at blive ret dyrt, men til gengæld skaffede det ikke så helt få begravespladser, og visse tanker, der havde været fremme om at skaffe jord til en helt ny københavnsk storkirkegård, kunne derfor lægges på hylden. Iøvrigt gav terrasseanlægget beskæftigelse til mange arbejdsmænd på et tidspunkt, hvor der var udsigt til betydelig arbejdsløshed. Anden etape i kirkegårdens udvidelse fandt sted i 1927. Da erhvervedes endnu nogle kommunale arealer til terrasseanlæggets færdiggørelse. Hele dette store anlæg blev derefter udført efter en samlet plan af kirkegårdens arkitekt, Holger

Arne Bangs bronzeskulptur »En falden« til minde om de danske soldater, der faldt 9. april 1940. Fot. 1970

Jacobsen. Vestre kirkegård var nu på ca. 548.000 m² mod ca. 338.000 m² i 1870.

Det har langt tilbage i tiden været københavnsk tradition at gøre små udflugter til byens kirkegårde. Kendt er »skovturene« til Assistens kirkegård, hvor familierne i gammel tid tog ud med madkurven, placerede sig på en gravsten og hyggede sig. Da forbindelsen til Vestre kirkegård blev stadig lettere, og kirkegården blev stadig smukkere, er det klart, at den blev et yndet udflugtsmål. De statelige alleer, trægrupperne og busketterne, det stadig mere varierede blomsterflor på gravene og de anselige bygninger var vel et besøg værd. Særlig yndede partier var området foran Nordre kapel med den lille sø, hvis skråninger var beplantet med

nåletræer af mange forskellige arter og det tæt derved liggende stenhøjsanlæg med dets rige beplantning. Flere af kirkegårdens afsnit fik efterhånden helt skovkarakter, fordi man beplantede alle forsømte linie- og frijordsgrave med træer, både løv- og nåletræer. Når et sådant kvarter på ny skulle tages i brug til begravelse, blev der foretaget en grundig udhugning, men enkelte af de smukkeste og mest veludviklede træer fik gerne lov til at stå tilbage, hvad der naturligvis var med til at give kirkegården dens særlige karakter.

Den tid, da gravene på Vestre kirkegård kun måtte forsynes med et beskedent trækors, var forlængst forbi. Med indførelsen af familiebegrovelser var kommet opstilling af stenmonumenter, ofte i særdeles bekostelig udførelse. Hver tid fulgte naturligvis sin smag, og moderne skiftede. I årenes løb har der nu og da været bevægelser i gang for at få mere smagfulde monumenter (d.v.s. monumenter, der i højere grad passede til den pågældende tids smag), og i årene efter 1. verdenskrig var der ligefrem planer om at lave en kommunal præmiekonkurrence med tilknytning til Vestre kirkegård. Men det blev dog ikke til noget.

En kunstnerisk udsmykning af kirkegården som helhed fik man i 1929, da *Svend Rathsacks* bronzefigur »Moder Jord« blev opsat over hovedindgangen. Den blev skænket af Københavns kommunes kunsthøjdepension.

I mellemkrigsårene var antallet af ligbrændinger jævnt stigende (i 1939 ca. 30 pct. af de i København døde personer), og i 1929 blev der, som tidligere omtalt, bevilget penge til anlæg af en urnehave på Vestre kirkegård. Man valgte at placere den ved den firkantede dam i nærheden af hovedindgangen. Denne var omgivet af skråninger, som hidtil havde været benyttet til børnebegrovelser. Men de var nu hjemfaldne. Indtil da havde det været sådan, at hvis man ønskede at erhverve et urnegravsted på Vestre

Monument over franske soldater fra 2. verdenskrig

SIGURD JENSEN

kirkegård, måtte man købe et almindeligt gravsted, hvad der var dyrere for den pågældende, og begravelsesvæsenet måtte naturligvis finde en sådan udnyttelse af jorden urationel. Urnehaven udførtes efter tegninger af havearkitekt *I. P. Andersen*.

5. De senere år

Først et par ord om udviklingen i almindelighed.

Med hensyn til fordelingen af begravelserne af kister og asker (taget under ét) i årene fra og med 1930 vil den i hovedtræk fremgå af følgende oversigt:

År	Begravelsesvæsenets 5 kirkegårde ialt	Vestre kirkegård	Bispebjerg kirkegård	Øvrige kirkegårde
1930	6.077	2.172	2.358	1.547
1940	6.422	1.946	2.935	1.541
1950	6.200	1.552	3.133	1.515
1960	7.197	1.578	3.812	1.807
1969	7.573	1.336	4.287	1.950

Specielt i urnefdelinger begravedes følgende antal asker (i parentes er angivet det antal, der ikke nedgravedes i urnehaver, men i de såkaldte askefællesgrave; den første blev taget i brug på Bispebjerg kirkegård i 1926, på Vestre kirkegård blev en askefællesgrav taget i brug i 1947):

År	Begravelsesvæsenets 5 kirkegårde ialt	Vestre kirkegård	Bispebjerg kirkegård	Øvrige kirkegårde
1930	319 (18)	16 (0)	303 (18)	0 (0)
1940	1.423 (216)	128 (0)	1.074 (216)	221 (0)
1950	2.437 (692)	238 (16)	1.748 (615)	451 (61)
1960	4.169 (2.413)	438 (162)	2.847 (1.809)	884 (442)
1969	5.335 (3.882)	560 (341)	3.533 (2.739)	1.242 (802)

Sidste sporvogn fra Vestre kirkegård

Hele denne udvikling er blevet ledsaget af en teknisk. Arbejdet blev fra begyndelsen af 1930'erne mere og mere mekaniseret. Der blev anskaffet elektrokærre, motortromle, fejmaskine, motorplæneklipper etc., og kontoret fik moderne udstyr.

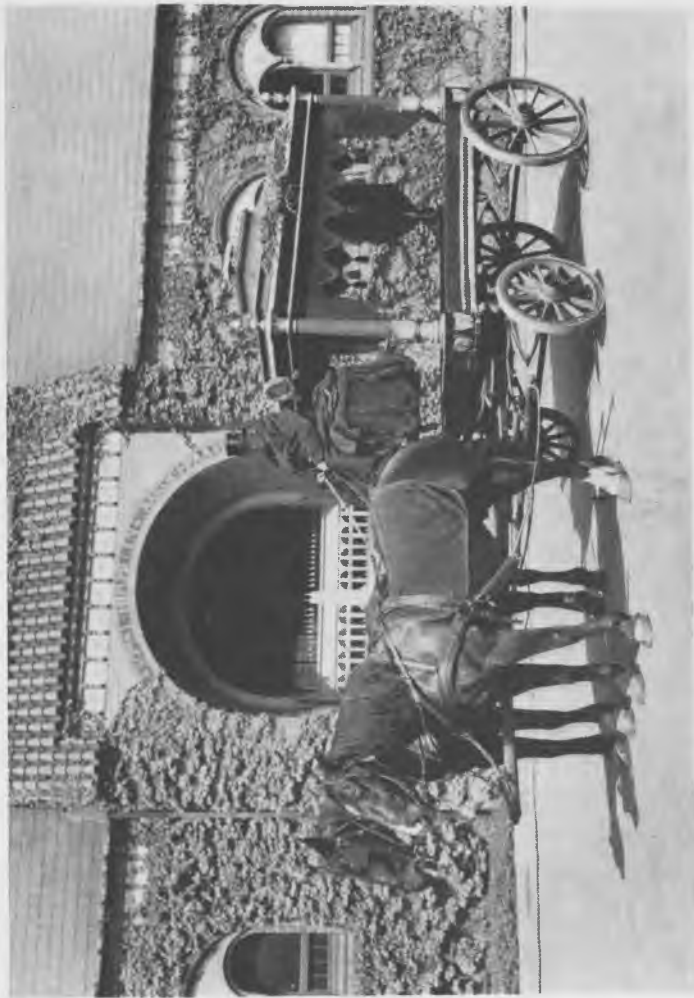
Lad os dernæst kaste et blik på kirkegården, som den så ud i begyndelsen af 1940'erne. Vi ledsager en gammel forfatter på hans spadseretur.

En efterårsdag i 1943 gik *Johannes V. Jensen* en tur på Vestre kirkegård. Det var en dystertid, måske besættelsesårenes mørkeste. Den danske regering var sat ud af spillet, hundreder af danske jøder var blevet deporteret til tyske koncentrationslejre. Der var al mulig grund til at beskæftige sig med død og forkrænkelighed. Den 1. november skrev han en kronik i *Politiken* om sin tur og

siger bl.a.: »Et kvarters gang op ad Valby til og over jernbaneviadukten ved Carlsberg, og man er på Vestre kirkegård, et udstrakt parkanlæg nu, med store gamle træer, som man har set vokse op, man husker terrænet som det var da det endnu var åbent, højtliggende, lerede morænejorder, med en ravine ned igennem fra Valby bakke. Beplantningen var endnu ung, slanke pile med høje frodige skud der gyngede i solskinet, nu er de svære rynkede træer; hele området gør indtryk af en lukket skov. Kirkegården bliver drevet som et gartneri, med sjældne nåletræsarter, taks, thuja og stedsegrønne buske; en gingko bemærker man et sted, forsynet med navneskilt som i en botanisk have. Endeløse gange og alleer strækker sig helt ned mod Kalvebodstrand, og en ny afdeling er anlagt i terrasser på den ene side af ravinen, med friske gader af grave, og plads i reserve på den anden side, en millionby af grave«.

Johs. V. Jensen er derefter gået ned til hovedkapellet og »det kendte kuperede terræn med en beplantet høj og en lille sø, rundt hvis bredder en række fremragende personer er bleven gravlagt; af sig selv er her bleven en slags national mindepark«. En af de sidst tilkomne grave her den dag, Johs. V. Jensen gik forbi, var statsminister Th. Staunings. Indenfor afsnittet finder man også en række andre socialdemokratiske ledere begravet, og det pågældende område rummer i det hele taget gravene for mange personer, der har gjort sig kendt ved deres indsats i politik, videnskab, kunst m.v.

Under og efter besættelsen blev der på Vestre kirkegård, ligesom på andre kirkegårde, begravet en del personer, der havde mistet livet som følge af deres direkte eller indirekte indsats i frihedskampen, idet der dog ikke er tale om nogen samlet begravelse. Visse af gravene har Københavns borgerrepræsentation (i 1965) vedtaget at opretholde og vedligeholde fra det tidspunkt, private er

Sidste ligvogn med heste, fot. juni 1954

ophørt eller ophører dermed. Vedkommende frihedskæmperes pårørende kan blive begravet i gravstederne, idet der i så fald træffes en særlig ordning. Det er et udvalg, nedsat af organisationen »Frihedskampens veteraner« og kirkeministeriet, der har udpeget de grave det drejer sig om. På de fem kirkegårde, som Københavns kommune administrerer, er der i alt tale om 117 gravsteder, heraf 44 på Vestre kirkegård.

De danske soldater, som faldt den 9. april 1940, mindes på kirkegården ved *Arne Bangs* bronzeskulptur »En falden«, skænket af »Justitsråd Eibeschütz's og Hustrus Legat« 1940. Den står i plænen ved hovedindgangen.

I besættelsestiden og i årene derefter blev tyske soldater i betydeligt antal og tyske flygtninge i overordentlig stort antal begravet på Vestre kirkegård. De første medlemmer af den tyske værnemagt, der afgik ved døden i hovedstadsområdet, blev begravet på Bispebjerg kirkegård, hvor værnemagten allerede i 1940 havde rekvireret en begravningsplads. Den var ikke særlig stor, for tyskerne regnede med, at krigen ville blive kortvarig. Da den trak ud, og behovet for gravpladser voksede, beordrede værnemagten i 1944 næsten alle de begravede tyske soldater fra Bispebjerg kirkegård (knap 250) overflyttet til en anden og større gravplads på Vestre kirkegård. Her var der plads til 1.092 grave. Da man var nået frem til midten af marts 1945, var godt 700 taget i brug. På dette tidspunkt måtte man imidlertid se en helt ny situation i øjnene, for tyske flygtninge i titusindvis var begyndt at strømme ind i landet, og mange af dem blev anbragt i København. Det var i stort omfang gamle, børn og invalider. De var underernærede, udmattede og dårligt udstyret med tøj og sengetøj. Sygdomme af mange slags graserede blandt dem, og dødeligheden var uhyggelig stor. Den oprindelige tyske begravningsplads (betegnet A, B og C) måtte derfor successivt udvides (med afdelingerne

Nordre kapels gård, fot. 1970

D, E og F), så at man til sidst var oppe på et område på ca. 17.000 m². Hertil kom begravelser af tyske flygtninge andetsteds på kirkegården (afdeling 21) samt på et mindre areal på Katolsk Vestre kirkegård. Det sidste var dog kun på 35 m².

Den store tyske begravelsesplads blev plantet smukt til med gran, birk, blomster og græs. På en flisebelagt plads var oprindelig rejst et stort egekors med inskription, og på hver af gravene var der anbragt et mindre kors, ligeledes af egetræ med den begravedes navn og data. Disse kors blev fjernet ved kapitulationen, fordi man ville have de nazistiske symboler væk. Efter en periode, hvor gravene fik lov at ligge hen, tog den danske flygtningeadministration sagen i sin hånd. Der blev på hver afdeling rejst et trækors og opsat en tavle med angivelse af, hvor mange der

var begravet i afdelingen. Anlægget blev forenklet og udlagt med græs, som kirkegården passede.

Den sidste begravelse på den tyske gravplads fandt sted i maj 1949. Der var da begravet ca. 10.000 personer (ca. 4.300 soldater og lidt flere flygtninge) på området, der nu omfatter i alt ca. 19.250 m². Den 3. oktober 1962 blev der indgået overenskomst mellem den danske og den vesttyske regering vedrørende den fremtidige ordning af de tyske krigsbegravelser i Danmark fra 2. verdenskrig, og den 28. januar 1965 vedtog Københavns borgerrepræsentation ud fra retningslinierne i denne overenskomst, at der indrømmedes den tyske regering vederlagsfri benyttelse af arealerne på Vestre kirkegård og Bispebjerg kirkegård i 60 år med mulighed for yderligere forlængelse af brugsretten, herunder at der åbnedes adgang til at lade krigsdøde fra andre tyske gravsteder på Sjælland overføre til Vestre kirkegård. I henhold til denne aftale er der flyttet 509 krigsdøde hertil. Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge betaler nu for kirkegårdens pasning af begravelsesområderne.

Under besættelsen gav Vestre kirkegård iøvrigt en tid husly til begravelsesvæsenets administration, der fik lokaler i Nordre kapel.

Urnehaveanlægget, der var blevet udvidet først i 1940'erne, blev yderligere udvidet i slutningen af dette tiår, og i begyndelsen af det følgende anlagdes en ny urnehave. Askefællesgraven, der som nævnt var anlagt i 1947, fik samme år sin plæne udsmykket med bronzeskulpturen »Kvindefigur med urne«, udført af *Bjarne Wilhelm Nielsen* og skænket af Dansk Ligbrændingsforening.

I slutningen af 1940'erne (1949) opsattes også to andre kunstværker på kirkegården, nemlig cementreliefferne »Døden« og »Opstandelsen«, der er anbragt i muren til gårdhaven i Nordre kapel.

Søndre kapel, fot. 1970

Kunstneren er *Henrik Starcke* og giveren legatet »Albertina«. I 1959 blev modtagelsesrummet i Søndre kapel udsmykket med mosaikarbejder af *Robert Riisager*, og i 1960-61 udførte *Jens Urup Jensen* et kalkmaleri i Nordre kapels store sal. Disse kunstværker blev bekostet af Københavns kommunes kunstfond, sidstnævnte med tilskud fra Statens kunstfond.

En udvidelse af kontorlokalerne skulle have været sat i gang ved den tid, da 2. verdenskrig brød ud, men var blevet udskudt nogle år; en tilbygning til kontorbygningen fandt sted i 1942, og i 1950 udvidedes lokalerne ved at en del af den hidtidige inspektørbolig blev inddraget til kontorbrug. I 1952 påbegyndtes en modernisering af folkestuerne i kirkegårdens materialgård.

Trafikforbindelsen til kirkegården gennemgik visse forandrin-

ger i efterkrigsårene. Som tidligere nævnt havde linie 16 i 1920 overtaget kørslen til Vestre kirkegård. I begyndelsen kørte alle liniens vogne hertil i kirkegårdens åbningstid; fra 1935 skete der en lille indskrænkning heri, idet det kun var midt på dagen, alle vogne kørte hertil, medens man tidligt på formiddagen og sidst på eftermiddagen (i kirkegårdens åbningstid) nøjedes med at lade hveranden vogn køre dertil. Under krigen skete en yderligere indskrænkning; i 1945 ophørte kørslen til kirkegården helt. Den 20. januar 1946 genoptoges sporvognskørslen direkte til kirkegården af en ekstralinie (linie 16 x), der i nogle år trafikerede strækningen i tiden kl. 11-15. I 1950 ophørte denne kørsel dog på hverdage, og den 21. oktober 1956 kørte linie 16 x til Vestre kirkegård for sidste gang. En buslinie (linie 45) kører nu på lørdage og søndag og helligdage kl. 11-15 på strækningen Enghaveplads-Vestre kirkegård. Frem- og tilbagemturen lægges ad forskellige veje, og kirkegårdens terræn passerer på en strækning af 3-400 m. Bussen betjener derved begge kirkegårdens vigtigste indgange.

Til belysning af, hvorledes Vestre kirkegårds samlede areal har været anvendt i tiden fra og med 1940 (statistik for tiden før 1938 foreligger ikke), kan der gives følgende arealtal – i m² – pr. 1. april i de anførte år:

	1940	1950	1960	1970
Anvendte kiste- og urnehavegrave	178.136	154.072	133.993	110.544
Askefællesgravareal	—	1.450	1.450	1.600
Tyske soldater- og flygtningegrave, ca.	—	19.250	19.250	19.250
Ledigt gravstedsareal	47.818	45.400	58.089	81.388
Beplantet areal	98.797	100.855	108.059	108.059
Veje og gange	187.183	191.503	191.689	191.689
Bebygget areal	13.834	8.912	8.912	8.912
Blomstergartneri	15.400	15.600	15.600	15.600
I alt m ²	541.168	537.042	537.042	537.042

Den fortsatte nedgang i det samlede areal kiste- og urnehavegrave skyldes den stadig større tilslutning, ligbrænding og efterføl-

Kistefællesgrav, fot. 1970

gende anbringelse af asker i askefællesgrav har vundet i befolkningen gennem de seneste årtier.

Vestre kirkegård er en stor arbejdsplads. Den beskæftigede pr. 1. april 1970 120 personer; heraf havde 108 deres virksomhed på selve kirkegården og i kapellerne m.v., medens 12 gjorde tjeneste på kontoret.

Om fremtidsplaner er der her kun at sige, at det, efter hvad der indtil nu er besluttet, er meningen, at Vestre kirkegård skal være i brug til udgangen af år 2100.

Fællesmonument over færingar

Fællesmonument for grønlandere

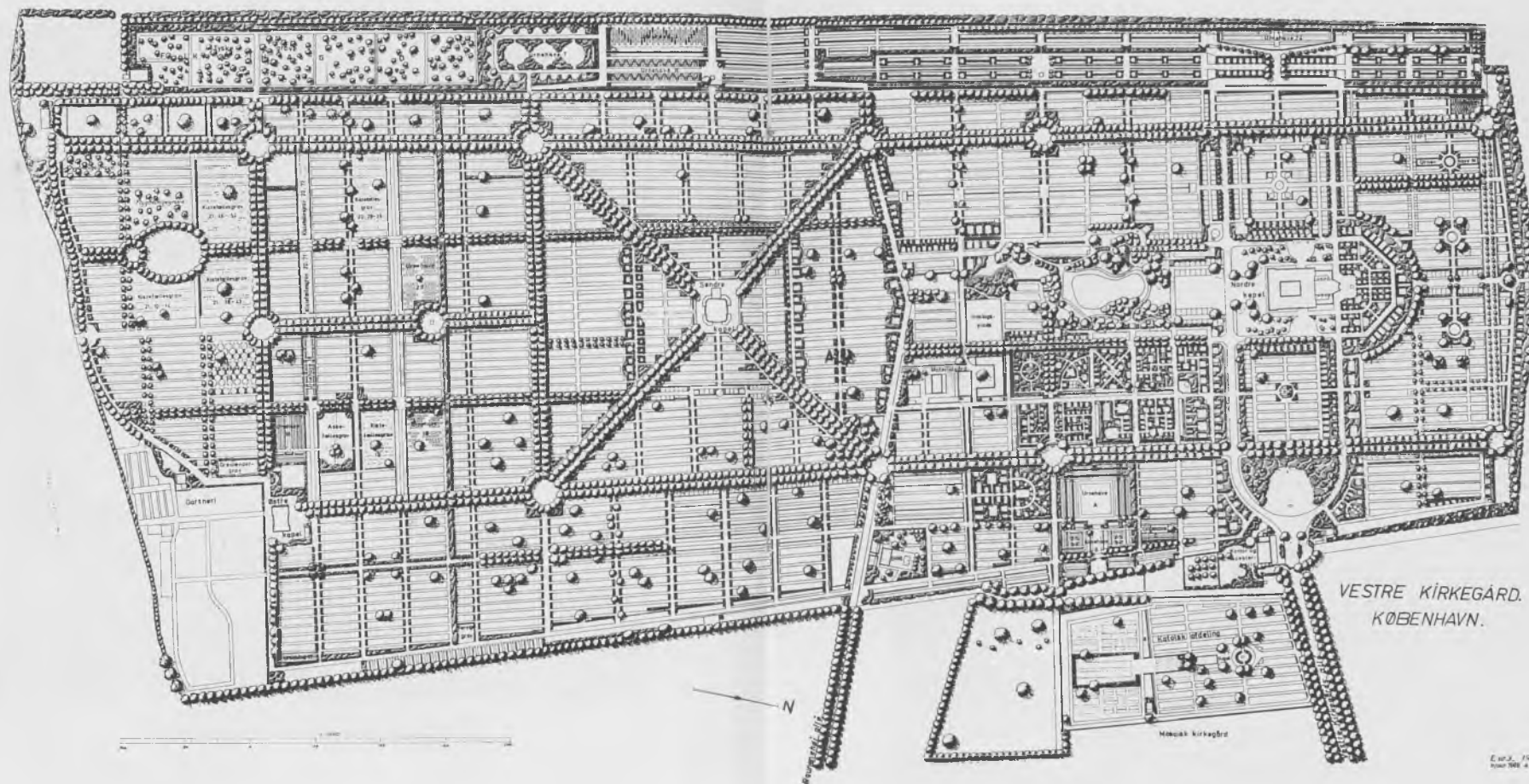
Detaille fra Søndre kapels indre, fot. 1970

KILDER M.V.

Redegørelsen for Vestre kirkegårds historie bygger på arkivalier og scrapbøger fra begravelsesvæsenets arkiv og Vestre kirkegård, Borgerrepræsentationens Forhandlinger, Festskrift i Anledning af Vestre Kirkegaards 50-Aars Bestaaen, udg. af Københavns Begra-

velsesvæsen 1920, Meddelelser om de Institutioner under Københavns Kommune som deltager i Den baltiske Udstilling 1914, udg. af Københavns Kommune 1914, Traps Danmark (5. udgave), Udskrift af Skødeprotokol for Valby, Vigerslev m.v. A. 1820-1871 (Københavns tinglysningskontor), Sporveishistorisk Selskabs publikationer, aviser m.v. samt sporvejshistoriske oplysninger, venligst meddelt af overassistent *W. Christensen*.

Københavns begravelsesvæsen har stillet talmateriale til rådighed, og hvor intet andet anføres, er billedmateriale og planer stillet til rådighed af Vestre kirkegård.

Nutidig plan over Vestre kirkegård

VESTRE KIRKEGÅRD SOM HAVE OG PARK

AF A. FALMER-NIELSEN

Det i borgerrepræsentationens møde den 3. april 1872 nedsatte udvalg til at fremkomme med forslag til en samlet plan for det nye kirkegårdsanlæg ved Valby udtalte i den betænkning, som det afgav et par år efter: at det ville være særdeles ønskeligt, at Københavns Vestre kirkegård, der er bestemt til i de kommende århundreder at være byens hovedkirkegård, og som udgør et areal af ikke mindre end 62 tdr. land med en særdeles smuk beliggenhed på en skråning, der fra Valby Bakke sænker sig jævnt ned mod sydost og frembyder en prægtig udsigt over Kalvebodstrand og Amager, hen over det bagved liggende Øresund, straks fra begyndelsen kunne blive anlagt og taget i brug med det hensyn for øje, at den i årenes løb gradvis kunne gå over til at blive et smukt formet, stort og stemningsfuldt hele, der samtidig med, at den som kirkegård gjorde nytte, kunne være til pryd for hovedstaden. Og da planerne for anlægget af Vestre kirkegårds samlede areal, der nu ved tilkøb var vokset til ca. 94 tdr. land, blev behandlet i bestyrelseskommissionen og kommunalbestyrelsen, udtalte professor Hans Holm i sin indstilling angående kirkegårdens anlæg blandt andet: Efter min mening er der to ting, som væsentlig må huskes. Det ene: at man har med et anlæg at bestille, der ikke som en bygning gøres færdig og tages i brug, men som skabes dag for dag, og det andet: at over alle disse ting står en meget berettiget fordring, som til alle tider har været stillet, nemlig den, at der på en kirkegård – eller hvad den nu ellers måtte kaldes – skal være en

VESTRE KIRKEGÅRD SOM HAVE OG PARK

Fra kirkegårdens sydlige del, fot. 1970

sømmelig stemning. Dette er vel grunden til, at kunstens hjælp så gennemgående er bleven påkaldt på kirkegårde fra Arilds tid, fordi den i sine forskellige grene råder over alle de ydre midler, der understøtte den hos enhver besøgende her forøvrigt let fremkaldte stemning.

Vestre kirkegård havde i sine første år ført en temmelig kummerlig og upåagtet tilværelse, skønt der med små midler og under kamp med mange vanskeligheder af forskellig art var blevet udført et ihærdigt og betydeligt arbejde af de to mænd som styrelsen af kirkegården havde betroet opgaven, rådmand oberst Abrahamson, som havde tilsynet på magistratens vegne, og gartner S. Bahnson, der den 1. september 1870 havde tiltrådt tjenesten som graver ved kirkegården. De store sandgrave, der fandtes på terrænet, var blevet reguleret og delvis tilfyldt, en af dem var blevet omdannet til søen foran Nordre kapel, en anden til den firkantede dam ved de nuværende urnehaver. Den store høj ved søen var blevet formet, og terrasserne med granitmurene i kirkegårdens midterparti var blevet opført. Der var hvert år blevet plantet så meget man kunne overkomme, dels i rabatter, dels i alleer og andre steder inde på kirkegården. Der var ikke mange penge til at købe for, men oberst Abrahamson var utrættelig i at skaffe materialer til plantning for en billig pris og ofte helt gratis, enten hos venner og bekendte eller fra andre kommunale institutioner.

Den endelige helhedsplan til kirkegårdens anlæg blev så vedtaget i 1883. Netop i disse år anlagdes rundt om i Europa centralkirkegårde ved de store industribyer. Særligt anlæg af tyske kirkegårde efter nye retningslinier undgik ikke at få nogen indflydelse på udformningen og tilplantningen af Vestre kirkegård. Medens kirkegårdsanlæg tidligere udelukkende havde været en kirkernes opgave syntes der, både herhjemme, såvel som i det øvrige Europa at ske en ændret stilling hertil. De nye anlæg blev drøftet og plan-

VESTRE KIRKEGÅRD SOM HAVE OG PARK

Fra fælleskistegravene, afd. 21, fot. 1970

lagt udfra den dengang stående diskussion mellem arkitektonisk og landskabelig stil. Derimod blev de kirkelige traditioner kun i ringe grad draget ind i overvejelserne. Det kom dog ret snart til at stå klart, at landskabelig havekunst i parker og haver var een ting, anlæg af kirkegårde noget ganske andet. Det væsentligste udbytte af drøftelserne om problemet landskabelig karakter kom på Vestre kirkegård nærmest til at bestå i, at man foretog en rigelig beplantning af anlægget.

De store hovedalleer blev færdselsårer, der førte de besøgende rundt til gravstedsafdelingerne. De kom med deres faste form til at virke samlende og orienterende på det store areal, medens de landskabeligt tænkte beplantninger og plænerne grønne rolige flader snart blev opdelt til lige rækker af grave i broget forskelligartethed.

Efter tidens smag blev kirkegården tilplantet med en mængde forskellige træarter. Man kan næsten sige, at hver allé blev tilplantet med sin art, særlig træer med stærk og varierende bladfarve og blomster synes at være foretrukket. Mange af disse alleer er imidlertid blevet ryddet i årenes løb for at skaffe lys og luft til gravene.

I 1907 begyndte man at plante hele kvarterer til med stedsegrønne træer imellem hvilke der lagdes gravsteder. Disse kvarterer med store »rigmandsgrave«, der særligt anlagdes i kirkegårdens nordlige halvdel omkring det store Nordre kapel, kom til at præge Vestre kirkegård meget. Kirkegården fik derigennem ry for at fremtræde smuk og grøn, også i vintermånederne.

I årene mellem de to verdenskrige foretoges der en meget tæt belægning af gravstedsarealerne, og man måtte for at skaffe begravesplads rydde mange smukke træer og buske, så man næsten kunne tale om en rovdrift på kirkegårdsanlægget. Nævnes skal også de strenge isvintre i 1940'erne under 2. verdenskrig, hvor store partier af stedsegrønne hække og beplantninger led kuldød, og

VESTRE KIRKEGÅRD SOM HAVE OG PARK

hvorefter der gik mange år, inden nye planter til retablering kunne skaffes.

Den større udvidelse langs kirkegårdens vestside, der i 1922 blev projekteret af arkitekt Holger Jacobsen, er holdt i en arkitektonisk meget streng stil. Anlæggets trappepartier og balustrader er tydeligt inspireret af de klassiske italienske haver.

I de seneste år har de grønne rolige græsflader igen bredt sig ud over gravstedsafdelingerne. Gravstedsskikken går efterhånden mere i retning af det kollektive, bort fra individuelt anlagte grave. Askefællesgrave og kistefællesgrave med græsdække foretrækkes af mange, der føler sig tiltalt af disse forenklede former for gravstedsanlæg.

Mest værdifuld for kirkegårdens helhedspræg har plantningen af elme- og lindetræerne langs hovedalleerne været. Bortset fra at oktoberstormen i 1967 slog nogle slemme huller i allérækkerne, står træerne intakte og kan holde mange år ud i fremtiden. De bærer tydeligt præg af at være plantet på tidspunkter, hvor de økonomiske betingelser har været forskellige. Nogle partier består af fint formede planteskoletræer, medens det ses, at man andre steder har måttet nøjes med at plante tilfældigt opgravede frøplanter. En overgang, formentlig først i trediverne, har man haft en forkærlighed for at udskifte gamle alléplantninger med birketræer, som ikke giver nogen samlende allévirkning.

Virkingen af de mange brogede arter og former af træer og buske er i årenes løb neddæmpet noget ved indplantning og bevarelse af tax, således at kirkegården i dag har en meget smuk bestand af denne smukke, nordiske stedsegrønne plante. I det hele taget er tendensen i de senere år gået i retning af, at man ved nyplantning har forsøgt ved brug af nordiske planter at skabe en rolig og harmonisk beplantning, der kan danne en værdig ramme om gravene.

I de mange år Vestre kirkegårds anlæg har eksisteret og gjort tjeneste som begravelsesplads, er der, som det fremgår af det foregående sket mange ændringer. Og man må stadig mindes professor Holms udtalelse: at man har med et anlæg at bestille, der ikke som en bygning gøres færdig og tages i brug, men som skabes dag for dag. Kirkegården har haft dygtige gartnere, der efter skiftende tiders behov har foretaget værdifulde ændringer. Men kravene til udvidet begravelsesplads har måske nu og da forårsaget rydning og omlægning af karakteristiske partier.

I tidens løb er mange værdifulde enkeltheder indføjet i kirkegårdens helhedsplan, og kirkegårdens skiftende ledere har altid forstået at henvende sig til tidens dygtigste bygnings- og landskabsarkitekter, når nye ting skulle udformes. Nævnes skal f.eks. urnehaven, som blev udformet af havearkitekt I. P. Andersen omkring den lille sø i årene 1929-30. Et af de første samlede urneanlæg, der er anlagt, og vel stadig det, der står klarest og mest helstøbt i datidens havearkitektur.

Skal man foretage en vurdering af helhedsplanen for Vestre kirkegårds anlæg set med nutidens øjne, må man sige, at de, der udformede planen, har haft en heldig hånd. Vejnettet er i bredde og udstrækning dimensioneret, så det i dag selv på store besøgsdage kan afvikle en biltrafik, som man ved projekteringen slet ikke kunne forudse. Der er på de rigtige steder afsat pladser til store runddele, der giver gode parkeringsforhold. Kirkegårdens opdeling i passende afdelinger (gravgårde) giver gode muligheder for ændring i gravstedsformen efter tidens udvikling til anlæg af urnegrave og fællesgrave. Alléplantningen og de store enkeltræer vokser sig mere markante fra år til år og danner smukke grønne rammer om gravene, hvis udformning skifter fra generation til generation, og hele kirkegårdsanlægget danner en værdifuld grøn enklave i de efterhånden tæt bebyggede boligkvarterer i Københavns sydvestlige bydel.

BORGMESTRE

Vestre kirkegård har hørt under følgende borgmestres embeds-
område:

L. C. Larsen	-1873
H. N. Hansen	1873-1897
Th. Dybdal	1897-1917
Ernst Chr. Kaper	1917-1940
Alfred D. Bindslev	1940-1951
Ove Weikop	1951-1970
Børge Schmidt	1970-

INSPEKTØRER ved Vestre kirkegård

S. Bahnson	1870-1919
Chr. Beck Skrydstrup	1919-1949
A. Falmer-Nielsen	1949-

NOGLE BEMÆRKELESVÆRDIGE GRAVE

På kirkegården findes en fortegnelse over kendte kvinder og mænd, som er begravet herude. Denne liste aftrykkes nedenfor. Læsere, som med den i hånden vil søge efter en eller flere af de nævnte grave, vil ved at sammenholde de på listen anførte numre med afmærkningerne på kirkegården finde frem til det ønskede sted.

Gravstedets nummer

Abrahams, A. P. C., direktør for Københavns begravelsesvæsen	M-4-16
Abrahamson, Werner H. F., oberst, rådmand	C-1-23
Aller, Carl, bladudgiver	D-8-3
Andersen, A. O., direktør for Det forenede Dampskibsselskab	A-7-9
Andersen, H. N., etatsråd	N-Runddel 1
Andersen, Vilhelm, professor, dr. phil.	C-5-17
Bahson, S., inspektør på Vestre kirkegård	D-6-27
Bang, Herman, forfatter	B-9-8
Bartholdy, Conrad Johan, komponist, professor	M-9-8
Bauditz, Sophus, forfatter, skoledirektør	G-12-11
Benedictsson, Victoria, forfatterinde	13-28-11/13
Berg, Axel, direktør for Københavns begravelsesvæsen	11-5-1/2
Berg, Sigurd, indenrigsminister, redaktør	6-25-38
Berger, Henning, forfatter	21-34-62
Bergstrøm, Hjalmar, forfatter	B-9-5B
Bergsøe, Vilhelm, forfatter	15-1-6/7
Bertelsen, Hans Henrik, undervisningsinspektør	H-11-42
Beyer, Petrus, læge, storsire for Odd Fellow ordenen	10-11-24
Blaumüller, Edv., forfatter, sognepræst	C-4-11
Bloch, William, professor	G-7-8
Bollerup-Sørensen, Arthur, overtelegrafist, opdagelsesrejsende	E-3-40

NOGLE BEMÆRKELESVÆRDIGE GRAVE

	Gravstedets nummer
Borgbjerg, Frederik, undervisningsminister	A-5-47
Borup, Ludvig Chr., borgmester i København	C-1-34
Brandstrup, Ludvig, billedhugger	C-6-5
Bregnø, Jens Jakob, billedhugger	A-5-39
Brisson, Carl, sanger	A-5-49
Brix, Christian Carl, bestyrer af Efterslægtsselskabets skole, politiker	J-6-9
Bruhn, Rudolf, lærer, forfatter af ungdomsbøger	5-1-59
Bruun, Carl, journalist, historiker, redaktør af »Museum«... ..	G-5-3
Buhl, Vilhelm, statsminister	A-5-5a
Bülow, Johan, kammerherre, overpræsident	A-5-37
Bønnelycke, Emil, forfatter	S-5-33
Chievitz, Johan Henrik, professor anatomiae	H-2-22
Chievitz, Ole, professor, overkirurg	A-5-35
Christensen, O.P., direktør	A-5-36
Christiansen, Christian, professor i fysik	B-5-19/21
Christiansen, Christian Sophus, borgmester i København ...	D-1-10
Christiansen, Poul S., kunstmaler	A-6-2
Dahlerup, Jens Vilh., arkitekt	J-6-3
Dahlerup, Verner, professor	J-10-37
Drechsel, Ernst, borgmester i Århus	5-4-17
Duurloo, Ellen, forfatterinde	H-11-37
Dybdal, Anders, stiftamtmand over Sjællands stift	A-2-01
Dybdal, Theodor, politidirektør, borgmester	A-1-17
Ellermann, Vilhelm, dr. med., professor i retsmedicin	10-11-12
Engelske krigergrave	N-17
Eriksen, Edvard C. J., billedhugger	D-1-17
Fabricius-Hansen, A., politidirektør i København	A-6-1
Falck, Sophus, direktør for Redningskorpset	F-1-38
Fenger, Ludvig Peter, stadsarkitekt	M-15-2
Finsen, Niels R., læge, Lysinstituttets stifter	E-Runddelen
Foss, Alexander, ingeniør, politiker	M-17-25
Frohne, J. W., muremester, samler af keramik	B-9-15

NOGLE BEMÆRKELESVÆRDIGE GRAVE

	Gravstedets nummer
Gabrielsen, Holger, kgl. skuespiller	G-1-8
Gauguin, Jean René, billedhugger	A-5-24A
Goll, August, rigsadvokat	G-9-3
Goos, Carl, professor, justitsminister	G-17-36
Gram, Peder Pedersen, rådmand, murermester	3-7-10
Hagemann, Gustav Adolf, fabrikejer, mineralog, direktør for	
Polyteknisk læreanstalt	D-7-1
Hamerik, Asger, komponist	J-1-10
Hammerich, Holger, ingeniør, politiker	A-3-1
Hammerich, Kai Frederik, retspræsident	A-4-1
Hammershøi, Vilhelm, kunstmaler	C-5-14
Hannover, Emil Viggo, direktør for Kunstindustrimuseet ...	H-11-57
Hansen, Emil Chr., gæringsfysiolog, dr. phil., forstander for	
Carlsberglaboratoriet	M-Runddelen
Hansen, Godfred, kontreadmiral	J-4-30
Hansen, H. C., statsminister	A-5-32b
Hansen, H. M., professor	A-5-37b
Hansen, Jacob Anton, landstingsmand, formand for Borger-	
repræsentationen	H-13-30
Hansen, Wilhelm P. H., direktør, etatsråd	A-7-7
Hasselriis, Louis, billedhugger	9-29-14
Hauberg, Peter Chr., museumsinspektør	N-1-10
Hauberg, Sophus Christopher, direktør for Titan, formand	
for Arbejdsgiverforeningen	M-1-3
Hedtoft, Hans, statsminister	A-5-40
Heering, William, grosserer	A-5-29
Heide, Axel, direktør i Privatbanken	C-6-6
Heilesen, Christian Christensen, højesteretssagfører	M-17-28
Helms, Johannes, bestyrer af Borgerdydskolen på Chr.havn,	
forfatter	G-3-8
Helweg-Møller, Bent, arkitekt	A-5-26
Henningsen, Erik Ludvig, figurmaler	14-2-4/26
Henningsen, Frants Peter Diderik, professor ved Kunst-	
akademiet	B-9-12
Henriques, Fini, kgl. kammermusikus	A-5-41
Herholdt, Johan Daniel, arkitekt, etatsråd	F-10-25
Hjerl Hansen, Hans Peter, direktør	A-5-17
Hjortø, Knud, forfatter	Urnehave A-66

NOGLE BEMÆRKELESVÆRDIGE GRAVE

Gravstedets nummer

Holm, Hans J., arkitekt, professor ved Kunstakademiet	6-25-33
Hvidt, Edv. Th. D., justitiarius i Højesteret	J-3-38
Høffding, Harald, professor i filosofi, dr. phil.	D-7-9A
Høgsbro, Sofus, redaktør, Folketingets formand	7-2-65
Jensen, Jens, formand for De Samvirkende Fagforbund, borgmester, overpræsident	A-5-5
Jensen, Otto Nikolai, forstander for Opfostringshuset	J-13-23
Jensen, P. G. Chr., højesteretssagfører, politiker	J-7-1
Jerenius, Herluf, tegner	7-2-39/40
Jerndorff, August, professor ved Kunstakademiet, portræt- maler	A-2-5
Johannsen, Wilh. Ludv., professor i plantefysiologi, dr. phil.	6-25-30
Johansen, Jens, forretningsfører, borgerrepræsentant	A-5-27
Johansen, Viggo, professor ved Kunstakademiet, maler	H-12-26
Jonquières, Fr. de, overpræsident	C-4-18
Juel, Axel N. Chr., kontorchef, digter	L-11-3
Jøhnke, Ferdinand Henrik, viceadmiral, marineminister	M-15-17
Kampmann, Hack, kgl. bygningsinspektør, professor ved Kunstakademiet	6-25-36
Kaper, Johannes, overlærer ved Metropolitanskolen, skole- bogsforfatter, borgerrepræsentant	G-9-9
Koch, Johan Peter, oberst, chef for Flyveskolen, polarforsker	3-2-48/49
Koch, Jørgen, retspræsident	A-6-11
Koch, Peter Fr., justitiarius i Højesteret	B-7-26
Kofoed-Hansen, Otto Joachim Moltke, viceadmiral, departe- mentsdirektør i Marineministeriet	K-12-3
Krohn, Pietro, direktør for Kunstindustrimuseet	G-18-8
Kaarsberg, Johannes, overlæge ved Sct. Lucas stiftelse, dr.med.	D-7-17
Lange, Thor, forfatter, dansk konsul i Rusland	A-5-21
Lange-Müller, Peter E., komponist	J-11-1
Larsen, Poul, dr. tech., ingeniør	F-6-5
le Maire, Abraham Louis, generalmajor, topograf	K-4-2
Levin, Poul Th., forfatter, dr. phil.	H-12-11
Lyngsie, Michael Chr., formand for Dansk Arbejdsmands- forbund, landstingsmand	A-5-4

NOGLE BEMÆRKELESVÆRDIGE GRAVE

	Gravstedets nummer
Malberg, Henrik, kgl. skuespiller	A-5-10
Malling, Otto, komponist, organist	M-7-7
Malmstrøm, Axel, biskop	N-1-8
Matthison-Hansen, Johan G., komponist, organist	B-9-6
Meyer, A. C., redaktør, folketingsmand	A-5-33
Michaëlis, Sophus, forfatter	13-34-20/21
Miskow, Sextus, komponist	4-1-15
Moesgaard, Niels Juul, professor	A-6-13
Mols, Niels Pedersen, kunstmaler	H-11-07
Munch, Peter R., udenrigsminister, dr. phil	A-5-13
Munch-Petersen, Hans Vilh., dr. jur., professor	J-11-19
Møller, Rogert Conradin, direktør i Østifternes Kredit- forening, borgerrepræsentant	A-4-3
Mønsted, Otto, margarinefabrikant	D-7-3/4
Nansen, Peter, forfatter	K-20-19
Neiiendam, Robert J., dr. phil., museumsdirektør	J-9-12
Neiiendam, Sigrid M. E., skuespillerinde	J-9-12
Neruda, Franz Xavier, komponist	D-6-13
Nielsen, Carl, komponist, kapelmester	A-5-3
Nielsen, Kai, billedhugger	A-5-24
Nielsen, Martinius, teaterdirektør	9-43-32
Nielsen, Oluf, rådstuearkivar, dr. phil.	A-1-1
Nørlund, Poul, museumsdirektør, dr. phil.	H-1-15
Oiesen, James Frederik, dansk gesandt i Kina	9-43-27
Olrik, Ole Henrik, maler og billedhugger	C-1-15
Olsen, Martin, landstingsmand, formand for De samvirkende Fagforbund	5-21-14/15
Ostenfeld, Jens Carl, proprietær	B-5-23
Ottosen, Johan, skoleinspektør, historiker	G-14-26
Paulli, Ricard Simon, overlæge ved Diakonissestiftelsen	B-7-18
Petersen, Egmont H., hofbogtrykker	C-5-6
Petersen, Julius Magnus, arkæolog	A-4-4
Petersen, Nis, forfatter	B-5-26
Petersen, Valdemar O. Chr. E., overlæge	H-6-1
Petersen, Vilhelm Valdemar, bygningsinspektør	K-4-5
Pio, Louis Albert François, politiker	L-5-36
Ploug, Carl Parmo, redaktør, politiker, forfatter	G-Runddelen

NOGLE BEMÆRKELESVÆRDIGE GRAVE

	Gravstedets nummer
Rasmussen, Knud, dr. phil., polarforsker, forfatter	A-5-18
Ricard, Olfert, sognepræst, forfatter	G-9-17
Risebye, Elof Chr., professor, kunstmaler	G-10-4
Rung-Keller, Poul, S. Chr. H., organist	E-3-36
Rørdam, Thomas Skat, Sjællands biskop, dr. theol.	B-7-1
Schaldemose, Peter, professor	J-3-4
Schandorph, Sophus, forfatter, dr. phil.	G-9-8
Schmidt, Ernst Johannes, direktør for Carlsberg laboratoriet, biolog	A-5-31
Schou, Jens, overkirurg ved Sct. Josefs hospital, dr. med.	S-7-6
Schram, Peter, kammersanger, skuespiller	G-18-32
Sigurjónsson, Jóhann, forfatter	6-12-44/45
Stauning, Thorvald, statsminister	A-5-38
Steincke, K. K., minister	A-5-37A
Struckmann, Erik, kunstmaler	A-5-25B
Svendsen, Eyvind Johan-, skuespiller	A-5-21A
Søderberg, Edvard, forfatter	S-10-27
Søndergaard, Josef, »Tom«	9-12-13-14/15
Sørensen, S. P. L., professor, dr. phil.	G-10-1-7
Thiess, Axel, tegner, forfatter	9-2-11
Thomsen, Peter J., legatsstifter, direktør	K-20-23
Thyregod, Christen Andersen, forfatter, lærer	5-11-2
Tofte, Lars Valdemar, komponist, koncertmester	G-8-7
Tomasson, Thordur, præst ved Vemmetofte kloster, forfatter	S-15-1
Tuxen, Laurits Regner, kunstmaler, professor ved Kunst- akademiet	A-5-9
Ussing, Johan Louis, professor ved Universitetet, arkæolog	F-12-18
Ussing, Niels Viggo, professor i mineralogi, geolog	F-12-18a
Utzon-Frank, Aksel Einar, professor	A-5-26a
Wamberg, Helge, minister	J-3-36
Wandel, Carl Frederik, viceadmiral, polarforsker, præsident i Geografisk Selskab	A-5-2
Wanscher, Oscar, professor, overkirurg	B-7-25
Watt, Robert, forfatter, redaktør	G-2-1

NOGLE BEMÆRKELESVÆRDIGE GRAVE

Gravstedets nummer

Vedel, Peter, direktor for Udenrigsministeriet, dr. jur., historiker	B-9-18
Wederkinch, Holger P., billedhugger	J-1-1
Weel, Liva, skuespillerinde	5-3-1
Wentorf, Carl Christian Ferdinand, portrætmaler	C-5-15
Westermann, Anton M. Th., professor ved Landbohøjskolen, plantefysiolog	N-8-6
Wieth, Mogens F. C., skuespiller	9-13-58/59
Zahle, Natalie, skolebestyrerinde, forstander for Kvinde- seminarium	N-2-6
Zahrtmann, Kristian, kunstmaler, forstander for Studieskole	A-5-11
Zangenberg, Emil Christian, kgl. skuespiller	C-5-12

Arkitekt Hans J. Holms gravsted

